

**УНИВЕРЗИТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ**

Мр Момчило С. Васиљевић

**ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ
ПРОБЛЕМИ РЕВИЗИЈЕ
ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЕШТАЈА
ТУРИСТИЧКИХ ПРЕДУЗЕЋА**

~ докторска дисертација ~

Крагујевац, 2012.

ИДЕНТИФИКАЦИОНА СТРАНИЦА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

<i>I. Аутор</i>	
Име и презиме: Момчило Васиљевић	
Датум и место рођења: 15.06.1972., Ваљево	
Садашње запослење: предавач на Високој пословној школи струковних студија Ваљево	
<i>II. Докторска дисертација</i>	
Наслов: Теоријско-методолошки проблеми ревизије финансијских извештаја туристичких предузећа	
Број страница:	319
Број табела: 92; Број шема: 30; Број прилога: 25; Број слика: 9; Број матрица: 8; Број примера: 3; Број графикана: 1;	
Број библиографских података:	170
Установа и место где је рад израђен: Економски факултет, Крагујевац	
Научна област (УДК): 657.633	
Ментор: Др Снежана Љубисављевић, Економски факултет, Крагујевац	
<i>III. Оцена и одбрана</i>	
Датум пријаве теме: 22.10.2009.	
Број одлуке и датум прихватања докторске дисертације: 650/9-5 од 14.04.2010.	
Комисија за оцену подобности теме и кандидата:	
1. Др Снежана Љубисављевић, ванредни професор Економског факултета Универзитета у Крагујевцу	
2. Др Радослав Стефановић, ванредни професор Економског факултета Универзитета у Крагујевцу	
3. Др Владимир Познанић, ванредни професор Економског факултета Универзитета у Београду	
Комисија за оцену докторске дисертације:	
1. Др Снежана Љубисављевић, ванредни професор Економског факултета Универзитета у Крагујевцу	
2. Др Радослав Стефановић, ванредни професор Економског факултета Универзитета у Крагујевцу	
3. Др Владимир Познанић, ванредни професор Економског факултета Универзитета у Београду	
Комисија за одбрану докторске дисертације:	
Датум одбране дисертације:	

Апстракт

У променљивом окружењу од ревизора се не тражи да овери историјске информације у финансијским извештајима клијента, већ да гледа у будућност и да буде спреман да држи корак с променљивим потребама јавности, као и с променама у корпоративној структури, финансијском тржишту, информатичким и комуникационим технологијама. Инвеститори траже бољу заштиту, већи квалитет информација (у смислу тачности и правовремености) за финансијско тржиште, већу одговорност и контролу над поступцима корпоративних руководилаца и ревизорских фирми. У складу са променама у турбулентном окружењу и захтевима инвеститора свакако да ревизори специјалисти за поједине делатности (нпр. угоститељство, туризам, осигурање и слично) могу квалитетније одговорити овим променама и захтевима.

Уважавајући предмет и циљ истраживања, постављене хипотезе и примењене методе истраживања у дисертацији су анализирани теоријско-методолошки проблеми ревизије туристичких предузећа. Екстерни ревизори, који боље познају делатност угоститељства и туризма, спремнији су да дефинишу квалитетнији план ревизије и да на ефикасан и ефективан начин обаве процес ревизије из разлога доброг познавања врста услуга које се пружају у овим предузећима и стандардизованог начина књиговодственог обухватања ових услуга. Кроз дисертацију истраживање је усмерено на идентификовање услуга поменутих делатности, начин њиховог обухватања у пословним књигама, указано на специфичности форме и садржине финансијских извештаја ових предузећа и на крају анализирани проблеми који се могу јавити приликом ревизије финансијских извештаја туристичких предузећа. Идентификоване су специфичне билансне позиције у туристичким предузећима полазећи од врсте и обима услуга које се пружају. Престављене су процедуре ревизорских испитивања специфичних билансних позиција угоститељских и туристичких предузећа.

Екстерни ревизор изражавањем мишљења о финансијским извештајима угоститељских или/и туристичких предузећа даје највиши ниво уверавања лицима која су заинтересована за финансијске информације ових предузећа.

Кључне речи: туристичка предузећа, врсте туристичких услуга, рачуноводствено обухватање, ревизорски поступци, билансне позиције, мишљење ревизора

Abstract

The changing environment is not required from the auditor to certify the historical information in the financial statements the client, but to look to the future and be prepared to keep pace with the changing needs of the public, as well as changes in corporate structure, financial markets, information and communication technologies. Investors want better protection, higher quality information (in terms of accuracy and timeliness) for the financial markets, greater responsibility and control over the actions of corporate executives and audit firms. In accordance with the changes in the turbulent environment and requirements of investors certainly auditors specialists for specific activities (eg, catering, tourism, insurance and the like) can better respond to these changes and requirements.

Taking into account the object and purpose of the research, hypotheses and research methods applied in the dissertation analyzes the theoretical and methodological problems in revision of tourism enterprises. External auditors who know better catering and tourism activity are more likely to define the high- quality audit plan and to efficiently and effectively carry out the audit process because a good knowledge of the types of services provided in these companies and standardized ways of accounting includings these services. Throughout the thesis we focused research on identifying the services mentioned activities, way of their including in business accounting books, showed the specific form and content of the financial statements of these companies and ultimately analyzed the problems that may arise during the audit of the financial statements of tourism enterprises. They identified specific balance sheet items in the tourist business starting from the type and volume of services provided. Audit testing procedures specific balance sheet items in catering and tourism companies are presented.

The external auditor is expressing an opinion on the financial statements or hospitality / tourism enterprises and provides the highest level of assurance to persons who are interested in financial information to these companies.

Keywords: tourism enterprises, types of tourism services, accounting includings, audit procedures, balance sheet items, the auditor's opinion

Садржај

УВОД.....	1
I ДЕО - УЛОГА И ЗНАЧАЈ РЕВИЗИЈЕ ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЕШТАЈА	10
1. Историјски развој циљева ревизије	11
2. Врсте ревизије и врсте ревизора	17
3. Врсте услуга које пружају екстерни ревизори.....	27
4. Хијерархија, облици и садржина норми државних органа из области рачуноводства и ревизије.....	35
5. Норме професионалних рачуноводствених и ревизорских асоцијација.....	38
6. Обим овлашћења привредних субјеката приликом дефинисања интерних норми из области рачуноводства и ревизије	50
7. Будући правци хармонизације регулативе из области рачуноводства и ревизије	53
II ДЕО - КЊИГОВОДСТВЕНО ОБУХВАТАЊЕ ПОСЛОВНИХ ДОГАЂАЈА У ТУРИСТИЧКИМ ПРЕДУЗЕЋИМА	59
1. Идентификовање туристичког „производа“-услуге на „sui generis“ тржишту	60
2. Рачуноводствено обухватање туристичких услуга	65
2.1. Рачуноводствено обухватање угоститељских услуга као елемента туристичког сета.....	69
2.2. Рачуноводствено обухватање услуга у туристичким предузећима (агенцијама)	74
2.2.1. Рачуноводствено обухватање туристичких услуга које пружају туристичке агенције посредници	76
2.2.2. Рачуноводствено обухватање туристичких услуга које пружају туристичке агенције организатори туристичких путовања (туроператори).....	77
2.2.2.1. Јединствена туристичка услуга	77
2.2.2.2. Квазијединствена туристичка услуга	80
2.2.2.3. Нејединствена туристичка услуга.....	85
2.3. Рачуноводствено обухватање осталих услуга у туризму	86
III ДЕО- ФОРМА И САДРЖИНА ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЕШТАЈА ТУРИСТИЧКОГ ПРЕДУЗЕЋА.....	88
1. Рашчлањавање и приказивање биланса стања	89
2. Структура и садржина расхода и прихода у билансу успеха.....	99
3. Врсте извора и употребе средстава у извештају о токовима готовине	112
4. Извештај о променама на капиталу туристичких предузећа	118
5. Садржај напомена уз финансијске извештаје	121
6. Реконструкција постојећег модела финансијског извештавања у делу напомена уз финансијске извештаје	128
IV ДЕО-ПРОЦЕС РЕВИЗИЈЕ ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЕШТАЈА ТУРИСТИЧКОГ ПРЕДУЗЕЋА.....	138
1. Карактеристике процеса ревизије у угоститељско-туристичком предузећу.....	139
1.1. Фазе процеса ревизије угоститељских предузећа	148
1.2. Фазе процеса ревизије туристичких предузећа	158
1.3. Фазе процеса ревизије туристичких предузећа која пружају и остале услуге у туризму	162

1.4. Фазе процеса ревизије угоститељско-туристичких предузећа-власнички и пословно повезаних страна.....	164
1.5. Процес континуиране ревизије	165
2. Условљеност развијености система интерних контрола и интерне ревизије обимом и врстом посла у угоститељско-туристичком предузећу	174
2.1. Систем интерних контрола и ризик ревизије	174
2.2. Интерна ревизија нужност или потреба	184
3. Ревизија сета финансијских извештаја и њихових елемената у угоститељско-туристичком предузећу.....	194
3.1. Поступци ревизије билансних позиција специфичних за угоститељско-туристичка предузећа.....	199
Некретнине, постројења и опрема	
Обавезе	
3.2. Поступци ревизије осталих билансних позиција	232
3.3. Изражавање мишљења ревизора у ревизорском извештају	242
4. Статус и изазови ревизорске професије у савременом друштву	246
4.1. Поштовање прописаних норми Кодекса етике за професионалне рачуновође	254
4.2. Проширење одговорности ревизора према трећим лицима и откривање криминалних радњи	255
ЗАКЉУЧАК	265
ПРИЛОЗИ.....	277
ЛИТЕРАТУРА	312

УВОД

У последњих неколико деценија туризам добија масовни карактер, било да су у питању домаћа или међународна кретања. Масовност туризма као привредне делатности отвара ново место у структури привреде појединих земаља. Треба истаћи и чињеницу да туризам заједно са угоститељством представља и једну од основних, водећих привредних грана које доприносе расту и развоју привреде. Дефинисање новог места туризма у привредама појединих земаља и појава предузећа која пружају услуге из ове области створило је основу за велики обим и ширину истраживања феномена туризма из различитих аспеката. Не треба посебно апострофирати чињеницу да масовна туристичка кретања појединаца која се обављају директно, односно уз помоћ туристичких предузећа у којима морају бити евидентирани те софистициране услуге захтеване од стране туристе. Истинитост и објективност бележења економских активности угоститељских и туристичких предузећа потврђује ревизор кроз изражавање мишљења о ревизији финансијских извештаја. Дато мишљење представља основ за доношење одлука заинтересованих страна за пословање угоститељских и туристичких предузећа, а пре свега кредитора и инвеститора.

Треба истаћи чињеницу да специфичност туристичког тржишта не долази од стране елемената (тражња, понуда, туристичка услуга и цена), већ пре свега од начина функционисања овог тржишта, што за собом носи неопходну просторну и временску синхронизацију учесника, сезонску концентрацију промета, туристичку тражњу усмерену ка туристичкој понуди (природни и историјски услови опредељују понуду), високу еластичност тражње, ниску еластичност туристичке понуде (нпр. високи фиксни трошкови хотела) и друго. Међутим, специфичност рачуноводственог обухватања туристичких услуга је резултат специфичности „туристичког производа“ који се нуди корисницима. Наиме, специфичност рачуноводства код туристичких предузећа треба посматрати са два аспекта. Прво, која од делатности доминира у туристичком предузећу-угоститељство, туризам у ужем смислу (туристичко посредовање или организовање туристичких путовања), остале услуге у туризму (превоз, трговина, туристички водич, занатске делатности, пољопривреда, мењачнице, посета културно-историјским местима и слично). Друго, уважавајући законске прописе из области рачуноводства и пореза могуће је идентификовати услуге туристичких предузећа-

посредника, услуге предузећа организатора путовања (јединствена, квазијединствена и нејединствена туристичка услуга) и услуге повезивања туристичких предузећа. Имајући у виду природу и карактер туристичке услуге, са једне стране и рачуноводствени обрачун који је наметнут специфичношћу делатности и врстом туристичке услуге, са друге стране неопходно је да финансијско извештавање у појединим елементима носи одлике специфичности. Све наведене чињенице које указују на специфичност рачуноводственог обухватања пружених услуга угоститељских и туристичких предузећа и део специфичности који се односи на финансијско извештавање пружа основу за постављање, односно идентификовање теоријско-методолошког приступа приликом ревизије финансијских извештаја поменутих предузећа.

Предмет предложене докторске дисертације усмерен је на истраживање и анализу теоријско-методолошких проблема ревизије финансијских извештаја туристичких предузећа. Конкретно, у центру истраживања, са једне стране је анализа специфичности рачуноводственог обухватања туристичких услуга и анализа специфичности процеса ревизије од стране екстерних ревизора, са друге стране. Норме професионалних рачуноводствених (ревизорских) асоцијација, које се у Србији примењују, посебно су истакнуте и наведене остале норме које су дефинисале међународне рачуноводствене и ревизорске асоцијације имајући у виду и могуће правце хармонизације регулативе из области рачуноводства и ревизије.

Теоријско-методолошки проблеми рачуноводственог обрачуна угоститељских предузећа условљени су угоститељском услугом као делом туристичких услуга. Наиме, угоститељство личи на прерађивачку индустрију, прерађује намирнице и продаје гостима, оно је и услужна делатност јер пружа услуге смештаја и ноћења. Без обзира на ове сличности постоје одређене специфичности које важе за угоститељство. Тако уочавамо да оно не ствара залихе готових производа и полупроизвода, а производни процес траје кратко и готови производи се одмах продају купцима. Хотели раде сезонски и неопходно је правилно разграничити приходе и расходе, што захтева виши ниво инвестиција у објекте и опрему, виши износ амортизације, бољу евиденцију ситног инвентара који је подложен манипулацији. Специфичност дела туристичких услуга које пружају туроператори и туристичка предузећа која посредују приликом продаје аранжмана уочавамо код конкретне понуде. Наиме, за разлику од посредника који доводе у везу туристичко предузеће и купца туристичких услуга туроператори, односно предузећа која поседују сопствене туристичке аранжмане нуде јединствену,

квазијединствену и нејединствену услугу. Туристичко предузеће пружа јединствену туристичку услугу када иступа у своје име, а за организацију путовања прима услуге других правних лица које корисници непосредно користе. Када у структури аранжмана поред добара и услуга које даје туристичко предузеће има добара и услуга добијених од других правних лица које корисници непосредно користе идентификујемо квазијединствену туристичку услугу. Нејединствену услугу одликује аранжман чија структура је од добара и услуга конкретног туристичког предузећа која се непосредно пружају корисницима туристичких услуга.

Полазећи од претходно образложеног предмета истраживања, основни циљ докторске дисертације је дефинисање теоријско-практичног поступка планирања и спровођења процеса ревизије туристичких предузећа. Наиме, крајњи циљ истраживања спроведен је на два колосека: Прво, дефинисан је процес ревизије билансних позиција карактеристичних за сва предузећа и друго, дефинисан је и спроведен процес ревизије билансних позиција специфичних за туристичка предузећа, са нагласком на туристичка предузећа у Србији. Прописивањем теоријско-методолошког поступка ревизије туристичких предузећа и дефинисањем послова и задатака ревизора, циљ је био да укажемо на ново место и улогу ревизора у миљеу светске кризе и пропасти појединих компанија. Није више криза ревизорске струке присутна само у САД, европским компанијама, десио се и финансијски скандал у Индији са компанијом за софтверске услуге „Сагјам“. У Србији која пролази кроз процес транзиције сигурно да ревизорска струка има своје „дечије болести“ узроковане и кризом и регулативом.

Уважавајући дефинисани предмет и постављени циљ у истраживању, тестиране су следеће релевантне хипотезе:

Хипотеза 1: Ако је делатност туристичких предузећа специфична онда ревизија финансијских извештаја захтева специфичан теоријско-методолошки поступак.

Хипотеза 2: Ако расту захтеви адресата за квалитетним, истинитим, објективним информацијама, неопходно је да ревизију појединих-специфичних делатности у конкретном случају врше специјализовани ревизори за ревизију туристичких предузећа.

Хипотеза 3: Ако су производ и услуга које нуде хотелијерска предузећа специфични онда је и поступак планирања и спровођења ревизије специфичан код ових предузећа.

Хипотеза 4: Ако туристичка предузећа посредници и организатори туристичких путовања нуде део специфичног пакета-сета услуга које препознајемо у јединственој,

квазијединственој и нејединственој туристичкој услузи, онда то захтева посебан поступак планирања и спровођења ревизије у зависности од обима пружених услуга.

Хипотеза 5: Ако ревизор добро познаје врсте услуга које пружају туристичка предузећа, односно ако ревизију спроводи ревизор специјалиста за угоститељство и туризам сам процес ревизије ће трајати краће уз ниже трошкове а корисници ће из извештаја ревизора добити релевантне податке за доношење пословних одлука.

Дисертација је структурирана као целина која се поред увода и закључка, састоји из четири комплементарна и тематски заокружена дела који су допуњени одговарајућим прилозима који су дати на крају дисертације а све у циљу да не оптерећују главни текст и тако збуњују читаоца.

Први део дисертације који носи назив „Улога и значај ревизије финансијских извештаја“ представља неопходну базу кроз коју се стиче комплетна слика о појму, улози и значају ревизије. Позната је чињеница да теоретичари из области ревизије као основне теоријске елементе ревизије наводе: циљеве, постулате, концепте, стандарде и мишљење ревизора. Историјски развој циљева ревизије могуће је посматрати кроз две равни и то кроз општи циљ ревизије и посебне циљеве ревизије. Док општи циљ ревизије финансијских извештаја представља изражавање мишљења о томе да ли су финансијски извештаји, у свим битним аспектима, сачињени у складу са утврђеним оквиром финансијског извештавања, посебни циљеви ревизије у суштини представљају разлагање основног циља ревизије и то за сваку позицију финансијских извештаја. Као посебни циљеви ревизије наводе се постојање (дешавање), комплетност (свеобухватност), математичка тачност, класификација, временско разграничење, усаглашеност, вредновање (алокација), власништво (право), приказивање и обелодањивање.

Ревизија, коју данас посматрамо, има своје корене од пре триста година када је раздвојена функција управљања од функције власништва. Веома битно питање за корисника рачуноводствених информација је вредновање квалитета добијених информација. Ту на сцену ступа ревизија која не даје интерпретацију финансијских извештаја, већ повећава сигурност у финансијске извештаје предузећа. За разлику од државних ревизора који обављају функцију независног и функцију интерног ревизора, предмет наше анализе биће послови који су поверени екстерним, независним ревизорима и интерним ревизорима у туристичким предузећима. Треба посебно истаћи да је за успешно функционисање ревизорских фирми неопходно да се дефинише одговарајућа организациона структура. Као и за остале услужне делатности

најадекватнија је функционална организациона структура где су на врху овлашћени ревизори чији је задатак супервизија ревизије коју обављају ревизори оперативног нивоа. Млађи ревизори обављају извршне задатке на најнижем нивоу, јер први пут улазе у посао ревизије. Ревизорске фирме не треба да уговарају ниске накнаде, што утиче на квалитет ревизије. Такође, ревизорске фирме уколико уговоре превисоке износе накнада долази до сумње о постојању договора између ревизора и директора фирме где се врши ревизија. У литератури и законодавству постоји став да накнада за ревизију код једног клијента не сме да пређе 15% укупно оствареног прихода те ревизорске фирме, уз напомену да се накнада обично израчунава на основу броја сати по сваком ревизору који је члан конкретног ревизорског тима.

За обезбеђење квалитета финансијских информација неопходно је постојање регулативе, односно рачуноводствене регулативе. Идентификовањем регулаторних норми из области рачуноводства и ревизије, са једне стране и њихових доносилаца и надлежности приликом доношења одговарајућих норми, са друге стране представља квалитативан праг за квалитетно планирање процеса ревизије финансијских извештаја. Ревизори приликом ревизије финансијских извештаја у туризму морају, поред неопходног општег познавања регулативе из рачуноводства и ревизије посветити посебну пажњу дубљој анализи одређених норми, специфичних за ову област без обзира у ком од делова регулативе су специфичност препознали-законској, професионалној и интерној.

Након идентификовања стања у рачуноводствено-ревизорској регулативи неопходно је указати и на правце будуће светске хармонизације регулативе из ове области. Наиме, стални захтеви за информацијама о предузећима, па и предузећима из туристичке области од стране инвеститора, власника капитала и других адресата (менаџмент, запослени, кредитори, пословни партнери, држава, берзе, јавност и други) намећу, не више потребу за хармонизацијом регулативе, већ дефинисање обима хармонизације регулативе која би задовољила нарасле потребе за релевантним, поузданим, упоредивим и разумним информацијама. Решење је нађено у првој степеници хармонизације, односно у међународним (мултилатералним) рачуноводственим и ревизорским стандардима (МСФИ, МСР, ГААП, ГААС, Директиве ЕУ). Међутим, за коришћење информација на глобалном нивоу, а не по одређеним економско-политичким регијама неопходно је усвојити глобалне рачуноводствено-ревизорске стандарде. Само уз глобалне стандарде створиће се могућности за бољим информацијама за различите кориснике без обзира где се они

налазили, али уз уважавање чињенице да је глобална хармонизација, са једне стране некавалитетна основа за праве информације као и неглобална хармонизација, са друге стране.

Други део докторске дисертације носи назив „Књиговодствено обухватање пословних догађаја у туристичким предузећима“ и посвећен је идентификовању специфичних карактеристика туризма, односно туристичких производа (услуга) које пружају туристичка предузећа и књиговодственом евидентирању туристичких услуга. Наиме, треба имати у виду чињеницу да туристичке услуге представљају спој опипљивих и неопипљивих елемената са великом примесом интерперсоналности, да су сезонског карактера, нетрајне (неискоришћена вечера у ресторану и неискоришћено место у превозном средству не може бити накнадно враћено) и друго, неопходно је и рачуноводствени систем поставити тако да се на прави начин евидентирају пружене туристичке услуге. Бројне су класификације туристичких услуга у стручној литератури, али уважавајући обим посла туристичких предузећа и захтеве рачуноводствених и пореских прописа, кроз дисертацију ће се показати да угоститељско-туристичка предузећа могу обављати опште и специфичне послове, односно пружати опште и специфичне услуге. Предмет анализе у дисертацији су специфичне услуге које су класификоване, уважавајући претходно постављен критеријум, на туристичке услуге туристичких предузећа посредника и туристичке услуге туристичких предузећа организатора туристичких путовања-туроператора. У зависности од структуре услуге коју пружају туроператори кроз јединствену, квазијединствену и нејединствену услугу можемо груписати све услуге из области туризма. Наиме, када туроператор пружи квазијединствену услугу то значи да структура сета услуге која се пружа кориснику чини на пример сопствени хотел, превозно средство у власништву туристичког предузећа, а туристички водич и друге пратеће активности су у власништву других предузећа (трговина, мењачница и слично). Управо разноврсна структура и комбинације у зависности од захтева корисника постављају рачуноводство туристичког предузећа у специфичну организацијску позицију гледано са аспекта трошкова и користи од рачуноводства. Адекватним познавањем туристичке услуге коју прати добро постављен рачуноводствени систем стварамо базу за ревизора да добро планира и спроведе процес ревизије.

У трећем делу дисертације под насловом „Форма и садржина финансијских извештаја туристичког предузећа“ анализиран је сет финансијских извештаја, основа финансијског извештавања туристичког предузећа. Наиме, познато је да најзначајније

средство рачуноводственог комуницирања представљају финансијски извештаји. Данас се све већа пажња усмерава ка елиминисању диспаритета између информационих садржаја финансијских извештаја и захтева корисника информација из тих извештаја без обзира да ли су корисници из земље или из иностранства. Све ово указује на један тржишни приступ. Зато форму и садржину финансијских извештаја морамо подредити захтевима тржишта. Сет финансијских извештаја мора пружити адекватан обим и садржину како финансијских тако и нефинансијских информација. Да би се то извело, неопходно је извршити реинжењеринг у финансијском извештавању, односно неопходно је напустити традиционални модел финансијских извештаја, који су пре свега оријентисани на прошлост и приступити изради модела који је оријентисан на будућност. У овом делу докторске дисертације дат је преглед, односно дефинисана форма и садржина финансијских извештаја туристичког предузећа при чему су коришћена два критеријума: захтеви адресата, са једне стране и традиционални и нови модел финансијског извештавања са друге стране. Приказана је форма и садржина финансијских извештаја туристичког предузећа која одговара већем броју стејкхолдера. Квалитет финансијских извештаја и информација које се могу користити из њих утиче на склоност различитих адресата за преузимање конкретних активности. Информације које проистичу из рачуноводства, односно финансијских извештаја представљају комуникациони мост са корисницима, који мора бити довољно широк и отворен за двосмерну комуникацију. У овом делу дисертације стављен је акценат на обим и квалитет информација које се дају када привредни субјекти послују на домаћем и неопходан обим и квалитет када привредни субјекти послују на међународном тржишту. Приликом додавања међународне компоненте рачуноводству, односно финансијским извештајима који служе за стејкхолдере из иностранства који код поређења информација из различитих земаља морају да воде рачуна о рачуноводственим разликама које су плод различитих рачуноводствених принципа, различите сврхе финансијског извештавања, различитих пословних окружења. Треба истаћи да за кориснике финансијских извештаја нису довољне само историјске информације, већ су неопходне ex-ante информације које у финансијским извештајима треба да покажу односно известе о потенцијалним ризицима и плановима за будућност, што је пре свега корисно, поред осталих корисника, за ревизоре. Уважавајући захтеве теорије и праксе, са једне стране и специфичност пословања угоститељско-туристичких предузећа са друге стране, предложили смо модификацију финансијског извештавања у делу Напомена уз финансијске извештаје, а у циљу да предложени модел пружа

квантитативне и квалитативне информације о прошлим и будућим правцима пословања привредног субјекта.

У четвртом делу под називом „Процес ревизије финансијских извештаја туристичких предузећа“ реализован је суштински допринос докторске дисертације. Полазећи од регулаторних оквира, адекватне идентификације и селекције туристичких услуга, њиховог бележења у пословне књиге и касније презентације и обелодањивања, у складу са предложеним моделом, финансијски извештај представља добру основу за скраћење процеса планирања и спровођења ревизије, а да наведени процес ревизије не изгуби на квалитету. Предложени модел ревизије угоститељских и туристичких предузећа показује да уколико се ревизија обавља по њему подиже се ниво квалитета ревизије конкретног предузећа. У зависности од врсте и обима услуга које пружају угоститељско-туристичка предузећа дефинисане су фазе процеса ревизије и условљеност развијености система интерних контрола и интерне ревизије конкретним обимом и врстом посла у угоститељско-туристичком предузећу. Полазећи од емпиријских података и чињеница извршено је груписање билансних позиција за потребе ревизије на билансне позиције које су специфичне за ревизију туристичких предузећа и остале билансне позиције из финансијских извештаја туристичких предузећа. У овом делу, на крају, али не по важности анализирано је место ревизорске професије и објективност независних ревизора у свету и код нас, раније и сада када је наступила светска економска криза. Ревизори немају само одговорност према наручиоцу ревизије, већ и према трећим лицима, који се појављују као корисници извештаја ревизора и морају стриктно да поштују принципе и правила понашања прописана Кодексом етике за професионалне рачуновође.

Приликом истраживања изабране проблематике, а уз уважавање постављеног предмета и циља истраживања, као и постављених научних хипотеза, примењена је пре свега квалитативна и квантитативна методологија истраживања. За боље разумевање појединих ситуација, односно, стања и кретања конкретног предмета истраживања коришћена су квалитативна истраживања уз примену различитих научних метода истраживања. Приликом истраживања регулативе у области рачуноводства и ревизије и будућих праваца хармонизације рачуноводствене регулативе користили су се аналитички научни метод уз допуну са историјским методом истраживања, у циљу квалитетне анализе стања и тенденција кретања рачуноводствене и регулативе из области ревизије. Метод студије случаја и компаративни метод коришћен код изучавања специфичности рачуноводства и ревизије финансијских извештаја

угоститељских туристичких предузећа. Кроз метод компарације идентификоваће се сличности и разлике ревизије финансијских извештаја туристичког предузећа и уочити модел за квалитетнији ревизорски поступак привредних субјеката из области туризма. Кроз студије случаја дата је база ревизијских искустава и дефинисан прихватљив процес ревизије, који ће представљати процес кроз који се избегавају грешке других ревизора у поступку ревизије. Коришћењем метода аналогije, кроз рад, указано је на сличности и разлике рачуноводствених и ревизорских поступака у свету и код нас. За објашњење релевантних квантитативних података, у докторској дисертацији, примењена је и квантитативна методологија. Ту се, пре свега, мисли на одговарајуће математичко-статистичке методе и моделе. У циљу адекватног презентирања изучаване проблематике коришћене су различите методе: шеме, табеле, слике, матрице и дијаграме.

Коришћењем квалитативне и квантитативне методологије, сви глобални закључци су синтетизовани, а у циљу диференцирања и потврђивања општег закључка да ревизија финансијских извештаја угоститељско-туристичких предузећа представља специфичан теоријско-методолошки процес и поступак ревизије, који треба да изводе ревизори специјалисти за наведену област. Метод синтезе, на крају, коришћен је за сумирање закључака, како на нивоу Србије тако и на глобалном нивоу уз давање препоруке за ефикасну и ефективну ревизију финансијских извештаја угоститељско-туристичког предузећа.

Истраживања су базирана на савременим сазнањима уз консултовање бројне домаће и стране литературе аутора који се баве теоријом и поседују практична искуства за наведене области које су биле предмет истраживања. Све наведено као крајњи резултат даје продубљивање теоријских сазнања и трасира пут за процес ревизије финансијских извештаја угоститељских и туристичких предузећа који ревизора сигурно води ка квалитетнијем процесу ревизије, а корисницима ревизије и то пре свега инвеститорима и кредиторима даје јасне и поуздане информације за одлучивање.

**I ДЕО - УЛОГА И ЗНАЧАЈ РЕВИЗИЈЕ ФИНАНСИЈСКИХ
ИЗВЕШТАЈА**

1. Историјски развој циљева ревизије

Ревизија, у облику у коме је данас посматрамо, има своје корене у Шкотској, тачније из 1853.године¹. Ревизија је током историје² доживљавала промене, како у делу начина обављања ревизије, тако и у делу циљева и задатака који су пред ревизоре постављани. Промене у пословном окружењу довеле су до промена у циљевима ревизије, односно до промена у ревизијској пракси:³

- прво: ревизијско тржиште се проширило будући да се број статутарних субјеката од којих се захтева ревизија значајно повећао, што одговара напредним тржиштима капитала. Наведена промена је подстакла тржишне регулаторе да побољшају своју улогу на ревизијском тржишту у прошлој деценији, уз постављање строгог захтева да финансијска ревизија оних предузећа која се котирају на берзи постане строго регулисана;

- друго: функција и тржиште ревизије су под директним утицајем међународног тржишта вредносних папира, што за резултат има ширење ревизијског тржишта и до вишег нивоа надзора од стране тржишних регулаторних тела на тржишту вредносних папира;

- треће: напредак у информатичкој технологији у последњих неколико година је такав, да њихов развојни пут није упоредив ни с једним претходним периодом;

- четврто: корпоративни скандали који су се догодили на почетку овог века у САД и другим развијеним државама довели су до хитне реформе, а пре свега у циљу боље заштите инвеститора, као и за већом одговорношћу и контролом над поступцима корпоративних руководиоца и ревизорских фирми. Регулаторне мере су такође настојале да учврсте улогу ревизора у ревизији јавних предузећа која се котирају на берзи, посебно у погледу независности ревизора и у интерним контролама над финансијским извештавањем.

Развој ревизије у свету и Србији, историјски гледано, најбоље приказују наредне табеле:⁴

---

¹ Hayes Rick, Schilder Arnold, Dassen Roger, Wallage Philip, *Principi revizije-Međunarodna perspektiva*, prevod Savez računovođa i revizora Republike Srpske, Banja Luka 2002. godina, str.1.

² Михаиловић Ненад, Васиљевић Момчило, *Ревизија финансијских извештаја као предуслов квалитетне финансијске анализе хотелског предузећа*, Туристичко пословање број 4/2009. Београд, стр. 172-173.

³ Soltani Bahram, *Revizija:međunarodni pristup*, prevod Mate d.o.o. Zagreb, 2010. godina, str.5-7.

⁴ Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, *Ревизија-теорија и пракса*, пето измењено и допуњено издање, Суботица, Универзитет у Новом Саду, Економски факултет Суботица, 2009 година, стр. 19-21.

Табела 1: Важнији датуми развоја ревизије у Свету

Датуми	Догађаји
4000. п.н.е.	Прве ревизије наплате пореза у Вавилону
1800. п.н.е.	Библијски прикази интерних контрола и ревизије
1130.	Ревизија прихода и расхода градова у Енглеској
1200.	Ревизија града Лондона
1500.	Ревизија посредничких рачуна, које ревидира члан већа-прекурсор интерне ревизије
средина 1500.	Градске књиге рачуна прате и коментаришу ревизори
1845.-1900.	Установљени први стандарди ревизије и извештавања Законом о британским компанијама
1887.	Формиран Амерички институт рачуновођа сада Амерички институт овлашћених јавних рачуновођа (AICPA)
1896.	Први закон о CPA (у држави New York)
1899.	Прва жена CPA (Cristine Roos)
1905.-1912.	Прво издање Монтгомери ревизије
1917.	Први амерички правоснажни извештај који је издао Амерички институт рачуновођа
1921.	GAO –Општа рачуноводствена управа
1936.	Ревидиран извештај ревизије назван „Преглед финансијских извештаја од стране самосталних државних рачуновођа“
1939.	Издат је први извештај о поступку ревизије
1940.	AICPA усвојио десет општеприхваћених стандарда ревизије
1941.	Основан институт интерних ревизора САД
1972.	Први Извештај о стандардима ревизије: објављена је кодификација стандарда и поступака ревизије
1977.	Затражено је од стране фирми AICPA да одсек CPA фирми буде преконтролисан
1978.	Извештај, закључци и препоруке о одговорностима ревизора (Cohen Commision)
1986.	Први извештај о стандардима за дате атесте
1987.	Први извештај националне комисије о лажним финансијским извештајима (Tredway Commision)
1988.	Донет извештај о „јазу у очекивањима о стандардима ревизије“ које је издао Одбор за ревизорске стандарде
2001.	Скандал са фирмом Енрон који је проузроковао пропаст ревизорске фирме Артур Андерсен
2002.	Sarbanes-Oxley Act којим државни органи у САД због незадовољства радом професионалних организација преузимају на себе да уређују питања ревизије

Наведена табела се може прошитити догађајем из 2009. године, а који се односи на појаву финансијске кризе. Такође, видимо да су у табели дати најважнији догађаји који су значајни за развој ревизије у САД, уз уважавање чињенице да је ревизија у САД најразвијенија у свету и земље где се ревизија касно развила или тек почиње да се развија су под већим утицајем теорије и праксе из САД. Овај утицај је мање важан код земаља где је ревизија на високом нивоу, као што су Француска, Немачка и Италија, а

доминантан је у земљама где се ревизијакасно развила или тек развија.⁵ Данас у 2012. години пред ревизију се постављају нови изазови у светлу светске економске кризе.

Табела 2: Важнији датуми развоја ревизије у Србији⁶

Датуми	Догађаји
1935.	Објављен рад о ревизији привредних предузећа-др Милош Софреновић
1937.	Ревизија финансијских извештаја инаугурисана трговачким Законом Краљевине Југославије
1947.	Уредба о ревизији државних предузећа, надлештва и установа, влада ФНРЈ
1974.	Служба друштвеног књиговодства Југославије (СДК) и Coopers-Lybrand почели обуку ревизора
1992.	Савез рачуновођа и ревизора Србије и АССА организовали специјалистички курс за ревизоре
1996.	Усвојен Закон о ревизији рачуноводствених исказа
1996.	Савезно министарство за финансије доделило прве сертификате овлашћеним ревизорима и ревизорима
1997.	Савез рачуновођа и ревизора Југославије примљен у IFAC
1998.	Објављен превод Међународних стандарда ревизије на српском језику
2003.	Прописана је обавезност примене Међународних стандарда финансијског извештавања (претходни назив Међународни рачуноводствени стандарди-МРС)
2004.	Прва година примене МРС у банкама
2005.	Прва година примене МРС у предузећима
2006.	Закон о рачуноводству и ревизији РС и основана Комора овлашћених ревизора
2007.	Комора започиње са испитима за стицање професионалних звања и прва анкета Коморе о стању у ревизорским фирмама у 2006. години са објавом налаза у 2008. години
2008.	Регистровање и усаглашавање ревизорских фирми на новим законским основама из 2006. године, лиценцирање овлашћених ревизора и наговештавање контрола у ревизорским фирмама.
2009.	Измене и допуне Закона о рачуноводству и ревизији
2011.	Најава доношења посебног Закона о ревизији

Из приказане табеле број 2, уочавамо да ревизија у Србији поново постаје актуелна и почиње да заузима своје место.

Основни циљ ревизије најбоље је дат, односно дефинисан, у Међународном стандарду ревизије 200-Циљ и општи принципи ревизије финансијских извештаја. *Циљ ревизије финансијских извештаја је да омогући ревизору да изрази мишљење да ли су*

⁵ Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, Исто, стр. 19-21.

⁶ До 2003. године према Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, *Ревизија-теорија и пракса*, четврто измењено и допуњено издање, Суботица, Пролетер Бечеј, 2004 година, стр. 42-43, а од 2004. године према Милојевић Мирослав, *Какво је стање ревизорских фирми у Србији?*, Београд, Ревизор 42/2008, Институт за економику и финансије Београд стр. 110, а за период после 2008. године догађаје додао Момчило Васиљевић.

*финансијски извештаји, по свим битним питањима, састављени у складу са применљивим оквиром финансијског извештавања.*⁷

Када припрема финансијске извештаје менаџмент износи одређене тврдње везане за елементе финансијских извештаја. Приликом дефинисања циљева ревизор узима у обзир тврдње менаџмента и сучељава циљеве ревизије, са једне стране, са тврдњама менаџмента, са друге стране. Циљеве ревизије је могуће класификовати као:⁸

1) основне (опште) циљеве ревизије који представљају изражавање мишљења о томе да ли су финансијски извештаји састављени у складу са одговарајућом рачуноводственом регулативом;

2) појединачне, односно специфичне циљеве који представљају декомпоновање општих циљева. Ти појединачни (специфични) циљеви ревизије су:

а) постојање или дешавање представља категорију која показује да се ништа у рачуноводству, а смим тим и у билансу не може исказати без документа. Начини провере постојања варирају од једне до друге билансне позиције финансијских извештаја;

б) комплетност (свеобухватност) подразумева обухватање трансакција и износа који се односе на период који покрива финансијски извештај. Већина ревизора је мишљења да је утврђивање основности (веродостојности) тврдњи које се односе на комплетност много теже у односу на утврђивање осталих тврдњи које сврставамо у специфичне циљеве ревизије;

в) тачност (математичка тачност) подразумева да су све трансакције утврђене на основу прецизних вредности које су квантификоване у складу са Међународним рачуноводственим стандардима, односно у складу са Међународним стандардима финансијског извештавања. Као примере математичке тачности можемо навести обрачун амортизације, тачност активних и пасивних временских разграничења, подударање, односно слагање аналитичких и синтетичких евиденција, тачност производа цене и количине у фактурама, са једне стране и вредности са друге стране и слично;

г) права (власништво) и обавезе као циљ ревизије трба да потврде чињеницу да ли је имовина власништво, као и да ли су обавезе дуг одређеног предузећа. Примере

---

⁷ *Међународни стандарди и саопштења ревизије, уверавања и етике*, превод са енглеског језика, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2006. година, стр.306.

⁸ Према Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, Исто, стр. 48-49. и Милојевић Душан, *Ревизија финансијских извештаја*, Универзитет «Браћа Карић» Факултет за трговину и банкарство и Београдска банкарска академија, Београд 2006. година, стр. 101-107.

власништва срећемо код залиха које могу бити власништво предузећа, а могуће је да се одређене туђе залихе чувају у предузећу, затим потраживања од купаца, где део потраживања може бити пренет на треће лице, основна средства која могу бити власништво предузећа, или су у закупу, а власништво су другог предузећа. Обавезе које предузеће приказује морају бити дуг конкретног предузећа на одређени дан. За обавезе је карактеристично да приказују верватноћу одлива средстава предузећа и да се могу прецизно одмерити;

д) класификација подразумева да су све пословне трансакције и вредности исправно класификоване на одговарајуће билансне позиције, односно на одговарајућу њихову основу, односно конта. Као примери погрешне класификације могу се навести погрешно унети износи на поједине позиције у оквиру биланса стања или биланса успеха;

ђ) разграничење⁹ као специфичан циљ подразумева да све трансакције које су се десиле око датума биланса (трансакције које се дешавају на крају пословне године нпр. 30. децембра када тај датум пада у петак или нпр. 3. јануара наредне године) морају бити обухваћене у периоду на који се односе;

е) усаглашеност подразумева постојање одговарајуће корелације између синтетичких и аналитичких евиденција;

ж) вредновање или алокација представља тврдњу која показује да су износи елемената финансијских извештаја (имовина, обавезе, капитал, приходи и расходи) процењени по прихватљивом методу у зависности од билансне позиције;

з) приказивање (презентација) и обелодањивање подразумева да су сви делови сета финансијских извештаја правилно приказани и обелодањени.

У литератури се може срести од пет до девет тврдњи менаџмента. Ми ћемо приказати на примерима појединих рачуна ове тврдње и циљеве ревизије. За потребе овог дела даћемо пет основних тврдњи и циљева ревизије.

---

⁹ Cut-off

Табела 3: Упоредни преглед тврдњи менаџмента и специфичних циљева ревизије за стање рачуна залиха предузећа у производњи¹⁰

Тврдња финансијског извештавања	Илустративни циљеви ревизије
Постојање или догађај	-Залихе укључене у биланс постоје. -Залихе представљају ствари намењене продаји у нормалном пословању.
Потпуност	-Количина залиха укључује све производе, материјале и приручне залихе. -Количине залиха укључују све производе, материјале, те залихе које поседује предузеће, а које су у транзиту или спремљене на спољашњој локацији.
Права и обавезе	-Пописи залиха су исправно састављени, а суме су исправно укључене у рачун залиха. -Предузеће има законско право или друго право власништва над залихама. Залихе искључују предмете који су наплаћени купцима или у власништву других.
Процена или алокација	-Залихе су исправно процењене према трошку (осим када је тржишна цена нижа). -Слабо покретне, сувишне, покварене или застареле ствари укључене у залихе исправно су препознате и процењене.
Презентација и објављивање	-Залихе су исправно класификоване у билансу као текућа имовина; -Основне категорије залиха и њихове базе за процену адекватно су приказане у финансијским извештајима. -Обавезе или пренос материјалних залиха прикладно је приказан.

Наведени преглед је карактеристичан и за туристичко предузеће код кога постоје залихе као део сета туристичке услуге.

На крају се може закључити да циљ сваког ангажмана ревизора може укључити четири основна елемента, и то:¹¹

- проценити да ли су финансијски извештаји и пропратне напомене у складу са наведеним критеријумима;
- проценити ефикасност и адекватност система интерних контрола;
- проценити могућност настанка превара у организацији;
- проценити претпоставку временске неограничености пословања организације.

¹⁰ Carmichael R. Douglas, Willingham J. John, *Pojmovi i metodi revizije-Vodič u suvremenu revizijsku teoriju i praksu*, peto izdanje, prevod Mate d.o.o. Zagreb 2000. godina, str. 81.

¹¹ Soltani Bahram, Isto, str. 5.

2. Врсте ревизије и врсте ревизора

У стручној литератури се посебно апострофира значај три основна типа ревизије:¹²

- *ревизија финансијских извештаја*-подразумева испитивање финансијских извештаја са циљем да се утврди да ли они истинито презентују финансијске податке (или да ли дају истинит и тачан приказ) у складу са одговарајућим критеријумима;¹³

- *ревизија пословања*-као примарни задатак има испитивање неке организационе јединице ради процене успешности њеног пословања. Овј тип ревизије носи назив и оперативна ревизија. У оквиру овог типа ревизије обавља се анализа појединих или свих пословних активности организационе јединице, а све у сврху процене ефикасности¹⁴ и рентабилности¹⁵ пословања. Наведена испитивања не морају бити ограничена само на рачуноводство, она могу бити усмерена, односно она могу обухватити процену маркетинга, производних метода, организационе структуре и слично уз обавезно давање препорука управи за могућност побољшања пословања. Пошто критеријуми за ефикасност и рентабилност нису установљени тако јасно као усвојени рачуноводствени принципи, правилима и прописима, ревизија пословања, у извесној мери, захтева више субјективних процена, него што је то случај код друга два типа ревизије (ревизијом финансијских извештаја или ревизијом усклађености с правилима и прописима);

- *ревизија сагласности с правилима и прописима*-треба да утврди да ли конкретна организација поштује одређене поступке, правила и прописе дефинисане од вишег нивоа (инстанце). Успешност овог типа ревизије у директној је сразмери са постојањем проверљивих података који могу служити као база или стандард. Кроз овај тип ревизије нпр. могуће је извршити процену особља које ради у рачуноводству да би се утврдило да ли они раде у складу са пословном политиком и правилима које је одредила управа

---

¹² Hayes Rick, Schilder Arnold, Dassen Roger, Wallage Philip, Isto, str. 12-14.

¹³ Критеријуми могу бити различити па тако нпр. у Сједињеним Америчким Државама као критеријум користимо општеприхваћене рачуноводствене принципе, затим у земљама северне Европе као критеријум користимо национални закон о предузећима, потом у Јужној Америци као критеријум користимо закон о порезима.

¹⁴ Ефикасност је мерило које показује, односно на основу кога се утврђује у којој мери организација остварује зацртане циљеве пословања.

¹⁵ Рентабилност пословања мерило које показује колико добро организација користи своје ресурсе за постизање пословних циљева.

предузећа.¹⁶ Ревизор наведени извештај подноси управи организације за коју врши ревизију. Предмет овог типа ревизије нису само прописи и правила које је донела конкретна организација, некада то могу бити и прописи и правила који су донети од стране некога ван организације.¹⁷ Могуће да ревизор који врши овај тип ревизије буде у служби субјекта који доноси прописе и захтева ревизију усклађености са применом прописа.¹⁸ Ревизија усклађености с правилима и прописима у највећем броју случајева спроводи се код оних организација где се држава појављује као финансијер. Ту се пре свега мисли на владине и невладине организације које за добијена новчана средства и новчану помоћ морају да докажу да су та средства користили у складу за важећом законском регулативом.

Ко може који тип ревизије обављати најбоље је видљиво из следеће табеле.

Табела 4: Типови ревизије и врсте ревизора за поједине типове ревизије¹⁹

Врсте ревизора	Типови ревизије		
	Ревизија финансијских извештаја	Ревизија пословања	Ревизија усклађености с правилима и прописима
Ревизор специјалиста	Независни ревизор	Интерни ревизор	Државни ревизор
Неспецијализовани ревизор	Независни/ Интерни/ Државни	Независни/ Интерни/ Државни	Независни/ Интерни/ Државни

Из приказане табеле можемо закључити да је раније постојало схватање да поједине типове ревизије могу обављати само ревизори специјалисти за одређену област ревизије. Међутим, са развојем информационе технологије, све више долази до интеграције различитих процеса, а као последица тога, диференцирање ових типова постојаће само у домену теорије. Друго је питање које треба имати у виду, када будемо одмерили трошкове и користи приликом ревизије финансијских извештаја туристичког предузећа и показали да ли ревизорска фирма штеди ако ангажује ревизоре специјалисте²⁰ или субспецијалисте.²¹

¹⁶ Управа може да на разне начине пропише обавезе, односно део обавеза радника у рачуноводству. Она то може да учини кроз Правилник о рачуноводству и рачуноводственим политикама или Правилник о попису, Правилник о формирању и кретању документације.

¹⁷ Типични примери прописа и правила ван организације су уговорени аранжмани са зајмодавцима, закони о зарадама, закони о порезима, закони о доприносима и слично.

¹⁸ Као пример за ову тврдњу у литератури се наводи ревизија пореских обвезника ради провере да ли плаћају порезе у складу са пореском регулативом.

¹⁹ Hayes Rick, Schilder Arnold, Dassen Roger, Wallage Philip, Isto, str. 14.

²⁰ Ревизор специјалиста као што смо видели из претходне поделе је независни ревизор, интерни ревизор и државни ревизор.

²¹ Ревизор субспецијалиста је ревизор који има искуства у ревизији финансијских извештаја за одређену привредну грану, као нпр. туризам, саобраћај, трговину и слично.

У различитим околностима ревизор врши разне врсте ревизорских испитивања и издаје извештаје другачије природе. Подела ревизије се може извршити према различитим критеријумима.

Табела 5: Врсте ревизије и услуга сродних ревизији²²

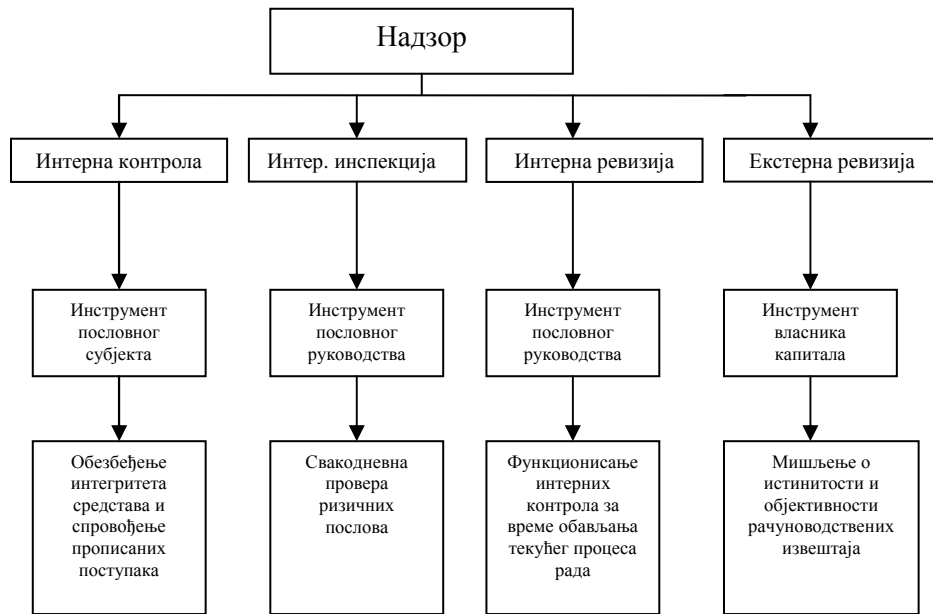
Критеријуми	Врсте ревизије
Органи који обављају ревизију	а) Интерна ревизија б) Екстерна ревизија в) Државна ревизија
Предмет и циљеви ревизије	а) Финансијска ревизија б) Оперативна ревизија
Објекат испитивања	а) Статутарна ревизија б) Ревизија правилности поступака; в) Истраживање проневера г) Ревизија пословања
Период за који се врши ревизија	а) Ревизија за календарску годину б) Ревизија за пословну годину в) Ревизија за краће временске периоде (месец, тромесечје, квартал, полугодишња ревизија и сл.)
Време расположиво за ревизију	а) Ревизија у складу са законским захтевима (ревизију за претходну годину морамо извршити у складу са захтевима нпр. Закона о рачуноводству и ревизији) б) Ревизија у складу са професионалним захтевима
У складу са Оквиром међународних стандарда ревизије где поред ревизије разликујемо и услуге сродне ревизији	а) Преглед (увид) б) Уговорени поступци в) Састављање (компилација) информација

Ревизија представља део финансијског извештавања, али она је и део надзора. Наиме, према општој теорији система²³ надзор се третира као инструмент који не управља пословним процесима, али подстиче процес управљања уз пружање подршке. То важи и за рачуноводствени надзор.

²² Љубисављевић Снежана, Исто, стр. 18-22.

²³ Виторовић Богољуб, *Интерне контроле и интерна ревизија*, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд 2004. година, стр. 11-13.

Шема 1: Рачуноводствени надзор у предузећу²⁴

У Међународном стандарду ревизије 315 Разумевање правног лица и његовог окружења и процена ризика материјалне грешке дата је дефиниција интерне контроле: „Интерна контрола је процес који осмишљавају и на који утичу лица одговорна за управљање, руководство и друга лица, ради пружања оправданог уверења о остваривању циљева у вези са поузданошћу финансијског извештавања, ефикасности пословања и поштовања применљивих закона и прописа. У том смислу интерна контрола је осмишљена и примењена ради превазилажења идентификованих пословних ризика који угрожавају остваривање наведених циљева.“²⁵

Интерну контролу не треба мешати са рачуноводственом контролом. Ту разлику између интерне и рачуноводствене контроле најбоље показује следећа табела.²⁶

²⁴Виторовић Богољуб, Исто, стр. 13.

²⁵ Међународни стандарди и саопштења ревизије, уверавања и етике, Исто, стр. 451.

²⁶ Hayes Rick, Schilder Arnold, Dassen Roger, Wallage Philip, Исто, стр. 211.

Табела 6: Различите врсте интерне контроле

Врсте контроле	Односи се на	Врсте ревизије	Пример
Административна контрола	Промоцију или успешност пословања и поступање према прописаним управљачким политикама	Ревизија пословања и ревизија усклађености	Политика провере биографије будућег запосленог и опште провере запослених
Рачуноводствена контрола	Заштита средстава и пружање уверавања да су финансијски извештаји и основне рачуноводствене евиденције поуздане	Независна ревизија; Интерна ревизија; Финансијска ревизија	Коришћење банкарског сефа за депоновање краткорочних хартија од вредности или за депоновање готовине компаније

Из приказане табеле може се закључити да **интерну контролу** не треба поистоветити са рачуноводственом контролом. Рачуноводствена контрола садржи план организације, као и поступке и евиденције које се односе на заштиту средстава и поузданост финансијских извештаја. Зато се каже да је рачуноводствена контрола намењена да пружи разумно уверење:²⁷

- да се трансакције извршавају у складу са општом или специфичном организацијом прописаном од стране управе;
- да се трансакције евидентирају према потреби, како би се омогућила припрема финансијских извештаја у складу са Међународним рачуноводственим стандардима, односно Међународним стандардима финансијског извештавања или другим применљивим критеријумима, као и да би се водила редовна евиденција средстава;
- да се средствима може приступити само у складу са одговарајућим, валидним овлашћењима управе;
- евидентирана средства треба да се пореде са стварним средствима и преузимају благовремено одговарајуће акције уколико се појаве било какве разлике.

Треба разликовати контролу као функцију од објекта контроле, што потврђују и следећи наводи:²⁸

- функција контроле подразумева целину замисли контроле заједно са телом које делује ради остваривања контроле. За ову функцију контроле се каже да има, односно да је састављена од своје софт и своје хард компоненте. Прва подразумева концепцију и генералну организацију а друга различита средства која се користе за остваривања циљева контроле. За прву се каже да је духовни и нематеријални део контроле а друга представља физичке појавне компоненте које су неопходне за обављање контроле;

²⁷ Hayes Rick, Schilder Arnold, Dassen Roger, Wallage Philip, Isto, str. 210-211.

²⁸ Милојевић М. Мирослав, *Интерне контроле – значај и конституција*, Ревизор 31/2005, Институт за економику и финансије Београд, стр. 6.

▪ објект контроле је целина појаве и догађања у организацији. Дакле, цела организација је предмет контроле. Ни једна важна појава у њој не сме бити ван контроле. Контролише се све, од начина на који се формулишу циљеви, преко квалитета тих дефиниција, па све до контроле саме и резултата контроле.

Интерна инспекција представља инструмент пословног руководства са којим руководство свакодневно проверава пословање привредног субјекта. Интерна инспекција служи да би се извукле значајне информације, на пример о појединим елементима уговора, полисама осигурања, зарадама, записницима о мањковима и другим врстама записника и др. Интерна инспекција се још назива и читање или преглед докумената. Технике спровођења интерне инспекције могу бити различите, и то:²⁹

▪ *провера исправа*-као техника креће од пословних књига ка исправи где се проверава исправа у којој су забележени неопходни елементи за настанак пословне промене, пре свега количина, цена, вредност;

▪ *праћење*-представља технику која прописује смер тестирања, односно инспекције од исправе ка пословним књигама. Као пример ове врсте инспекције наводи се праћење испорука ка назначеним примаоцима у исправама;

▪ *снимање*-то је визуелни преглед рачуноводствених књига или докумената да би се уочиле неочекиване или специфичне ставке;

▪ *упит*-као техника подразумева испитивање запослених и менаџера о појединим битним питањима која су предмет инспекције и то у усменом или писаном облику или комбиновано;

▪ *посматрање*-подразумева технику где се визуелним путем прате, односно посматрају активности, као на пример како службе обрађују поједину документацију, разгледање физичких средстава предузећа и слично.

Интерну ревизију најбоље дефинише Институт интерних ревизора (IIA-Institute of Internal Auditors): „Интерна ревизија је независна објективна осигуравајућа делатност, чији је циљ побољшање и усавршавање операција једне организације. Она помаже организацији да постигне своје циљеве на тај начин што уводи систематски, дисциплинован однос према оцени и усавршавању ефективности у процесу управљања

---

²⁹ Carmichael R. Douglas, Willingham J. John, Isto, str. 75-77.

ризиком, системом контроле и самим предузећем“.³⁰ Детаљније напомене о интерној ревизији биће дате у четвртом делу рада.

Екстерну или независну ревизију обављају лица која нису запослена у предузећу и који припадају одговарајућем професионалном телу: Институту, Комори, Савезу или другој стручној асоцијацији рачуновођа и ревизора.³¹

Сличности и разлике између интерне и екстерне ревизије могуће је груписати на основу различитих фактора, као што је приказано у наредној табели:³²

Табела 7: Сличности и разлике између интерне и екстерне ревизије

Фактор	Интерна ревизија	Екстерна ревизија
Циљеви	Постојање добрих контрола	Истинитост и објективност рачуноводствених извештаја
Делокруг	Све области пословања; остваривање ефеката на уложена средства; информациони систем и његово исправно функционисање	Рачуноводствени извештаји и рачуноводствени систем
Независност	Од појединих пословних функција, као резултат професионализма и статуса	Од пословног субјекта, у складу са законским правима и обавезама и кодексом професионалне етике
Структура	Различита-Овлашћени интерни ревизор, менаџер, ревизори, асистенти	Стандардна-партнери, менаџери, ревизори, правници
Особље	Компетентна лица, на пример инжењери, компјутерски експерти, рачуновође/ревизори, контролори квалитета итд.	Овлашћени ревизори и ревизори чије је стицање квалификација у току
Методологија	Ревизија уведених система и испитивање догађаја	Верификација на основу документације
Извештаји	Комплексни и структурирани извештаји, намењени руководству и другим вишим органима управљања	Кратки стандардизовани извештаји, намењени власницима
Стандарди	Стандарди интерне ревизије или општи стандарди ревизије	Стандарди ревизије и други захтеви професионалне асоцијације
Регулатива	Обично није обавезна, осим када се ради о одређеним јавним предузећима	Обавеза вршења у складу са регулативом која регулише пословање предузећа, као регулативом о јавном сектору
Величина предузећа	Обично постоји у великим предузећима или другим великим организацијама	Обавезна за предузећа чије акције котирају на берзама и за јавна предузећа (за мала предузећа обично не постоји обавеза)

Интерни ревизори често се описују као пословни партнери и као полицајци.³³

Као пословни партнери они заједно са управљачким органима помажу управљању и

³⁰ Paszek Zbigniew, Saunders Edmund, *Interna kontrola i revizija i suzbijanje korupcije*, Institut za ekonomiku i finansije, http://www.ief.co.yu/files/clanci_revizor/Interna_kontrola_i_revizija_i_suzbijanje_korupcije.pdf

³¹ Љубисављевић Снежана, Исто, стр. 19.

³² Цветановић Миливоје, *Сарадња између екстерне и интерне ревизије на ревизији рачуноводствених извештаја*, Београд, Ревизија број 7/2002, стр. 5.

³³ Fadzil Hanim Faudziah, Haron Hasnah, Jantan Muhamad, *Internal Auditing Practices and Internal Control System*, Managerial Auditing Journal, Vol 20 No. 8, 2005, p. 845.

служе као независни рецензенти управљања. Од интерних ревизора се очекује да су стручни и да помажу предузећу у испуњењу циљева. Разлог за посматрање интерног ревизора као полицајца лежи у чињеници да се у њему види противник који трага за пропустима у раду.

Овде треба истаћи и чињеницу³⁴ да улога интерне ревизије није откривање превара и проневера, већ за тај задатак су потребни посебни стручњаци, односно експерти за откривање и спречавање превара и проневера, као што су нпр. CFE (Certified Fraud Examiners).

Људски капитал³⁵, односно ревизори су најважнија имовина ревизорских фирми. Јавност је веома заинтересована да ревизорске фирме поседују одговарајући број ревизора са неопходним компетенцијама и професионалним карактеристикама како би могли ревизију да обављају у складу са захтевима стандарда, законским прописима и очекивањима јавности. То се постиже добрим планирањем људских ресурса у ревизорској фирми. Новембра 2006. године Савет за финансијско извештавање Уједињеног Краљевства, као независни регулатор за корпоративно управљање издаје извештај под називом „Промовисање квалитета ревизије“ где се тврди да фактори који одређују квалитет ревизора су поред квалитета партнера ревизије и вештине које ревизор поседује, обука ревизора и обука осталог особља које учествује у процесу ревизије.

Када је у питању **државна ревизија** постоје различити модели организације државне ревизије у свету.³⁶

- независна ревизорска канцеларија (англосаксонски модел организовања)-представља модел државне ревизорске организације који срећемо у Великој Британији, Сједињеним Америчким Државама, Ирској, Данској, Аустрији, као и код афричких земаља које нису биле француске колоније. На челу независне ревизорске канцеларије налази се главни или генерални ревизор који је независан од политичких утицаја;

- модел суда или Наполеонов модел Републике Француске (Европски ревизорски суд)-настао у XIX веку у Француској, због контроле огромних ратних трошкова. Данас овај модел можемо срести у бившим француским колонијама, Португалији и Словенији. Врховна ревизорска институција је суд и има исте надлежности као и други

---

³⁴ Paszek Zbigniew, Saunders J. Edmund, Isto.

³⁵ Cheng Yu-Shu, Liu Yi-Pei, Chien Chu-Yang, *The association between auditor quality and human capital*, *Managerial Auditing Journal*, Vol 24 No. 6, 2009, pp. 523-524.

³⁶ Станковић Светислав, *Изазови државне ревизије у Републици Србији*, Ревизор број 49/2010, Институт за економику и финансије, Београд, стр. 88-91.

судови, односно има могућност да кажњава и суди као уз обавезу да извештава председника суда о свим предузетим акцијама. На сличан начин функционише и Европски ревизорски суд, чији је задатак ревизија трошкова институција Европске уније;

- модел одбора и колегијалног тела-подразумева ситуацију где врховна ревизорска институција на челу има управљачко тело у форми управног одбора. Разлика између овог модела и англосаксонског модела је у начину доношења одлука. Наиме, у англосаксонском моделу одлуке доноси генерални ревизор, а код модела одбора одлуке се доносе на седницама одбора. Овај модел можемо срести у Холандији и у Немачкој;

- државни уред-представља модел где је ревизорска институција директно подређена Министарству финансија. Овај модел је карактеристичан за нордијске земље и то пре свега за Финску и Шведску.

На основу изнетих карактеристика модела организовања државне ревизије можемо закључити да је у Републици Србији присутан комбиновани модел државне ревизије.

Из табеле број 4 уочавамо да постоје три врсте, односно три типа ревизора, ако као критеријум за поделу узмемо типове ревизије, можемо говорити о независном (екстерном) ревизору, интерном ревизору и државном ревизору. У литератури³⁷ преовладава став да постоје две основне врсте ревизора: независни и интерни ревизор, а државни ревизори могу обављати послове (функцију) екстерног и интерног ревизора.

Интерни ревизори су особе које су запослене у предузећима и другим облицима организовања. У зависности од величине и потреба компаније, могуће је ангажовати више ревизора, што зависи од начина организовања овог посла. Па тако интерне ревизоре у зависности од начина организовања и обима посла можемо срести на референтским пословима³⁸ у одељењима, службама, секторима, где се број запослених може кретати и преко 100 запослених лица. Од начина организовања интерне ревизије зависи и коме се извештај интерног ревизора подноси, да ли председнику компаније или управном одбору. Примарни циљеви интерних ревизора су:³⁹ а) да врше процену ефикасности и ефикасности пословања за потребе менаџмента компаније; б) да врше процену система интерних контрола; в) да врше

---

³⁷ Hayes Rick, Schilder Arnold, Dassen Roger, Wallage Philip, Исто, стр. 14.

³⁸ Код мањих предузећа где је запослен један интерни ревизор.

³⁹ Милојевић Душан, Исто, стр. 30-31.

ревизију пословања; г) да по потреби врше ревизију доследности примене закона и других прописа. У већини земаља рад који обављају интерни ревизори укључује се у процес ревизије финансијских извештаја тако што екстерни ревизор процењује у којој мери се може ослонити на рад интерних ревизора конкретне фирме где врши ревизију.

Од интерног ревизора се очекује да буде независан и да резултати његовог рада нису производ притисака и утицаја појединих руководилаца у компанији. Једна констатација је сигурно тачна да не постоји модел да интерни ревизори, који су запослени у компанији, буду независни као што су екстерни ревизори.

Појмови **независни ревизор**, јавни рачуновођа и ревизор често се наизменично користе како би се описао професионални рачуновођа који нуди услуге јавности и чија је кључна услуга ревизија финансијских извештаја. Технички гледано, ревизор је особа која је прибавила дозволу за рад од стране државе. Разлози лиценцирања независних ревизора леже у чињеници да ревизију треба да обављају особе чији је рад на одговарајући начин надгледан од стране организације која издаје лиценцу и потврђује да ревизор има одговарајуће квалификације, односно да је обучен за примену регулативе из области ревизије и да се перманентно усавршава. За разлику од интерног ревизора који је запослен у компанијама над којима се врши ревизија екстерни ревизор је запослен у предузећима за ревизију која врше ревизију у различитим компанијама.⁴⁰

Државни ревизори имају задатак да врше ревизију рада владе и њених агенција, односно обављају ревизију општедруштвене потрошње која има високо учешће у друштвеном производу. Основни циљеви државних ревизора су:⁴¹ а) да утврде да ли су програми опште и заједничке потрошње у складу са интерпретацијом у парламенту; б) да обавља ревизију пословања и процену ефикасности и ефикасности појединих програма и пројеката које влада изабере; в) да испитује уговорне односе владе и њених агенција са водећим корпорацијама, како би се стекло разумно уверење да су исплате по тим основама правилно и коректно обављене; г) да државни ревизори обаве ревизију финансијских извештаја (буџета) разних владиних агенција и друштвено-политичких заједница.

За потребе ове анализе интересантнија је подела екстерних ревизора, имајући у виду критеријум гранске специјалности на ревизоре специјалисте и ревизоре субспецијалисте.

---

⁴⁰ Carmichael R. Douglas, Willingham J. John, Isto, str. 16.

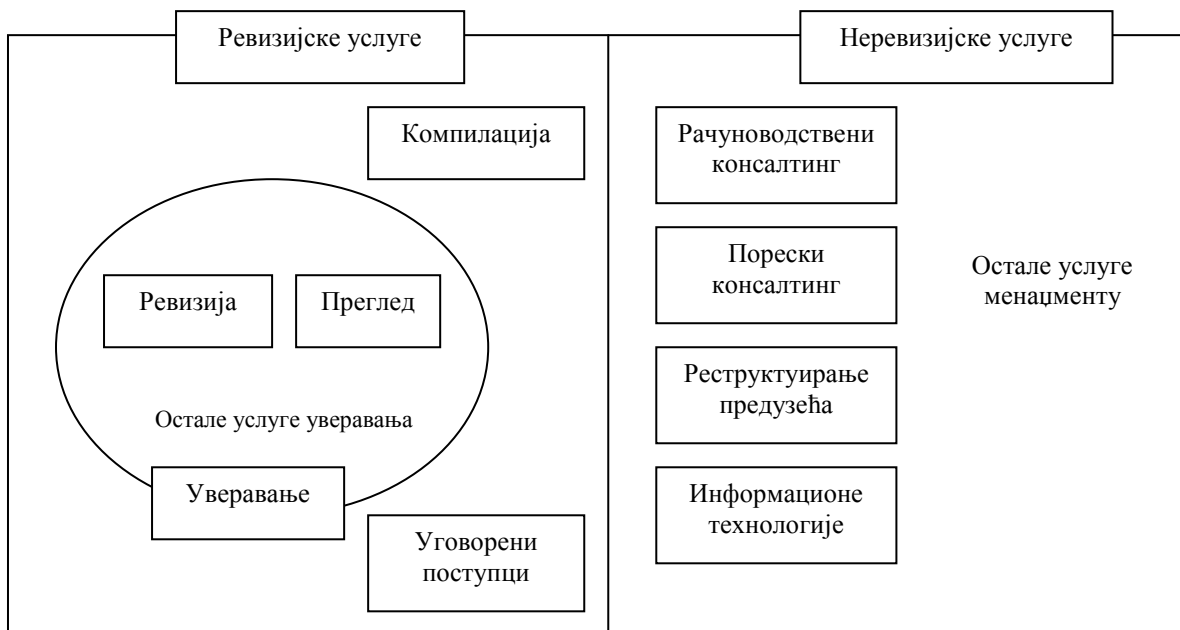
⁴¹ Милојевић Душан, Исто, стр. 32.

3. Врсте услуга које пружају екстерни ревизори

Екстерни ревизори, поред традиционалних ревизијских услуга, пружају и неревизијске услуге. Услуге које ревизори пружају могуће је поделити и на примарне и секундарне.⁴² Јасно је да у примарне ревизијске услуге спадају традиционалне услуге које пружају екстерни ревизореи, а неревизијске услуге представљају секундарне услуге. Међутим, када погледамо приходе од услуга ревизорских фирми закључујемо да у структури доприноса укупном приходу ревизорских компанија доминира приход од неревизијских, односно секундарних услуга. Примарне услуге које пружа независни ревизор чине: финансијска ревизија (ревизија), услуге сродне ревизији, остале услуге.⁴³ У секундарне услуге екстерног ревизора убрајамо: пореске услуге, рачуноводствене услуге, компјутерски консалтинг, консалтинг из области менаџмента.⁴⁴ Све услуге екстерног ревизора можемо ситематизовано приказати на следећој слици:⁴⁵

Слика 1: Врсте услуга екстерних ревизора

Ако се за критеријум узме основна делатност ревизорских фирми све услуге екстерног ревизора можемо класификовати на:

⁴² Љубисављевић Снежана, Исто, стр. 36.

⁴³ Милојевић Душан, Исто, стр. 33.

⁴⁴ Љубисављевић Снежана, Исто, стр. 36-37.

⁴⁵ Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, Исто, стр. 16.

1. основне ревизијске услуге-класична ревизија финансијских извештаја;
2. допунске ревизијске услуге
  - а) услуге сродне ревизији (преглед, уверавање, уговорени поступци, компилација-састављање информација, ревизија за специјалне сврхе)
  - б) друге услуге које пружају екстерни ревизори (све остале услуге које пружају екстерни ревизори)

Резултат класичне ревизије финансијских извештаја представља мишљење ревизора које може бити: позитивно мишљење, негативно мишљење, мишљење са резервом, уздржавање од мишљења.

Преглед⁴⁶, за разлику од ревизије, није постављен у циљу стицања разумног уверавања да периодичне финансијске информације не садрже материјално погрешне исказе, већ се он састоји од испитивања, пре свега лица одговорних за финансијска и рачуноводствена питања, са једне стране и спровођења аналитичких и других поступака прегледа са друге стране. За налазе прегледа је карактеристично да они могу скренути пажњу ревизору на значајна питања која утичу на периодичне финансијске информације, али не обезбеђују све доказе који би се захтевали током ревизије. На основу изнетог изводи се закључак да је преглед јефтинији од ревизије финансијских извештаја.

За разумевање појма **уверавање** неопходно је имати у виду захтеве које поставља одређена регулатива⁴⁷, односно Међународни оквир ангажовања на основу којих се пружају уверавања, Међународни стандард ангажовања на основу којих се пружа уверавање 3000: Ангажовања на основу којих се пружа уверавање која не спадају у ревизију или преглед финансијских информација и Предговора Међународним стандардима контроле квалитета, ревизије, уверавања и сродних услуга. Приликом примене аранжмана уверавања треба имати у виду и Међународне стандарде ревизије (ISA), Међународне стандарде ангажовања на основу којих се пружају уверавања (ISAE), Међународне стандарде ангажовања на прегледу (ISRE). У међународном оквиру ангажовања на основу којих се пружају уверавања могу се груписати у две целине и то на: а) ангажовања на основу којих се пружа уверавање у разумној мери и б)

---

⁴⁶ Међународни стандард ангажовања на прегледу 2410 Преглед периодичних финансијских информација од стране независног ревизора правног лица, који се примењује од 15. децембра 2006. године, дат у: *Међународни стандарди и саопштења ревизије, уверавања и етике*, превод са енглеског језика, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2006. година, стр. 1004.

⁴⁷ *Међународни стандарди и саопштења ревизије, уверавања и етике*, Исто, стр. 250-279 стр.281-303, стр. 1045-1060.

ангажовања на основу којих се пружа уверавање ограниченог степена. Оквир даје дефиницију и попис ангажовања којима се пружа уверавање. „Ангажовање на основу ког се пружа уверавање представља ангажовање у оквиру којег практичар износи закључак којим се повећава степен поузданости за циљне кориснике, који не представљају одговорну страну, у вези вредновања или мерења конкретног питања према критеријумима.“⁴⁸ Такође у наведеном Оквиру дато је разграничење ангажовања на основу којих се пружају уверавања од оних ангажовања која то нису уз увжавање чињенице да су она дефинисана Оквиром или делом овог Оквира, а не морају да се изврше у складу са Оквиром. Тако ангажовања на основу којих се пружају уверавања могуће је класификовати у складу са наведеним обухватом Оквира на:⁴⁹

а) ангажовања која су у складу са датом дефиницијом из Оквира, али не морају да буду извршена у складу са овим оквиром:

1. ангажовања за сврхе вештачења у судским споровима у вези са рачуноводством, ревизијом, опорезивањем и другим питањима;

2. ангажовања која укључују професионална мишљења или ставове на основу којих корисник може стећи одређено уверење уколико су испуњени следећи услови:

- да су ова мишљења или ставови споредни у односу на целокупно ангажовање;
- да је коришћење свих писаних извештаја изричито ограничено на кориснике који су наведени у самом извештају;
- да ангажовање није осмишљено као ангажовање на основу кога се пружа уверавање, што је у писаном облику договорено са корисницима којима је извештај намењен;
- да у извештају професионалног рачуновође ангажовање није представљено као ангажовање на основу ког се пружа уверавање.

б) ангажовања која су део ангажовања на основу ког се пружа уверавање, али она се извршавају само у делу уверавања што је у складу са овим оквиром. Као типичан пример за ову врсту ангажовања наводи се ситуација где имамо консултантско ангажовање приликом преузимања предузећа где се укључује захтев за уверавањем о пројектованим финансијским информацијама или финансијским информацијама из претходног периода;

---

⁴⁸ *Међународни стандарди и саопштења ревизије, уверавања и етике*, Исто, стр.283.

⁴⁹ Исто, стр.285-286.

в) ангажовања која нису у складу са датом дефиницијом из Оквира, али их пружају практичари и на основу њих се не пружа уверавање а то су:

- ангажовања на која се односе Међународни стандарди сродних услуга (ту се пре свега мисли на ангажовања на уговореним поступцима, на састављање (компилацију) финансијских и других извештаја);
- припрема пореских повраћаја када се не изводе закључци који подразумевају уверавање;
- консултантска (или саветодавна) ангажовања као што су менаџмент или порески консалтинг.

На основу изнетог, може се закључити, када су у питању услуге уверавања да поједини аутори⁵⁰ с правом истичу да „услуге уверавања представљају широко и још недовољно истражено подручје активности на које ревизори могу проширити своју делатност.“ Као пример уверавања могуће је навести захтев банке која приликом одобрења или након одобреног кредита туристичком предузећу тражи од ревизора да провери да ли су финансијски показатељи у границама које захтева банка.

Уговорени поступци представљају услугу сродну ревизији чији је начин извођења детаљније дат у Међународном стандарду сродних услуга 4400:Ангажовања на обављању уговорених поступака у вези са финансијским информацијама.⁵¹ Када спроводи уговорене поступке од ревизора се не тражи да изражава уверавање и он не спроводи све ревизијске поступке, већ само оне које је уговорио са клијентом или са неком трећом страном. Из овог навода се јасно може извући закључак да се извештај о уговореним поступцима доставља само оним странама које су се сложиле да ревизор обави уговорене поступке. За случај да се извештај достави другим странама које нису учествовале у уговарању ове врсте посла могуће је да дође до погрешног тумачења чињеница, односно резултата уговореног поступка. Као пример уговореног поступка можемо навести случај када туристичко предузеће узме у закуп аутобус за превоз путника уз договор да се закупнина састоји од фиксног и варијабилног дела који је одређен бројем путника и бројем превезених тура, а закуподавац ангажује ревизора да провери колико је превезено путника и колико је извршено туристичких тура.

Код ангажовања на **компилацији** (састављању) финансијских извештаја ревизор (рачуновођа) се користи рачуноводственим, а не ревизијским знањима, што је детаљније описано у Међународном стандарду сродних услуга 4410:Ангажовања на

⁵⁰ Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, Исто, стр. 17.

⁵¹ *Међународни стандарди и саопштења ревизије, уверавања и етике*, Исто, стр.1074-1083.

компилацији финансијских информација.⁵² Циљ ангажовања на компилацији финансијских информација је да ревизор користећи своје стручно знање из рачуноводства, за разлику од знања из ревизије, врши прикупљање класификовање и сумирање финансијских информација. У извештају о компилацији јасно се наводи да није извршен преглед или ревизија финансијских извештаја, што јасно упућује да се не изражава уверавање о њима. Када је у питању степен уверавања⁵³ у односу ревизија и ангажовање на компилацији финансијских информација ревизор у свом извештају о компилацији не пружа било какво уверавање, већ сами корисници извештаја извлаче одређене користи из оваквог извештаја ревизора, односно извештаја који даје рачуноводствени експерт.

Разлике између ових услуга најбоље су видљиве на следећој слици:⁵⁴

Слика 2: Степен уверавања и извештаји који проистичу из врсте ревизијских услуга

Ревизија за специјалне⁵⁵ сврхе се може сврстати под класичну ревизију, али се ипак од ње разликује у томе што се уместо усаглашености билансних позиција са свим прописима којима се регулише област рачуноводства, код ових ангажмана проверава:

- да ли су финансијски извештаји састављени у складу са Међународним или националним рачуноводственим стандардима;

⁵² Међународни стандарди и саопштења ревизије, уверавања и етике, Исто, стр.1084-1093.

⁵³ Милојевић Душан, Исто, стр. 35.

⁵⁴ Виторовић Богољуб, *Модалитети и поступци ангажовања ревизора на прегледу рачуноводствених извештаја*, Ревизија Д.С.Т. Београд, број 13/2002, стр. 4.

⁵⁵ Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, Исто, стр. 16.

- одређене рачуне, ставке рачуна или позиције у финансијским извештајима;
- усаглашеност са одредбама уговора;
- финансијске извештаје у сажетој форми.

Управо ове разлике између класичне ревизије и ревизије за специјалне сврхе упућују нас да ову врсту услуга, које пружају екстерни ревизори сврстамо у допунске ревизијске услуге, односно у услуге сродне ревизији имајући у виду обим посла који се налази пред ревизором.

У друге услуге које пружају екстерни ревизори треба сврстати све остале услуге, а ту пре свега мислимо на две велике групе услуга и то на консултантске и друге услуге (пореске услуге, рачуноводствене услуге, услуге правне помоћи и сл.)

За адекватно разумевање **консултантских услуга** неопходно је разумети појам консалтинг. Консалтинг,⁵⁶ односно консалтинг процес је аналитички процес који се типично састоји од комбинација активности повезаних са: постављањем циљева, изналагањем чињеница, дефинисањем проблема или могућности, проценом алтернатива, припремањем препорука које укључују активности, извештавањем о резултатима и понекад применом и накнадних активности. Из приказане дефиниције уочавамо да ревизор користи своје стручне вештине, образовање, искуство и знање о консалтинг процесу. Извештај о консалтинг услугама дефинисан је уговором између ревизора и клијента и може бити у писаној форми. Све оне услуге које задовољавају наведену дефиницију можемо назвати консалтинг услуге или услуге саветовања менаџмента које имају за циљ повећање ефикасности и ефективност предузећа којима се пружају овакве услуге. Европска федерација рачуновођа⁵⁷ је спровела једно истраживање где се срећу следећи облици консалтинга које пружају рачуновође (ревизори):⁵⁸

- рачуноводствени консалтинг обухвата: а) услуге извештаја о стварном стању, б) анализу рачуна и финансијских извештаја, в) савете о рачуноводственим поступцима, г) савете о организацији рачуноводствених система и повезаних интерних контрола, д)

⁵⁶ *Међународни стандарди и саопштења ревизије, уверавања и етике*, Исто, стр.285.

⁵⁷ У истраживању је учествовало 37 професионалних организација (удружења, комора, института и сличних тела рачуновођа и ревизора) из укупно 27 земаља, и то свих 25 земаља чланица ЕУ плус Норвешка и Румунија.

⁵⁸ *Provision of Accountancy, Audit and Related Services in Europe – A Survey on Market Access Rules-FEE Survey*, 20. Decembre 2005, прерадио Неговановић Милан у раду *Услови за бављење пословима рачуноводства, ревизије и сродним пословима у Европској Унији*, Привредни саветник број 17/18 из 2006. године, Београд, стр. 191-196.

експертско сведочење о питањима рачуноводства, потврђивања, повезаних услуга и интерних контрола;

- порески консалтинг обухвата: а) састављање пореских пријава за појединце и организације, б) пореско планирање за појединце и организације, в) подношење пореских пријава за појединце и организације, г) представљање пред пореским властима, д) представљање пред одређеним трибуналом за пореске сврхе, њ) представљање пред судовима за пореске сврхе, е) услуге потврђивања о пореским питањима;

- финансијски консалтинг је такође широк појам који обухвата: а) савете о спајањима и припајањима, б) процену вредности предузећа, в) финансијски due diligence, г) инвестициону анализу, д) финансијско планирање, њ) реструктурирање дуга и докапитализација, е) портфолио менаџмент, ж) старатељство, з) брокерски послови;

- правни консалтинг обухвата: а) састављање правних докумената за појединце, б) састављање правних докумената за предузећа и друга правна лица, в) административна помоћ приликом одржавања седница акционара, г) савети који се односе на организацију (предузеће), д) помоћ у правним радњама, њ) услуге које се односе на стечај;

- консалтинг из области одрживости обухвата извештаје о еколошким, социјалним и економским аспектима неког пословног подухвата.

Пореске услуге које ревизори пружају клијентима могу се декомпоновати на три равни: пореске услуге које су настале као резултат прошлих активности (услуге везане за поједине пореске ситуације које су се већ десиле у прошлости), пореске услуге које су резултат тренутних активности (услуге из области пореза везане за пореска ослобођења, затим примену одговарајуће пореске регулативе односно услуге подношења одређених пореских пријава одговарајућим органима страним или домаћим, локалним или републичким и сл.) и пореске услуге које су оријентисане на будућност, односно пореско планирање. Пореско планирање⁵⁹ није пасивно усаглашавање са пореским прописима већ је то систематска тежња на редукцији пореза, односно тежња снижавања трошкова пореза и стицање конкурентске предности кроз легално снижавање пореза. Из изнетог се уочава да је пореско планирање окренуто ка будућности, а своје ефекте показује како кроз интерне активности (снижавање

---

⁵⁹ Вучковић Савка *Унапређење пословног одлучивања ефективним планирањем пореза на добит*, Симпозијум 41 “Могућности и ограничења развоја рачуноводствене професије у Србији”, зборник радова, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор 27-29. мај 2010. година, стр. 276-302.

трошкова) тако и кроз екстерне активности (пореске стратегије у односу на конкуренцију), односно пореско планирање можемо посматрати кроз интерне и екстерне уштеде.

Рачуноводствене услуге⁶⁰ се пружају мањим предузећима услед недостатка квалификованог рачуноводственог кадра и тада екстерни ревизор не изражава било какво мишљење већ он може да испитује пословање клијента помоћу аналитичких поступака, што му служи као потврда да финансијски извештаји не садрже материјално значајне грешке. Ревизори пружају и услуге правне помоћи које су резултат повећаног броја судских спорова, незаконитих радњи, крађе.

На крају могуће је систематизовати врсте услуга из области рачуноводства и ревизије у ЕУ⁶¹ где клијент код избора не захтева од лица које пружа услуге да поседује сертификат, лиценцу, одговарајућу стручну спрему, радно искуство и сл. За ову врсту систематизације искористиће се истраживање Европске федерације рачуновођа:⁶²

Табела 8: Врсте услуга из области рачуноводства и ревизије где клијент има слободан избор

Процент слободе избора од стране клијента	Врсте услуга
Преко 75%	<ul style="list-style-type: none"> • Оперативна ревизија (ревизија пословања) • Организација рачуноводствених система и ИТ • Рачуноводствени консалтинг (изузев услуга потврђивања) • Обрачунски и административни послови • Финансијски консалтинг • Извештавање о одрживости и потврђивање одрживости
50-70%	<ul style="list-style-type: none"> • Ангажмани о потврђивању који се односе на интерну контролу • Форензична ревизија • Рачуноводствени послови-вођење пословних књига и састављање финансијских извештаја • Порески консалтинг (сем представљања пред судовима и трибуналима) • Портфолио менаџмент, старатељство, брокерски послови • Састављање правних докумената • ЕМАС верификација (односи се на одрживост)

⁶⁰ Љубисављевић Снежана, Исто, стр. 37.

⁶¹ Наравно у питању су чланице из 2005. године плус Норвешка и Рунунија.

⁶² Неговановић Милан, Исто, стр. 196-197.

25-50%	<ul style="list-style-type: none"> • Добровољна ревизија и прегледи • Представљање пред судовима у вези са пореским питањима • Правна помоћ • Експертско сведочење • Услуге у вези са стечајем
Мање од 25%	<ul style="list-style-type: none"> • Извештај о спајању и раздвајању јавних друштава • Извештај о неновчаним улозима
0%	<ul style="list-style-type: none"> • Законска ревизија

4. Хијерархија, облици и садржина норми државних органа из области рачуноводства и ревизије

Поставља се питање како реализовати првенствени захтев према коме информације треба да буду корисне за одлучивање, који је истовремено услов за остварење примарне сврхе финансијског извештавања, а тиме и неопходне заштите интереса (информационе сигурности) корисника његових информација, примарно екстерних? С обзиром на ограничену способност слободног деловања тржишта у овом домену, обезбеђење корисности за доношење одлука, као примарног квалитета информација и примарне сврхе финансијског извештавања, јесте управо функција одговарајућег регулесања, односно рачуноводствене регулативе, која може бити тројака, и то:

- законска – на бази правних одредби општих и посебних законских прописа;
- професионална – на бази рачуноводствених начела (принципа) и стандарда;
- интерна – на бази интерних правила предузећа о рачуноводству.⁶³

У Србији Закон о рачуноводству и ревизији у члану 2. прописује обавезу вођења пословних књига за правна лица и предузетнике у складу са законском, професионалном и интерном регулативом.⁶⁴

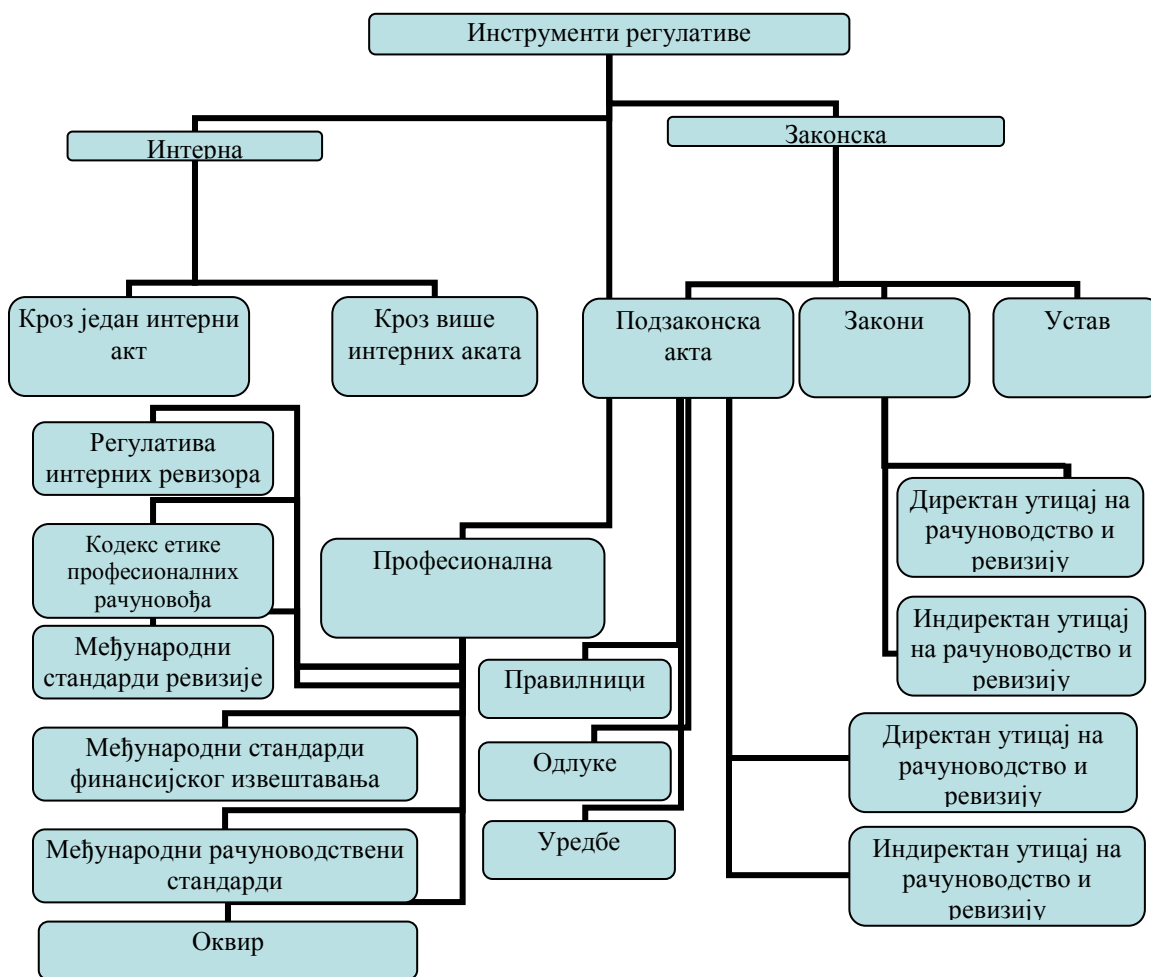
Класификација регулативе извршена је у зависности од доносиоца норми, у конкретном случају, државних органа, професионалних рачуноводствених асоцијација и органа предузећа, таксативно наведено. Наведена класификација је стандардна.

⁶³ Стефановић Радослав, *Рачуноводствена регулатива*, Финансијско рачуноводство II у редакцији проф. др Јована Ранковића, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд 1998. година, стр. 22.

⁶⁴ *Закон о рачуноводству и ревизији*, „Службени гласник Републике Србије“ број 46/2006 и 111/09.

Међутим разлике које срећемо код аутора су углавном резултат прецизирања критеријума за поделу. Па тако нпр. приликом поделе регулативе из области рачуноводства на законску, професионалну и интерну као критеријум се може узети порекло и домет обавезности.⁶⁵

Слика 3: Класификација регулативе из области рачуноводства и ревизије уз уважавање различитих критеријума

У зависности од начина утицаја законске регулативе на област рачуноводства и ревизије могуће је идентификовати, као што је и презентирано на претходној шеми, директан и индиректан утицај законских прописа на област рачуноводства и ревизије. Непосредан утицај законских норми препознатљив је у Закону о рачуноводству и

⁶⁵ Малинић Слободан, *Финансијско рачуноводство*, Факултет за трговину и банкарство „Јанићије и Даница Карић“, Универзитет „Браћа Карић“ у Београду, Београд 2006. година, стр. 35

ревизији и одговарајућим подзаконским актима који из њега извиру. У групу посредних прописа треба сврстати све остале прописе чији утицај је препознатљив у области рачуноводства и ревизије. Без обзира на врсту утицаја, у теорији и пракси у облику законске регулативе, уочава се, правно гледано, што потврђује и Закон о рачуноводству и ревизији, да законе⁶⁶ и подзаконска акта (уредбе, правилници, одлуке, решења, наредбе)⁶⁷ предузеће примењује на посредан или непосредан начин..

Предмет⁶⁸ законске регулативе су најважнија питања из сета финансијског извештавања:

- идентификовање обвезника вођења пословних књига;
- прописивање обавезе и начина вођења пословних књига и обавезе њиховог закључивања;
- идентификовање циљева (сврхе) финансијског извештавања;
- идентификовање сета финансијских извештаја који чине редовни закључак (уобичајено годишњи или за краће временске интервале) и консолидовани годишњи закључак (биланс), термина њиховог састављања и рокова подношења;
- одређивање форме (облика) и структуре финансијских извештаја;
- прописивање садржине финансијских извештаја (билансирања позиција стања и успеха) у редовном и консолидованом годишњем закључку;
- прописивање обавезе независне, екстерне ревизије редовног и консолидованог биланса (оцене формалне и материјалне веродостојности финансијских извештаја)
- прописивање обавезе јавног објављивања или обелодањивања редовног и консолидованог годишњег закључка (биланса).

---

⁶⁶ Већ смо напоменули да поред Закона о рачуноводству и ревизији можемо срести неке друге законе: Закон о привредним друштвима, „Службени гласник Републике Србије“ број 125/2004., Закон о стечајном поступку, „Службени гласник Републике Србије“ број 84/2004 и 85/2005., Закон о спољнотрговинском пословању, „Службени гласник Републике Србије“ број 101/2005. и други.

⁶⁷ Поменимо неке од подзаконских аката: Уредба о висини трошкова принудне наплате пореза, „Службени гласник Републике Србије“ број 63/2003. година Правилник о начину и роковима вршења пописа и усклађивања књиговодственог стања са стварним стањем, „Службени гласник Републике Србије“ број 106/2006., Одлука о ближним условима и начину пријема, контроле и обраде финансијских извештаја и давање података из тих извештаја, „Службени гласник Републике Србије“ број 129/2007., Решење о именовању председника и чланова националне комисије за рачуноводств, „Службени гласник Републике Србије“ број 70/2006., Наредба за поступање код измирења пореских обавеза путем дугорочних обвезница Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије“ број 31/2000.

⁶⁸ Стефановић Радослав, Исто, стр. 23-24.

У Србији наведени делови предмета законске регулативе присутни су кроз посредне и непосредне законске прописе.

За квалитетно финансијско извештавање и ефективну и ефикасну организацију рачуноводства привредних субјеката и избегавање привредних преступа неопходно је добро познавање законских прописа уобличених у законској регулативи.

5. Норме професионалних рачуноводствених и ревизорских асоцијација

Различити су критеријуми од којих можемо поћи приликом дефинисања норми рачуноводствених и ревизорских асоцијација. Уважавајући критеријум територијалног принципа могуће је идентификовати норме које доносе професионалне асоцијације из: Европске уније, Уједињеног Краљевства, САД и сл. Норме треба посматрати и према врстама ревизора: норме којих морају да се придржавају екстерни и норме којих морају да се придржавају интерни ревизори. Као критеријум за диференцијацију норми могуће је узети и организације које спроводе регулацију, па тако разликујемо два подручја регулације:⁶⁹ саморегулацију од стране струке и спољашњу регулацију. Наведене класификације синтетички приказане дате су кроз следећу табелу:

Табела 9: Класификација норми и организација које их доносе за област рачуноводства и ревизије-професионална регулатива

Редни број	Критеријуми	Врсте норми	Врсте организација
1.	Подручје регулације	-Норме које подстичу саморегулацију од стране струке -Норме спољашње регулације	AICPA, FASB, GASB, IASC, IASB SEC
2.	Врсте ревизора	-Норме за екстерне ревизоре -Норме за интерне ревизоре	AICPA, FASB, GASB, SEC ПА
3.	Територија	-Норме пореклом из ЕУ -Норме пореклом из Уједињеног Краљевства -Норме пореклом из САД	Директиве IASC, IASB AICPA, FASB, GASB, SEC

⁶⁹ Carmichael R. Douglas, Willingham J. John, Isto, str. 39.

На основу изнетих класификација закључује се да поједине професионалне организације треба сврстати у више категорија, уз напомену да у наставку ће бити дат приказ само неких од њих, које су по нашем избору значајне, односно чији је утицај доминантнији у креирању и спровођењу професионалних норми.

Креирање ревизијских стандарда у САД, од 40-их година XX века до недавно, било је једна од функција Америчког института овлашћених јавних рачуновођа (AICPA - *American Institute of Certified Public Accountants*). AICPA је основан 1886. и тада је носио назив Савез овлашћених јавних рачуновођа (*Association Chartered Public Accountants*), који је пререгистрован⁷⁰ 1916. године у Институт јавних рачуновођа (*Institute Public Accountants*). Од увођења Закона Sarbanes-Oxley (SOX закона⁷¹) 2002. године, регулаторне агенције у САД су именовале Одбор за надзор рачуноводства јавних компанија (PCAOB-*Public Company Accounting Oversight Board*) као одговорно тело за постављање стандарда у ревизији и надгледање ревизијске професије. SOX закон драматично мења надгледање ревизијске професије успостављањем PCAOB-а, чије чланове именује Комисија за хартије од вредности (SEC-*Securities and Exchange Commssion*). PCAOB је преузео активности (надгледа ревизоре јавних предузећа, успоставља ревизијске стандарде и стандарде контроле квалитета за ревизију јавних предузећа и спроводи надзор контроле квалитета у ревизорским фирмама које врше ревизију) које су раније биле одговорност AICPA-е.⁷² PCAOB је састављен од пет чланова од којих два члана морају бити овлашћене јавне рачуновође (CPA), односно ревизори; остала три члана не могу бити овлашћене јавне рачуновође. Мандат чланова одбора траје пет година.⁷³ Од ревизорских фирми се захтева да PCAOB-у поднесу три обрасца и то:⁷⁴

- Образац 1-Иницијална регистрација подразумева уношење основних података. Образац 1 се мора поднети кроз web регистрациони систем PCAOB-а, а PCAOB има 45 дана да предузме акцију након што фирма поднесе своју апликацију.

---

⁷⁰ Љубисављевић Снежана, Исто, стр. 219.

⁷¹ Принципи овог закона подржавају три главна циља: интегритет, поузданост и одговорност. Другим речима SOX је осмишљен да би обезбедио целовитост и тачност (интегритет) финансијских извештаја, поузданост информација и одговорност руководства. Према: Koder Dejvid, *Interna revzija: Automatizacija do efikasnosti, prevod Savez računovođa i revizora Srbije 2011. godina, str. 85.*

⁷² Soltani Bahram, Исто, стр. 127-129.

⁷³ Станишић Миле, *Sarbanes-Oxli Закон*, Ревизор број 42/2008, Институт за економику и финансије, Београд, стр. 11.

⁷⁴ Berger R. Steven, *A Practical Guide to the New PCAOB Reporting Requirements*, The CPA Journal, The New York State Society of Certified Public Accountants, NY, February 2010, p. 28.

▪ Образац 2—Годишње извештавање подразумева. У обрасцу 2 од фирме се захтева да у извештајном периоду обезбеди за обелодањивање: а) информације које се односе на клијента ревизије—потребно је од укупне накнаде наплаћене свим фирмама где је извршена ревизија и пружене остале услуге приказати проценте који се односе на: услуге ревизије, рачуноводствене услуге услуге из области пореза, неревизијске услуге; б) информације које се односе на ревизорске праксе како за објављене ревизорске извештаје тако и за извештаје у чијој припреми је учествовао; в) информације о канцеларијама фирме и особљу, где се подразумевају подаци о: адреси, чланству у одговарајућим професионалним организацијама, укупном броју рачуновођа, укупном броју овлашћених јавних рачуновођа и осталом запосленом особљу г) информације о одређеним односима и аквизицијама - где се подразумевају дисциплинске мере изречене од стране РСАОВ-а или по налогу SEC-а у року од пет година пре краја извештајног периода а односе се на запослене, партнере, акционаре, директора, члана, или власника који је извршио 10 сати ревизије у току извештајног периода. Такође, треба објављивати и ситуацију када ревизорска фирма уђе у аранжман са лицима над којима је покренута дисциплинска одговорност и друго.

▪ Образац 3—Специјални извештај представља посебан извештај где се од регистроване фирме захтева да пријави неке од проблема који се односе на датотеку РСАОВ-а и неке основне промене податка о јавној фирми. Овај извештај даје прилику РСАОВ-у да тражи било какве додатне информације од фирме у вези са обелодањивањем.

Треба истаћи и чињеницу да је SEC једна од најбитнијих организација која споља утиче на развој рачуноводства, односно ревизије.⁷⁵ Два примарна задатка која се постављају пред SEC су:⁷⁶

- заштита инвеститора и најшире јавности тиме што прописује потпуно и исцрпно обелодањивање свих финансијских информација које се односе на оне компаније које нуде хартије од вредности на јавну продају;
- спречавање фалсификовања и кривотворења биланса и друге незаконите радње у промету са хартијама од вредности.

Пропаст Енрона и скандали финансијског извештавања који су уследели после тога подстакли су позиве у ЕУ за детаљнији преглед финансијског извештавања,

⁷⁵ Стефановић Радослав, *Општеприхваћени рачуноводствени принципи (GAAP) САД: развијање, условљеност, садржина*, Економски хоризонти број 1-2, Економски факултет Крагујевац, 2001. година, стр. 76.

⁷⁶ Милојевић Душан, Исто, стр. 39.

статутарне ревизије, корпоративног управљања и тржишта вредносних папира. Као део плана за „драстично преиспитивање законодавства“, Европска комисија је предложила приоритете за унапређење и хармонизацију статутарне ревизије у ЕУ. Циљеви су осигурање да се инвеститори и остале заинтересоване стране могу у потпуности ослонити на тачност ревидираних финансијских извештаја, спречавање сукоба интереса за ревизоре, као и унапређење заштите у ЕУ од скандала попут Енрона. Приоритети Европске комисије у ревизији су:⁷⁷

- Модерни регулаторни оквир за ревизију у ЕУ-саопштење о статутарној ревизији из 1998. године довело је до усвајања Препоруке Европске комисије за екстерно осигурање квалитета у 2000. години и ревизорову независност у 2002. години. Из наведених разлога Комисија је 2003. године предложила модернизацију Осме директиве како би пружила свеобухватан правни основ за све статутарне ревизије обављене унутар ЕУ. У септембру 2005. године Европски парламент изгласао је прихватање предлога Комисије за нову Осму директиву. Осмој директиви недостајао је свеобухватан скуп елемената за осигурање одговарајуће ревизијске инфраструктуре (на пример: јавни надзор, дисциплински систем и систем осигурања квалитета), и није се осврнула на коришћење ревизијских стандарда захтеве за независношћу, ни етички кодекс.

- Оснивање Регулаторног одбора за ревизију-кроз нови план ЕУ покушава да осигура јавни интерес, у стварности и перцепцији, буде и остане најважније начело при креирању политике о ревизији у ЕУ. Наведена равнотежа је постигнута кроз успостављање Регулаторног одбора за ревизију (*ARC-Audit Regulatory Committee*). Нови ARC је одвојено регулаторно тело представника земаља чланица којим председава само Комисија. Одбор је основан у складу са допуњеном Осмом директивом. Тако сада у ЕУ имамо ситуацију да иницијативе у подручју статутарне ревизије неће се више процесуирати путем Контактног одбора за рачуноводствене директиве, који ће наставити да се бави само рачуноводством, већ путем Регулаторног одбора за ревизију.

- Учвршћивање функције ревизије-После пропасти неколико мултинационалних предузећа, Европска комисија је 2002. године издала рад који даје свеобухватан преглед активности политике у одговарајућим подручјима. За тржиште капитала у ЕУ карактеристично је да делује у глобалном контексту, што је видљиво прекограничним инвеститорима и страним регистрованим предузећима. Из те перспективе, тржиште

---

⁷⁷ Soltani Bahram, Isto, str.166-176.

капитала ЕУ требало би да буде привлачно свим издаваоцима и инвеститорима, па би требало да осигура глобално схваћен и висок ниво заштите инвеститора. ЕУ извршава те циљеве кроз промовисање и захтевање коришћења висококвалитетних, међународно прихваћених рачуноводствених и ревизијских стандарда, значајних за функционисање тржишта капитала у ЕУ, подржаних инфраструктуром која осигурава правилну примену тих стандарда.

- Надзор над ревизијском професијом-јавни надзор је важан елемент у одржавању поверења у ревизијску професију. На нивоу ЕУ до децембра 2005. године јавни надзор се једино спомињао у Препоруци Комисије за осигурање квалитета (из 2000-те године). Са све већим развојем тржишта капитала у ЕУ, Европска комисија је основала Европску групу тела за надзор ревизије (*EGAОВ-European Group of Auditor's Oversight Bodies*). EGAОВ ће осигурати ефикасну координацију нових система јавног надзора над статутарним ревизорима и ревизорским фирмама у ЕУ. Нова, Осма директива, захтева од земаља чланица да успоставе систем јавног надзора кроз мере које су укључене у директиву за јачање јавног надзора над ревизијском професијом. Елементи који би оснажили надзор и сарадњу између земаља су:

- а) заједнички критеријуми за систем јавног надзора, нарочито на нивоу земље чланице, у којима би требало да преовлађују чланови који нису практичари;

- б) стварање модела сарадње између регулаторних власти земаља чланица на основу „контроле у сопственој земљи“-то значи да би ревизорске фирме регулисала власт у земљи чланице у којој су основане;

- в) међусобно препознавање регулаторних захтева других земаља чланица у случају ревизије која покрива више од једног подручја надлежности (на пример: статутарна ревизија консолидованих рачуна, ревизија предузећа чијим се вредносним папирима тргује на регулисаном тржишту у другој земљи чланице и то изван земље у којој има регистровано тржиште;

- г) успостављање поступака за размену информација између надзорних тела земаља чланица током истраге;

- д) правила за одобравање ревизора из трећих земаља уз поштовање реципроцитета за ревизоре из ЕУ;

- ђ) проширење ЕУ модела сарадње између земаља чланица на треће земље на бази реципроцитета;

е) обавеза Комисије да оцени еквивалентност регулаторних система трећих земаља са системом ЕУ пре него што земље чланице могу да потпишу билатералне радне споразуме;

ж) као део модела сарадње, могућност да земље чланице у ванредним околностима одобре властима трећих земаља директан приступ радној документацији ревизора и осталим документима, који су иначе предмет значајних мера заштите;

з) увођењем јавног надзора над ревизорима трећих земаља од стране власти земаља чланица ако се њихов систем не сматра за еквивалентан.

- Коришћење Међународних ревизијских стандарда (МСР) за све статутарне ревизије у ЕУ-Европска комисија је 1999. године, преко Комитета за ревизију, почела са припремним радњама за коришће МСР-ова у ЕУ и од тада је спровела процес упоређивања ових стандарда са захтевима за ревизију земаља чланица. Од 2007. године Комисија захтева да предузећа која се котирају на берзи користе МСР-ове, односно за све статутарне ревизије у ЕУ.

- Систем дисциплиског санкционисања-систем дисциплинских санкција су важан инструмент исправљања и спречавања неадекватног ревизијског квалитета. Истовремено су то и средства којима ревизијска професија може да покаже свој кредибилитет. У ЕУ су свесни чињенице да је тешко хармонизовати санкције због постојања разлика у судским и правним системима. Пут за усклађивање дисциплинских поступака виђен је у транспарентности.

- Транспарентност ревизорских фирми и њихових мрежа-присутна је забринтост да постоји значајна неподударност између слике мрежа ревизорских фирми као глобалних пракси и нивоа контроле вршене над индивидуалним фирмама чланицама међународне мреже. Као последица тога, постоји ризик да једно име неће бити у могућности да примени једнако висок ниво ревизијског квалитета широм света. Да би се разјаснила ова ситуација, потребан је минималан ниво транспарентности ревизорских фирми, њихових мрежа и њихових односа с мрежом.

Однос између ревизије, корпоративног управљања, ревизијског одбора и интерне контроле-Комисија је размотрила развој начела у модернизованој Осмој директиви о именовану, отказу и накнадама статутарних ревизора која би обезбедила основну „сувереност“ од извршних директора. Једнако су важна питања и комуникације између статутарних ревизора и управљачких тела као и начела о независности и стручности чланова управљачког тела и ефикасни радни поступци.

- Кодекс етике, независност ревизора и осигурање квалитета:

а) Кодекс етике-скандали финансијског извештавања довели су до јавне перцепције неодговарајућег етичког понашања неких ревизора, што је отворило пут и потребу примене тих смерница у пракси. Као полазну тачку, Комисија у сарадњи са Саветодавним одбором за ревизију предлаже анализу постојећих националних кодекса етике и међународног Кодекса етике који доноси Међународно удружење рачуновођа (IFAC-*International Federation of Accountants*).

б) Независност ревизора-иако све земље чланице регулишу независност ревизора, оне се разликују у приступу, обиму, терминологији и садржају. Оваква ситуација отежава пружање равномерног високог нивоа гаранције улагачима и осталим интересно-утицајним групама да статутарни ревизори обављају своје ревизије независно широм ЕУ. Наведени разлог, послужио је Комисији да предузме мере за побољшања хармонизације ревизорове независности унутар ЕУ на највишем нивоу. Предлог Комисије о независности ревизора усвојен је у мају 2002. године и циљ овог приступа је једноставан: статутарни ревизори не би требало да обављају ревизију ако постоји било какав финансијски, пословни, радни или неки други однос између ревизора и клијента (укључујући и пружање неревизијских услуга), јер би то могло угрозити ревизорову независност.

в) „Обезбеђење квалитета“ за статутарну ревизију-обезбеђење квалитета у ЕУ је релативно ново, што одражава чињеницу да га је неколико земаља чланица тек недавно увело. У основи постоје два механизма обезбеђења квалитета која се примењују у ЕУ: мониторинг и оцењивање од стране колега. За разлику од оцењивања од стране колега које се спроводи кроз испитивање од стране колега, код мониторинга особље запослено код професионалних тела или регулатора управља системом обезбеђења квалитета и извршава испитивања за обезбеђивање квалитета.

г) Едукација и тренинг-су преко потребни за ревизоре у прикупљању знања, вештина и професионалних вредности. У складу с тим, и да би се осигурала униформисаност, Осма директива наводи предмете који се морају обрадити у ревизоровом наставном програму.

- Продубљивање интерног тржишта ревизијских услуга-Комисија верује да би приступ тржишту за ревизорске фирме требало да буде потпомогнут минимализовањем захтева за власништвом унутар граница заштите ревизорове независности. Напори комисије у хармонизацији едукације, ревизијских стандарда и ревизорове независности допринеће бољем интегрисаном интерном тржишту ревизијских услуга.

- Одговорност ревизора-у свом Саопштењу о статутарној ревизији из 1996. године Комисија је приметила како је уједначеност система професионалне одговорности немогућа и непотребна, али је од ревизорске професије добила захтев да покрене активности на том подручју. Као одговор на тај захтев Комисија је покренула истраживање о системима грађанско-правне одговорности, које је завршено 2001. године. Закључено је да је ревизорова одговорност део шире концепције националних система грађанско-правне одговорности и да је ревизорова одговорност изведена из основних обележја националних правних система, па стога хармонизација професионалне одговорности је веома тешка. Треба истаћи и чињеницу да унутар европског Комитета за ревизију постоји сгласност да би статутарне ревизоре требало сматрати одговорним за њихове неуспехе. Међутим, ревизорска професија је забринута због концепције солидарне одговорности која значи да тужиоци могу да траже своју укупну накнаду штете од једне стране, без обзира на пропорционалност. У складу са наведеним чињеницама, Комисија је новембра 2005. године основала Европски форум како би прикупила мишљења тржишних играча о ограничавању финансијских оптерећења за ревизоре.

Када је у питању екстерна ревизија, Европска комисија је издала главне препоруке и саопштења везана за функцију екстерног ревизора:⁷⁸

- нова Осма директива о статутарној ревизији (септембар 2005. година);
- стварање Европске групе тела за надзор ревизије-ЕГАОВ (Европска комисија, 2005а);
- стварање докумената „Ревизорска одговорност: Нови европски форум о ограничењу финансијских терета“ (Европска комисија, 2005с);
- предлог Европске комисије за директиву о статутарној ревизији (Европска комисија 2004. година);
- модернизовање права трговачких друштава и унапређење корпоративног управљања у ЕУ (Европска комисија, 2003а);
- независност статутарних ревизора у ЕУ (Европска комисија, 2002б);
- обезбеђење квалитета за статутарног ревизора у ЕУ (Европска комисија, 2000).

Међународни стандарди ревизије постоје од када постоји Међународни савез рачуновођа. Наведени стандарди ревизије, такође подстичу не само развијене, већ и земље у развоју да створе законске националне оквире и развију националне стандарде

---

⁷⁸ Soltani Bahram, Isto, str.161.

ревизије.⁷⁹ Наиме, логично је да развој MPC прати и развој MCP. Када су у питању стандарди ревизије треба имати у виду стандарде ревизије које примењују екстерни ревизори, стандарде ревизије које примењују интерни ревизори и стандарде ревизије које примењују државни ревизори. За међународну теорију и праксу значајан утицај има Међународна федерација рачуновођа (*IFAC-International Federation of Accountants*). Међународни стандарди ревизије постоје од када постоји и IFAC.⁸⁰ За стандарде ревизије значајани су комитети у оквиру IFAC-а и то.⁸¹

- Одбор за међународне стандарде ревизије и уверавања (*IAASB-International Auditing and Assurance Standards Board*);
- Комитет за едукацију;
- Комитет за етику;
- Комитет за усаглашавање;
- Комитет за професионалне рачуновође у привреди;
- Комитет за јавни сектор,
- Транснационални ревизорски комитет.

Најзначајнија регулатива у оквиру IAASB-а⁸² је:

- Етички кодекс за професионалне рачуновође;
- Међународни стандарди контроле квалитета (*ISQC*);
- Међународни стандарди ревизије (*ISA*);
- Међународни стандарди прегледа (*ISRE*);
- Међународни стандарди уверавања (*ISAE*);
- Међународни стандарди услуга сродних ревизији (*ISRS*);
- Саопштења о међународној пракси ревизије (*IAPS*).

У Великој Британији и САД постоје огромна тржишта као и висококвалификована ревизорска и рачуноводствена професија и институције.⁸³ Регулативу из области рачуноводства и ревизије у Великој Британији могуће је посматрати са два аспекта:⁸⁴

---

⁷⁹ Hayes Rick, Schilder Arnold, Dassen Roger, Wallage Philip, Исто, стр. 7.

⁸⁰ Hayes Rick, Schilder Arnold, Dassen Roger, Wallage Philip, Исто, р. 6

⁸¹ Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, Исто, стр. 47.

⁸² *Међународни стандарди и саопштења ревизије, уверавања и етике*, Исто, стр. 1-1095 и детаљније www.ifac.org преузето 07.07.2010. године

⁸³ Љубисављевић Снежана, Исто, стр. 248-253.

⁸⁴ Martin Richard, *Regulating the accountancy profession-the UK experience*, Симпозијум “40 година рачуноводства и пословних финансија-домет и перспективе”, зборник радова, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор 27-30. мај 2009. година, стр. 525-536.

▪ историјски гледано, регулатива из области рачуноводства у Великој Британији била је потпуно ненаметљива и скоро се у потпуности сводила на саморегулацију професионалних рачуноводствених асоцијација којих има више, али њих шест је посебно важно поменути из разлога што су основане краљевском повељом, и што су чланови Консултативне комисије рачуноводствених тела (*ССАВ-Consultative Committee of Accountancy Bodies*) у Великој Британији, као и Међународне федерације рачуновођа (IFAC), а те организације су:

1. Асоцијација цертифицираних овлашћених рачуновођа (*АССА-Association of Chartered Certified Accountants*);
2. Овлашћени институт управљачких рачуновођа (*СИМА-Chartered Institute of Management Accountants*);
3. Овлашћени институт јавних финансија и рачуноводства (*СИПФА-Chartered Institute of Public Finance and Accountancy*);
4. Институт овлашћених рачуновођа Енглеске и Велса (*ИКАЕВ-Institute of Chartered Accountants England & Wales*);
5. Институт овлашћених рачуновођа Ирске (*ИКАИ-Institute of Chartered Accountants Ireland*);
6. Институт овлашћених рачуновођа Шкотске (*ИКАС-Institute of Chartered Accountants Scotland*).

Овај период у развоју професије карактерише померање интересовања од саморегулације професије ка заинтересованим корисницима за финансијско извештавање (инвеститори, кредитори, владе и други регулациони органи). Од 2000. године са појавом бројних скандала везаних за рачуноводство и ревизију влада је 2004. године преузела директнију контролу над Већем за финансијско извештавање (*FRC-Financial Reporting Council*) и утицала на именовање у различита тела за стандардизацију што је резултирало у повећању нивоа регулације у Великој Британији. Када је у питању ревизија⁸⁵ седамдесетих је основан Комитет за ревизорску праксу (*АРС-Auditing Practices Committee*) који је деведесетих замењен Одбором за ревизорске стандарде (*АРВ-Auditing Practices Board*);

▪ тренутно гледано, код рачуноводствене регулативе, независни органи су Одбор за рачуноводствене стандарде (*АВС-Accounting Standards Board*) и Радна група за хитна питања (*ИИТФ-Urgent Issues Task Force*), а Веће за финансијско извештавање-FRC и

---

⁸⁵ Љубисављевић Снежана, Исто, стр. 250-251.

Панел за преглед финансијског извештавања (*FRRP-Financial Reporting Review Panel*) су под контролом државних органа. Регулаторни⁸⁶ систем надгледања ревизијске професије и квалитет ревизоровог рада Велике Британије познат је као један од најефикаснијих на свету, јер неколико регулаторних агенција и рачуноводствених тела директно или индиректно учествују у надгледању контроле квалитета ревизије у Великој Британији, а то су:

а) Државни секретар за трговину и индустрију који има одговорност за трговачко право у Великој Британији, укључујући захтеве извештавања предузећа, корпоративно управљање и регулацију ревизорских функција чији надзор спроводе одређена призната професионална тела.

б) Професионална рачуноводствена тела (ACCA, CIMA, CIPFA, ICAEW, ICAI, ICAS) регулишу своје чланове по питању квалификације, надгледања, притужби и дисциплинских мера-захтевајући од њих да поштују одговарајуће прописе и правилнике, укључујући и кодекс етике.

в) Четири од шест ССАВ тела призната су од стране државног секретара за сврху надзора ревизије (ACCA, ICAEW, ICAI, ICAS).

г) Веће за финансијско извештавање (FRC) је тело приватног сектора чија је улога да промовише добро финансијско извештавање у Великој Британији.

д) Јединица заједничког надзора надгледа усклађеност фирми с ревизијском регулативом у име три професионална овлашћена института (ICAEW, ICAI и ICAS). Она такође надгледа фирме које су овлашћене за инвестиционо пословање.

Када су у питању професионалне организације које су допринеле развоју интерне ревизије треба узети у обзир следеће три:⁸⁷

- Институт интерних ревизора (IIA-*Institute of Internal Auditors*) основано 1941. у САД који је основан као национални а данас је прерастао у међународни. За Институт интерних ревизора се каже⁸⁸ да је примарно међународно професионално удружење, организовано на глобалном нивоу, посвећено промоцији и развоју интерне ревизије у више од 100 земаља и има око 170.000⁸⁹ чланова ;

- Британски институт за интерну ревизију основан 1952. године и

---

⁸⁶ Soltani Bahram, Isto, str.458-459.

⁸⁷ Андрић Мирко, *Регулаторни оквир и пракса интерне ревизије у Србији*, Симпозијум 41 “Могућности и ограничења развоја рачуноводствене професије у Србији”, зборник радова, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Злагбор 27-29. мај 2010. година, стр. 302-325.

⁸⁸ Pickett Spencer K.H., *The internal Auditor at Work*, превод Савез Рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2008. година, стр. 1.

⁸⁹ www.theiia.org, преузето 08.07.2010. године

- Немачки институт интерне ревизије основан 1958. године.

За разумевање интерне ревизије неопходно је познавати регулативу интерне ревизије и то пре свега стандарде интерне ревизије⁹⁰, етички кодекс који примењују интерни ревизори и интерну регулативу из области интерне ревизије која се примењује у Србији. Стандарди за професионалну праксу интерне ревизије ступили су на снагу 1. јануара 2002. године. и организовани су на следећи начин:⁹¹

- атрибутивни стандарди (1000-серија) односе се на карактеристике организација и појединаца који врше активности интерне ревизије;
- стандарди перформанси (2000-серија) указују на природу активности интерне ревизије и критеријуме за мерење квалитета активности интерне ревизије;
- стандарди имплементације повезују атрибутивне и стандарде перформанси како би прецизирали типове аранжмана.

Институт интерних ревизора у Међународном оквиру професионалне праксе (IPPF) обелоданио је Кодекс етике 2009. године који се састоји из следеће две компоненте:⁹²

- принципи битни за професију и праксу ревизије (поверење, професионална објективност, поверљивост, професионална компетентност);
- правила понашања која описују норме понашања које се очекују од интерних ревизора (поштење, одговорност, поверљивост, компетентност).

Кључни инструменти за функционисање државне ревизије су: INTOSAI стандарди који немају облигациони карактер а представљају најбоље праксе договорене између врховних државних ревизорских институција, који су настали из декларације у Лими и Токију, и Етички кодекс за ревизоре у јавном сектору као допуна стандардима.⁹³

Кодекс етике за професионалне рачуновође⁹⁴ представља минимум етичких (моралних) правила за професионалне рачуновође, која они морају поштовати у обављању послова везаних за припрему, изradу и ревизију финансијских извештаја.

Кодекс се састоји из три логично повезана дела:

- део А-односи се на рачуновође носиоце професионалних звања;

⁹⁰ Овде се мисли на Стандарде за професионалну праксу интерне ревизије.

⁹¹ Лео М. Даница, *Интерна ревизија у банкама*, Економски институт 2008. година, стр. 28.

⁹² Андрић Мирко, *Регулаторни оквир и пракса интерне ревизије у Србији*, Исто, стр. 315-316.

⁹³ Шапоња-Дмитровић Љиљана, Сретеновић Радослав, *Државна ревизија у Србији-стања и очекивања*, Симпозијум “40 година рачуноводства и пословних финансија-домет и перспективе”, зборник радова, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор 27-30. мај 2009. година, стр. 180-204.

⁹⁴ *IFAC-ов Етички кодекс за професионалне рачуновође*, превод Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд 2007. година.

- део Б-односи се на рачуновође у јавној пракси (рачуновође који клијентима пружају услуге ревизије, рачуноводства, пореског консалтинга, финансијски консалтинг);
- део Ц-односи се на запослене професионалне рачуновође.

6. Обим овлашћења привредних субјеката приликом дефинисања интерних норми из области рачуноводства и ревизије

Интерна регулатива представља конкретизацију законске и професионалне регулативе. Значи код структуре акта о интерној регулативи⁹⁵ треба имати у виду чињеницу да он садржи конкретизацију две целине: законске и професионалне. Интерна регулатива у складу са Законом⁹⁶ дефинише се кроз општа акта које доноси правно лице или предузетник, а садржи:

- посебна упуства и смернице за вођење пословних књига;
- рачуноводствену политику за признавање, процењивање имовине и обавеза;
- рачуноводствену политику за признавање, процењивање прихода и расхода;
- упутства и смернице за усвајање, достављање и обелодањивање финансијских извештаја;
- друга питања вођења пословних књига и састављања финансијских извештаја (интерне рачуноводствене контроле, кретање рачуноводствених исправа и рокови за њихово достављање на књижење, организација рачуноводственог система итд.).

Централни део интерног акта у рачуноводству чине рачуноводствене политике које су различите од предузећа до предузећа. Као могући попис (списак) рачуноводствених политика у литератури⁹⁷ издваја се:

⁹⁵ Интерна рачуноводствена регулатива може бити презентована кроз један акт (обично носи назив Правилник о рачуноводству и рачуноводственим политикама) или више аката (Правилник о организацији рачуноводственог система; Правилник о књиговодственим документима и кретању књиговодствених докуменат; Правилник о рачуноводственим политикама; Правилник о усаглашавању потраживања и обавеза и други правилници).

⁹⁶ Закон о рачуноводству и ревизији, „Службени гласник Републике Србије“ број 46/2006. и 111/09, видети члан 2.

⁹⁷ Стојиљковић Србобран, Гузина Војислав, *Приручник за примену међународних стандарда финансијског извештавања у процењивању и признавању билансних позиција и састављању финансијских извештаја*, друго измењено и допуњено издање, „ДСТ“ д.о.о. Београд 2008. година, стр. 428.

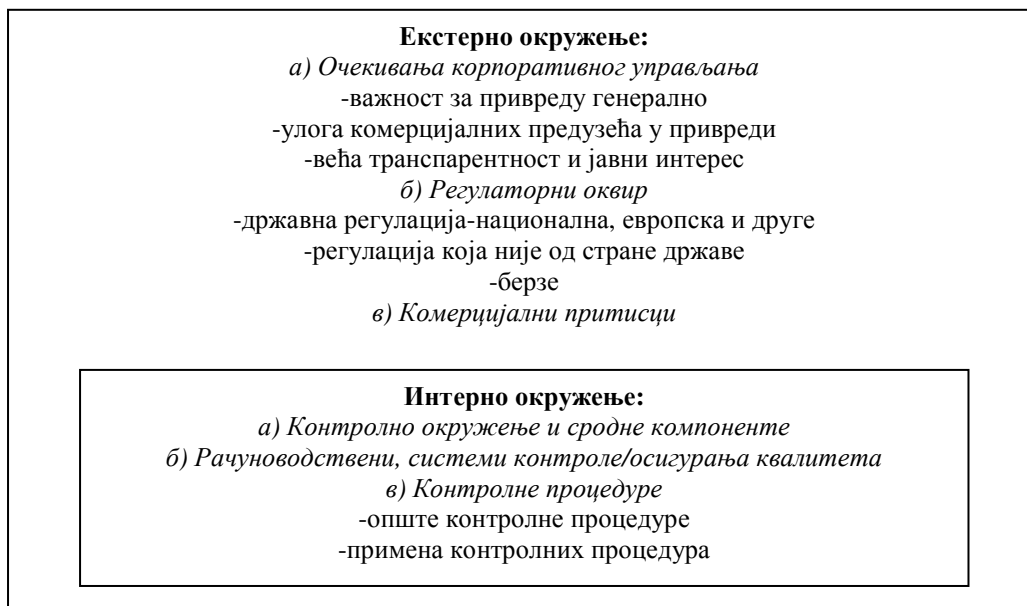

- опште услове признавања средстава и обавеза;
- признавање прихода;
- признавање, вредновање и амортизацију материјалних и нематеријалних средстава,
- признавање трошкова позајмљивања и других расхода,
- улагања у инвестиционе некретнине;
- финансијски инструменти и улагања;
- вредновање залиха,
- порези;
- резервисања;
- прерачунавање иностране валуте и заштита од девизног ризика;
- дефинисање сегмената;
- дефинисање готовине и готовинских еквивалената;
- приказ државних додељивања;
- консолидовање финансијских извештаја.

Уочава се да Правилник о рачуноводству и рачуноводственим политикама поред наведених рачуноводствених политика садржи и друге елементе који се морају појаснити а прописани су Законом о рачуноводству и ревизији, и ту пре свега мисли на: врсте пословних књига које се воде у предузећу, лице које је задужено за вођење пословних књига, рачуноводствене исправе, рачуноводствени софтвер који се користи код вођења пословних књига, интерне рачуноводствене контроле, чување пословних књига и рачуноводствених исправа и друго.

Наведене норме представљају конкретизацију различите врсте регулације и контроле које егзистирају једна поред друге, наизглед независне али заправо блиско повезане, које утичу једна на другу. Ову тврдњу потврђује и следећа слика.

Слика 4: Слојеви регулације и контроле⁹⁸

На овом месту не треба се бавити свим слојевима регулације и контроле већ изнети само неке од напомена, а о наведеним слојевима биће више детаља кроз сам рад. Очекивања корпоративног управљања представљају начин понашања предузећа или како треба предузећа да се понашају како би испунила очекивања друштва. Појам слој указује да регулација и контрола функционишу и у предузећу и ван њега.

⁹⁸ Преуређена слика према: Gray, I., Manson, S., *The Audit Process-Principles, Practice and Cases*, Sout Western, 2011, p. 53.

7. Будући правци хармонизације регулативе из области рачуноводства и ревизије

У међународним оквирима, односно на светском нивоу дошло је до конвергенције МСФИ и US GAAP уз јасно дефинисање рокова обавезне примене од стране појединих компанија у САД.⁹⁹ Хармонизација¹⁰⁰ различитих система рачуноводствених и ревизијских стандарда постало је кључно питање за предузећа у тржишној економији. Наиме, све већи раст инвестирања и прибављања капитала на глобалним тржиштима створио је све већи нагласак на развоју међународног рачуноводства, ревизије и корпоративног управљања. Разлике у рачуноводственим и ревизијским праксама, и у економским окружењима у којима предузећа послују (разлике у правним и политичким структурама, развоју тржишта и културним вредностима) резултирају различитим поступцима за укључивање на берзу, и, још значајније, различитим захтевима за извештавање на одређеним берзама. Наведене разлике повећавају трошкове прибављања средстава и смањују ефикасност берзи унутар међународног окружења. Зато су регулаторна и тржишна тела одговорна за заштиту интересно-утицајних група, заједно са рачуноводственом професијом, предузећима која припремају извештаје и осталим заинтересованим телима, значајно трудила да развију стандарде високог квалитета у рачуноводству, ревизији и финансијском извештавању који се могу примењивати на глобалном, као и на домаћим тржиштима капитала. У томе су свакако регулатори успели кроз развијање Међународних стандарда финансијског извештавања и Међународних стандарда ревизије. Први су развијени од стране Одбора за међународне рачуноводствене стандарде (IASB), а други од Одбора за међународну ревизијску праксу (IAPC), при Међународном удружењу рачуновођа (IFAC).

Хармонизација треба да допринесе бољем квалитету ревизије. Али квалитет ревизије не може се само посматрати кроз дефинисање стандарда, већ треба узети у обзир етику и интерну и екстерну контролу квалитета. Тако да приликом хармонизације регулативе треба имати у виду све три компоненте које чине оквир за обезбеђење квалитета у ревизији.

---

⁹⁹Rahr Katie, Karim E. Khondkar, Rutledge W. Robert, *Transitioning to IFRS What Should CPAs and Accounting Firms Be Doing? Standards*, The CPA Journal, The New York State Society of Certified Public Accountants, NY, March 2010, p. 6.

¹⁰⁰Soltani Bahram, Isto, str.127.

Слика 5: Оквир контроле квалитета у ревизији¹⁰¹

<p>Компоненте оквира</p> <p>Стандарди:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Општи • Теренски рад • Извештавање 	<p align="center">Укључене организације: Као што су IFAC (међународни), AICPA (САД), PCAOB (САД), FRC (Велика Британија), Европска комисија итд.</p>
<p>Етичка начела (IFAC и/или AICPA)</p> <p>IFAC-ов кодекс етике</p> <ul style="list-style-type: none"> • Поштење • Објективност • Професионална способност и дужна пажња • Поверљивост • Професионално понашање • Технички стандарди <p>AICPA-ова начела професионалног понашања</p> <ul style="list-style-type: none"> • Одговорност • Јавни интерес • Поштење • Објективност и независност • Дужна пажња • Делокруг и врста услуге 	<p align="center">Професионална и регулаторна тела</p>
<p>Јавна регулација (екстерна)</p>	<p align="center">Примери укључених тела и организација [PCAOB (САД), IFAC (међународни),]</p>
<p>Саморегулација (интерна)</p>	<p align="center">Рачуноводствена професија и регулаторна тела</p>
<p>Надзирање и дисциплинске мере од стране професије (на нивоу фирме и струке)</p>	<p align="center">Стручна тела и јавне рачуноводствене фирме</p>
<p>Дисциплинске шеме и санкције</p>	<p align="center">Регулаторна тела и правосуђе</p>

Данашње пословно окружење се мења брзо и константно, тако да бројни фактори приморавају ревизора да преиспитају свој приступ ревизији. У групи тих фактора, поред технологије идентификују се и промене регулатива и ревизијских стандарда, што отвара један нови пут за ревизора у ревизији финансијских извештаја.¹⁰²

Приликом хармонизације ревизијске регулативе треба имати у виду изазове са којима се данас ревизорска професија сусреће, јер су они основа квалитетне будуће хармонизације. У наставку кроз дефинисање изазова ревизијске професије, са којима се она сусреће, биће дати одговори и на могуће активности регулатора приликом хармонизације регулативе из области ревизије. Те изазове могуће је препознати у следећим питањима:¹⁰³

- Како је ревизијска професија дошла до тога где је данас? У прошлом веку ревизија је преживела многе тешкоће, а неке од њих су проузроковале велике промене на ревизијском тржишту и у његовој регулативи. Неке од промена, као што су

¹⁰¹ Soltani Bahram, Isto, str. 444.

¹⁰² Koder Dejvid, *Interna revzija: Automatizacija do efikasnosti, prevod Savez računovođa i revizora Srbije 2011. godina, str. 3.*

¹⁰³ Soltani Bahram, Isto, str. 578-606.

укључивање ревизора у различите врсте услуга изражавања уверења и концентрација ревизорских фирми код јавности су створиле нову слику о независности ревизора. Регулаторни систем није био тако конструисан да открије и исправи недостатке који су се појављивали у процесу ревизије. Преовлађује мишљење да континуирана нејасноћа око делокруга услуга, судске тужбе и независност ревизора ставили су на ревизора већи притисак него онај узрокован новом технологијом. На ревизијској професији, регулаторним телима, менаџменту предузећа и научним радницима је да покушају да реструктурирају ревизију како би она боље одговарала потребама корисника финансијских извештаја.

- Да ли је „надувана“ економија донела више штете или користи? Надувавањем деоница крајем 90-тих година XX века и њихово издувавање 2000. године подудара се са неуспесима у корпоративном управљању који су за резултат имали корпоративне скандале и губитак поверења јавности у рачуноводствену и ревизијску професију. Показало се да рад ревизора и квалитет ревизије су осетљиви на понашање управљања зарадама које је под утицајем услова на финансијском тржишту.

- Који су то изазови са којима се сусреће ревизијска професија? Без обзира на инхерентне вредности ревизије, постоје изазови са којима се сусреће ревизијска професија и они ће и даље представљати забринутост, односно теме за размишљање и ту се убрајају:

- а) етика као императив у ревизији полако пронашла своје место код ревизијских стручњака који постају свесни не само тога да ће сваки немар у овом подручју озбиљно нанети штету угледу фирме, него да ће и трошак који произилази из неетичког понашања од стране неколико партнера и запослених фирме нашкодити целој ревизијској професији. Може се закључити¹⁰⁴ да се етика може научити и то само уколико смо као практичари заинтересовани, односно забринути за професију како би смо очували и промовисали њену етичку основу у свим својим напорима и поступцима;

- б) изазови везани за независност, а пре свега одржавање независности ревизора су изазови који се постављају пред регулаторе и ревизијску професију. Независност је кључна за истинито финансијско извештавање, а што је повезано са једном од важнијих карактеристика рачуноводствене информације-поузданошћу. Независност је битна и за ревизоре, јер директно утиче на објективност и неопходно је поново размотрити, данас, ревизијско окружење како би се независност дефинисала на прави начин. Регулатори су

---

¹⁰⁴ Šefers Mark, Pakaluk Majkl, *Razumevanje računovodstvene etike*, prevod, Službeni Glasnik Beograd 2009. godina, str. 295.

увели неколико мера за побољшање независности и створили оквир у коме су на јасан начин дефинисали независност, како би јавност могла да стекне валидну слику о овом појму и идентификује сукобе које ствара недостатак независности. У SOX закону у САД-у наводи се правило ротације особља сваких пет година, забрањује ревизорима да пружају одређене врсте неревизијских услуга. Сличне мере су предузете и у Европи.

Слика 6: Забрањене неревизијске услуге према SOX закону, одељак 201¹⁰⁵

• Књиговодство или друге услуге повезане с рачуноводственим записима или финансијским извештајима клијента   • Обликовање и имплементација финансијског информатичког система   • Услуге процене или вредновања, мишљење о фер вредности, или извештаји о доприносима у натури   • Актуарске услуге   • Спољна услуга интерне ревизије   • Функције менаџмента или људских потенцијала   • Брокер или дилер, инвестициони саветник или услуге инвестиционог банкарства   • Правне и стручне услуге које нису повезане с ревизијом   • Све остале услуге које одреди регулатор, путем прописа, су недопустиве.

в) изазови који произилазе из већег нагласка на поузданости од неизвесности су резултат традиционалног дефинисања независности. Приликом дефинисања независности треба узети у обзир појмове објективност и поузданост. Објективност¹⁰⁶ представља комбинацију неутралности, интелектуалног поштења и одсуства конфликта интереса. Поузданост¹⁰⁷ се односи на услове где интересно-утицајне групе континуирано сматрају да су рад и мишљење ревизора веродостојни и да се на њих могу ослонити. Наведени аутори, који су дали дефиницију поузданости, предлажу оквир заснован на поузданости ревизора као ослонац за ревизијску професију код заштите јавног интереса. Оквир захтева три елемента за контролу субјективности процена и одлука ревизора: независност, поштење и стручност. У овако постављеном контексту објективност надјачава независност, јер директно утиче на квалитет ревизорове процене и доношење одлука, док независност то ради индиректно;

г) углед и независност ревизора су тесно повезани. Наиме, углед ревизора зависи од степена његове независности и способности пружања истинитог извештавања корисницима. Углед представља гаранцију за независност. Поставља се питање да ли

¹⁰⁵ Прилагодио из SOX закона Soltani Bahram, Isto, str. 200.

¹⁰⁶ Милојевић Душан, Исто, стр. 520.

¹⁰⁷ Taylor, M. H., DeZoort, F. T., Munn, E. i Thomas, M. W., *A prosed framework emphasizing auditor reliability over auditor independence*, Accounting Horizons 17, 2003. Према Soltani Bahram, Isto, str. 587.

углед може да служи као замена за регулацију висококвалитетних ревизија? На регулаторима је да процене да ли је то могуће;

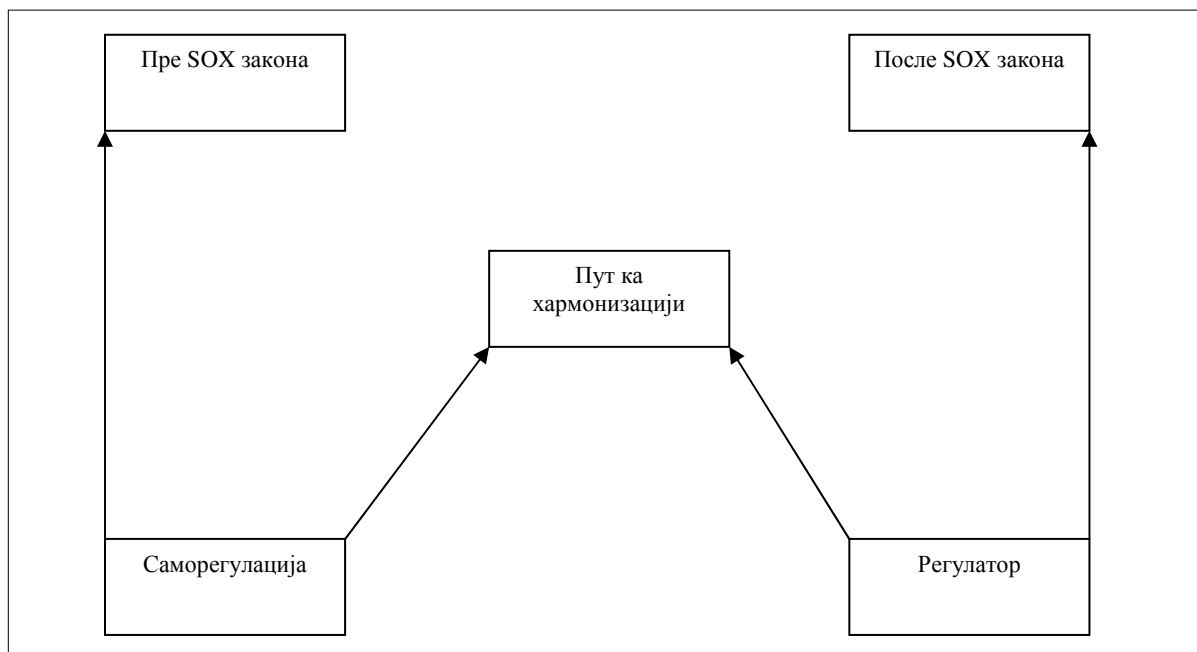
д) ревизијски одбор и независност ревизора су такође значајни за квалитет ревизије. Мора стално да постоји добра комуникација између ревизорског одбора и екстерног ревизора и то по питањима која се односе на независност. Такође је битно да се има у виду и сама независности ревизорског одбора, што представља пример доброг корпоративног управљања. Када не постоји ефикасна структура корпоративног управљања, ревизори могу да изгубе своју независност, због искушења да попусте под притиском менаџмента како би заштитили њихове интересе.

ђ) структурални изазови извиру из чињенице да четири највеће ревизорске фирме су свој посао рашириле по свету и послују у многим културама и правним системима. Организациона структура великих ревизорских фирми је забрињавајућа јер је чине партнерства која су засебни привредни субјекти и који послују под истим именом, али са структуром прилагођеном законима и прописима различитих законодавстава. Да ли је могуће уједначити ревизорску праксу? Свакако да јесте и то је дуг пут и као једног од главних носилаца тог процеса треба видети у фирмама велике четворке.

- Како регулатори да реагују на концентрацију ревизорских фирми? Од 1989 године јаз између великих и малих ревизорских фирми се повећао, када је великих осам постало великих шест. Постављају се питања шта ако се смањи и велика четворка? Да ли мање ревизорске фирме дају квалитетан процес ревизије као велика четворка? Да ли треба допустити мањим ревизорским фирмама да врше ревизију јавних предузећа? Свакако да регулатори морају на време решавати ове проблеме, а не чекати да дође до концентрације, односно смањења велике четворке и да тада на брзину укључују мање фирме у ревизије, односно на тржиште велике четворке. Наведени избор личи на дилему између доброг и лепог (велико добро, мање лепше).

- Да ли ревизијска професија може сама да се регулише-регулатива и надзор? Ако погледамо ревизијску професију у САД уочавамо да је она 50 година имала ауторитет да поставља стандарде и надзире њихову примену. Са доношењем SOX закона надзор и спровођење стандарда је у надлежности ПСАОВ-а. Сличне промене настале су у осталим економијама. Поставља се питање да ли треба да чекамо још 50 година па да уочимо да екстреми нису најбоља решења? Регулатори би требали да иду ка једном мешовитом начину регулисања и надзора, као што показује следећа слика. Дозирање саморегулације и надзора треба да зависи од правног система и пута којим се иде ка хармонизацији регулативе.

Слика 7: Саморегулација или надзор од стране регулатора

- Да ли је потребна нова едукација ревизора? Свакако да је потребна само је питање у ком обиму. Почетком XXI века, инвеститори и остале интересно-утицајне групе на све глобалнијем тржишту захтевају да предузећа пружају тачне и релевантне податке о успешности у реалном времену. Последњих неколико година су стручњаци и научници препознали потребу испитивања рачуноводствене и ревизијске едукације како би се одржао корак с тим основним променама. Америчко удружење рачуновођа 2003. године о променама у наставним садржајима предмета из подручја ревизије и изражавања уверења. Студија је документовала експанзију теме преваре и тема повезаних с технологијом у уводним ревизијским предметима. Код напредних ревизијских предмета постоји повећана покривеност информатичким технологијама, укључујући ревизијске алате и технике применом рачунара, као и ширу покривеност појмова интерних контрола. Присутна је чињеница да многе школе и даље пружају само један ревизијски предмет и у мањини су предмети који укључују примену ревизијске технологије.

Као регулатори који треба да допринесу глобалној хармонизацији регулативе из области ревизије су свакако регулатори из: ЕУ, САД и Уједињеног Краљевства.

**II ДЕО - КЊИГОВОДСТВЕНО ОБУХВАТАЊЕ
ПОСЛОВНИХ ДОГАЂАЈА У ТУРИСТИЧКИМ
ПРЕДУЗЕЋИМА**

1. Идентификовање туристичког „производа“-услуге на „sui generis“ тржишту

Развој туризма, туристичке дестинације и свих осталих пратећих елемената (туристичких организација, туристичких дестинација, туристичких услуга и слично) представљају један од битних елемената брэнда сваке државе. Када је у питању брэндирање држава то се може посматрати на следеће начине:¹⁰⁸

- кроз Anholтов хексагон брэндирања држава, где државни брэнд окружују: људи, *туризам*, извоз, наслеђе и култура, инвестиције и имиграције, државна управа и
- кроз трингуларни приступ брэндирању државе који ћемо дати кроз табелу број 10.

Табела 10: Детерминанте брэндирања државе

Структурне детерминанте брэндирања државе	Оперативне детерминанте брэндирања државе
1. Међународни привредни потенцијали	1. Извоз 2. Директне инвестиције 3. <i>Туризам</i>
2. Међународни креативни потенцијали	1. Људи 2. Стваралаштво 3. Вештине
3. Међународни инфраструктурни потенцијали	1. Регулативна инфраструктура 2. Медијско комуникативна структура 3. Саобраћајна структура

Из презентираних подела јасно се види место и улога туризма у брэндирању држава. За квалитетно пружање туристичког производа неопходно је да постоје и туристичке агенције које ће пружати те врсте услуга кроз различите облике туристичких услуга. Овакав приступ туризму јасно упућује да је у питању грана будућности којој се мора посветити посебна пажња и са рачуноводственог а и са ревизорског становишта. То је могуће само кроз специјализацију како рачуновођа тако и ревизора за ову област.

Туризам, а самим тим и централни производ туризма, односно туристички производ тј. туристичка услуга захтева комплексно изучавање. Ову тезу потврђује и

¹⁰⁸ Ракица Бранко, *Међународни маркетинг; Од локалне до глобалне перспективе*, Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, Београд 2009. година, стр. 524-525. Професор Ракица напомиње да се брэндирању држава може приступити из различитих углова: по развијености интернационалних брэндова; глобално рангирање држава као брэндова; сегментационо и диференцирано рангирање држава као брэндова и вредносно рангирање државних брэндова по економским параметрима.

виђење McIntosh и Goeldener¹⁰⁹ који су још 1990. године дали и приказали утицај већег броја научних области и дисциплина.

Треба напоменути да научна мисао из области туризма заостаје за осталим научним дисциплинама.¹¹⁰ Међутим, развој рачуноводства из области туризма не заостаје истим интензитетом као што је случај са туризмом као научном дисциплином.

У литератури као најчешће разлике између производа, са једне стране и услуга, са друге стране наводе се:¹¹¹

Табела 11: Уобичајене разлике између индустријског производа и услуга

Редни број	Индустрија	Услуге
1.	Производ је материјализован	Производ је нематеријализован
2.	Производ може бити препродан	Производ се не може препродавати
3.	Производ се може показати пре куповине	Најчешће се производ не може показати (неопипљивост)
4.	Производ се може складиштити	Нема складиштења производа
5.	Производња претходи потрошњи	Производња и потрошња се поклапају
6.	Производ се може транспортовати	Производ се не може транспортовати
7.	Производ је најчешће хомоген	Производ је врло хетероген

Наведене разлике су веома битне за разумевање рачуноводственог евидентирања и презентацију информација о пруженим и пропуштеним, односно неизвршеним туристичким услугама. „Туристички производ“ односно услуга, је само један од елемената туристичког тржишта. Туристичко тржиште¹¹² чине следећи конститутивни елементи: туристичка тражња и туристичка понуда (субјекти туристичког тржишта), туристичка услуга (предмет туристичког тржишта) и цене. Ово тржиште се не разликује у погледу елемената од других тржишта, његова основна разлика од других тржишта је у начину функционисања што га чини специфичним и доводи у специфичан положај и саме елементе туристичког тржишта.

У наставку су дате неке од специфичности туристичког тржишта:¹¹³

- Просторна и временска несинхронизација разних учесника на страни понуде у односу на јединственост захтева туристичке тражње са становишта садржаја и квалитета комплексне туристичке услуге;

¹⁰⁹ Goelender C. R., McIntosh R. W., *Tourism: Principles, practices, philosophies*, New York, John Wiley & Sons, Inc. 1990, p. 12.

¹¹⁰ Унковић Слободан, Зечевић Бојан, *Економика туризма*, шесто издање, Економски факултет Београд, Београд 2007. година, стр. 12.

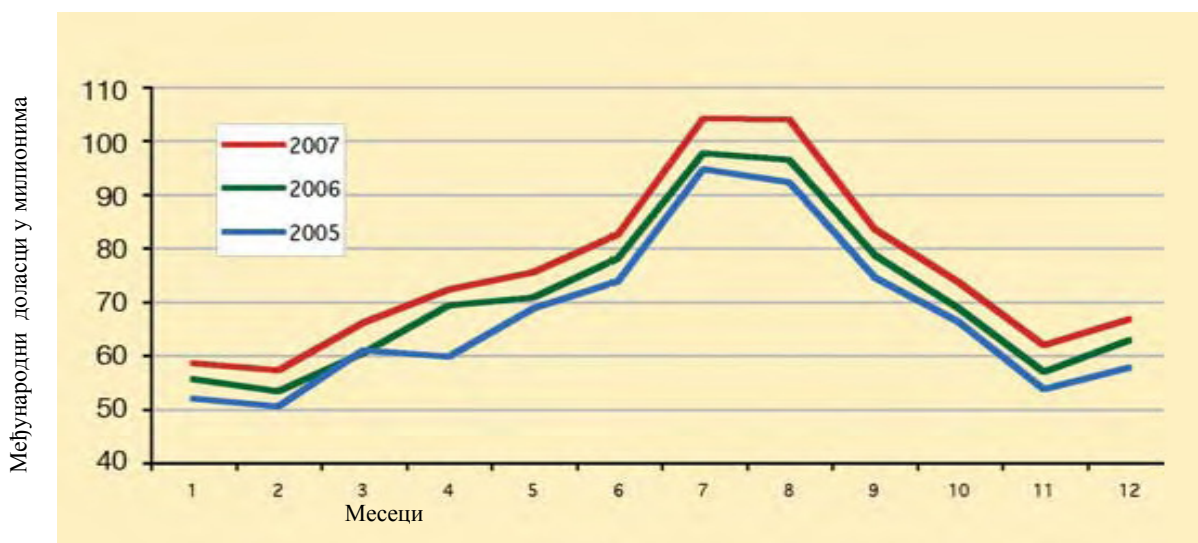
¹¹¹ Бакић Огњен, *Маркетинг у туризму*, четврто издање, Економски факултет Београд, Београд 2003. година, стр. 24.

¹¹² Унковић Слободан, Зечевић Бојан, Исто, стр. 145.

¹¹³ Унковић Слободан, Зечевић Бојан, Исто, стр. 145-163.

- Изузетна наглашеност сезонског туристичког промета уз напомену да је немогуће „ускладиштење“ услуга у периоду слабијег интензитета тражње. Ова карактеристика посебно долази до изражаја уколико имамо у виду чињеницу да у највећем броју туристичких земаља око 70-80% укупног туристичког промета се реализује у периоду од јуна до септембра током године. Ову чињеницу потврђује и следећи графикон дат од стране UN WTO:

Графикон 1: Годишња дисперзија туристичких долазака у свету (2005-2007)¹¹⁴

После овог периода, односно од 2007. до 2010. године присутан исти тренд, а то је да се већи део туристичког промета реализује у периоду од јуна до септембра током године.¹¹⁵

- Туристичка тражња се усмерава према туристичкој понуди за разлику од робног тржишта где најчешће постоје супротна кретања. Наиме, као потврду ове чињенице наводи се то да су историјски и природни услови конкретне туристичке дестинације основа која покреће туристичко путовање и логично је да се туристичке услуге великим делом пружају у тим местима;

- Релативно висока еластичност туристичке тражње у односу на приходе носилаца туристичких потреба и дејство фактора који нису економске природе;

- Степен еластичности туристичке тражње је висок, односно степен еластичности туристичке понуде је низак. Наведени степен еластичности понуде и тражње утиче на

¹¹⁴ Рабасовић Биљана, Васиљевић Момчило, *Специфичности туристичких услуга-импликације на финансијско извештавање*, Пословна политика Београд, 2009. година, стр. 33.

¹¹⁵ UNWTO Tourism Highlights, 2010 edition, www.UNWTO.org/facts, преузето 20.10.2010. године, р. 3.

то да туристичко тржиште буде мање под утицајем закона вредности у односу на остала тржишта роба и услуга, што на крају резултира значајним утицајем на формирање цена туристичких услуга.

Рачуноводствене импликације су најбоље видљиве уколико се у приказу пође од карактеристика две главне индустрије, које су предмет докторске дисертације, туризма и угоститељства. Суптилнији закључци о утицају на рачуноводство видљивији су уколико се у разматрање узму туристичке услуге.

Табела 12: Рачуноводствене импликације које потичу из карактеристика туристичке индустрије

Карактеристика туристичке индустрије ¹¹⁶	Рачуноводствена импликација
Сезонски карактер	На светском нивоу учавамо да постоји повољан сезонски период за туристичку индустрију, а то су три летња месеца где се оствари 50% туристичког промета. Ово питање истиче важност буџетирања и предвиђања на основу рачуноводствених података, односно претходних праћења у рачуноводству сезонских осцилација за конкретно туристичко предузеће.
Везаност за одређено подручје и његове особине	Сама поставка рачуноводства и праћење одређених пословних промена условљена је одређеним природним и непреносивим факторима. На пример „место производње“ туристичке услуге се не може померати и до њега се може доћи одређеним превозним средствима што захтева посебну организацију рачуноводства за услуге пружене на том месту и евидентирање и праћење пословних промена везаних за средства која се користе да би се дошло до тих локација.
Висок удео људског рада	Туристичка предузећа у периоду повећаног обима пружања туристичких услуга морају ангажовати више радника хонорарно како би задржали одговарајући квалитет услуга. Ова чињеница за последицу има повећано рачуноводствено обухватање хонорара тих радника и већу вероватноћу да нови радници на адекватан начин не познају функционисање рачуноводственог система у туристичкој компанији.
Велико учешће малих и средњих предузећа на страни понуде	У већини земаља постоји мали број великих туристичких предузећа, а доминантна су мала предузећа на страни понуде. Јасно је да велика предузећа пружају нејединствену туристичку услугу уз напомену да се мале компаније чешће вежу за већа предузећа у циљу поспешивања продаје кроз разне облике сарадње што опет захтева специфичан рачуноводствени третман (франшизинг, лизинг аранжмани, заједнички подухвати и сл.).
Формирање цена	Ствара се одређени парадокс да су цене ван сезоне ниже него у сезони што има директан утицај на раст трошкова по јединици ван сезоне. Квалитетно постављено рачуноводство које на прави начин прати и планира трошкове ублажава ефекте наведеног парадокса. Истичемо чињеницу да на ценовни микс ¹¹⁷ пресудан утицај има перцепција вредности услуга од стране туриста. Такође треба напоменути и чињеницу да је формирање цена у туризму условљено ¹¹⁸ ценовном политиком свих понуђача на истој дестинацији и дистрибутера у месту порекла туриста.

¹¹⁶ Овде су дате најважније специфичности туристичке индустрије према Рабасовић Биљана, Васиљевић Момчило, исто, стр. 32-34.

¹¹⁷ Reid, R.D. and Bojanic, D.C., *Hospitality Marketing Management*, New York: John Wiley and Sons, 2006. p.17.

¹¹⁸ Buhalis, D., *Marketing the competitive destination of the future*, Tourism Management, 21, 2000. p. 98.

Велики удео фиксне активе-ниска еластичност понуде	Велики удео фиксне активе нема могућност брзог реаговања на промену тражње, а високи фиксни трошкови не омогућавају довољну еластичност на подручју цена туристичких услуга. Ови трошкови морају бити праћени и анализирани на прави начин како не би довели до непредвиђених губитака.
Зависност од екстерних фактора на које се не може утицати	Поставља се питање како у рачуноводству евидентирати и да ли треба у напоменама уз финансијске извештаје обелоданити утицај правне регулативе, политике, административних процедура, виза, осцилације цена ресурса (нафта, бензин, гас, керозин), заразне болести, пандемије и сл.

Табела 13: Рачуноводствене импликације које потичу из карактеристика угоститељске индустрије¹¹⁹

Карактеристика хотелијерске индустрије	Рачуноводствена импликација
Различитост и међузависност функција	Мора се водити рачуна када се детерминише обим одговорности неке функционалне области. Због њиховог утицаја на продају и расходе, неки менаџери се могу сматрати одговорним за профит (нпр. менаџер ресторана). Због тога што немају директног утицаја на продају, други се могу сматрати одговорним само за трошкове (нпр. менаџер обуке). Међутим, фактори који утичу на перформансу одељења могу бити комплексни у хотелима. Ако попуњеност соба утиче на продају хране и пића, мора се водити рачуна ако се покушава да се менаџер хране и пића (F&B), сматра одговорним за профит.
Висока колебљивост продаје	Хотелска активност може бити веома колебљива током економског циклуса, године, седмице и дана. Као што примећујемо ово питање истиче важност система тачног буџетирања и предвиђања, као помоћи при доношењу одлука о попустима на цене соба и цене менија у ресторану.
Висока краткотрајност (кварљивост) производа	Апсолутна краткотрајност коришћења соба, конференцијских и банкетних услуга и релативна кварљивост хране, наглашавају важност тачног предвиђања хотелске тражње, као дела процеса буџетирања. Генерално, најважнији аспект предвиђања је попуњеност соба, јер продаја соба утиче на нивое продаје осталих хотелских активности. Тачно ресторанско предвиђање обезбеђује основу за одржавање пуног менија опција и минимизирање трошка расипања хране. Што се тиче соба, тачност предвиђања може да омогући адекватне одлуке у вези попушта на цену соба.
Високи фиксни трошкови	Хотели укључују знатне инвестиције у фиксну активу, као што су објекти на најквалитетнијем земљишту, као и обиман (бројан) намештај и опрему. Ова инвестиција генерише висок трошак ренте (најма) и амортизације, који заједно са значајним трошковима плата, резултира у томе да хотели имају високу фиксну трошковну структуру. Обимне инвестиције наглашавају важност коришћења одговарајуће финансијске анализе када се процењују релативне добре особине предложених инвестиција.
Радно-интензивне активности	Високи радни интензитет видљив у многим хотелским активностима, наглашава важност мониторинга разлика између стварног трошка радне снаге и буџетираног трошка радне снаге, и такође коришћења мера перформансе које се фокусирају на продуктивност рада.

¹¹⁹ Guilding Chris, *Accounting Essentials for Hospitality Managers*, second edition, Butterworth-Heinemann is an imprint of Elsevier, 2009, p. 7.

2. Рачуноводствено обухватање туристичких услуга

Бројне су класификације туристичких услуга које се могу срести у литератури. За потребе рада искористићемо класификацију W. Hunzikerа, која је дата 1946. године и накнадно је изазвала многе дискусије и представља основу за даља истраживања поменутог аутора, који је као основне елементе за своју класификацију узео два фактора у туристичком промету, статички (боравак) и динамички (путовање), па тако он даје следећу класификацију:¹²⁰

А) Привредне јединице (предузећа) у вези са боравком

I Објекти за смештај и прехрану

1. Угоститељски објекти

а) Чисти

- гостионице, свратишта;
- ресторан;
- пансион;
- хотел;
- у приватним кућама (собе, апартмани, кућице) и
- посебни облици: планинске кућице (домови), кућице за скијаше, кућице за

клубове.

б) Мешовити

- верске установе (манастир, преноћишта, домови) и
- установе од опште користи (феријални домови, омладински домови)

2. Летовалишта и опоравилиштва

1. Установе и заводи за живот и образовање;

- дечији домови;
- интернати за дечаке и девојчице;
- заводи за живот у провинцијским местима;
- пансиони за девојке и
- остали слични институти.

II Посебне производне јединице

- путних потрештина;

---

¹²⁰ Ангунац Иван, *Туризам и економска теорија*, Институт за истраживање туризма, Загреб 1985. година, стр. 43-45.

- предмета за успомену и
- спортских потрештина.

III Специјализована трговачка предузећа

- путних потрештина;
- предмета за успомену;
- спортских потрештина и
- трговачке радње на путу (друму).

IV Посебне услужне делатности и службе

- установе за забаву и разоноду (курзалони);
- служба водича;
- водич за планинаре;
- спортски учитељ;
- тумачи и преводиоци;
- специјализоване банке и
- посебне врсте осигурања за потребе туриста.

Б) Привредне јединице (предузећа) у вези са путовањем

I Посебне саобраћајне јединице

- железнице туристичког значаја;
- пловидба за излет и разоноду;
- предузећа за аутотуризам и
- предузећа за ваздушни туризам.

II Јединице за организацију и посредовање путовања

- туристичке агенције и
- остале организације за туристичка путовања;

III Посебне производне јединице

- путних потрештина;
- предмета за успомену;
- разгледница;
- туристичке штампе и литературе и
- трговачке радње на путу (друму).

IV Посебне услужне делатности и службе

- носачи пртљага;
- специјализоване банке и

- посебне врсте осигурања за потребе туриста.

Хетерогеност туризма, односно туристичких услуга, најбоље одсликавају специфичности туризма као делатности, а што има утицај и на рачуноводство туристичког предузећа у делу које је дала група аутора из Мексика „ El Turismo como medio de Communication Humana“ где се истиче да туризам садржи следеће елементе:¹²¹

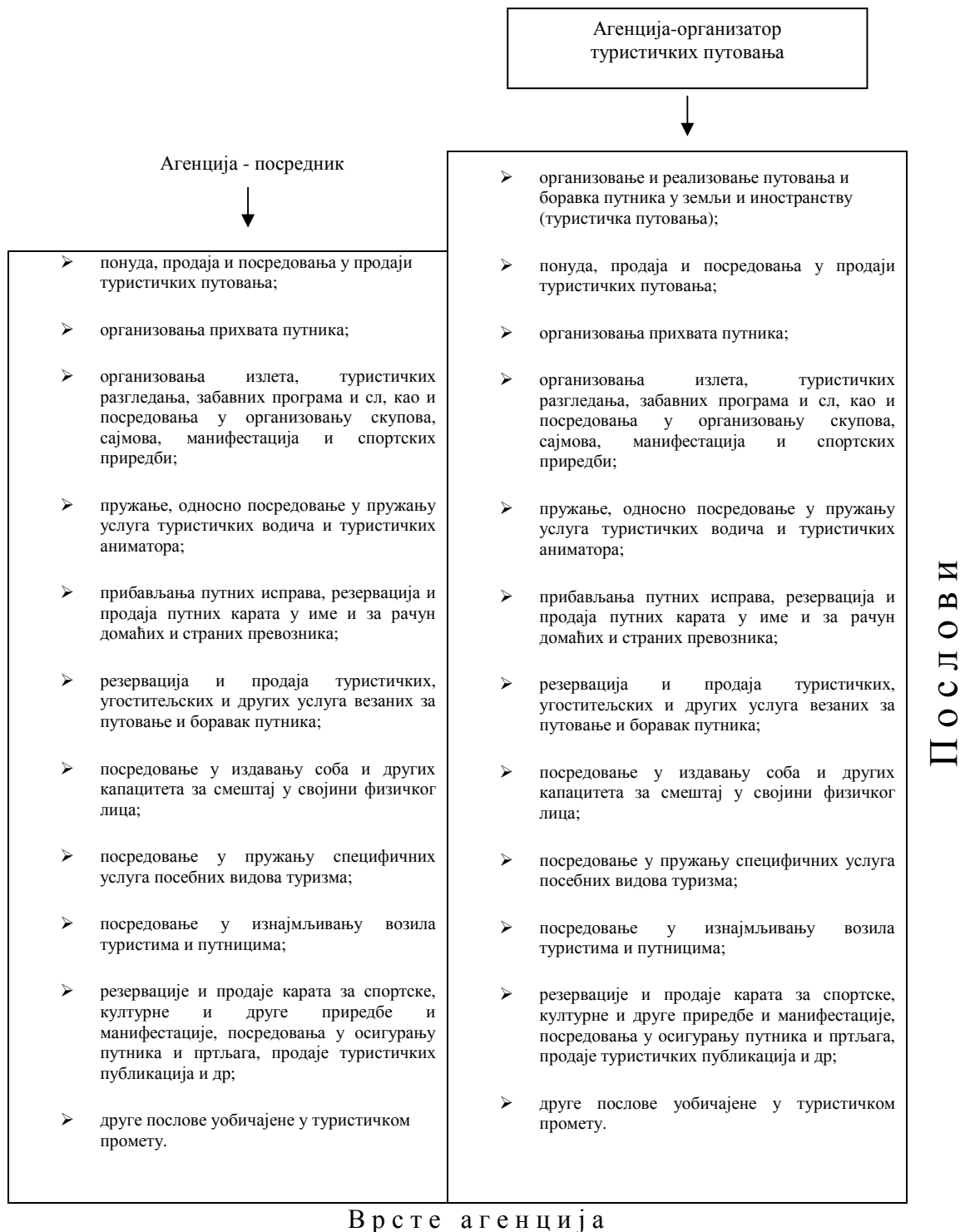
- С 1- средства транспорта: авиони, аутомобили, железнице, поморски и речни бродови итд.;
- С 2- објекти за смештај и исхрану: хотели, мотели, пансиони, приватна домаћинства итд.;
- С 3- путничке агенције;
- С 4- туристички водичи;
- С 5- остали објекти за исхрану туриста;
- С 6- продавнице за продају специфичних артикала које купују туристи;
- С 7- произвођачи специфичних туристичких артикала и сувенира;
- С 8- фолклорна уметност и
- С 9- разни облици и организационе форме обезбеђења забаве и разоноде.

Наведена класификација полази од једног макроприступа пољу туризма, што ствара једну добру основу да на микро нивоу, односно на нивоу туристичког производа, аналогно наведеној класификацији поделимо туристички производ полазећи од законских, пореских и рачуноводствених захтева код агенције организатора туристичких путовања. Да би се ваљано разумела наведена подела неопходно је извршити класификацију туристичких услуга. Полазећи од критеријума посла¹²² који обављају туристичке агенције-организатори туристичких путовања представља виши ниво организовања у погледу послова које пружају у односу на туристичке агенције посреднике у пружању туристичких услуга. У шеми број 2 дат је попис послова туристичких агенција, полазећи од врсте послова које обављају.

¹²¹ Унковић Слободан, Зечевић Бојан, Исто, стр. 29-30.

¹²² Ова подела важи и по старом и по новом закону о туризму, односно *Закон о туризму*, Службени гласник РС број 45/2005. и *Закон о туризму*, Службени гласник РС број 36/2009.

Шема 2: Врсте туристичких агенција према врсти посла¹²³

¹²³ Васиљевић Момчило, *Јединствена туристичка услуга и порески третман те услуге*, Д.С.Т. Београд, Ревизија број 27/2007. година, стр. 18.

2.1. Рачуноводствено обухватање угоститељских услуга као елемента туристичког сета

Хетерогеност угоститељске индустрије постаје очигледна, када идентификујемо структуру те индустрије, а она чини:¹²⁴

- Хотеле;
- Мотеле;
- Ресторане;
- Продавнице брзе хране;
- Пабове и барове;
- Кантри и спортске клубове и
- Бродове за крстарење (крузери)

Пошто су хотели једни од главних носилаца угоститељске делатности као важног сета туристичке индустрије у наставку су дате конкретне, идентификоване хотелијерске функције које су базиране на Burgess-овој листи типичног чланства извршног комитета у једном великом хотелу за одмор.

---

¹²⁴ Guilding Chris, Isto, p. 2.

Табела 14: Перспективе доносилаца одлука у угоститељству о аспектима рачуноводства¹²⁵

Хотелска функција	Рачуноводствени аспект или алат	Значај рачуноводственог аспекта или алата
Генерални менаџер (ГМ)	ГМ треба да разуме природу и функционисање главних финансијских извештаја. Многи менаџери неисправно сматрају да вредности активе евидентирани у билансу стања представљају оно колико та актива вреди.	Сениор менаџери све више врше одређивање репера за перформансе хотела у оквиру ланаца. Стопе инфлације цена некретнина се морају размотрити, ако се врши анализа која користи вредности активе хотела, која је купљена у различитим временским периодима. То зато што биланси стања пријављују историјски трошак а не текућу вредност активе.
	Сениор менаџери без рачуноводствене обуке такође понекад неисправно сматрају да рачун нераспоређене добити у билансу стања, представља готовину којом се може располагати.	Нераспоређена добит је често велики рачун који се јавља у билансу стања. Она представља акумулацију свих профита реинвестираних у хотел од његовог почетка. Доћи ће до лошег планирања готовине, ако сениор менаџмент сматра да ова добит представља готовину.
Менаџер смештаја	Менаџер смештаја може да користи CVP (трошак-обим-профит) анализу да детерминише нивое попуњености соба, потребне да се изједначе губици и добици, тј., оствари преломна тачка.	Разумевање динамике преломне тачке ће помоћи менаџерима смештаја да предузму кораке да осигурају да продаја не пада испод те преломне тачке.
	Анализа варијансе је алат који може да помогне низу менаџера укључујући менаџера смештаја, када истражује разлике између буџетираних и стварних перформанси.	Разумевање ефикасности активности као што је чишћење соба, представља важан и текући аспект менаџмента. Анализа варијансе је техника која помаже менаџеру да детерминише факторе који узрокују да трошкови чишћења соба буду изнад или испод буџета.
Менаџер за храну и пиће (F&B менаџер)	Који тип система евиденције залиха треба користити?	Ако губитак залиха представља проблем у F&B, може бити оправдан систем сталног праћења уместо система периодичног праћења залиха.
	Адекватно коришћење информација о трошковима да би се подржало одлучивање, као што је да ли вршити оутсоурцинг.	Хотели све више врше оутсоурсинг, и потребно је да менаџери знају како да исправно приступе подацима о трошковима, када доносе овакве одлуке.
Власник малог бизниса	Периодична припрема прегледа усаглашавања са банком.	Важан корак у тежњи ка интерној контроли над готовином, укључује усаглашавање разлике између стања на рачуну у банци по извештају из банке, и стања по евиденцији предузећа.
Менаџер људских ресурса	Детерминисање потреба кадрова, из буџетираних нивоа продаје.	У светлу колективности хотелијерског сектора, усклађивање понуде радне снаге са хотелском активношћу је важан аспект управљања људским ресурсима.
Финансијски контролор	Коришћење дужничког финансирања (финансирања дугом) да би се повећали приноси за акционаре.	Адекватна употреба дужничког финансирања може имати значајан утицај на приносе које остварују акционари.
	Примена адекватне финансијске анализе када се одлучује да ли прихватити понуду добављача која се односи на попуст за плаћање пре истека рока.	Многи добављачи нуде попуст за плаћање пре истека рока. У светлу тога, важно је да је одељење за рачуне обавеза, адекватно информисано о томе када да изврши рану исплату.
Сениор менаџмент	Дизајн система мерења перформанси.	Често се каже шта се може измерити, тиме се може и управљати. То наглашава важност пажљивог детерминисања шта треба мерити у систему мерења перформанси хотела.
Менаџер продаје и маркетинга	Коришћење менаџмента приноса у одређивању цене.	Колективност тражње наглашава важност да продајно особље мења цене соба које наплаћује током године, као део стратегије максимирања профита.
Главни инжењер	Финансијска анализа инвестиционих предлога.	Главни инжењери су кључни чиниоци у одлучивању о инвестицијама у опрему. Адекватна инвестициона анализа је битна, пошто те одлуке често укључују велике новчане износе.

¹²⁵ Guilding Chris, Isto, p. 11.

У циљу бољег разумевања функционисања угоститељства неопходно је раздвојити појмове угоститељство и хотелијерство. У литератури су ови појмови јасно разграничени, па тако:¹²⁶

- *угоститељство* представља привредну делатност где се припрема, производи и услужује храна, пића и напаци и пружају услуге смештаја у наменски уређеним и опремљеним просторијама. Из изнете дефиниције јасно се изводи закључак да је угоститељство збир два сектора: сектора исхране и сектора смештаја и
- *хотелијерство* је привредна делатност која функционише у оквиру угоститељства где се првенствено пружају услуге смештаја, а уз смештај и услуга исхране, односно хотелијерство подразумева делатност у оквиру угоститељства која просторно и функционално обједињује услуге смештаја са услугама исхране, укључујући и пратеће услуге које њима гравитирају.

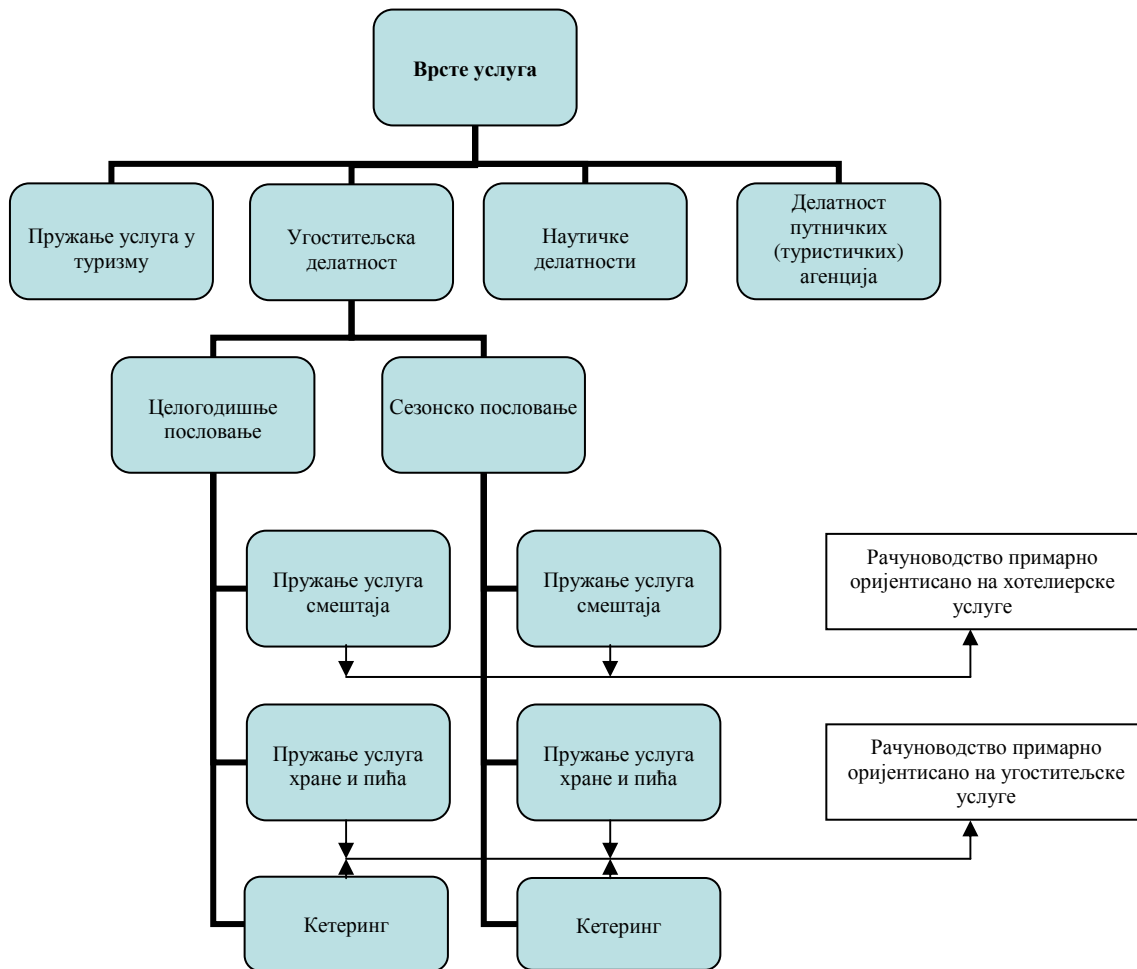
Из датих дефиниција се види да код угоститељства примарни задатак је пружање услуге исхране, а секундарни задатак смештај који може да постоји код пружања ове врсте услуге. На другој страни код хотелијерства ситуација је другачија, а задаци су дијаметрално супротни, примарни задатак је смештај, а секундарни исхрана која опет може да постоји а не мора. Сва ова разграничења се износе из разлога трасирања јасног пута рачуновођи, а касније и ревизору код ревизије финансијских извештаја код предузећа које у сету туристичких услуга има већи обим угоститељске или хотелијерске услуге.

Угоститељство, односно угоститељска услуга као део туристичке услуге приказана је на следећој шеми:

---

¹²⁶ Косар Љиљана, *Хотелијерство*, Висока туристичка школа струковних студија Београд, Београд 2009. година, стр. 9-11.

Шема 3: Угоститељске услуге као део сета туристичке услуге и импликације на рачуноводствено обухватање

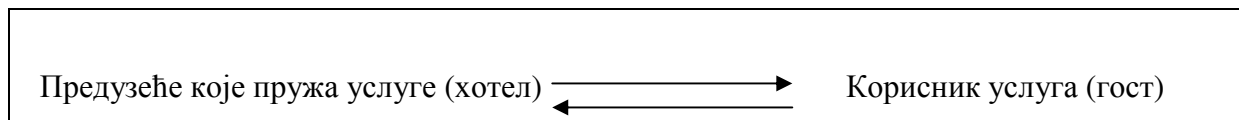
Када је у питању хотелијерство, односно хотели за адекватно рачуноводствено обухватање ових врста услуга неопходно је дефинисати:

- рачуноводствени третман хотелијерских услуга као дела сета туристичке услуге, што ћемо урадити у делу код анализе туристичке услуге и
- рачуноводствени третман хотелијерске услуге, као самосталне услуге коју пружају хотели, а све у циљу јасног трасирања пута за рачуновођу и касније за ревизора специјалисту који буде вршио ревизију хотела, односно компанија које пружају ове врсте услуга.

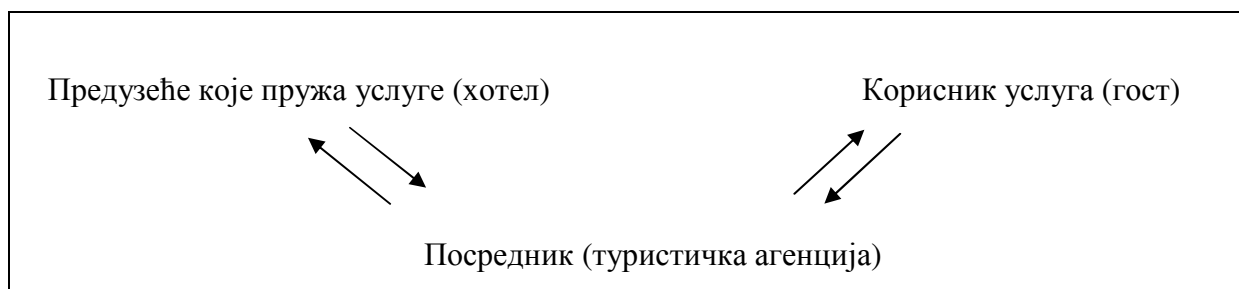
Хотели могу своје услуге пружати на два начина, односно директно и индиректно, као што је дато кроз наредне шеме:¹²⁷

¹²⁷ Васиљевић Момчило, Јанковић Марина, *Документовање разумевања система интерне контроле у објектима за пружање услуга смештаја*, Институт за економику и финансије Београд, 2008. година, Београд стр. 66.

Шема 4: Директна продаја услуга

Шема 5: Индиректна продаја услуга

У зависности од начина продаје услуга разликују се токови докумената на бази којих рачуновођа поставља рачуноводствени систем у хотелу уз напомену да начин продаје детерминише и расподелу одговорности и надлежности у самом процесу пружања услуга.

Квалитетан опис рачуноводственог система и одговарајућих контрола подразумева четири главне карактеристике:¹²⁸

- креирање сваког документа и евиденције у систему;
- начин обраде свих врста докумената;
- дистрибуцију сваког документа и евиденцију у систему;
- јасну назнаку контрола које су релевантне за процену контролног ризика.

Као што ревизор идентификује четири наведене карактеристике рачуноводственог система и начин функционисања интерних контрола кроз наративни метод, тако и рачуновођа да би одговорио захтевима ревизора и поставио квалитетан рачуноводствени систем то може решити кроз одговарајући Правилник о формирању и протоку документације у хотелијерском предузећу или да наведене одредбе угради у Правилник о рачуноводству и рачуноводственим политикама. Извор и ток докумената треба представити како шематски, тако и уз текстуална објашњења сваког од елемената датих на шеми.

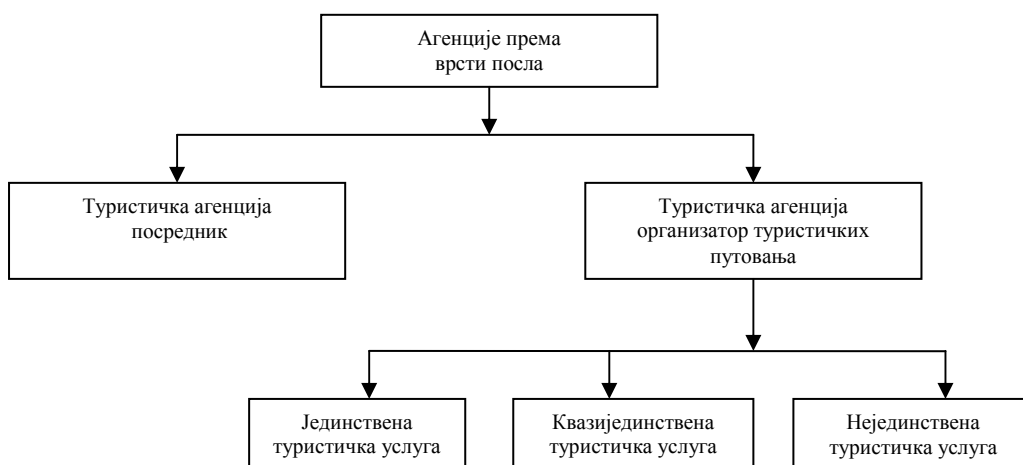
¹²⁸Милојевић Душан, Исто, стр. 189.

У прилозима број 1 и 2 дисертације дати су шематски¹²⁹ приказ директне и индиректне продаје уз напомену да је ова шема само један део процеса пружања хотелијерских услуга, јер да би продали услугу или производ треба извршити набавку одговарајућих сировина, а некада спровести и процес производње, све у зависности која од услуга доминира у сету хотелијерског предузећа, односно која има примарну димензију. Опис позиција са шеме бавиће дат детаљније у делу везаном за ревизију туристичког предузећа код анализе функционисања система интерних контрола туристичког предузећа.

2.2. Рачуноводствено обухватање услуга у туристичким предузећима (агенцијама)

Приликом класификације услуга које пружају туристичка предузећа било директно или преко својих посредника уважавајући захтеве туристичке делатности, пореских прописа и рачуноводственог обухватања туристичког пословања можемо извршити класификацију туристичких агенција као на датој шеми:

Шема 6: Класификација туристичких агенција полазећи од послова и врсте посла са једне стране и пореских и рачуноводствених прописа са друге стране¹³⁰

¹²⁹ Васиљевић Момчило, Јанковић Марина, Исто, стр. 67-69.

¹³⁰ Васиљевић Момчило, *Рачуноводствено обухватање квазијединствене туристичке услуге и порески третман те услуге*, Д.С.Т. Београд, Ревизија број 5/2008, стр. 40.

Из наведене класификације у претходним наводима јасно је описано шта је посао које од туристичких агенција, а сада у наставку идентификујемо врсте услуга које обављају наведене агенције и начин препознавања поједине врсте наведених услуга.

На основу приказане шеме, код агенција-организатора туристичких путовања најбитније је познавање структуре туристичког аранжмана. Структура туристичког аранжмана је скуп елемената од којих је сачињен аранжман. Елементи аранжмана су: смештај, исхрана, виза, превоз, туристички водич, обилазак културних добара и друге активности. То математички можемо записати:¹³¹

$$A=(E_1+ E_2+ E_3+ E_4+ E_5+ E_6+.....+E_n) - (E_{1k}+ E_{2k}+ E_{3k}+ E_{4k}+ E_{5k}+ E_{6k}+.....+E_{nk}).....(1)$$

,где је:

A-туристички аранжман

E_1 до E_n -елементи аранжмана примљени од других обвезника

E_{1k} до E_{nk} -елементи аранжмана туристичке агенције.

Наведени запис указује да туристичка агенција приликом пружања туристичких услуга делом поседује сопствене капацитете, а другим делом користи капацитете других обвезника. Из приказаног математичког записа (1) могуће је извести следеће варијанте:

1. $A=(E_1+ E_2+ E_3+ E_4+ E_5+ E_6+.....+E_n).....(1.1.)$,

тада говоримо о јединственој туристичкој услузи;

2. $A=(E_1+ E_2+.....+E_n) - (E_{3k}+ E_{4k}+ E_{5k}+.....+E_{nk}).....(1.2.)$,

тада говоримо о квазијединственој туристичкој услузи;

3. $A= E_{1k}+ E_{2k}+ E_{3k}+ E_{4k}+ E_{5k}+ E_{6k}+.....+E_{nk}.....(1.3.)$,

тада говоримо о нејединственој туристичкој услузи.

Уочава се да постоје две крајности уз напомену једне законитости, а то је да када неко улази у посао прво почиње са изнајмљивањем елемената аранжмана, а касније укључује (власник је) остале елементе где процени да је конкурентнији. Овакав

¹³¹ Васиљевић Момчило, *Јединствена туристичка услуга и порески третман те услуге*, Исто, стр. 22.

приступ сигурно важи када је у питању организатор туристичких путовања, али када говоримо о посреднику при продаји туристичких аранжмана јасно је да он ради у своје име а за рачун другог, што ћемо показати кроз следећи део.

2.2.1. Рачуноводствено обухватање туристичких услуга које пружају туристичке агенције посредници

У напред наведеним деловима јасно је дато шта спада у послове агенције посредника. Циљ да се у овом делу јасно наведу и истакну неке од карактеристика услуге посредовања које директно и индиректно утичу на саму организацију рачуноводства туристичке агенције.

Табела 15: Рачуноводствене импликације које потичу из карактеристика услуге посредовања¹³²

Неке од услуга посредовања	Рачуноводствена импликација
Предмет (посао) посредовања	Мора бити јасно наглашено у ком својству наступа туристичка агенција посредник, односно да је у питању посредовање у супротном ће се сматрати да је у питању организовање туристичких аранжмана, тј. да наведена агенција наступа као организатор, што ће са собом носити неопходност идентификовања о којој подврсти организовања пружања туристичких услуга се ради и захтеваће се другачији рачуноводствени третман.
Седиште агенције организатора туристичких путовања	Када знамо седиште организатора туристичких путовања за кога вршимо посредовање знамо да ли нам је потребна за функционисање домаћа валута или само страна, па морамо водити рачуна да можемо бити изложени ефектима курсних разлика.
Порески захтеви	Посебно је значајно имати на уму захтеве које поставља Порез на додату вредност пред посредника, јер мора да води рачуна код испостављања авансних и коначних рачуна за пружене услуге посредовања. Затим ту је и питање како и на који начин наведену промену евидентирати кроз фискалну касу.
Ко су купци услуге посредовања?	Када се као купци услуге посредовања појаве физичка лица онда се посредник среће са већом количином новца у благајни, а то захтева добре евиденције и добро постављен систем интерних контрола које касније екстерни ревизор проверава да ли функционишу. Они поред плаћања у кешу могу плаћати и платним картицама што са своје стране захтева опет посебне евиденције и постављање организације рачуноводств у ширину, односно долази до ширења послова рачуновођа.

¹³² Васиљевић Момчило, *Услуге посредовања у продаји туристичких аранжмана и порески третман те услуге*, Д.С.Т. Београд, Ревизија број 25/2007, стр. 30.

У наставку је дат један пример услуге посредовања која је пружена физичком лицу. Један од докумената који се појављује приликом књижења ове врсте услуге и може послужити као документ на основу кога се препознаје да је у питању посредовање при продаји туристичких аранжмана је ,на пример,¹³³ посредовање код продаје аранжмана агенције-организатора туристичких путовања уз претпоставке: посредник у систему ПДВ-а, купци физичка лица, туристички аранжмани који су предмет посредовања налазе се на или ван територији Србије, па тако имамо да је Петар Петровић 20.08.2010. године у туристичкој агенцији “Еуропа бус“ д.о.о. Ваљево купио аранжман туристичке агенције “Х“ из Ваљева за 10.000 динара увећан за 5,9% посредничке провизије. Туристички радник у туристичкој агенцији “Еуропа бус“ д.о.о. Ваљево издао је Потврду о продаји аранжмана организатора путовања бр. 258/07 и саставио Обрачун услуга посредовања број 258/07 од 20.08.2010. године. Од туристичке агенције “Х“ из Ваљева примљен је рачун бр. 78 на 10.000 динара. У прилогу број 3 и 4 нећемо давати ставове за књижење већ само обрачун који представља основу књижења и који је препознатљив приликом ревизије да се ради о услузи посредовања код продаје туристичких аранжмана.

2.2.2. Рачуноводствено обухватање туристичких услуга које пружају туристичке агенције организатори туристичких путовања (туроператори)

2.2.2.1. Јединствена туристичка услуга

Ако се пође од математичког записа где је јасно идентификована структура јединствене туристичке услуге, а која гласи:

$$A=(E_1+ E_2+ E_3+ E_4+ E_5+ E_6+.....+E_n).....(1.1.)$$

уочава се да структуру јединствене туристичке услуге чине елементи аранжмана примљени од других обвезника.

Када се узму у обзир захтеви Закона о туризму, где се под појмом туристичко путовање подразумева унапред припремљена комбинација две или више услуга

¹³³ Пример преузет из чланка Васиљевић Момчило, *Услуге посредовања у продаји туристичких аранжмана и порески третман те услуге*, Д.С.Т. Београд, Ревизија број 25/2007, стр. 31-32.

(превоз, смештај и друге туристичке услуге) у трајању дужем од 24 сата или у краћем трајању ако је укључено једно ноћење, а продаје се по *јединственој цени*. Туристичко путовање је и вишедневни боравак који укључује само коришћење услуге смештаја у одређеним терминима и временском трајању, које се нуди и продаје по *јединственој цени*.

Може се уочити зависност, односно поставити хипотеза:

јединствена цена је резултат јединствене услуге

Јединствена услуга захтева посебан порески третман¹³⁴, туристичка агенција пружа путницима туристичке услуге и у односу на њих иступа у своје име, а за организацију путовања прима добра и услуге других обвезника које путници непосредно користе (претходне туристичке услуге). Наведена услуга коју пружа туристичка агенција сматрају се јединственом услугом.

Табела 16: Рачуноводствене импликације које потичу из карактеристика јединствене туристичке услуге¹³⁵

Неке од карактеристика јединствене туристичке услуге	Рачуноводствена импликација
Предмет (посао) организовања	Туристичка агенција, организатор туристичких путовања пружа путницима туристичке услуге и у односу на њих иступа у своје име, а за организацију путовања прима добра и услуге других обвезника које путници непосредно користе (претходне туристичке услуге), односно у питању је јединствена туристичка услуга која захтева посебан рачуноводствени третман. За разлику од услуге посредовања где се цео износ преноси на рачун агенције за коју се посредује овде је у питању плаћање већем броју учесника који чине структуру јединствене туристичке услуге.
Седиште агенције организатора туристичких путовања	Седиште организатора туристичких путовања нам је битно као и чињеница колико у структури јединствене услуге има добављача који нису са територије одакле је наведена агенција која пружа јединствену услугу.
Порески захтеви	Неки закони о Порезу на додату вредност за пружање услуге организовања туристичких путовања захтевају посебан поступак опорезивања што је и случај са нашим законом о ПДВ, што са једне стране захтева и посебне појединачне евиденције које ћемо видети из примера за ову врсту услуге. Затим ту је и питање како и на који начин наведену промену евидентирати кроз фискалну касу.
Ко су купци јединствене туристичке услуге?	У жељи да побољша продају туристичка агенција организатор туристичких путовања приликом продаје приступа разним начинима повећања продаје па се може десити да услед атрактивних попушта дође до већег сливања готовог новца, ту су и плаћања путем платних картица, коришћењем кредита и сл. Све ово захтева квалитетну евиденцију. Не треба заборавити и плаћања преко текућег рачуна која допуњују овај проблем било да те уплате врше физичка лица или се као купци услуга појављују правна лица.

¹³⁴ Закон о порезу на додату вредност, Исто, члан 35.

¹³⁵ Васиљевић Момчило, *Јединствена туристичка услуга и порески третман те услуге*, Исто, стр. 18.

Неопходне евиденције које треба имати код продаје јединствене туристичке услуге дате су прилогу тезе и оне најбоље приказују наведене карактеристике јединствене туристичке услуге:¹³⁶ У примеру који је дату наставку полази се од претпоставке да је туристичка агенција-организатор туристичких путовања у систему ПДВ-а, да има седиште на територији Србије и да продаје један аранжман правном лицу у пореском периоду (месечни порески обвезник). Дана 11.08.2010. године у туристичкој агенцији са седиштем у Ваљеву „Еуропа бус“ д.о.о. Ваљево представник предузећа „Х“ из Београда се определио за аранжман групе Б „Лето 2010“ који кошта 20.000 динара по особи. За претходне туристичке услуге, за наведени аранжман групе Б, туристичка агенција „Еуропа бус“ д.о.о. Ваљево добила је следеће фактуре: фактуру бр. 7 за превоз на релацији Београд-Игалло 51.000 динара, виза 10.000 динара фактуру бр. 453 за смештај и исхрану у хотелу „З“ 610 евра, фактуру 55 за туристичког водича на 40 евра од туристичке агенције „Н“ и фактуру 22 за обилазак културних добара на 150 евра од превозника. Курс евра на дан фактура је 1евро=100 динара. Туристички радник издао је Потврду о продаји аранжмана за јединствену туристичку услугу овлашћеном представнику и извршио Обрачун продаје јединствене туристичке услуге за аранжмане групе Б-1/07. Извршена је уплата од стране предузећа „Х“ на текући рачун, предата пореска пријава ПППДВ, плаћен ПДВ и обавезе према добављачима. Курс евра на дан плаћања је 1евро=80 динара. Такође, ни у овом примеру, као што се може видети из прилога 5 и 6, нису давата књижења и изглед Потврде о продаји јединствене туристичке услуге која има само једну специфичност, а то је да у наслову стоји Потврда о продаји аранжмана-јединствена туристичка услуга, већ само обрачун како би касније ревизор приликом ревизије финансијских извештаја могао да констатује да су финансијски извештаји састављени уз поштовање одговарајуће регулативе.

---

¹³⁶ Дат је један пример а у обрачуну су приказани примери за цео обрачунски период, детаљније видети Васиљевић Момчило, *Јединствена туристичка услуга и порески третман те услуге*, Д.С.Т. Београд, Ревизија број 27/2007, стр. 21-24.

2.2.2.2. Квазијединствена туристичка услуга

Као полазну основу код дефинисања квазијединствене туристичке услуге узима се математички запис где је јасно дато шта чини структуру квазијединствен туристичке услуге. Наведени запис гласи:

$A=(E_1+ E_2+.....+E_n) - (E_{3к}+ E_{4к}+ E_{5к}+.....+E_{нк}).....(1.2.)$, где уочава се да у структури квазијединствене туристичке услуге поред елемената аранжмана примљених од других обвезника има и елементи које поседује организатор туристичких путовања.

За адекватно позиционирање квазијединствене туристичке услуге у миљеу Закона о туризму и Закона о ПДВ неопходно је дати темеље те услуге по наведеним законима.¹³⁷

Квазијединствена туристичка услуга је структура аранжмана туристичке агенције организатора путовања која чини добра и услуге које даје та туристичка агенција и добра и услуге других обвезника. Из дате дефиниције закључује се да квазијединствену туристичку услугу пружа туристичка агенција организатор туристичких путовања. Закон о ПДВ приликом опорезивања квазијединствене туристичке услуге примењује комбиновани поступак опорезивања. Шта то значи? Наиме то је комбинација општег поступка опорезивања везано за услуге и добра која пружа та туристичка агенција путницима и посебног поступка опорезивања везано за добра и услуге које путници непосредно користе у складу са одредбама Закона о ПДВ.

Ако се комбинација поступка опорезивања прикаже математички, добија се:

$$K_{кту}=ОПо +ППо.....(1),$$

где је:

K_{кту}-комбинација поступка опорезивања за квазитурстичку услугу

ОПо-општи поступак опорезивања

ППо-Посебан поступак опорезивања.

Наведена формула отвара питање пореског третмана ове врсте услуге, које неће бити предмет анализе кроз тезу, али ће се у следећим деловима показати да и овакава комбинација поступака опорезивања захтева специфичну рачуноводствену организацију. Наиме, логично је да када туристичка агенција користи сопствена добра

¹³⁷Васиљевић Момчило, *Рачуноводствено обухватање квазијединствене туристичке услуге и порески третман те услуге*, Исто, стр. 40-41.

(хотел или хотел узет у закуп) и пружа услуге (услуге превоза аутобусом) има и различите цене и то: а) када пружа те услуге у оквиру своје регистроване допунске делатности нпр. угоститељства и превоза путника, тада своја добра и услуге продаје по тржишним ценама и б) када пружа те услуге у оквиру основне делатности туристичких агенција, где су јој те услуге део сета услуга које пружа кроз основну делатност и њих пружа по цени коштања.

Табела 17: Рачуноводствене импликације које потичу из карактеристика квазијединствене туристичке услуге¹³⁸

Неке од карактеристика квазијединствене туристичке услуге	Рачуноводствена импликација
Предмет (посао) организовања	Туристичка агенција, организатор туристичких путовања пружа путницима туристичке услуге и у односу на њих иступа у своје име, а за организацију путовања прима добра и услуге других обвезника, такође у структури услуге је и део услуге коју организатор путовања пружа из својих капацитета, на пример даје сопствени хотел и слично. Овакав тип услуге туристичког предузећа називамо квазијединствена услуга, због саме структуре услуге, што опет има своје импликације на функционисање рачуноводственог система. За разлику од јединствене туристичке услуге где имамо већи број учесника који чине структуру јединствене туристичке услуге, код квазијединствене туристичке услуге тај број елемената у структури услуге се повећава укључивањем услуга које пружа само туристичко предузеће.
Седиште агенције организатора туристичких путовања	Када знамо концентрацију елемената квазијединствене туристичке услуге предузећа организатора туристичких путовања онда имамо и одговоре на питање колико нам је потребна за функционисање домаће валуте, а колико стране. Овај податак нас упућује да морамо у рачуноводству обезбедити евиденције о изложености ефектима курсних разлика које ће нам послужити за доношење одлука о даљим активностима. Наиме, нама се отвара могућност да нека плаћања према нашим деловима предузећа који су у иностранству зауставимо привремено, а извршимо плаћање другим добављачима.
Порески захтеви	Неки закони о Порезу на додату вредност за пружање квазијединствене туристичке услуге захтевају микс поступка опорезивања, што је и случај са нашим законом о ПДВ. Микс опорезивања, односно комбинација општег и посебног поступка опорезивања захтева и посебне појединачне евиденције које ћемо видети из примера за ову врсту услуге. Ту су и питања како и на који начин наведену промену евидентирати кроз фискалну касу.
Ко су купци квазијединствене туристичке услуге?	Када се као купци квазијединствене туристичке услуге појаве физичка лица онда се туристичко предузеће, односно организатор туристичких путовања среће са већом количином новца у благајни, која мора да се евидентира на прави начин уз добро постављен систем интерних контрола које касније екстерни ревизор проверава да ли функционишу. Они поред плаћања у кешу могу плаћати и платним картицама, чековима, кредитима, што са своје стране захтева опет посебне евиденције и постављање организације рачуноводств у ширину, односно долази до ширења послова рачуновођа. На даље ширење посла рачуновође и постављање специфичних евиденција утиче и продаја правним лицима, која могу вршити више аванских уплата пре преузимања аранжмана, затим могу се јавити откази аранжмана како од стране физичких тако и од стране правних лица.

¹³⁸ Васиљевић Момчило, *Рачуноводствено обухватање квазијединствене туристичке услуге и порески третман те услуге*, Исто, стр. 40-51.

Сва сложеност квазијединствене туристичке услуге дата је кроз примере¹³⁹ уз свесно избегавање књижења, али уз указивање на пратећу документацију која ће служити ревизору као водиља да је у питању наведени тип услуге. Тако сви случајеви везани за квазијединствену туристичку услугу групишу се у три примера:

- *пример 1*-у овом примеру полази се од претпоставке да је туристичка агенција-организатор туристичких путовања у систему ПДВ-а, да има седиште на територији Србије и да продаје један аранжман са територије где има седиште у пореском периоду (месечни порески обвезник);

- *пример 2*-приликом конструисања овог примера полази се од претпоставке да је туристичка агенција-организатор туристичких путовања у систему ПДВ-а (месечни порески обвезник), да има седиште на територији Србије и да за продају аранжмана са територије где има седиште прима авансе у различитим пореским периодима од реализовања туристичког путовања;

- *пример 3*- у овом примеру полази се од претпоставке да је туристичка агенција-организатор туристичких путовања у систему ПДВ-а (месечни порески обвезник), да има седиште на територији Србије и да за продају аранжмана ван територије где има седиште прима авансе у различитим пореским периодима од реализовања туристичког путовања.

У наставку су дати примери са неопходном документацијом коју треба формирати код пружања квазијединствене туристичке услуге. Сви дати примери биће груписани у три целине, на основу претходно дате поделе:

а) *Пример 1* - дана 10.01.2010. године у туристичкој агенцији са седиштем у Ваљевоу „Еуропа бус“ д.о.о. Ваљево Петар Петровић из Београда се определио за аранжман групе А „Бања Врујци 2010“ који кошта 45.500 динара по особи и исти уплатио. За претходне туристичке услуге, за наведени аранжман групе А, туристичка агенција „Еуропа бус“ д.о.о. Ваљево добила је фактуру број 10 од хотела за смештај и исхрану у Бање Врујци на 25.000 динара. Превоз је извршила сопственим аутобусом, где је цена коштања превоза на наведеној релацији 10.000 динара. Туристички радник издао је Потврду о продаји аранжмана за квазијединствену туристичку услугу и извршио Обрачун (Преглед) продаје квазијединствене туристичке услуге за аранжмане групе А-

---

¹³⁹ Детаљније о начинима књижења видети у раду Васиљевић Момчило, *Рачуноводствено обухватање квазијединствене туристичке услуге и порески третман те услуге*, Д.С.Т. Београд, Ревизија број 5/2008, стр. 40-51.

1/07. Извршена је предаја пазара на текући рачун и плаћена обавезе према добављачима, предата пореска пријава ПППДВ, плаћен ПДВ. Основа за издавање Потврде¹⁴⁰ и Обрачуна је познавање структуре квазијединствене туристичке услуге. Наравно, туристички радник је прво израдио Структура квазијединствене туристичке услуге дата је у прилогу број 7.

Према томе, структура квазијединствене туристичке услуге представља основу за раздвајање износа које опорезујемо по општем и по посебном поступку опорезивања. Колико је то битно можемо потврдити приликом аванских уплата за квазијединствену туристичку услугу, где је неопходно да се у авансу изврши раздвајање на део који се односи на јединствену туристичку услугу и део који се односи на услуге пружене сопственим средствима, као што се може видети из прилога број 8.

б) *Пример 2* - Дана 10.01.2010.године у туристичкој агенцији са седиштем у Ваљевоу „Еуропа бус“ д.о.о. Ваљево Петар Петровић из Београда се определио за аранжман групе А „Бања Врујци 2010“ који кошта 45.500 динара по особи и 10.03.2010. године уплатио 25.500 динара, 10.05.2010. године уплатио 20.000 динара. За претходне туристичке услуге, за наведени аранжман групе А, туристичка агенција “Еуропа бус“ д.о.о. Ваљево добила је понуду број 10 од хотела за смештај и исхрану у Бањи Врујци на 25.000 динара. Туристичка агенција је организовала превоз сопственим аутобусом, по цени од 10.000 динара. Туристички радник је прво издао признанице за наведене уплате, а касније издао је Потврду о продаји аранжмана за квазијединствену туристичку услугу која је реализована од 01.07.2010. до 10.07.2010. године. Добијена је фактура од хотела на исти износ у складу са понудом и извршен обрачун продаје квазијединствене туристичке услуге за аранжмане групе А-1/07. Пазар је уплаћен на текући рачун, предата пореска пријава (Образац ПППДВ) и плаћени су ПДВ и обавезе према добављачима. Основа за издавање Потврде и Обрачуна је познавање структуре квазијединствене туристичке услуге. Наравно, туристички радник је прво израдио Структуру квазијединствене туристичке услуге и одговарајуће обрачуне пореза, које можемо видети у прилогу број 9.

в) *Пример 3* – Дана 10.01.2010. године у туристичкој агенцији са седиштем у Ваљевоу „Еуропа бус“ д.о.о. Ваљево Петар Петровић из Београда се определио за аранжман групе Б „Беч 2010“ који кошта 45.500 динара по особи и 10.03.2010. године уплатио

---

¹⁴⁰ Код свих примера везаних за квазијединствену туристичку услугу нећемо приказивати потврду јер она има исти изглед као и код осталих типова наведених туристичких услуга, уз напомену да у наслову носи ознаку да је у питању квазијединствена туристичка услуга.

25.500 динара, 10.05.2010. године уплатио 20.000 динара. За претходне туристичке услуге, за наведени аранжман групе Б, туристичка агенција „Еуропа бус“ д.о.о. Ваљево добила је понуду број 11 од хотела за смештај и исхрану у Бечу на 312.50 евра (1евро=80динара). Путничка агенција је организовала превоз сопственим аутобусом, по цени од 10.000 динара. Туристички радник издао је прво признанице за наведене уплате, а касније је издао Потврду о продаји аранжмана за квазијединствену туристичку услугу која је реализована од 01.07.2010. до 10.07.2010. године. Добијена је и фактура од хотела на 250 евра (1евро=80динара). То снижење је резултат коришћења хотелских капацитета у првом и другом тромесечју. У складу са понудом и извршен је Обрачун продаје квазијединствене туристичке услуге за аранжмане групе А-1/07. Пазара је уплаћен на текући рачун, предата пореска пријава (Образац ПППДВ) и плаћени су ПДВ и обавезе према добављачима (1евро=80динара). Добављач је вратио више уплаћена средства. Основа за издавање Потврде и Обрачуна је познавање структуре квазијединствене туристичке услуге. Наравно, туристички радник је прво израдио Структуру квазијединствене туристичке услуге чија форма је дата у прилозима број 10 и 11.

Приликом пада цена за претходну туристичку услугу, када се не враћа новац купцу обавезан је обрачун пореза (новац се не враћа ако се јасно види да је до пада цена дошло због активности туристичке агенције). У другим ситуацијама треба вратити новац јер је туристичка агенција дужна да свим корисницима услуга понудимо услугу по идентичној цени или да диференцира цене по одговарајућим критеријумима уз јавно истицање тих критеријума.

У случају раста цене за претходне туристичке услуге, којима се не задужује купац услуга, смањује се обрачунати порез. У прилогу 12, кроз прегледе 1 и преглед 2 приказане су наведене ситуације, уз напомену да наведене варијације не би требале да се јављају код интерних рачуна, јер туристичка агенција мора знати цену своје услуге.

2.2.2.3. Нејединствена туристичка услуга

Када туристичка агенција-организатор туристичких путовања има следећу структуру туристичке услуге:

$$A = E_{1к} + E_{2к} + E_{3к} + E_{4к} + E_{5к} + E_{6к} + \dots + E_{нк} \dots \dots \dots (1.3.),$$

тада је у питању нејединствена туристичка услуга. Из датог математичког записа могуће је извести закључак да сви елементи туристичке услуге које даје туристичка агенција су под контролом те туристичке агенције. Рачуноводствени третман такве врсте услуге у директној је сразмери са бројем елемената унутар услуге дате од стране туристичке агенције. То најбоље потврђује следећа табела:

Табела 18: Рачуноводствене импликације које потичу из карактеристика нејединствене туристичке услуге

Неке од карактеристика нејединствене туристичке услуге	Рачуноводствена импликација
Предмет (посао) организовања	Туристичка агенција, организатор туристичких путовања пружа путницима туристичке услуге и у односу на њих иступа у своје име, а за организацију путовања даје сопствена добра и услуге које клијенти непосредно користе, односно у питању је нејединствена туристичка услуга која захтева посебан рачуноводствени третман са становишта броја комплексних и разноврсних услуга које пружа туристичко предузеће.
Седиште агенције организатора туристичких путовања	Седиште организатора туристичких путовања нам је битно као и чињеница колико у структури јединствене услуге има добављача који нису са територије одакле је наведена агенција која пружа јединствену услугу, односно колико услуга пружа преко организационих јединица, повезаних предузећа, представништава или можда других облика повезивања.
Порески захтеви	Неки закони о Порезу на додату вредност за пружање услуге организовања туристичких путовања захтевају посебан и општи поступак опорезивања, што је и случај са нашим законом о ПДВ, што код ове врсте услуге, са једне стране не захтева и посебне појединачне евиденције као што је то случај код пружања јединствене и квазијединствене услуге код организатора путовања, односно пружања услуге посредовања код посредника.
Ко су купци нејединствене туристичке услуге?	Као купци нејединствене туристичке услуге могу се појавити домаћа и страна правна лица уз напомену да компанија може да утиче на цене услуга, јер све услуге које пружа под њеном су контролом. Тако да она може рачуноводствени систем да постави на најбољи начин и да елиминира ситуације где би могло да дође до злоупотребе имовине компаније.

Предузеће које пружа нејединствене туристичке услуге обично има сопствене хотеле, ресторане, саобраћајна средства, туристичке водиче и слично.

2.3. Рачуноводствено обухватање осталих услуга у туризму

Остале услуге у туризму могу се посматрати на два начина:

- први, где се даје већи део пописа осталих услуга уз напомену да оне могу да се понуде самостално а некада улазе у туристички сет¹⁴¹ као резултат повезивања услуга, затим као резултат власничких односа компанија које пружају ове туристичке услуге, а постоји могућност да је у питању комбинација сва три случаја;
- други, где су ове услуге дате кроз ланац вредности туристичког производа.

Остале услуге које се јављају у туризму могуће је идентификовати у следећим услугама: продаја сувенира, сликарство, музика, рад на пољимља, продаја сувенира, продаја пољопривредних производа, специјализовани бутици, биоскопи, ботаничке баште, зоолошки вртови, терени за разне спортове (скијање, јахање, тенис, пливање и др.), сајмови, изложбе, разне прославе, музеји, споменици, специфични тржни центри, интернет, атрактивна превозна средства и слично.

Остале услуге у туризму могуће је посматрати кроз ланац вредности туристичког производа који ће нам дати одговор на два питања; Које се остале услуге у туризму могу појавити? Како кроз ланац вредности можемо видети број партнерстава када је у питању продаја пакет аранжмана?

---

¹⁴¹ Ове услуге могуће је посматрати као саставни део јединствене, квазијединствене и нејединствене услуге.

Шема 7: Ланац вредности туристичког производа¹⁴²

На основу презентираних осталих услуга на два поменута начина изводи се закључак да рачуноводство туристичке агенције мора бити спремно да обухвати и ове врсте услуга, а ревизор специјалиста за област туризма мора на основу напред наведеног бити спреман да идентификује поменуте остале услуге.

¹⁴² Бурашевић Силвана, *Облици пословног повезивања (партнерства) са другим учесницима у стварању туристичког производа*, Пројекат Едукација запослених у туризму-, „Пословање туристичких агенција“ Министарство трговине, туризма и услуга и Факултет за туристички и хотелијерски менаџмент Сингидунум, Београд 2007. година, стр. 103.

**III ДЕО- ФОРМА И САДРЖИНА ФИНАНСИЈСКИХ
ИЗВЕШТАЈА ТУРИСТИЧКОГ ПРЕДУЗЕЋА**

1. Рашчлањавање и приказивање биланса стања

У савременој светској рачуноводственој литератури постоји општа сагласност о томе да финансијско извештавање (финансијско рачуноводство и извештавање) подлеже континуираном процесу испитивања, преиспитивања и промена, претежно услед утицаја различитих, по природи променљивих, друштвених, политичких и економских фактора који конституишу окружење његовог функционисања.¹⁴³

Примарна сврха финансијског извештавања је да оно буде корисно за доношење одлука инвеститора и кредитора и, друго, менаџера.¹⁴⁴

Настанак редовног финансијског извештавања, било у дужим било у краћим временским интервалима, с правом се везује за потребе корисника финансијских (рачуноводствених) информација, тако да се једноставно може рећи да је финансијско извештавање настало као директан одговор на информационе потребе корисника.¹⁴⁵

Да би корисници донели одлуке на основу финансијских извештаја неопходно је да процене могућност предузећа да генерише готовину и време када ће се готовина генерисати, као и да процене извесност генерисања готовине. Корисници могу повољније да процене ову могућност генерисања готовине уколико добију информације које су усресређене на:¹⁴⁶

а) финансијску позицију (приказана у билансу стања) – на коју утичу:

- економски ресурси које контролише;
- финансијска структура;
- ликвидност и солвентност;
- капацитет за прилагођавање променама насталим у окружењу у ком послује.

б) перформансе (приказане у билансу успеха и у извештају о променама на капиталу) – ту је садржан принос који предузеће добија на ресурсе које контролише.

---

¹⁴³ Стефановић Радослав, *Концептуални оквир савременог финансијског извештавања*, Рачуноводство број 1/98, Савез Рачуновођа и ревизора Србије, Београд, стр. 27.

¹⁴⁴ Стефановић Радослав, *Финансијско извештавање као основа за доношење одлука-квалитативни аспект*, Књиговодство број 12/93, Београд, стр. 708.

¹⁴⁵ Стефановић Радослав, *Финансијско извештавање као основа за доношење одлука-квалитативни аспект*, Исто, стр. 705.

¹⁴⁶ *Финансијско извештавање*, Исто, стр. 14.

в) токове готовине предузећа (приказане у извештају о токовима готовине) – они су корисни за развијање додатног мишљења корисника о перформансама предузећа указивањем на износе и основне изворе прилива и одлива новца.

Поред ових основних финансијских извештаја сет финансијских извештаја садржи и напомене уз финансијске извештаје у којима су дате додатне информације.

У циљу адекватнијег рашчлањавања биланса стања туристичког предузећа у прилогу број 13 дата је детаљна структура биланса стања и за изабране земље из окружења. Структуру биланса за земље које су најдаље стигле у теорији и пракси из рачуноводства дата је у наредној табели.¹⁴⁷ Ако се погледа, односно упореди структура биланса стања у Србији може се извести закључак да је она дата по угледу на биланс стања Немачке.

---

¹⁴⁷ Жагер Катарина, Сачер Мамић Ивана, Север Сања, Жагер Лајош, *Анализа финансијских извештаја*, друго проширено издање МАСМЕДИА д.о.о. Загреб, 2008. година, стр. 168-169.

Табела 19: Упоредни преглед структуре биланса за САД, Велику Британију и Немачку

Сједињене америчке државе	Велика Британија	Немачка
АКТИВА	АКТИВА	АКТИВА
А ТЕКУЋА ИМОВИНА I НОВАЦ И НОВЧАНИ ЕКВИВАЛЕНТИ II КРАТКОРОЧНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ III ПОТРАЖИВАЊА IV ЗАЛИХЕ V УНАПРЕД ПЛАЋЕНИ ТРОШКОВИ Б НЕТЕКУЋА ИМОВИНА I ДУГОРОЧНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ II НЕКРЕТНИНЕ, ПОСТРОЈЕЊА И ОПРЕМА III НЕМАТЕРИЈАЛНА ИМОВИНА IV ДРУГА ИМОВИНА	А ПОТРАЖИВАЊА ЗА УПИСАН, А НЕУПЛАЋЕНИ КАПИТАЛ Б ДУГОТРАЈНА ИМОВИНА I НЕМАТЕРИЈАЛНА ИМОВИНА II МАТЕРИЈАЛНА ИМОВИНА III ИНВЕСТИЦИЈЕ В КРАТКОТРАЈНА ИМОВИНА I ЗАЛИХЕ II ПОТРАЖИВАЊА III ИНВЕСТИЦИЈЕ (УЛАГАЊА) IV НОВАЦ У БАНЦИ И БЛАГАЈНИ Г ПЛАЋЕНИ ТРОШКОВИ БУДУЋЕГ ПЕРИОДА И НЕДОСПЕЛА НАПЛАТА ПРИХОДА Д ОБАВЕЗЕ: ДОСПЕЛЕ ЗА НАПЛАТУ УНУТАР ГОДИНЕ ДАНА Ђ НЕТО КРАТКОТРАЈНА АКТИВА/ПАСИВА Е УКУПНА АКТИВА - КРАТКОТРАЈНЕ ОБАВЕЗЕ Ж ОБАВЕЗЕ: ДОСПЕЛЕ ЗА НАПЛАТУ У РОКУ ДУЖЕМ ОД ГОДИНУ ДАНА И РЕЗЕРВИСАЊА Ј ОДЛОЖЕНО ПЛАЋАЊЕ ТРОШКОВА И ПРИХОДА БУДУЋИХ ПЕРИОДА К КАПИТАЛ И РЕЗЕРВЕ I УПИСАНИ КАПИТАЛ II ПРЕМИЈЕ НА ЕМИТОВАНЕ ДЕОНИЦЕ (КАПИТАЛНИ ДОБИТАК) III РЕВАЛОРИЗОВАНЕ РЕЗЕРВЕ IV ДРУГЕ РЕЗЕРВЕ V ДОБИТАК ИЛИ ГУБИТАК	А ДУГОТРАЈНА ИМОВИНА I НЕМАТЕРИЈАЛНА ИМОВИНА II МАТЕРИЈАЛНА ИМОВИНА III ФИНАНСИЈСКА ИМОВИНА Б КРАТКОТРАЈНА ИМОВИНА I ЗАЛИХЕ II ПОТРАЖИВАЊА И ДРУГА ИМОВИНА III ВРЕДНОСНИ ПАПИРИ IV НОВАЦ У БАНЦИ И БЛАГАЈНИ, ЧЕКОВИ В ПЛАЋЕНИ ТРОШКОВИ БУДУЋЕГ ПЕРИОДА ПАСИВА А КАПИТАЛ I УПИСАНИ КАПИТАЛ II КАПИТАЛНЕ РЕЗЕРВЕ (КАПИТАЛНА ДОБИТ) III РЕЗЕРВЕ IV ЗАДРЖАНА ДОБИТ ИЛИ ПРЕНЕСЕНИ ГУБИТАК V НЕТО ДОБИТ ИЛИ ГУБИТАК ТЕКУЋЕ ГОДИНЕ Б ДУГОРОЧНА РЕЗЕРВИСАЊА ЗА РИЗИКЕ И ТРОШКОВЕ В ОБАВЕЗЕ Г ОДЛОЖЕНИ ПРИХОДИ
ПАСИВА		
А ТЕКУЋЕ ОБАВЕЗЕ Б НЕТЕКУЋЕ ОБАВЕЗЕ В КАПИТАЛ I УПЛАЋЕНИ КАПИТАЛ а) Деоничарска главница б) Капитални добици II ЗАДРЖАНА ДОБИТ III КУМУЛИРАНИ ДРУГИ ДОБИЦИ IV ОТКУПЉЕНЕ ВЛАСТИТЕ ДЕОНИЦЕ		

Табела 20: Преглед структуре биланса за Србију¹⁴⁸

АКТИВА	
<p>A. Стална имовина</p> <ul style="list-style-type: none"> I Неуплаћени уписани капитал II Goodwill III Нематеријална улагања IV Некретнине, постројења, опрема и биолошка средства <ul style="list-style-type: none"> 1. Некретнине постројења и опрема 2. Инвестиционе некретнине 3. Биолошка средства V Дугорочни финансијски пласмани <ul style="list-style-type: none"> 1. Учешћа у капиталу 2. Остали дугорочни финансијски пласмани <p>Б. Обртна имовина</p> <ul style="list-style-type: none"> I Залихе II Стална средства намењена продаји и средства пословања које се обуставља III Краткорочна потраживања, пласмани и готовина <ul style="list-style-type: none"> 1. Потраживања 2. Потраживања за више плаћен порез на добитак 3. Краткорочни финансијски пласмани 4. Готовински еквиваленти и готовина 5. Порез на додату вредност и активна временска разграничења <p>В. Одложена пореска средства</p> <p>Г. Пословна имовина</p> <p>Д. Губитак изнад висине капитала</p> <p>Ђ. Укупна актива</p> <p>Е. Ванбилансна актива</p>	
ПАСИВА	
<p>A. Капитал</p> <ul style="list-style-type: none"> I Основни капитал II Неуплаћени уписани капитал III Резерве IV Ревалоризационе резерве V Нереализовани добици по основу хартија од вредности VI Нереализовани губици по основу хартија од вредности VII Нераспоређени добитак VIII Губитак IX Откупљене сопствене акције <p>Б. Дугорочна резервисања и обавезе</p> <ul style="list-style-type: none"> I Дугорочна резервисања II Дугорочне обавезе <ul style="list-style-type: none"> 1. Дугорочни кредити 2. Остале дугорочне обавезе III Краткорочне обавезе <ul style="list-style-type: none"> 1. Краткорочне финансијске обавезе 2. Обавезе по основу средстава намењених продаји и средстава пословања које се обуставља 3. Обавезе из пословања 4. Остале краткорочне обавезе 5. Обавезе по основу пореза на додату вредност и осталих јавних прихода и пасивна временска разграничења 6. Обавезе по основу пореза на добитак <p>В. Одложене пореске обавезе</p> <p>Г. Укупна пасива</p> <p>Д. Ванбилансна пасива</p>	

¹⁴⁸ Правилник о садржини и форми образаца финансијских извештаја за привредна друштва, задруге, друга правна лица и предузетнике, Службени гласник Републике Србије број 114/2006, 5/2007, 119/2008, 2/2010.

У члану 26. Закона о рачуноводству и ревизији¹⁴⁹ прописано је да:

- Министар финансија дефинише форму и садржину образаца финансијских извештаја за:

- а) привредна друштва, задруге, предузетнике и друга правна лица.¹⁵⁰

- Гувернер Народне банке Србије дефинише форму и садржину образаца финансијских извештаја за:

- а) Народну банку Србије;

- б) банке и друге финансијске организације;

- в) друштва за осигурање;

- г) даваоце финансијског лизинга;

- д) добровољне пензијске фондове;

- ђ) друштва за управљање добровољним пензијским фондовима.

- Комисија за хартије од вредности прописује форму и садржину образаца финансијских извештаја за:

- а) инвестиционе фондове;

- б) друштва за управљање инвестиционим фондовима;

- в) берзе и

- г) брокерско-дилерска друштва.

У циљу бољег разумевања рашчлањавања и приказивања биланса стања у прилогу број 14 дат је упоредни преглед биланса компанија из Северне Америке и компанија из Европске уније. Из табеларног прегледа уочићемо да биланс код већине компанија из Северне Америке има средства у активи наведена по редоследу ликвидност, где су текућа средства на врху листе, а под-поделе у колонама властитог или акционарског капитала, наравно, зависе од врсте пословања, односно од облика предузећа. Супротно у активи, биланса компанија из Европске уније на врху, односно на почетку биланса стања налазе се дугорочна или нетекућа средства, а обавезе (финансијске) се приказују након властитог капитала. Треба напоменути да и један и други биланс су састављени у складу са Међународним рачуноводственим стандардима, уз прихватање тврдње коју истичу аутори, да су они потпуно

---

¹⁴⁹ Закон о рачуноводству и ревизији, Службени гласник Републике Србије број 46/2006, 111/2006 и 111/2009. године.

¹⁵⁰ У овом делу рада биће дата форма и садржина овог биланса стања, јер туристичка предузећа у Србији примењују ову шему биланса стања.

прихватљиви, све дотле док су компоненте биланса јасно презентирани и не збуњују кориснике.¹⁵¹

Треба изнети чињеницу да Међународни рачуноводствени стандарди¹⁵², тачније Међународни рачуноводствени стандард 1 – Приказивање финансијских извештаја (MPC 1) не прописује ни редослед ни облик у ком треба да буду презентоване позиције у билансу стања¹⁵³, он даје минимум позиција које треба приказати (презентовати) у билансу стања и плус остале позиције које могу а не морају да се прикажу у билансу стања. Ако остале позиције не приказујемо у билансу стања оне своје место налазе у Напоменама уз финансијске извештаје, а све у циљу постизања вишег нивоа корисности информација за кориснике, првенствено за инвеститоре и кредиторе, али и за остале кориснике финансијских информација. У прилогу број 15 дат је списак минимума информација које треба приказати у билансу стања.

Уважавајући захтеве MPC 1 везане за приказивање минималних и осталих информација које морамо или можемо презентовати у билансу стања могуће је конструисати следећу матрицу:

Матрица 1: Однос између минималних и осталих информација презентованих у извештају о финансијском положају (билансу стања) или напоменама уз финансијске извештаје

		Напомене уз финансијске извештаје	
		Остале или додатне	Минимум
Б и л а н с с т а њ а	Минимум	Мора	Не може
	Остале или додатне	Може	Не може

¹⁵¹ Gray J. Sidney, Jr. Needles E. Belverd, Isto, str. 185-186.

¹⁵² Овде мисли на два последња објављена превода MPC 1, који су дати у Службеном гласнику Републике Србије, број 16/2008, стр. 49-58, а који се у свету примењује од 1. јануара 2005. године и нови стандард који је у свету у примени од 1. јануара 2009. године, а чији превод је дат у Службеном гласнику Републике Србије, број 77/2010, стр. 3-12.

¹⁵³ У сету финансијских извештаја или како се то каже у преводу MPC 1 потпуни сет финансијских извештаја укључује: а) Извештај о финансијској позицији на крају периода (биланс стања); б) Извештај о укупном резултату периода (биланс успеха); в) Извештај о променама на капиталу за период; г) Извештај о токовима готовине за период; д) Напомене (оне представљају кратак преглед рачуноводствених политика и друга објашњења).

На основу изнете матрице могу се извести одређени закључци, а то је да у билансу стања морамо имати минимум информација и можемо имати додатне информације. Те додатне информације морамо презентовати у напоменама уз финансијске извештаје уколико оне нису презентоване у билансу стања. Такође, не можемо приказати ни минимум информација у напоменама уколико се одредимо (уколико законодавац пропише такву ситуацију) за минимум информација кроз биланс стања. Наведена матрица јасно упућује да уколико националним прописима дефинишемо минимум који морамо презентовати кроз биланс стања, неопходно је да дефинишемо кроз националне прописе и минимум информација које морамо презентовати у напоменама.

Концепт билансних шема предложен у IV Директиви ЕУ полази од следећих премиса:¹⁵⁴

- за приказивање активе и пасиве погодне су обе форме (форма двостраног прегледа и форма листе), а чланицама је остављена слобода да бирају форму или да пропишу обе форме, а да предузећима оставе слободу избора између њих;
- уписани, а неуплаћени капитал треба да фигурира на почетку активе као самостална позиција, што упућује на схватање да се ради о билансној позицији са корективним својством (коригује позицију Основна главница у пасиви);
- у активи, поред поменуте корективне позиције имамо још четири битна дела: имобилизовану или постројенску имовину, обртну имовину (циркулирајућа актива), активна временска разграничења и губитак уколико није унет у пасиви као одбитна позиција капитала;
- поред сваке позиције потраживања треба да се искаже износ потраживања са роком дужим од једне године;
- у пасиви биланса исказује се уписан капитал, као једна позиција или одвојено: уписан и уплаћени;
- пасива садржи: капитал, покрића за ризике и трошкове, дугове (обавезе), пасивна временска разграничења (уколико нису укључена у обавезе) и добитак периода (ако није укључен у капитал);
- у оквиру сваке од позиција обавеза треба одвојено приказати износе који доспевају за враћање у року од једне године и оне чији је рок враћања дужи од једне године.

У прилозима број 16 и 17 дате су структуре биланса стања према IV Директиви ЕУ.

---

¹⁵⁴ Ранковић Јован, *Теорија биланса I*, девето издање Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, Београд 2006. година, стр. 280-281.

У циљу адекватнијег схватања структуре биланса стања према IV Директиви Европске уније треба имати у виду и чињенице изнете у члану 11. поменуте директиве где се државама чланицама даје могућност да дозволе предузећима која на дан биланса стања не прекорачују два од следећа три ограничења:

- збир биланса стања: 4.400.000евра;
- нето пословни приходи: 8.800.000евра,
- просечан број запослених у току пословне године: 50

да састављају скраћене билансе који приказују само позиције означене словима и римским бројевима према члановима 9. и 10, уз одвојено приказивање оних позиција које су предвиђене у заградама под Д (II) активе и Ц пасиве у члану 9. и под Д (II) у члану 10, али у збирним износима.¹⁵⁵ Овде треба имати у виду остале и посебне одредбе које се односе на поједине позиције биланса стања које се односе на ова али и на сва остала предузећа. Наведени члан указује да је дубина рашчлањавања, најчешће, везана за величину предузећа.

На основу изнетих упоредних прегледа биланса можемо уочити:¹⁵⁶

- формално обележје, које се изражава у следећем:

а) биланс увек има две стране, што га карактерише као двострани преглед;

б) обе стране биланса су формално, односно рачунски једнаке величине, што означава равнотежу обеју страна;

• њихову форму приказивања, која може бити у форми конта где вршимо сучељавање две стране и у штафелној форми у којој су величине двеју страна поређане једна испод друге. IV Директива¹⁵⁷ у члану 9. и 10. предлаже билансне шеме у форми конта и форми листе, па тако имамо да је нпр. Немачка приликом формулисања билансне шеме остала верна форми конта, док су неке земље као што је Француска

---

¹⁵⁵ Напомена дата уз уважавање следећа три извора: Ранковић Јован, *Теорија биланса I*, девето издање Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, Београд 2006. година, стр. 486-496; Урошевић Ненад, Неговановић Милан, Станковић Небојша, *Коментар Закона о рачуноводству и ревизији са прилозима IV, VII и VIII Директиве Европске уније*, Привредни саветник, Београд 2006. година, стр. 122-130; *Fourth Council Directive*, Official Journal 1978L0660, 16. 07. 2009, са изменама до овог датума.

¹⁵⁶ Ранковић Јован, Исто, стр. 21-22.

¹⁵⁷ *Fourth Council Directive*, Official Journal 1978L0660, 16. 07. 2009, са изменама до овог датума.

дозволиле употребу обе форме, а има и оних земаља које су дословно следиле наведене предлоге билансних шема.¹⁵⁸

За разлику од активе која представља ресурсе које предузеће поседује, пасива су потраживања оних којима се новац дугује (кредиторима и инвеститорима).¹⁵⁹ Обавезе показују који износ новца је стављен предузећу на располагање и одакле он потиче, а средства показују како је предузеће употребило новац који му је стављен на располагање.¹⁶⁰

Биланс стања представља део сета финансијских извештаја и он даје информације о финансијском положају у одређеном временском тренутку (на дан биланса).¹⁶¹ Биланс стања је извештај о вредносно (у новцу) израженим средствима и обавезама предузећа; он приказује како средства; тако и начин њиховог финансирања; новчани износ представља процене, а не научне чињенице.¹⁶² Биланс стања је проширење основне рачуноводствене једначине, у њој се рачуни обично разврставају у три главне целине:¹⁶³

- активу (средства): имовина субјекта;
- пасиву (обавезе): туђи извори финансирања имовине;
- капитал или властити капитал: разлика између имовине и обавеза.

Када је у питању туризам, односно срж туристичке услуге тј. хотелска индустрија у Свету је у примени једнообразни рачуноводствени систем за хотелску индустрију¹⁶⁴ који је развијен у САД-у. Њега је покренуо 1925. године Hotel Association of New York City. Овај систем се развијао у САД-у, а данас се он све више признаје широм света. Тренутну верзију једнообразног система, под називом ”Једнообразни систем рачуна у смештајној индустрији (USALI - *Uniform System of Accounts for the Lodging Industry*)” су произвели у сарадњи Hotel Association of New York City и American Hotel & Motel Association (Educational Institute – American Hotel & Motel Association, 1996). Наведени једнообразни систем даје значајне користи за оне који желе да га примењују:

---

¹⁵⁸ Ранковић Јован, Исто, стр. 281.

¹⁵⁹ DeFranco L. Agnes, Kimmel D. Paul, Kieso E. Donald, Weygantd J. Jerry, *Hospitality Financial Accounting*, Second Edition, John Wiley & Sons, Inc., New Jersey, 2009. p. 11.

¹⁶⁰ Стефановић Радослав, *Читање биланса стања*, превод, Универзитет у Крагујевцу Економски факултет, Крагујевац 2007. година, стр. 7.

¹⁶¹ Стефановић Радослав, *Рачуноводствена регулатива*, Исто, стр. 27.

¹⁶² Стефановић Радослав, *Читање биланса стања*, превод, Исто, стр. 7.

¹⁶³ Cashin James, Feldman Saul, Lerner Joel, Englard Baruch, *Financijsko računovodstvo I*, prevod, Faber & Zgombić Plus, 1996. godina, str. 45.

¹⁶⁴ Guilding Chris, *Accounting Essentials for Hospitality Managers*, second edition, Butterworth-Heinemann is an imprint of Elsevier, 2009, pp. 12-14.

- он представља "off the shelf"¹⁶⁵, рачуноводствени систем, кога може усвојити било које предузеће у хотелској индустрији;
- овај систем се може посматрати као "state of the art"¹⁶⁶, јер он пружа користи од акумулираног искуства страна које су доприносиле развоју овог система током много година;
- промовишући конзистентне шеме класификације рачуна, као и конзистентну презентацију извештаја о перформанси, он олакшава поређење међу хотелима;
- он представља заједничку референтну тачку за хотеле у оквиру исте хотелске групе.

Историјски гледано једнообразни систем рачуна у смештајној индустрији имао је следећи развој:

- зачеци система и покретање 1925. године од стране Hotel Association of New York City;
- 1961. године у примени овог система прикључују се и мали хотели и мотели;
- данас овај систем једнообразних рачуна намењен је односно могуће га је применити и примењују га рачуновође у САД без обзира на величину и тип смештајних објеката.¹⁶⁷

Могуће је закључити да финансијске смернице рачуноводству у угоститељству као стожеру туристичке услуге поред УС ГААП-а, МСФИ и USALI-а пружају и:¹⁶⁸

а) јединствени систем финансијског извештавања за клубове (USFRC - *Uniform System of Financial Reporting for Clubs*);

б) јединствени систем финансијског извештавања за бање (USFRS - *Uniform System of Financial Reporting for Spas*);

в) јединствени систем рачуна за ресторани (USAR - *Uniform System of Accounts for Restaurants*).

Биланс стања хотелијерског¹⁶⁹ предузећа карактерише доминантан удео сталне имовине од 80 до 90% у укупној вредности имовине, а у структури сталне имовине доминантан удео има материјална имовина односно грађевински објекти 90%.

¹⁶⁵ Већ спреман.

¹⁶⁶ Последње достигнуће.

¹⁶⁷ The Uniform System of Accounts for the Lodging Industry, preuzeto 30. 11. 2010. године, <http://www.entrepreneur.com/tradejournals/pub/3038.html>

¹⁶⁸ Vengeas Tanya, *Finance for non-financial managers*, Financial Basics, December/January 2010. p. 28, preuzeto 10.02.2011. sa <http://www.hftp.org/Content/Bottomline/Bottomline-2010-FinanceTut.pdf>

¹⁶⁹ Становчић Татјана, *Примјена USALI система у хотелским предузећима*, Туризам 11/2007, Нови Сад, стр. 207.

Доминантне ставке у структури обртне имовине су: залихе, потраживања од купаца, новац у благајни и на текућем рачуну.

У прилогу број 18 дати су упоредни преглед збирних биланса у Србији по појединим секторима и подсекторима како би открили учешће, односно доминацију појединих позиција у билансу стања туристичких и хотелских предузећа и потврдили чињеницу да је неопходно приликом ревизије ангажовати ревизоре специјалисте за ове области. Из датог прилога се може уочити да код угоститељских, али и код туристичких агенција у структури активе доминира стална имовина, где је наравно већи проценат сталне имовине код хотела 73,79%, уколико се они одвојено посматрају од туристичких предузећа. У структури пасиве капитал више доминира у односу на дугорочна резервисања и обавезе код хотела у односу на туристичке агенције где је ситуација обрнута,

На основу приказане анализе јасно се закључује да има разлика између доминације, у структури биланса стања, појединих позиција сталне имовине код хотела и обртне имовине код туристичких агенција, те се неминовно намеће закључак да је за ове позиције неопходно да постоје ревизори специјалисти када се врши ревизија предузећа која пружају туристичке услуге. Да се подсетимо, постоји услуга посредовања, затим услуга организовања туристичких путовања која може бити јединствена, квазијединствена и нејединствена туристичка услуга. Са структуром наведених услуга које је могуће срести у посебном делу напомена уз финансијске извештаје отвара се и могућност ангажовања ревизора специјалиста за услуге из основне делатности које производе пословне приходе.

2. Структура и садржина расхода и прихода у билансу успеха

Извештај у коме су приказани приходи, расходи и резултат носи назив „Биланс успеха“ (Income statement, Die Erfolgsrechnung).¹⁷⁰ Међународни рачуноводствени стандард 1: Приказивање финансијских извештаја биланс успеха именује као „Извештај о укупном резултату периода“.¹⁷¹

Биланс успеха, поред биланса стања представља други, најпознатији, традиционално коришћени финансијски извештај. За разлику од Биланса стања, који је

¹⁷⁰ Ранковић Јован, Исто, стр. 433.

¹⁷¹ Међународни рачуноводствени стандард 1 – Презентација финансијских извештаја, Исто, стр. 3.

извештај о статусу и приказује финансијски положај предузећа у одређеном временском тренутку (на дан биланса), Биланс успеха као извештај о кретању, приказује остварене резултате пословања предузећа за одређени временски период (пословну годину).¹⁷² Српски Закон о рачуноводству и ревизији биланс успеха дефинише као преглед прихода, расхода и резултата остварених у одређеном временском периоду. Када је у питању временски период, закон познаје пословну (која се примењује за зависна правна лица која имају матично правно лице са седиштем у иностранству код којих је пословна година различита од календарске и може уз одговарајућу сагласност састављати финансијске извештаје за тај период) и календарску годину.¹⁷³

У циљу повећања исказне информационе моћи рачуна успеха неопходно је дати одговор на нека од следећих питања, а све у циљу постављања његове адекватне форме, структуре и садржаја:¹⁷⁴

- *Коју форму рачуна успеха изабрати?* – као и биланс стања биланс успеха може бити приказан у форми конта¹⁷⁵ или у форми листе¹⁷⁶, што ћемо видети код биланса које будемо приказивали уз напомену да су нпр. у IV Директиви Европске уније предложене обе форме уз назнаку да се определи за једну или да се предузећу препусти да слободно¹⁷⁷ бира форму биланса успеха, али уз уважавање једног ограничења, односно правила конзистентности које подразумева да се на нову форму биланса успеха може прећи само у случају принудних разлога. Форма листе даје могућност сегментације резултата у више слојева чиме се повећава његова исказна моћ, а форма конта одговара више логици начина закључивања књига и традиционалном захтеву успостављања везе између књиговодства са једне стране и биланса стања и биланса успеха са друге стране и у њему се види само укупан резултат као разлика прихода и расхода;

- *На који начин извршити укључивање позиција прихода и расхода у биланс успеха?* – приходи и расходи се могу укључити у биланс успеха на два начина:

а) као пуни, несалдирани износи, биланс успеха састављен на овај начин представља биланс успеха састављен по бруто принципу, односно то је бруто рачун успеха;

---

¹⁷² Стефановић Радослав, *Финансијско извештавање као основа за доношење одлука-квалитативни аспект*, Књиговодство број 12/93, Београд, стр. 706.

¹⁷³ *Закон о рачуноводству и ревизији*, Исто, члан 24. и 25.

¹⁷⁴ Ранковић Јован, Исто, стр. 436-466.

¹⁷⁵ Шпанија и Португал.

¹⁷⁶ Немачка и Грчка.

¹⁷⁷ Данска, Велика Британија, Ирска, Луксембург, Холандија, Француска, Белгија.

б) као салдирани износи, биланс успеха састављен на овај начин представља биланс успеха састављен по нето принципу, односно то је нето рачун успеха. У избору између бруто или нето принципа предност се даје бруто рачуну успеха из разлога забране салдирања прихода и расхода, а и ова чињеница више погодује принципу јасности;

- *На који начин извршити обрачунавање резултата?* – знамо да се произведене и продате количине не подударају, а да би биле упоредиве неопходно је рачунски довести ове величине у склад како би утврдили резултат периода. Ово се може постићи на два начина, први да се приходи по количинској основи уједначе са расходима периода или друго да се расходи сведу на количине продатих производа. Наведеним начином обрачуна резултата, таксативно наведено, баве се методе познате под називима метода укупних трошкова и метода продатих учинака, и то на следећи начин:

а) метода укупних трошкова жели да истакне да су укупни трошкови периода, не трошкови продатих производа, критеријум за повезивање са приходима. По овој методи на страни расхода периода имамо расходе рашчлањене по врстама, међу којима се по правилу, истичу расходи материјала, зарада (плата), отписивања (амортизације) и остали трошкови. Рачунска упоредивост расхода и прихода постиже се тако што приходима од продаје додајемо повећано стање залиха, а одузимамо смањење стања залиха уз нагласак да и смањење и повећање залиха обрачунавамо по цени коштања у складу са начелом реализације, које не дозвољава исказивање нереализованих добитака.

б) метода продатих трошкова подразумева да успех обрачунског периода утврђујемо супростављањем прихода од продаје и не свих расхода периода, него поред оних разграничених по временском критеријуму, још само расходе који су настали по основу продаје, односно расходе продатих учинака (производа, услуга и робе).

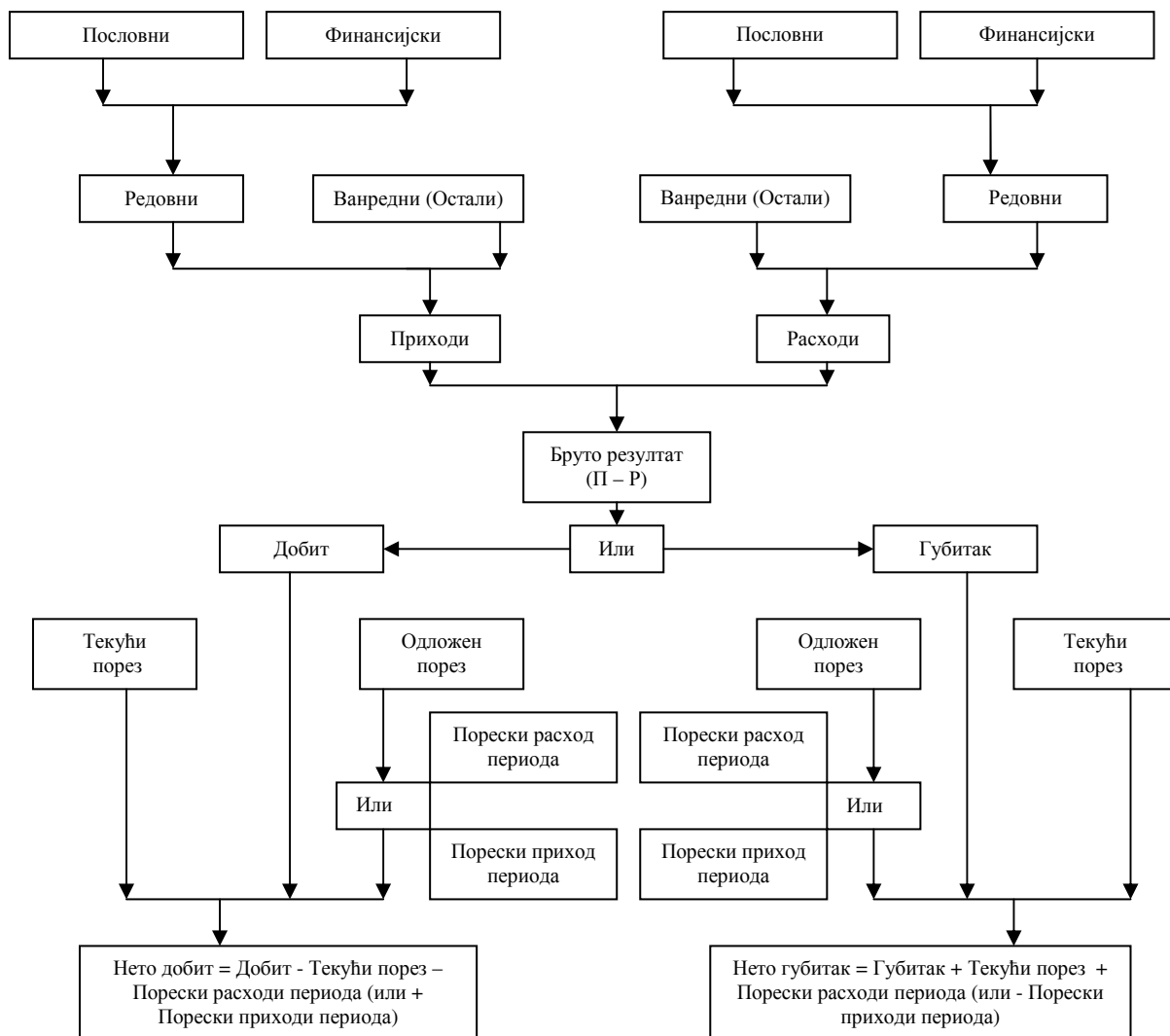
- *Колико дубоко рашчланити приходе и расходе?* – одговор на ово питање подразумева познавање чињенице која говори колико хоћемо дубоко да рашчланимо укупан (бруто) резултат, уз уважавање одговарајућих критеријума:

а) принцип потпуности захтева да се на страни расхода прикажу рашчлањени сви расходи, а на страни прихода рашчлањени сви приходи који су довели до укупног резултата, што указује да расходе и приходе рашчлањавамо по врстама;

б) захтев контроле оствареног успеха намеће потребу рашчлањавања укупног резултата према подручју његовог настанка, односно према извору успеха, односно према одабраним подручјима. Следећа шема, која представља само једну од могућих класификација која полази од тога да ли се приходи јављају редовно или ванредно и у

тесној је вези са претходном поделом, а остале поделе ће бити дате касније кроз светски прихваћене билансне шеме:

Шема 8: Основне групе прихода и расхода као извор успеха¹⁷⁸

Овде треба истаћи чињеницу да када су у питању МРС/МСФИ није дозвољена презентација ставки као ванредних прихода или расхода. То потврђује и параграф 87. МРС 1 – Приказивање финансијских извештаја, где се јасно каже да предузеће ниједну

¹⁷⁸ Прилагођено према Жагер Катарина, Сачер Мамић Ивана, Север Сања, Жагер Лајош, *Анализа финансијских извештаја*, друго проширено издање МАСМЕДИА д.о.о. Загреб, стр. 69-72, и *Међународни рачуноводствени стандард 12 – Порез на добитак*, Службени гласник Републике Србије, број 77/2010, а све у циљу истицања текућих и одложених пореза.

ванредну ставку прихода и расхода не презентује, не само у извештају о укупном резултату¹⁷⁹ већ и у напоменама уз финансијске извештаје.¹⁸⁰

На наведеној шеми текући порез је резултат сталних разлика које се јављају у зависности од пореских система, одложен порез је резултат привремених разлика које се могу појавити у складу са МРС 1 као опорезиве привремене разлике или одбитне привремене разлике које резултирају у одложеним пореским расходима или пореским приходима периода. Када је у питању нето добит она се умањује за текући порез и пореске расходе периода, а увећава за пореске приходе периода.

в) могуће је да део редовне производње може бити усмерен за задовољење сопствених потреба (инвестиције у сопственој режији) или за задовољење потреба зависног или матичног предузећа, што ствара основу за деобу резултата на интерни и екстерни. Сматра се сврсисходније да се неутрални успех подвоји на непословни и ванредни, а све у циљу постизања боље исказне моћи биланса успеха. То би значило да се претходна шема прошири тако што би подвојили остале приходе на непословне и ванредне;

г) на повећање исказне моћи биланса успеха утиче и дубље хоризонтално, али и вертикално рашчлањавање биланса успеха, што ће бити и показано кроз наредне билансне шеме.

У IV Директиви Европске уније¹⁸¹ у члану 22. прописано је да за презентовање биланса успеха државе чланице могу да пропишу једну или више (четири)¹⁸² билансних шема које су дате у Директиви од члана 23. до 26, које ћемо дати у прилозима број 19, 20, 21, 22, уз могућност да ако је дато више билансних шема корисник може да бира између њих уколико је то допуштено прописима земље чланице.

IV Директиви Европске уније, тачније у члану 27. дозвољава друштвима која на дан биланса стања не прелазе лимит два од три дата критеријума:¹⁸³

---

¹⁷⁹ Видећемо да овај извештај по стандардима може бити приказан кроз један извештај или кроз два засебна извештаја.

¹⁸⁰ *Међународни рачуноводствени стандард 1 – Презентација финансијских извештаја*, Исто, стр. 9.

¹⁸¹ Структура дата на основу следећа три извора: Ранковић Јован, *Теорија биланса I*, девето издање Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, Београд 2006. година, стр. 486-496; Урошевић Ненад, Неговановић Милан, Станковић Небојша, *Коментар Закона о рачуноводству и ревизији са прилозима IV, VII и VIII Директиве Европске уније*, Привредни саветник, Београд 2006. година, стр. 122-130; *Fourth Council Directive*, Official Journal 1978L0660, 16. 07. 2009, са изменама до овог датума.

¹⁸² Може се рећи да постоји осам билансних шема по директиви уколико се уваже захтеви става 2. члана 22, где се каже да државе чланице могу да дозволе или захтевају од појединих облика организовања, односно од друштва да састављају Извештај о перформансама, уз услов да је тај извештај најмање еквивалентан информацијама које се траже од члана 23. до 26.

¹⁸³ Према Ранковић Јован, *Теорија биланса I*, девето издање Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, Београд 2006. година, стр. 486-496; Урошевић Ненад, Неговановић Милан,

- збир биланса стања: 17.500.000 евра¹⁸⁴;
- нето пословни приход 35.000.000 евра¹⁸⁵;
- просечан број запослених у току пословне године: 250;

да примењују у свом законодавству шеме које се разликују од оних које прописује члан 23. до 26. уз неопходно уважавање одређених ограничења које подразумевају груписање појединих позиција.

Биланс успеха може бити приказан у сложеном облику или једноставном облику:¹⁸⁶

Табела 21: Скраћени „Multistep“ биланс успеха корпорације Tang Auto Parts¹⁸⁷

Нето продаја		289,656
Набавна вредност продате робе		<u>181,260</u>
Бруто добит		108,396
Оперативни расходи		
Трошкови продаје	54,780	
Општи и административни расходи	<u>34,504</u>	
Укупно оперативни расходи		<u>89,284</u>
Добит од редовног пословања		19,112
Остали приходи и расходи¹⁸⁸		
Добит од камате	1,400	
Мање расход за камату	<u>2,631</u>	
Вишак других расхода у односу на друге приходе		<u>1,231</u>
Добит пре пореза		17,881
Порез на добит		<u>3,381</u>
Нето добит		<u>14,500</u>
Зарада по акцији		<u>290</u>

Станковић Небојша, *Коментар Закона о рачуноводству и ревизији са прилозима IV, VII и VIII Директиве Европске уније*, Привредни саветник, Београд 2006. година, стр. 122-130; *Fourth Council Directive*, Official Journal 1978L0660, 16. 07. 2009, са изменама до овог датума.

¹⁸⁴ Directive 2006/46/EC, Isto.

¹⁸⁵ Directive 2006/46/EC, Isto.

¹⁸⁶ Cashin James, Feldman Saul, Lerner Joel, England Baruch, Isto, str. 73-78.

¹⁸⁷ Gray J. Sidney, Jr. Needles E. Belverd, Isto, str. 192.

¹⁸⁸ Овај део обухвата приходе од улагања (нпр. дивиденде и камате од акција, обвезница и штедних рачуна), као и камату зарађену од кредита или меница датим купцима с продуженим роком плаћања. Ова позиција укључује расход за камату, као и остале расходе који настају као последица позајмљивања или кредита чији је рок отплате продужен. Када компанија има друге расходе и приходе, који нису везани за редовно пословање, они се укључују на ову позицију.

Табела 22: Скраћени „Singlestep“ биланс успеха корпорације Tang Auto Parts¹⁸⁹

Приходи		
Нето продаја		289,656
Добит од камата		<u>1,400</u>
Укупно приходи		291,056
Трошкови и расходи		
Трошкови продате робе	181,260	
Расходи продаје	54,780	
Општи и административни расходи	34,504	
Расход за камату	<u>2,631</u>	
Укупно трошкови и расходи		<u>273,175</u>
Добит пре пореза		17,881
Порез на добит		<u>3,381</u>
Нето добит		<u>14,500</u>
Зарада по акцији		<u>290</u>

Међународни рачуноводствени стандарди,¹⁹⁰ тачније Међународни рачуноводствени стандард 1 – Приказивање финансијских извештаја (MPC 1) не прописује ни редослед ни облик у ком треба да буду презентоване позиције у Извештају о укупном резултату (билансу успеха), он даје минимум позиција које треба приказати (презентовати) у билансу успеха и плус остале позиције које могу а не морају да се прикажу у билансу успеха, већ у напоменама уз финансијске извештаје. Предузеће приликом презентације ставки прихода и расхода за период има избор¹⁹¹ да презентира наведене ставке у:

- *једном* извештају о укупном резултату; или
- *два* извештаја:
  - а) засебном билансу успеха – извештај који приказује компоненте добитка или губитка;
  - б) извештају о укупном резултату – овај извештај почиње са добитком или губитком и приказује компоненте укупног осталог резултата.

Без обзира да ли ће предузеће ставке приказати у једном или у два засебна извештаја MPC 1 подстиче предузеће да расходе класификује по њиховој природи или по функцијама, што се и види из следеће табеле:

¹⁸⁹ Gray J. Sidney, Jr. Needles E. Belverd, Isto, str. 194.

¹⁹⁰ MPC 1, који су дати у Службени гласник Републике Србије, број 77/2010.

¹⁹¹ Избор даје стандард, а одлуку о давању избора предузећима дају надлежни органи који доносе законске прописе.

Табела 23: Методе класификације расхода према MPC 1¹⁹²

Метод природе расхода ¹⁹³		Метод функције расхода ¹⁹⁴	
Приход	x	Приход	x
Остали приходи	x	Трошкови продаје ¹⁹⁵	(x)
Промена вредности залиха готових производа и недовршене производње	x	Бруто добитак	x
Трошкови сировина и потрошног материјала	x	Остали приходи	x
Трошкови примања запослених	x	Трошкови продаје ¹⁹⁶	(x)
Трошкови амортизације	x	Административни трошкови	(x)
Остали расходи	x	Остали расходи	(x)
Укупни расходи	(x)	Добитак пре опорезивања	x
Добитак пре опорезивања	x		

Из наведеног упоредног прегледа два поменута метода класификације трошкова може се уочити да метод функције расхода захтева од предузећа да као минимум обелодани трошкове продаје засебно од осталих трошкова. За овај метод се истиче да он може обезбедити релевантније информације за кориснике од метода класификације расхода по њиховој природи, али треба бити опрезан јер класификовање расхода по њиховој функцији може захтевати произвољна расуђивања и укључити значајан степен расуђивања.

У наставку биће дат минимум информација које предузеће може приказати кроз један извештај¹⁹⁷ или кроз два извештаја и информације које се могу наћи у напоменама или у овим извештајима, што показује и следећа табела:

¹⁹² Међународни рачуноводствени стандард 1 – Презентација финансијских извештаја, Исто, стр. 9-10.

¹⁹³ Према параграфу 102. MPC 1 расходи се групишу у билансу успеха према својој природи (нпр. амортизација, трошкови материјала, трошкови транспорта, примања запослених и трошковирекламе) и не распоређују се на различите функције у оквиру предузећа. За овај метод се каже да може бити једноставан за примену због чињенице да не захтева класификацију трошкова према функцијама.

¹⁹⁴ Овај метод носи назив „Метод трошкова продаје“ што у скаладу са параграфом 103. MPC 1 значи да се расходи класификују према њиховој функцији, као део трошкова продаје или, на пример дистрибуције или административне трошкове.

¹⁹⁵ Адекватнији превод за разумевање Трошкови продатих учинака, а не Трошкови продаје како се то даје у преводу стандарда MPC 1.

¹⁹⁶ За ову позицију је адекватнији превод Трошкови продаје (дистрибуције) из разлога да ову позицију не мешамо са позицијом датом у претходној фусноти, односно са позицијом Трошкови продатих учинака.

¹⁹⁷ Користити се назив биланс успеха када је у питању један извештај, а када су у питању два извештаја користи се називе: биланс успеха и извештај о осталој свеобухватној добити. Немам претензију да дајем нове називе за овај део сета финансијских извештаја, али због бољег разумевања наведене материје мислим да су ови називи одговарајући, а на то ме подстиче и чланак: Lurie Ehuad, Shuv Shlomi, *Returning the Relevancy of the P&L*, The CPA Journal, The New York State Society of Certified Public Accountants, NY, December 2010, p. 22-27.

Табела 24: Информације које могу бити презентоване у извештају о укупном резултату (билансу успеха) или у напоменама уз финансијске извештаје¹⁹⁸

Један извештај	Два извештаја	
Биланс успеха	Биланс успеха	Извештај о осталој свеобухватној добити
<p>а) Приходи</p> <p>б) Трошкови финансирања- финансијски расходи</p> <p>ц) Удео у добитку или губитку зависних предузећа и заједничких подухвата, који се обрачунава коришћењем метода удела</p> <p>д) Порески расходи</p> <p>е) Престанак пословања који је збир</p> <p>1. добитка или губитка од прекинутих пословања после опорезивања и</p> <p>2. добитак или губитак утврђен после опорезивања признатог после мерења по фер вредности умањеној за трошкове продаје или после отуђења средстава или групе (а) за отуђење које чини прекинуто пословање</p> <p>ф) Добитак или губитак</p> <p>г) Укупан остали резултат¹⁹⁹ (искључујући износе под (х))</p> <p>х) Удео у осталом укупном резултату зависних предузећа и заједничких подухвата, који се обрачунава коришћењем метода удела</p> <p>и) Укупни збирни резултат</p> <p>ј) Расподела за период</p> <p>а) добитак или губитак који се може приписати</p> <p>1. учешћима без права контроле²⁰⁰</p> <p>2. власницима матичног предузећа²⁰¹</p> <p>б) укупан збирни резултат за период који се може приписати</p> <p>1. учешћима без права контроле</p> <p>2. власницима матичног предузећа</p>	<p>а) Приходи</p> <p>б) Трошкови финансирања- финансијски расходи</p> <p>ц) Удео у добитку или губитку зависних предузећа и заједничких подухвата, који се обрачунава коришћењем метода удела</p> <p>д) Порески расходи</p> <p>е) Престанак пословања који је збир</p> <p>1. добитка или губитка од прекинутих пословања после опорезивања и</p> <p>2. добитак или губитак утврђен после опорезивања признатог после мерења по фер вредности умањеној за трошкове продаје или после отуђења средстава или групе (а) за отуђење које чини прекинуто пословање</p> <p>ф) Добитак или губитак</p> <p>ј) Расподела за период</p> <p>а) добитак или губитак који се може приписати</p> <p>1. учешћима без права контроле</p> <p>2. власницима матичног предузећа</p>	<p>г) Укупан остали резултат²⁰²</p> <p>д) Рекласификације услед кориговања (плус и минус)</p>

¹⁹⁸ Листа сачињена на основу Greuning van Hennie, *Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja*, prevod MATE d.o.o. Zagreb, 2006.godina, str. 18-19. и *Међународни рачуноводствени стандард 1 – Презентација финансијских извештаја*, Службени гласник Републике Србије, број 77/2010, стр. 8-10.

¹⁹⁹ Свака компонента укупног осталог резултата класификована по њеној природи.

²⁰⁰ Мањински интереси.

²⁰¹ Већински интереси

Напомене уз финансијске извештаје ²⁰³	Напомене уз финансијске извештаје ²⁰⁴
<ul style="list-style-type: none"> а) Отпис залиха до нето продајне вредности или отпис некретнина, постројења и опреме до надокнадивог износа, као и укидање тих износа б) Реструктуирање активности предузећа и укидање резервисања за трошкове реструктуирања ц) Отуђење некретнина, постројења и опреме д) Отуђење инвестиција е) Прекинута пословања ф) Измирење трошкова судских спорова г) Остала укидања резервисања 	<ul style="list-style-type: none"> а) Отпис залиха до нето продајне вредности или отпис некретнина, постројења и опреме до надокнадивог износа, као и укидање тих износа б) Реструктуирање активности предузећа и укидање резервисања за трошкове реструктуирања ц) Отуђење некретнина, постројења и опреме д) Отуђење инвестиција е) Прекинута пословања ф) Измирење трошкова судских спорова г) Остала укидања резервисања

²⁰² Предузеће има избор да компоненте укупног осталог резултата презентује кроз нето порески ефекат у вези са њим или пре пореских ефеката у вези са њим приказује збирни износ пореза на добитак који се односи на те компоненте. Поред ових износа предузеће треба да прикаже и износе који се односе на одговарајућа рекласификовања.

²⁰³ У случају када су ставке прихода и расхода материјално значајне, тада треба њихову природу и износе обелоданити засебно. Списак околности које могу довести до засебног обелодањивања прихода и расхода дајемо у овом делу напомена.

²⁰⁴ Овде су све оне ставке које нису адекватно обелодањене у два поменути извештаја.

Одређена информација се може дати у билансу успеха или у напоменама уз финансијске извештаје. На то где ће бити дата утиче и начин анализе расхода. Када анализу расхода вршимо према њиховим карактеристикама (природи) или функцијама уз напомену да ако је класификација извршена према функцијама неопходно је у напоменама уз финансијске извештаје обелоданити додатне информације о природи расхода, укључујући и трошкове депресијације и амортизације и трошкове примања запослених.²⁰⁵

Наведена табела представља један од могућих начина да информације прикажемо било кроз један или два обрасца отежава и параграф 90. МРС 1, који на пример упућује предузеће да треба да обелодани износ пореза на добитак који се односи на сваку компоненту укупног осталог резултата, укључујући рекласификације услед кориговања. Обелодањивање може извршити у извештају о укупном резултату (једном или два извештаја) или у напоменама уз финансијске извештаје. Овај захтев стандарда јасно намеће више комбинација приликом презентовања наведених информација, а када се ту додају законски захтеви, јасно је да је ситуација сложенија.

Када је у питању хотелска индустрија у наставку дат је пример биланса успеха за хотелску индустрију који је у складу са одговарајућим стандардима карактеристичним за хотелску индустрију и који може да представља добру основу за редефинисање напомена уз финансијске извештаје.

---

²⁰⁵ *Међународни рачуноводствени стандард 1 – Презентација финансијских извештаја*, Исто, стр. 9-10.

Табела 25: Пример једнообразног рачуна за хотел²⁰⁶
P&L припремљен у USALI формату у \$

KangarooLodge Hotel
Биланс успеха за годину која се завршила 31 децембра 20X1.²⁰⁷

Опис	Приход ²⁰⁸	Трошак продаје	Расходи плата и сродни расходи	Остали расходи	Профит (губитак)
Оперативна одељења					
Собе	1,232,000	0	193,000	101,000	938,000
Храна	404,000	171,000	159,000	48,000	26,000
Пиће	221,000	54,000	58,000	27,000	82,000
Телекомуникације	64,000	59,000	4,000	2,000	(1,000)
Укупно оперативна одељења	1,921,000	284,000	414,000	178,000	1,045,000
Нераспоређени оперативни расходи					
Административни и општи			51,000	28,000	79,000
Људски ресурси			25,000	6,000	31,000
Маркетинг			29,000	36,000	65,000
Енергија			0	79,000	79,000
			105,00	149,000	254,000
Профит након одбитка нераспоређених оперативних расхода					791,000
Рента, камате и осигурање					182,000
Кредитна камата					102,000
Амортизација					123,000
Профит пре опорезивања					384,000
Порез					110,000
Нето профит					274,000

Овако презентирани биланс успеха указује на профитабилности својих различитих функционалних области, тако да ми у предузећу можемо уочити колико остаје прихода предузећу када се покрију директни трошкови идентификовани у категорију оперативна одељења за покриће осталих трошкова.

²⁰⁶ Guilding Chris, Isto, pp. 12-13.

²⁰⁷ У примеру је извршена промена датума израде биланса успеха, а све у циљу коришћења података у напоменама из биланса успеха за пословну годину која се завршава 31.децембра.

²⁰⁸ Овде се мисли на приход од продаје без укључивања попушта.

Табела 26: Преглед структуре Биланса успеха у Србији²⁰⁹

А	Приходи и расходи из редовног послова
I	Пословни приходи
1.	Приходи од продаје
2.	Приходи од активирања учинака и робе
3.	Повећање вредности залиха учинака
4.	Смањење вредности залиха учинака
5.	Остали пословни приходи
II	Пословни расходи
1.	Набавна вредност продате робе
2.	Трошкови материјала
3.	Трошкови зарада, накнада зарада и остали лични расходи
4.	Трошкови амортизације и резервисања
5.	Остали пословни расходи
III	Пословни добитак
IV	Пословни губитак
V	Финансијски приходи
VI	Финансијски расходи
VII	Остали приходи
VIII	Остали расходи
IX	Добитак из редовног пословања пре опорезивања
X	Губитак из редовног пословања пре опорезивања
XI	Нето добит пословања које се обуставља
XII	Нето губитак пословања које се обуставља
Б	Добитак пре опорезивања
В	Губитак пре опорезивања
Г	Порез на добитак
1.	Порески расходи периода
2.	Одложени порески расходи периода
3.	Одложени порески приходи периода
Д	Исплаћена лична примања послодавцу
Ђ	Нето добитак
Е	Нето губитак
Ж	Нето добитак који припада мањинским улагачима
З	Нето добитак који припада власницима матичног правног лица
И	Зарада по акцији
1.	Основна зарада по акцији
2.	Умањена (разводњена) зарада по акцији

Прилог број 18 такође даје збирне билансе успеха за Србију по делатностима, односно по секторима и подсекторима. Код хотела и туристичких агенција у структури прихода доминирају пословни приходи, а у структури расхода доминирају пословни расходи. Декомпоновањем пословних прихода закључујемо да и код једних и код других доминирају приходи од продаје. Структура пословних расхода код ова два подсектора указује да код хотела који се углавном обављају услуге спремања хране и смештаја доминирају трошкови материјала, трошкови зарада и накнада зарада и остали пословни расходи. На другој страни код туристичких агенција, у зависности од врсте

²⁰⁹ Правилник о садржини и форми образаца финансијских извештаја за привредна друштва, задруге, друга правна лица и предузетнике, Исто.

услуга које пружају а овде је то дато збирно, доминантна је позиција набавне вредности робе, осталих расхода и трошкова зарада и накнада зарада.

3. Врсте извора и употребе средстава у извештају о токовима готовине

За разлику од биланса успеха који је првенствено усмерен ка провери циља профитабилности, извештај о токовима готовине је оријентисан ка провери циља ликвидности компаније.²¹⁰ Кроз каснију анализу извештаја о токовима готовине видеће се да је он првенствено повезан са претходна два основна извештаја, односно са билансом стања и билансом успеха и они заједно представљају три базична финансијска извештаја који уз додатне извештаје представљају главне изворе информација за кредиторе и инвеститоре.

У литератури²¹¹ се истиче чињеница да се веома често појављују ситуације да предузеће послује са добитком, а да има проблема са подмирењем текућих обавеза. Зашто је то тако? Одговор треба тражити у разликовању прихода и расхода, са једне стране који представљају обрачунске категорије и евидентирани су када су настали, односно зарађени, а не онда када је настао прилив новца са друге стране. Аналогно томе расходи не значе одлив новца. За боље разумевање извештаја о новчаним токовима неопходно је подсетити се и направити разлику између следећих појмова:²¹²

- *уплате-исплате* указује на кретање готовине, које мења стање средстава плаћања у благајни и на текућем рачуну. Уплате су догађаји који повећавају ово стање, супротно њима исплате смањују стање, а за једне и друге није битно одакле долазе и у коју су сврху извршене;

- *примања-издавања* представљају величине финансијског тока, па тако сваки пословни догађај који повећава стање новчане имовине представља примање, а сваки догађај који га смањује представља издавање (издатак). На основу датих дефиниција јасно се уочава да свако примање не мора бити и уплата, односно да сваки издатак не мора бити исплата;

---

²¹⁰ Gray J. Sidney, Jr. Needles E. Belverd, Isto, str. 24.

²¹¹ Жагер Катарина, Сачер Мамић Ивана, Север Сања, Жагер Лајош, Исто, стр. 81.

²¹² Ранковић Јован, Исто, стр. 13-16.

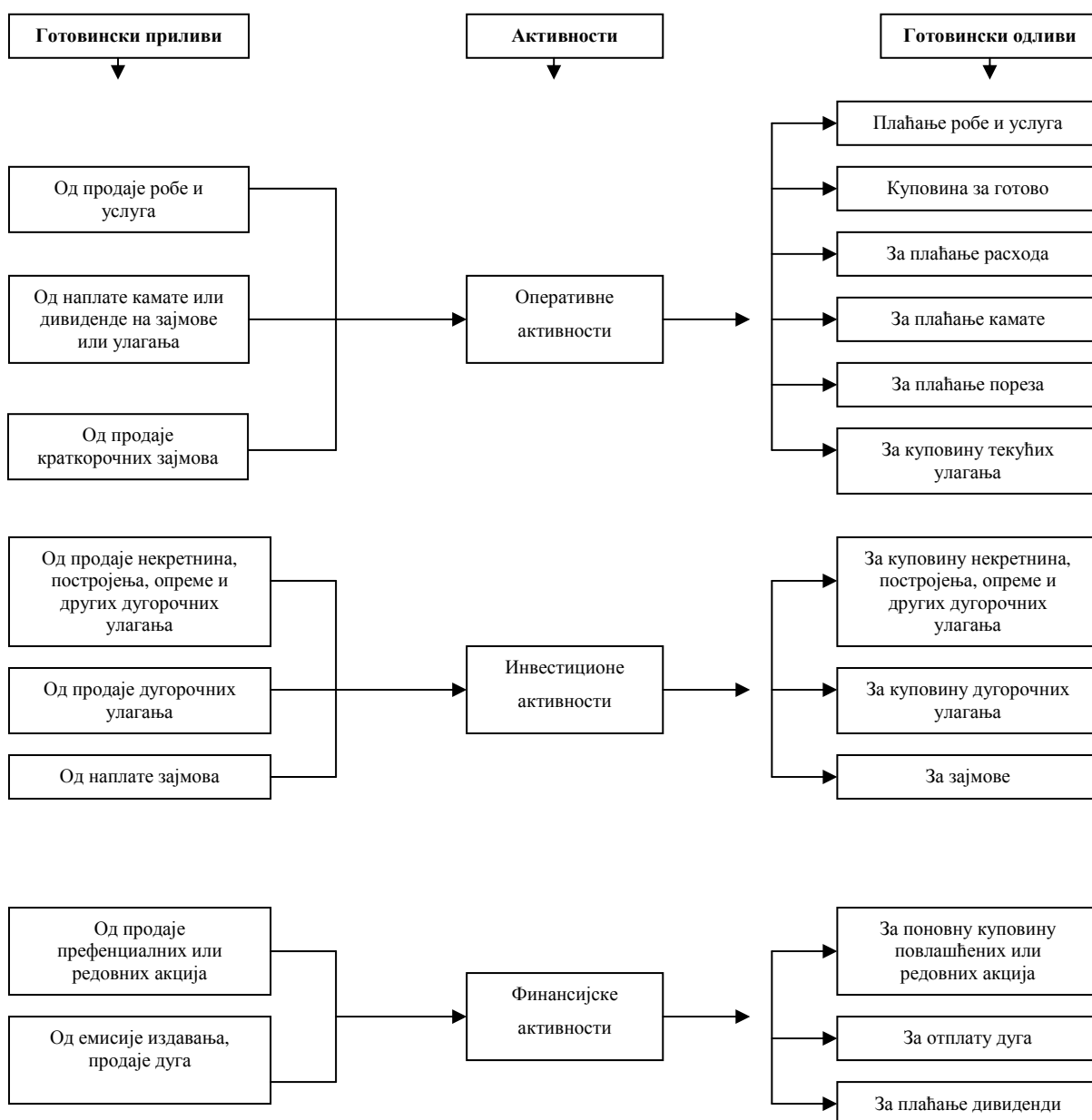
- *приходи-расходи* су повезани са догађајима који мењају чисту или нето имовину (брutto имовина умањена за обавезе). Пословни догађаји који утичу на повећање нето имовине називају се приходи, а они који је смањују називају се расходи.

Основна сврха извештаја о токовима готовине је обезбеђење информација о изворима и употреби готовине.²¹³ Наиме, корисници информација из овог финансијског извештаја могу да уоче способност предузећа да ствара готовину и готовинске еквиваленте, као и способност предузећа да исте користи. Извештај о токовима готовине сва примања и издавања класификује на оперативне (пословне), инвестиционе и финансијске активности, као што се може видети на следећој слици:

---

²¹³ Стефановић Радослав, *Рачуноводствена регулатива*, Исто, стр. 20.

Слика 8: Класификација готовинских прилива и готовинских одлива²¹⁴

Међународни рачуноводствени стандард 7–Извештај о токовима готовине, не прописује форму извештаја о токовима готовине, али захтева класификовање новчаних токова на три поменуте активности, уз дефинисање готовине и готовинских еквивалената, чије дефиниције су битне за припрему и тумачење извештаја о токовима готовине. Тако готовина чини новац у благајни и депозите по виђењу, а готовински

²¹⁴ Gray J. Sidney, Jr. Needles E. Belverd, Isto, str. 442.

еквиваленти су краткорочна високоликвидна улагања кој се лако претварају у познате износе готовине и која нису под значајним ризиком промене вредности.²¹⁵

Токови готовине према МРС 7, се могу приказивати на следеће начине у три корака:²¹⁶

- предузеће извештава о токовима готовине из пословних активности, први корак, користећи једну од две методе:

а) директан метод којим се обелодањују главне класе бруто готовинских примања и исплата;²¹⁷

б) индиректан метод којим се добитак или губитак коригује за ефекте неготовинских трансакција, одлагања или разграничења прошлих или будућих готовинских примања или издавања по основу пословних активности и ставки прихода или расхода повезаних са инвестиционим или финансијским токовима готовине.²¹⁸

Табела 27: Поређење два метода на основу износа датих у хиљадама динара²¹⁹

Директан метод		Индиректан метод	
Готовина примљена од купаца	15.424	Добит пре опорезивања	6.022
Готовина исплаћена добављачима	(5.824)	Трошкови амортизације	899
Готовина исплаћена запосленима		Пораст залиха	(194)
и у име запослених	(2.200)	Пораст потраживања	(72)
Друга готовинска плаћања	(511)	Пораст дуговања	234
Нето готовински приливи из пословних активности	6.889	Нето готовински приливи из пословних активности	6.889

Овде треба истаћи чињеницу да су накнадни приливи и одливи из инвестиционих активности и активности финансирања исти уз напомену да главна предност:²²⁰

а) директног метода је то што се њиме приказују износи примљене и исплаћене готовине из пословања. Директним методом²²¹ се пружају информације које могу бити

²¹⁵ Финансијско извештавање, Исто, стр. 293-294.

²¹⁶ Међународни рачуноводствени стандард 7 – Извештај о токовима готовине, Исто, стр. 16-18.

²¹⁷ Према директном методу, информације о главним класама бруто готовинских примања и бруто готовинских издавања, у складу са параграфом 19. МРС 7, могу се добити или: а) из рачуноводствене евиденције предузећа, или б) кориговањем прихода од продаје, трошкова продаје (камата и сличних прихода и расхода по основу камате и сличних трошкова финансијских институција) и других ставки извештаја о укупном резултату за: 1) промене залиха и потраживања и обавеза из пословања током датог периода; 2) дуге неготовинске ставке; 3) друге ставке које узрокују готовинске токове из инвестиционих активности или активности финансирања.

²¹⁸ У складу са параграфом 20. МРС 7 према индиректном методу, нето токови готовине из пословних активности утврђују се кориговањем нето добитка или губитка за: а) промене залиха и потраживања и обавеза из пословања током датог периода; б) неготовинске ставке, као што су амортизација, резервисања, одложени порези, нереализовани добици и губици у страниој валути, нераспоређени добитак придружених ентитета и; ц) свих других ставки које узрокују токове готовине из инвестиционих активности или активности финансирања.

²¹⁹ Финансијско извештавање, Исто, стр. 294.

²²⁰ Финансијско извештавање, Исто, стр. 295.

²²¹ Међународни рачуноводствени стандард 7 – Извештај о токовима готовине, Исто, стр. 16.

корисне у процени будућих токова готовине, што индиректни метод не омогућује. МРС 7 не захтева коришћење директног метода, али га подстиче. Разлог²²² за подстицање ове методе лежи у чињеници да је већини корисника извештај по директној методи разумљивији са једне стране и у његовој једноставности у форми приказивања са друге стране;

б) индиректног метода су што се њиме наглашавају разлике између пријављене добити и нето токова готовине из пословних активности, јер многи корисници финансијских извештаја верују да је такво усклађивање суштинско за давање назнака о квалитету извештаја о добити правног лица. Наиме, неки инвеститори и повериоци оцењују будуће токове готовине проценом будућег прихода, узимајући у обзир корекције за временска разграничења и на основу ових корекција временских разграничења у прошлости могу да им помогну као параметар приликом процене будућих корекција.

- други корак у изради извештаја о токовима готовине је одређивање готовинских токова од инвестиционих активности, а оне су углавном везане за дугорочна средства приказана у билансу стања, али оне укључују и трансакције које утичу на текућа улагања у делу текућих средстава биланса стања, као и на добит од улагања у билансу успеха.²²³ Главне групе бруто новчаних прилива и одлива приказују се одвојено;

- трећи корак у изради извештаја о токовима готовине је исказивање одвојено главних група бруто новчаних прилива и одлива из активности финансирања.

Када су у питању неготовинске трансакције у литератури,²²⁴ а и у МРС 7 параграф 43. и 44.²²⁵ постоје сагласна мишљења да о неготовинским трансакцијама не треба извештавати у извештају о токовима готовине, али у циљу добијања потпуне слике о променама финансијске позиције изазване трансакцијама из датог периода, неопходно је приступити обелодањивању материјално значајних неготовинских трансакција. Као примери неготовинских трансакција наводе се: а) стицање средства било директним преузимањем обавеза или путем финансијског лизинга²²⁶; б) стицање ентитета путем емисије капитала и ц) конверзија дуга у капитал.

Код Извештај о токовима готовине оба рачуноводствена одбора (FASB и IASB) изразили су склоност ка директном методу, јер даје корисне информације за

---

²²² Жагер Катарина, Сачер Мамић Ивана, Север Сања, Жагер Лајош, Исто, стр. 85-86.

²²³ Gray J. Sidney, Jr. Needles E. Belverd, Isto, str. 453.

²²⁴ Финансијско извештавање, Исто, стр. 298.

²²⁵ Међународни рачуноводствени стандард 7 – Извештај о токовима готовине, Исто, стр. 18.

²²⁶ Код финансијског лизинга стварају се обавезе и средства који не одражавају токове готовине у обрачунском периоду. Али код плаћања анuitета који се састоји из камате и отплате, елемент камата је део токова готовине из пословних активности, а елемент отплата је део токова из финансирања.

предвиђање будућих новчаних токова. USALI захтева да се прикажу промене у последње три године, што побољшава квалитет исказа, јер корисници могу анализирати тренд.²²⁷

Табела 28: Преглед структуре Извештаја о токовима готовине у Србији²²⁸

А	Токови готовине из пословних активности
I	Приливи готовине из пословних активности
1.	Продаја и примљени аванси
2.	Примљене камате из пословних активности
3.	Остали приливи из редовног пословања
II	Одливи готовине из пословних активности
1.	Исплате добављачима и дати аванси
2.	Зараде, накнаде зарада и остали лични расходи
3.	Плаћене камате
4.	Порез на добитак
5.	Плаћања по основу осталих јавних расхода
III	Нето приливи готовине из пословних активности
IV	Нето одливи готовине из пословних активности
Б	Токови готовине из активности инвестирања
I	Приливи готовине из активности инвестирања
1.	Продаја акција и удела (нето приливи)
2.	Продаја нематеријалних улагања, некретнина, постројења, опреме и биолошких средстава
3.	Остали финансијски пласмани (нето приливи)
4.	Примљене камате из активности инвестирања
5.	Примљене дивиденде
II	Одливи готовине из активности инвестирања
1.	Куповина акција и удела (нето одливи)
2.	Куповина нематеријалних улагања, некретнина, постројења, опреме и биолошких средстава
3.	Остали финансијски пласмани (нето одливи)
III	Нето приливи готовине из активности инвестирања
IV	Нето одливи готовине из активности инвестирања
В	Токови готовине из активности финансирања
I	Приливи готовине из активности финансирања
1.	Увећање основног капитала
2.	Дугорочни и краткорочни кредити (нето приливи)
3.	Остале дугорочне и краткорочне обавезе
II	Одливи готовине из активности финансирања
1.	Откуп сопствених акција и удела
2.	Дугорочни и краткорочни кредити и остале обавезе (нето одливи)
3.	Финансијски лизинг
4.	Исплаћене дивиденде
III	Нето приливи готовине из активности финансирања
IV	Нето одливи готовине из активности финансирања
Г	Свега приливи готовине
Д	Свега одливи готовине
Ђ	Нето приливи готовине
Е	Нето одливи готовине
Ж	Готовина на почетку обрачунског периода
З	Позитивне курсне разлике по основу прерачуна готовине
И	Негативне курсне разлике по основу прерачуна готовине
Ј	Готовина на крају обрачунског периода

²²⁷ Pajrok Andor, *Financial reporting the lodging industry from the segment reporting aspect*, <http://www.oeconomica.uab.ro/upload/lucrari/1020081/13.pdf>, преузето 10.02.2011. године.

²²⁸ Правилник о садржини и форми образаца финансијских извештаја за привредна друштва, задруге, друга правна лица и предузетнике, Исто.

Из Извештаја о токовима готовине може се закључити да главни приливи и одливи код туристичких предузећа потичу из пословних активности. Највећи део прилива готовине из пословних активности односи се на продају и примљене авансе и остале приливе из редовне активности где приливи од закупнина и остали приливи који су резултат наплате од запослених и осталих потраживања. Као одливи готовине из пословне активности појављују се исплате добављачима и дати аванси, исплаћене бруто зараде, накнаде зарада и остали лични расходи. Као значајна ставка у структури одлива из пословних активности јављају се и плаћања по основу осталих јавних прихода (акциза, ПДВ и остали порези, царина и друге дажбине). Када је у питању активност инвестирања и приливи и одливи који се појављују код туристичких предузећа односе се већим делом на куповину и продају основних средстава. На позицијама прилива и одлива из активности финансирања, уобичајено је да се код туристичких предузећа, појављују износи који се односе на дугорочне и краткорочне кредите и то пре свега приливе и одливе који су резултат отплате дугорочних и краткорочних кредита и осталих обавеза.

4. Извештај о променама на капиталу туристичких предузећа

Извештај о променама на капиталу представља део сета финансијских извештаја. У МРС 1 су дати елементи извештаја о променама на капиталу, које је могуће груписати на обавезне и факултативне елементе, а они се могу приказати у самом обрасцу извештаја или у напоменама, што потврђују параграфи 106. и 107.²²⁹ У литератури се истиче чињеница да уз уважавање основног начела да је суштина важнија од форме, коју можемо видети у МРС 1, формални изгледи овог извештаја се понекад разликују.²³⁰

---

²²⁹ *Међународни рачуноводствени стандард 1 – Презентација финансијских извештаја*, Исто, стр. 10.

²³⁰ Жагер Катарина, Сачер Мамић Ивана, Север Сања, Жагер Лајош, Исто, стр. 88.

Матрица 2: Елементи извештаја о променама на капиталу²³¹

	Извештај о променама на капиталу	Напомене уз финансијске извештаје
Обавезни елементи	<ul style="list-style-type: none"> • укупан збирни резултат за период; • раздвајање укупног резултата на компоненте које се могу приписати власницима матичног предузећа и осталим власницима без права контроле; • ефекти промена рачуноводствених политика; • ефекти промена као резултат исправки грешака из претходног периода; • за сваку компоненту капитала врши се сравњивање књиговодствене и вредности на почетку и на крају периода уз засебно обелодањивање промена које су резултат: <ol style="list-style-type: none"> а) добитака или губитака, б) сваке ставке укупног осталог резултата, в) трансакције са власницима који делују у својству власника, уз одвојено приказивање улагања власника, расподеле власницима и промене власничких интереса у зависним предузећима чија последица није губитак контроле. 	<ul style="list-style-type: none"> • износ дивиденди признатих као расподела власницима током периода; • износ по акцији признат као расподела током периода.
Факултативни елементи	<ul style="list-style-type: none"> • износ дивиденди признатих као расподела власницима током периода; • износ по акцији признат као расподела током периода. 	<ul style="list-style-type: none"> • остале информације које појачавају извештајну моћ Извештаја о променама на капиталу.

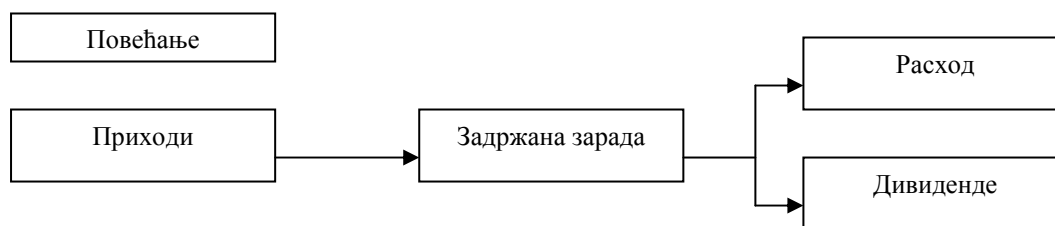
Из презентираних матрице јасно се види да минималан обим информација које садржи извештај о променама на капиталу, а оне представљају обавезне елементе који могу бити дати било у самом извештају или у напоменама уз финансијске извештаје, а све у зависности од опредељења националног законодавства. Уколико се поједине информације обелодане у извештају о променама на капиталу које могу ићи у напомене уз финансијске извештаје, тада оне постају факултативни елемент извештаја о променама на капиталу. За боље разумевање наведене матрице треба имати у виду шта се под појединим појмовима, приликом превода дефиниција МРС 1 подразумева.²³²

²³¹ Преглед сачињен на основу извора: а) *Међународни рачуноводствени стандард 1 – Презентација финансијских извештаја*, Службени гласник Републике Србије, број 77/2010, стр. 10; б) *Финансијско извештавање*, превод АССА приручника, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд 2007. година, стр. 117; в) Greuning van Hennie, *Међународни стандарди финансијског извештавања*, превод МАТЕ д.о.о. Загреб, 2006. година, стр. 19.

²³² Тако: *Укупан збирни резултат* представља промену капитала током периода који је резултат трансакција и других догађаја, осим оних које су резултат трансакција са власницима који делују у својству власника. Укупан резултат сачињавају све компоненте „биланса успеха“ и „укупног осталог резултата“; *Укупан остали резултат* сачињавају ставке прихода и расхода (укључујући и

Најзначајнију промену на капиталу, поред осталих, представља промена задржане добити која се повећава, по правилу, са растом односно стварањем добити, а смањује за износ оствареног губитка.²³³ На задржану добит могу утицати три врсте трансакција које ћемо приказати кроз следећу шему.

Шема 9: Три врсте трансакција које утичу на задржану добит²³⁴

На основу приказане шеме уочавамо да на задржану зараду утичу три врсте трансакција: приходи, расходи и дивиденде. О утицају прихода и расхода на резултат више напомена дато је у делу везаном за биланс успеха, овде истичемо утицај дивиденди на задржану зараду. Наиме, дивиденде су настале од подељене нето добити и оне представљају обрачунате приходе од улагања у акције. За разлику од расхода који директно смањују задржану зараду дивиденде то чине индиректно.

У Извештају о променама на капиталу туристичког предузећа уобичајено се јављају промене које су резултат материјално значајне грешке која се јавила у претходној години, а откривена је у текућој пословној години. Затим, у поменутом извештају као значајна ставка јављају се резерве које су резултат, односно формирају се услед законских захтева или захтева које пред предузеће поставља статут. У зависности да ли предузеће послује са добитком или губитком као значајна ставка код неких предузећа се појављује губитак, а код других добитак.

реклаификовања услед кориговања) које нису признате у добитку или губитку / билансу успеха како се захтева или дозвољава према другим МСФИ. Треба истаћи чињеницу да се у овом стандарду користе термини „укупни остали резултат“, „биланс успеха“ и „укупни збирни резултат.“ Предузеће може да користи и друге термине за описивање укупног износа уколико је значење јасно, као на пример „нето резултат“ за описивање „добитка или губитка“; *Добитак или губитак* представља укупне приходе умањене за укупне расходе, искључујући компоненте осталог резултата; *Власници* су имаоци инструмената класификованих као капитал.

²³³ Жагер Катарина, Сачер Мамић Ивана, Север Сања, Жагер Лајош, Исто, стр. 87.

²³⁴ Gray J. Sidney, Jr. Needles E. Belverd, Исто, стр. 18.

5. Садржај напомена уз финансијске извештаје

У циљу приближавања бројки из финансијских извештаја, односно у циљу повећања корисности информација из тих извештаја неопходно је формирати напомене уз финансијске извештаје како би се корисницима створила одговарајућа основа за доношење квалитетних одлука, првенствено о инвестирању и кредитирању конкретних предузећа. Карактеристике напомена можемо приказати у две равни:²³⁵

а) карактеристике самих напомена као дела сета финансијских извештаја:

- *наративни карактер* – напомене представљају „причу“ чији је циљ да се оживе бројке и објасне шта значе у датом контексту;

- *високоформализовани искази* – наратија која стоји у напоменама одвија се језиком који је врло специфичан (у питању су специфичне финансијске категорије и информације), што отежава лако читање и разумевање овог извештаја, па је за успешно савладавање ове препреке неопходно да корисник поседује одговарајуће опште економско знање и доста специфичног финансијског и рачуноводственог знања;

- *нестандардизовани садржај и форма*²³⁶ - у напоменама се дају додатна објашњења која су дата у базичним финансијским извештајима. Оне презентирају допунске увиде кроз објашњења и продубљивања. Али овде се јасно постављају питања: Колико допунских објашњења? Шта све да се образложи? Колико текстуалног дела, односно реченица, а колико табеларног обелодањивања? До које дубине у детаље ићи? За одговоре на ова питања нема прописа, изузев захтева датог у Оквиру²³⁷ где се у параграфу 24., истиче да информације морају бити корисне за доносиоце одлука. Тачно је да све није стандардизовано и да се не могу очекивати испуњења свих објашњења, али се могу стандардизовати, односно могуће је направити списак-попис објашњења која треба дати. Па тамо где немамо објашњење за неку позицију из финансијског извештаја треба да се изјаснимо да то није материјално значајна ставка за објашњење.

б) карактеристике напомена у односу на друге финансијске извештаје из сета финансијских извештаја:

---

²³⁵ Милојевић Мирослав, *О квалитету напомена уз финансијске извештаје*, Ревизор број 48/2009, Београд, Институт за економику и финансије, Београд, стр. 8-9.

²³⁶ Мишљења смо да је могуће стандардизовати главна питања на која морамо дати одговоре, а све у циљу бољег разумевања осталог дела сета финансијских извештаја.

²³⁷ *Оквир за припремање и приказивање финансијских извештаја*, превод, Службени гласник Републике Србије број 133/2003.

- *функција допунске слике о финансијском стању и успешности* – за друге финансијске извештаје се каже да у њима царују бројке, а да речи само указују на шта се бројке односе. Те допунске речи и/или бројке употпуњује информација која је дата у базичним извештајима и доприноси читаоцу да формира целовиту представу о финансијском стању и успешности предузећа на које се те информације односе;

- *презентација фундаменталних одредница финансијског извештавања* – рачуноводствене политике представљају фундаменталне одреднице на основу којих су одређене бројке у финансијским извештајима. Када долази до промене рачуноводствене политике тада долази до значајне промене бројчаних исказа рачуноводствених категорија у билансу стања и билансу успеха, односно долази до промене слике о финансијском стању и успешности што проузрокује и промену става корисника тих информација о датом предузећу;

- *презентација битних појава* – током пословног живота предузећа непрекидно се јављају промене²³⁸ које имају дугорочан и краткорочан утицај на пословни живот предузећа. Изостављање ових информација представља манипулативну радњу чији је циљ утицај на доношење одлука корисника информација;

- *продубљивање и образложење* – напомене су место где се образлаже и реченицом или додатним рачуном расветљава нека појава. У дубину тих објашњења се иде онолико колико је потребно да корисник разуме презентирану рачуноводствену информацију;

- *објашњење поступака* – приликом избора неког од поступака²³⁹ који представља алтернативу за коју смо се определили интерним актом, неопходно је указати корисницима да постоје и други поступци које је могуће применити и навести разлоге зашто смо се определили за овај поступак;

- *информације о везама и односима* – овде можемо посматрати како повезаност самих предузећа тако и повезаност управе између себе и са другим предузећим;

- *анализе* – код многих предузећа у напоменама се дају комплетне анализе и њихов циљ је да се поткрепе одговарајућа уверења читалаца.

У напоменама уз финансијске извештаје у МРС/МСФИ могуће је срести захтеве које даје Оквир и одговарајући стандарди.

---

²³⁸ Као промене које утичу дугорочно и краткорочно на раст и развој предузећа наводе се: реструктурирање, обустављање производње одређеног производа, улазак на ново тржиште, планови задужења, настанак тужби велике вредности, утицај тренутне производње на екологију и слично.

²³⁹ На пример приликом обрачуна излаза залиха могуће је користити метод пондерисане просечне цене или ФИФО метод.

У Оквиру²⁴⁰ кроз параграф 21. се истиче да финансијски извештаји садрже напомене и додатне прегледе и остале информације. Као додатне информације које треба обелоданити у напоменама истичу се додатне информације о позицијама биланса стања и биланса успеха. Напомене могу да садрже и обелодањивања о ризицима и неизвесностима који могу да утичу на предузеће, као и било који ресурси и обавезе који нису признати у билансу стања.²⁴¹ У напомене треба додати и информације о географским и пословним сегментима и учинке промене цена и слично.

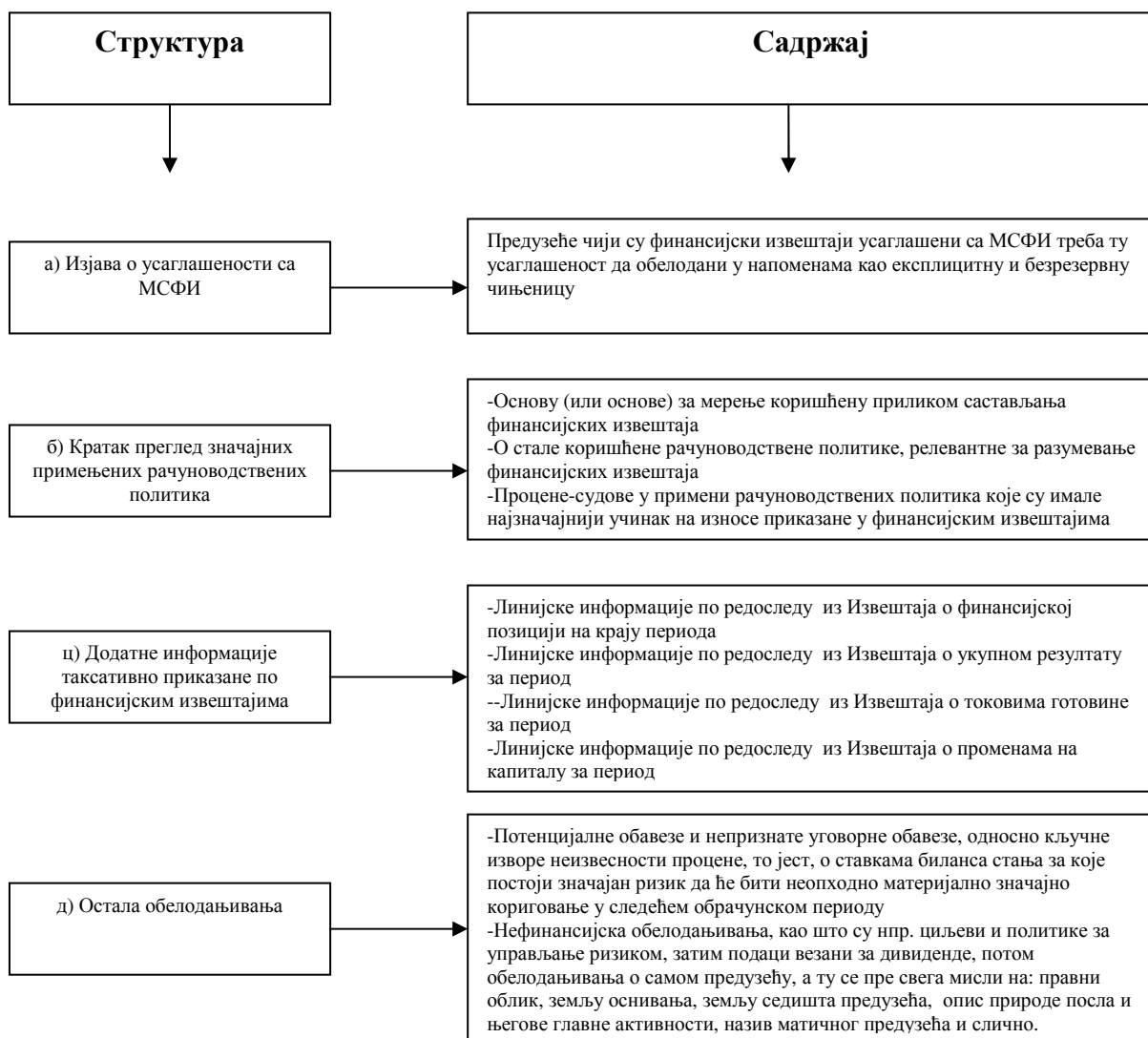
МРС 1-Презентација финансијских извештаја, у параграфу 10. истиче да напомене уз финансијске извештаје чине кратак преглед рачуноводствених политика и друга објашњења, што отвара простор да та друга објашњења можемо прилагодити одговарајућим привредним гранама, односно код нас конкретно туристичком предузећу и на тај начин створити добру основу за бољу и квалитетнију употребу информација за кориснике. Кроз следећу табелу биће дата структура и садржај напомена уз финансијске извештаје уважавајући захтеве МРС 1.

---

²⁴⁰ *Оквир за припремање и приказивање финансијских извештаја*, Исто.

²⁴¹ Као што су на пример залихе минерала.

Табела 29: Структура и садржај напомена уз финансијске извештаје према МРС 1²⁴²

Треба истаћи чињеницу да наведена структура и садржај треба да се систематизује на наведени начин све до момента када би другачији редослед пружио квалитетније информације²⁴³ за кориснике информација из сета финансијских извештаја.

²⁴² Табела сачињена на основу извора: а) *Међународни рачуноводствени стандард 1 – Презентација финансијских извештаја*, Службени гласник Републике Србије, број 77/2010, стр. 10-12; б) *Финансијско извештавање*, превод АССА приручника, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд 2007. година, стр. 118; в) *Greuning van Hennie, Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja*, превод МАТЕ д.о.о. Загреб, 2006. година, стр. 19-20.

²⁴³ На пример то је ситуација када се информације о променама фер вредности признате у добитку или губитку могу комбиновати са информацијама о доспећима финансијских инструмената, иако се прва обелодањивања односе на извештај о укупном резултату или засебни биланс успеха (ако се презентује), а друга на извештај о финансијској позицији.

IV Директиви Европске уније²⁴⁴ даје минимум информација које треба да пружи напомене уз финансијске извештаје, односно она у члану 43. упућује да садржина напомена уз финансијске извештаје треба да буде тако постављена како би се из ње дали одговори на следећа питања:

1. примењене методе процењивања различитих позиција финансијских извештаја и коришћене методе обрачуна корекција вредности уз напомену да уколико су позиције финансијских извештаја изражене у страниј валути или су биле изражене у страниј валути неопходно је обелоданити основ за њихово превођење у националну валуту;

2. назив и седиште сваког предузећа у којем друштво, директно или индиректно посредством лица које иступа у своје име а за рачун друштва, поседује макар оно учешће у капиталу које државе чланице не могу да утврде на више од 20%, уз обавезно приказивање у усвојеним финансијским извештајима износа: учешћа у капиталу, износа капитала, резерви, добитка или губитка, затим треба обелоданити назив, централу или седиште и правну форму чији је члан друштво²⁴⁵;

3. број и номинална вредност уписаних акција у току пословне године или у одсуству номиналне вредности процењена вредност уписаних акција;

4. када постоји више врста акција онда треба обелоданити број и номиналну вредност акција за сваку врсту акција, а у одсуству номиналне вредности процењену вредност за сваку врсту акција;

5. ако постоје сертификати о партиципацији (учешћу), конвертибилне обвезнице и сличне хартије од вредности или права, са знаком њиховог броја и права која садрже;

6. за сваку позицију обавеза треба посебно обелоданити: обавезе предузећа које доспевају за плаћање у року дужем од пет година, укупне дугове предузећа покривене обезбеђењем датим од стране предузећа са знаком природе и облика обезбеђења;

7. укупан износ обавеза које нису приказане у билансу стања а од помоћи су за оцену финансијског положаја предузећа, уз напомену да треба посебно обелоданити све обавезе везане за пензије и повезана предузећа;

---

²⁴⁴ Структура дата на основу следећа три извора: Ранковић Јован, *Теорија биланса I*, девето издање Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, Београд 2006. година, стр. 508-510; Урошевић Ненад, Неговановић Милан, Станковић Небојша, *Коментар Закона о рачуноводству и ревизији са прилозима IV, VII и VIII Директиве Европске уније*, Привредни саветник, Београд 2006. година, стр. 146-149; *Fourth Council Directive*, Official Journal 1978L0660, 16. 07. 2009, са изменама до овог датума.

²⁴⁵ Када су ове информације занемарљиве оне се могу изоставити у складу са чланом 2. IV Директиве Европске уније и у случају када посматрано предузеће не објављује биланс стања, а учешће друштва у његовом капиталу, било директно или индиректно износи 50%.

8. нето пословни приход²⁴⁶ по категоријама активности и по тржиштима из географског аспекта у мери у којој се ове категорије и тржишта међусобно значајно разликују уз уважавање начина организовања продаје производа и услуга у оквиру редовне активности предузећа;

9. просечан број запослених у току пословне године разбијен по категоријама и, уколико нису одвојено приказани у билансу успеха трошкови запослених као: а) трошкови плата и других накнада и б) трошкови доприноса са одвојеним приказивањем оних који се односе на пензије;

10. одступање од принципа проглашених у члану 31. и члану 34. до 42ц, IV Директиве Европске уније, уз обелодањивање ефеката које су изазвали процењивањем позиција у посматраној или у претходним годинама у циљу остваривања пореских олакшица, а и то је утицало на резултат пословне године. Уколико тај утицај процењивања изазива ефекте у будућности неопходно је обелоданити детаље о томе;

11. разлика између пореских трошкова посматране и претходних пословних година и обавеза за порезе за те године, треба да се обелодани уколико је ова разлика значајна и уколико није приказана као засебна позиција у билансу стања;

12. износе хонорара одобрених у току пословне године члановима административних, управних, надзорних тела, а по основу њихове одговорности, и било какве обавезе настале у вези са пензијама бивших чланова ових тела, са истицањем укупног износа за сваку категорију;

13. износе аванса и кредита одобрене члановима административних, управних, надзорних тела, уз приказивање каматних стопа, главних услова и отплаћених износа, као и преузетих обавеза за њихов рачун давањем гаранција било које врсте, уз истицање укупног износа за сваку категорију;

14. уколико није примењено процењивање финансијских инструмената по фер вредности у складу са одељком 7. IV Директиве Европске уније треба: а) за сваку врсту изведених финансијских инструмената обелоданити: фер вредност инструмената, ако се та вредност може утврдити у складу са IV Директивом и информације о обиму и врсти инструмената; б) за фиксна средства која су исказана по већој вредности од њихове фер вредности, уколико се не користи опција корекције вредности у складу са чланом 35 (1)

---

²⁴⁶ Према члану 28. IV Директиве Европске уније нето пословни приход треба да се састоји од прихода од продаје производа и услуга у оквиру редовне активности предузећа након умањења одобрених рабата, пореза на додатну вредност и других пореза који су директно повезани са прометом.

(ц) (аа),²⁴⁷ тада треба обелоданити: књиговодствену и фер вредност, било појединачно по средствима или по одговарајућим групама средстава, разлоге због којих књиговодствена вредност није коригована, укључујући природу доказа (чињеница) као основу за оцену да пад фер вредности средстава није перманентан.

У Србији, садржај Напомена уз финансијске извештаје, прописан је чланом 31. Правилника и оне треба да садрже:²⁴⁸

1. опште информације о правном лицу (седиште, правна форма, опис природе пословања и главних активности, назив матичног правног лица и крајњег власника матичног правног лица, податке о просечном броју запослених у току године на бази стања крајем сваког месеца);

2. информације о усаглашености са националним прописима и МРС;

3. информације о корекцији почетног стања по основу грешке и промене рачуноводствених политика;

4. информације о примењеним основама за вредновање позиција у припреми финансијских извештаја;

5. информације о рачуноводственим политикама, које су одабране и примењене за значајне пословне догађаје.

Када прегледамо обелодањене напомене уз финансијске извештаје туристичко-гоститељских предузећа може се закључити да оне у структури не садрже све наведене ставке, а да су ревизори давали позитивна мишљења за такве финансијске извештаје. Ово је само део закључка, а о овом проблему детаљније наводе износим код статусу и изазовима ревизорске професије код нас и у свету.

У прилогу број 24 може се видети више модела са структуром напомена уз финансијске извештаје. Наведени модели представљају могуће начине структурирања и садржине напомена уз финансијске извештаје уз напомену да модел 4 поред напомена уз финансијске извештаје садржи цео консолидовани годишњи извештај компаније Nestle. Наведени извештај треба да послужи као део смерница које указују шта би се то још могло приказати у напоменама, а да буде корисно лицима која црпе информације из сета финансијских извештаја. Различити модели напомена уз финансијске извештаје су резултат знања које имају кадрови у рачуноводству у предузећима, са једне стране и захтеви о моделу напомена од стране ревизорских кућа, односно ревизора са друге

---

²⁴⁷ Корекција вредности дугорочних финансијских пласмана треба да се врши тако да се ове позиције процењују по нижој вредности која може да им се припише на дан биланса стања.

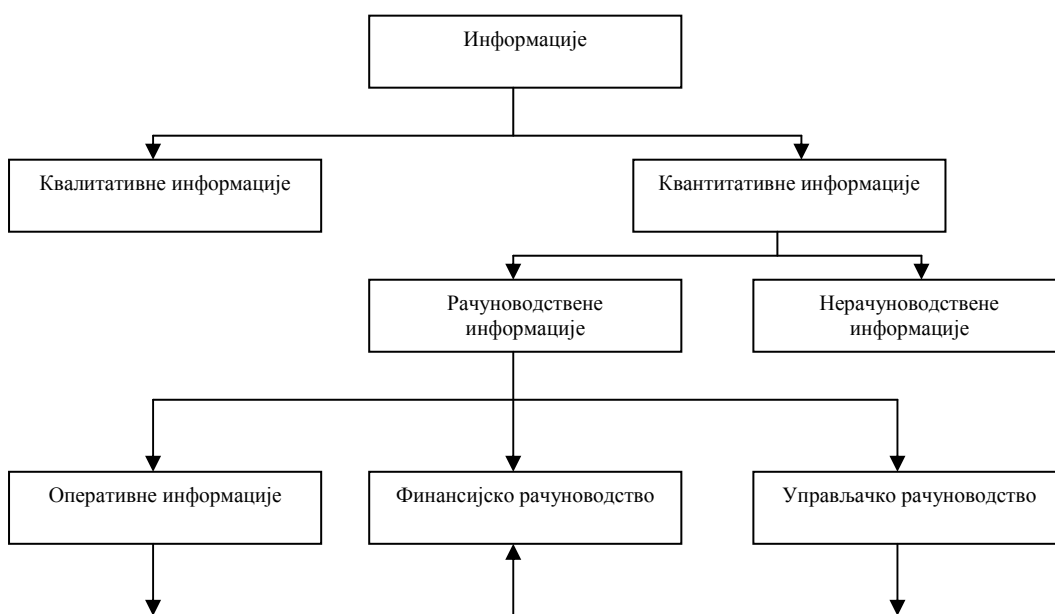
²⁴⁸ *Правилник о садржини и форми образаца финансијских извештаја за привредна друштва, задруге, друга правна лица и предузетнике*, Исто.

стране. Наведени модели могу послужити као општи део напомена уз финансијске извештаје који ћемо детаљније обрадити код предложеног модела напомена уз финансијске извештаје за угоститељско-туристичка предузећа.

6. Реконструкција постојећег модела финансијског извештавања у делу напомена уз финансијске извештаје

Ако се узме у обзир чињеница да је основна сврха напомена уз финансијске извештаје обезбеђење додатних, односно објашњавајућих и интерпретативних информација,²⁴⁹ са једне стране и врсте информација са друге стране јасно се изводи закључак да је неопходно извршити реконструкцију постојећег модела финансијског извештавања у делу напомена уз финансијске извештаје.

Шема 10: Врсте пословних информација²⁵⁰

Корисници информација имају потребу за разноврсним информацијама, које је могуће класификовати према следећим критеријумима:²⁵¹

²⁴⁹ Стефановић Радослав, *Финансијско извештавање као основа за доношење одлука-квалитативни аспект*, Исто, стр. 709.

²⁵⁰ Стефановић Радослав, *Рачуноводствена регулатива*, Исто, стр. 12.

- према обиму: синтетичке и аналитичке;
- према времену: повремене и свакодневне и
- према изгледу: унифициране и интерно креиране.

На основу наведене шеме може се закључити да у напоменама уз финансијске извештаје треба приказати информације које поседују одређена квалитативна својства, а по потреби треба детаљније објаснити неке од квантитативних информација из финансијских извештаја и дати одговарајуће нерачуноводствене информације.

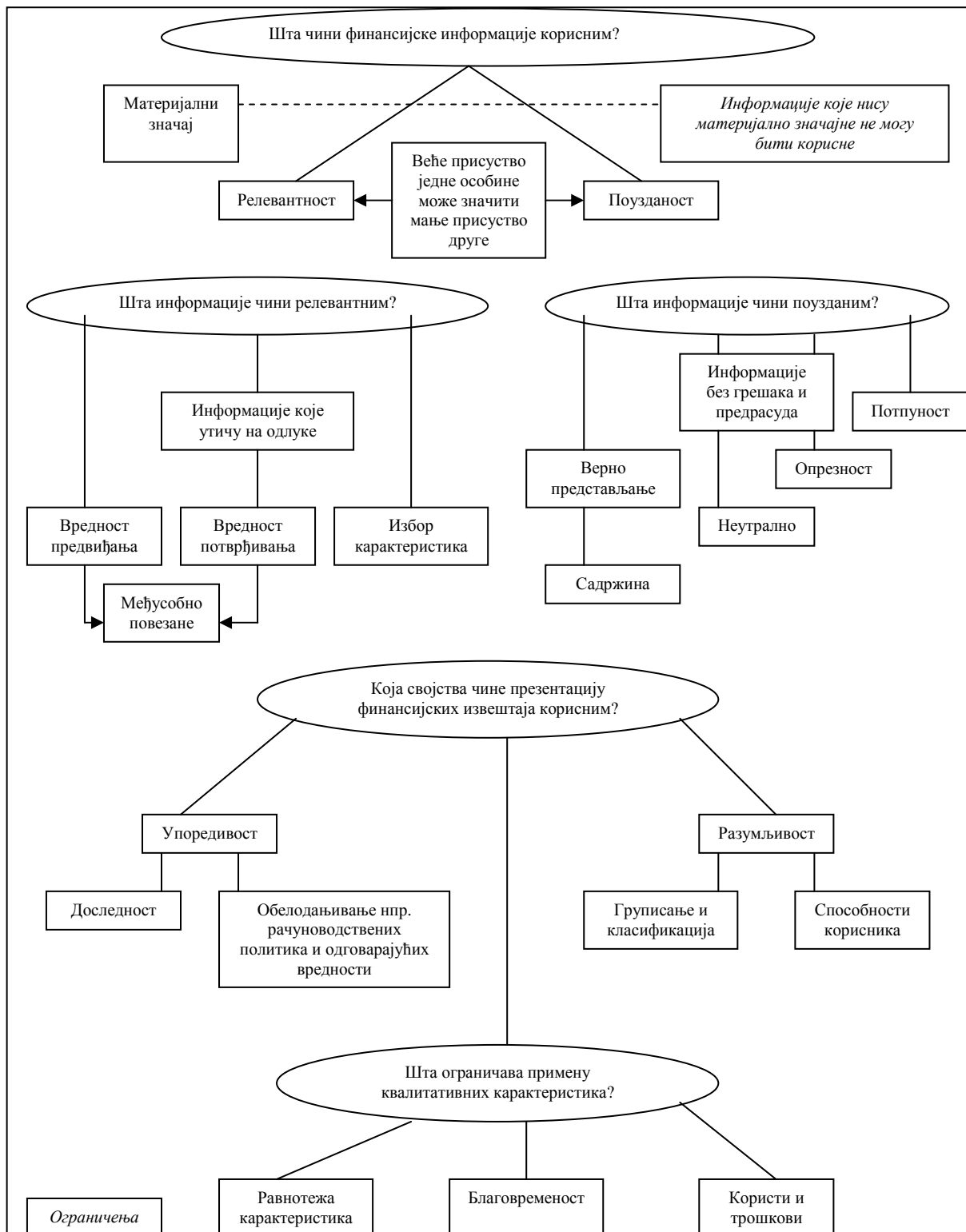
Да би финансијске информације биле корисне за сврхе општег одлучивања, у чему се манифестује њихов најважнији општи квалитет, неопходно је да поседују одређене појединачне квалитете тј. квалитативне карактеристике.²⁵²

---

²⁵¹ Жагер Катарина, Сачер Мамић Ивана, Север Сања, Жагер Лајош, Исто, стр. 90.

²⁵² Стефановић Радослав, *Рачуноводствена регулатива*, Исто, стр. 22.

Шема 11: Квалитативне карактеристике финансијских извештаја²⁵³

²⁵³ Финансијско извештавање, Исто, стр. 15-16.

Са дате шеме се може уочити да праг квалитета представља први филтер кроз који информација мора проћи. Ако је информација из финансијских извештаја материјално значајна треба је даље анализирати уз узимање у обзир њених основних квалитативних карактеристика и ограничења која отежавају примену квалитативних карактеристика.

Квалитативне карактеристике су оне карактеристике које чине информације корисним њиховим корисницима.²⁵⁴

- релевантност (важност) - важна информација утиче на пословне одлуке корисника и помаже им да процењују прошле, садашње и будуће догађаје или потврђују, односно исправљају њихове процене. Улога потврђивања и предвиђања су међусобно повезане. Избор карактеристика²⁵⁵ који ће се унети у финансијске извештаје такође је компонента релевантности и као примери који се користе у финансијским извештајима могу се навести неке од монетарних карактеристика које можемо користити, то су историјски трошак, текући трошак или нето остварива вредност. Као битне компоненте релевантности, из изнетог, наводе се:²⁵⁶ предвидивост, потврдноост и благовременост (стављање информације на располагање доносиоцу одлука пре него што она изгуби своју способност да утиче на одлуке). Треба истаћи чињеницу да је одлика информација преплитање предвиђања и потврђивања.²⁵⁷ Као пример предвиђајуће одлике информације наводи се информација о текућем нивоу и структури средстава која има вредност за кориснике када настоје да предвиде способност предузећа да искористи предности и могућности и способност предузећа да реагује на неповољне ситуације. Иста ова информација има потврдну улогу у односу на прошла предвиђања, на пример на који би начин предузеће требало да буде структурирано или на исход планираних послова;

- поузданост - поуздана информација је независна од грешке и предрасуда, а њене основне карактеристике су: искрено (поштено приказивање), превласт суштине над формом, неутралност, промишљеност (поступање са добром пажњом), комплетност (целовитост);

---

²⁵⁴ Greuning van Hennie, Isto, str. 4.

²⁵⁵ Финансијско извештавање, Исто, стр. 16.

²⁵⁶ Стефановић Радослав, Финансијско извештавање као основа за доношење одлука-квалитативни аспект, Исто, стр. 710.

²⁵⁷ Оквир за припремање и приказивање финансијских извештаја, превод, Исто.

- упоредивост – подразумева се да информације треба да буду презентирание доследно током времена како би корисници могли вршити поређења. Корисницима²⁵⁸ се мора дати могућност да пореде финансијске извештаје различитих предузећа, како у земљи, тако и у иностранству, ради процене релативне успешности пословања, финансијског положаја и промена у готовинским токовима. Важна одлика упоредивости је доследност и обавештавање корисника о променама рачуноводствених политика. Такође, треба напоменути да потребу²⁵⁹ за упоредивошћу не треба мешати са једнообразношћу и то не би смело да буде препрека за увођење побољшаних рачуноводствених стандарда, а и није добро за предузеће да не мења своје рачуноводствене политике ако постоје важније и поузданије алтернативе и

- разумљивост – информације морају бити тако постављене да су разумљиве корисницима који имају основна знања из подручја економије, рачуноводства и да поседују вољу за проучавањем информација.

Примена наведених квалитативних карактеристика је под утицајем наведених ограничења са претходне шеме:²⁶⁰

- равнотежа квалитативних карактеристика се поставља генерално као циљ, а све са сврхом израде финансијских извештаја;

- благовременост указује на чињеницу да уколико дође до кашњења у извештавању, информације могу да изгубе своју релевантност. Има²⁶¹ и друга страна медаље, уколико дође до губитка релевантности, са једне стране долази до побољшања поузданости са друге стране;

- равнотежа користи и трошкова је преовлађујуће ограничење и она указује да корист од информација треба да буде већа од обезбеђивања тих информација.

Информације могу бити посматране као хијерархија квалитета, као што приказује следећа шема:

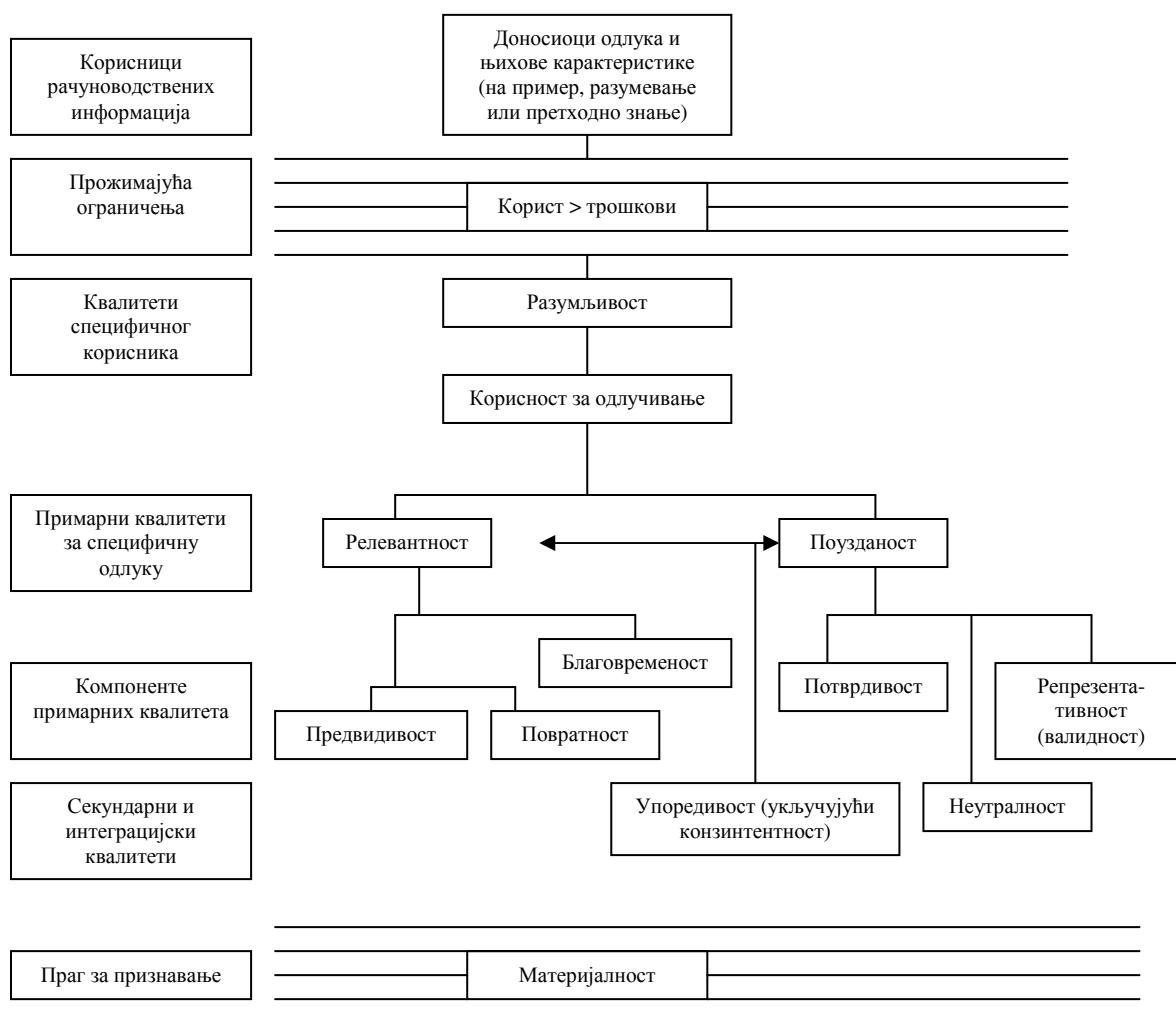
²⁵⁸ Gray J. Sidney, Jr. Needles E. Belverd, Isto, стр. 183.

²⁵⁹ *Оквир за припремање и приказивање финансијских извештаја*, превод, Исто.

²⁶⁰ *Финансијско извештавање*, Исто, стр. 17.

²⁶¹ Greuning van H., *Међународни стандарди финансијског извештавања*, Исто, стр. 4.

Шема 12: Хијерархија рачуноводствених квалитета²⁶²

Наведену хијерархију рачуноводствених квалитета извршио је FASB уз разграничење примарних и секундарних квалитативних карактеристика.

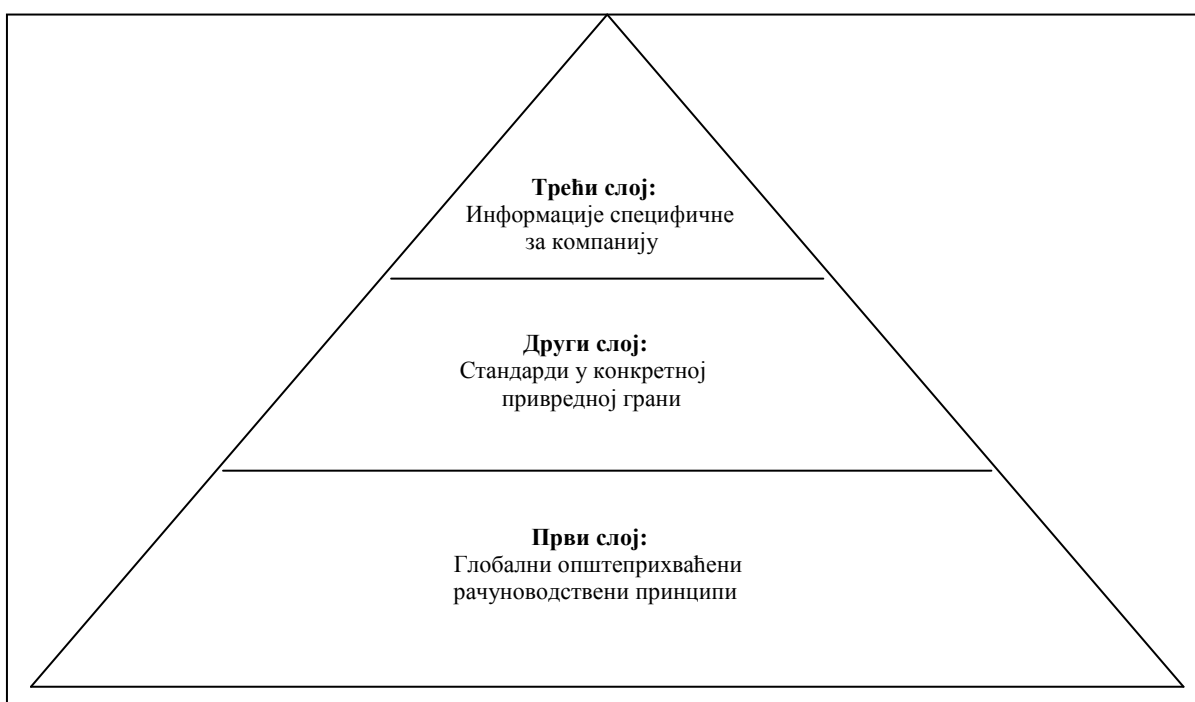
Приликом креирања напомена уз финансијске извештаје треба узети у обзир финансијске и нефинансијске перформансе које се мере и презентирају на основу јединственог (једнообразног) система рачуна за смештајну индустрију (USALI) и Међународног стандарда финансијског извештавања 8 (МСФИ 8), јер и један и други пружају могућност за поређење перформанси појединих процеса хотелског пословања и оперативних сегмената, на националном и светском нивоу. Главни разлог за широко усвајање (USALI) је упоредивост. Смештајна индустрија користе финансијске податке

²⁶² Стефановић Радослав, *Финансијско извештавање као основа за доношење одлука-квалитативни аспект*, Исто, стр. 710.

да генерише репер према конкурентима и на тај начин мере своју успешност. Ако недостаје упоредивост, онда нема репера, односно нема мере за успешност.²⁶³

Уважавајући наведена обележја информација које треба да се нађу у напоменама уз финансијске извештаје и чињеницу да садржина напомена није законски прописана мишљења сам да постојећи модел напомена треба реконструисати и законски дефинисати њихову структуру и минимум садржине. Овакав приступ је у складу са новим моделима финансијског извештавања, који ће у наставку бити приказан и представља модел из новембра 2003. године који је објавио Институт овлашћених рачуновођа Енглеске и Велса.

Слика 9: Трослојни модел корпоративне транспарентности²⁶⁴

Ова три слоја не треба посматрати као раздвојене, конкретне нивое извештавања, већ они треба да служе као интегралан модел за побољшање корпоративне транспарентности.

За предлагање посебног модела напомена уз финансијске извештаје треба размотрити, односно идентификовати шта то треба да носи други, а шта трећи слој код туристичког предузећа. Према предложеном моделу:²⁶⁵

²⁶³ Peršić Milena Janković Sandra, *Performance benchmarking tool in the croatian hotel industry*, <http://www.eurochrie2010.nl/publications/73.pdf>, preuzeto 10.02.2011.

²⁶⁴ Kothari Jagdish, Barone Elisabetta, *Finansijsko računovodstvo: Međunarodni pristup*, DATA STATUS, Beograd, 2011. godina, str. 357.

²⁶⁵ Kothari Jagdish, Barone Elisabetta, *Isto*, str. 358-359.

• други слој: стандарди у конкретној привредној грани-инвеститори и кредитори очекују, односно траже да упоређују компаније у било којој привредној грани на начин који превазилази обавезно финансијско извештавање. Како би задовољиле наведене захтеве компаније треба да допуњавају глобалне рачуноводствене стандарде додатним финансијским и нефинансијским информацијама које се тичу прошлости и будућих достигнућа компаније. Као примери додатних финансијских информација могу се навести додатне финансијске информације које обухватају нпр. приходе и слободне токове готовине, а ни једно ни друго нису обухваћени глобалним рачуноводственим стандардима. Примери нефинансијских информација обухватају мерење достигнућа које се односи на нематеријална средства, као што су робне марке, клијенти и купци, иновације. Овде треба истаћи чињеницу да је реч само о мерилима у конкретној привредној грани, нпр. туризму, а не о финансијским мерилима као што су: профит пре одбитка камате, пореза и амортизације (ЕБИТДА), профит пре одбитка камате и пореза (ЕБИТ), профит пре одбитка пореза (ЕВТ) или нето профит (профит након одбитка пореза, пондерисан просечан трошак капитала, основна добит по акцији итд., која се универзално примењују у већини привредних делатности. Финансијски део показатеља за туризам треба прво дати у апсолутним и релативним износима и то структуру прихода и расхода које треба класификовати као приходе од услуге посредовања и услуге организовања туристичких путовања и од остале приходе. Такође, приходе од услуге организовања треба разложити на приходе од јединствене, квазијединствене и нејединствене туристичке услуге. Овакво структурирање прихода и расхода отвара могућност инвеститорима и кредиторима, а и осталим корисницима рачуноводствених информација да имају адекватну полазну основу за поређење и анализу рада туристичког предузећа и предвиђање пословања туристичког предузећа и његово поређење са конкуренцијом. Када се приступи таквом разлагању прихода и расхода онда извршити израчунавање осталих показатеља као код било које друге гране којих би у нашем случају било пет група, и то за сваку врсту туристичке услуге плус остале услуге. Као нефинансијске показатеље у туристичкој грани треба укључити: задовољство купаца туристичких услуга, лојалност купаца туристичких услуга, број жалби купаца и време реаговања на њих, број изгубљених купаца, број туристичких аранжмана сортиран по врсти услуге и времену трајања, број нових купаца структуриран по врсти услуге коју је користио, износ инвестиран у кадрове по школској спреми, број запослени на боловању током године према радним местима и сл.

• трећи слој: информације специфичне за компанију-када инвеститори имају све информације из првог и другог слоја, ипак им је неопходно и да имају додатне информације специфичне за поједине компаније. Те информације би садржале погледе менаџмента на пословање и конкурентско окружење, компанијске стратегије, јединствене покретаче компанијске вредности и обавезе компаније према осталим стејкхолдерима. Као неке од информација које могу користити веће групе корисника а специфичне су за одређени хотел, конкретно биле би: хотел се налази на северу, хотел се налази на југу, хотел је на језеру, хотел је у тропским крајевима где је била пандемија грипа и слично.

Табела 30: Предложени модел напомена уз финансијске извештаје

<p>I Општи део</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Изјава о усаглашености са МСФИ 2. Кратак преглед значајних примењених рачуноводствених политика 3. Додатне информације таксативно приказане по финансијским извештајима 4. Остала обелодањивања
<p>II Посебан део</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Финансијске информације <ol style="list-style-type: none"> а) део који се односи на услугу посредовања б) део који се односи на услугу пружања туристичких услуга в) део који се односи на остале услуге   2. Пословне информације

Општи део би био применљив за сва привредна друштва, без обзира којој од привредних делатности припадају и садржао би елементе наведене у претходним страницама овог дела. Посебан део би имао две кључне целине чију садржину би требало да прихвате предузећа која се баве у нашем случају пружањем туристичких и угоститељских услуга. Тако би у делу финансијских информација, посебна пажња била посвећена врсти услуга које предузеће пружа са посебним нагласком на јединствену туристичку услугу, квазијединствену туристичку услугу и нејединствену туристичку услугу са једне стране и услугу посредовања са друге стране. Пословне информације би представљале структуриране податке о пословним плановима, пословним стратегијама, податаке о кварталним и сегментима пословања, ризицима пословања. Закључује се да у пословном извештавању могу се наћи елементи сета нефинансијских мера које је развила Данска агенција за развој трговине и туризма,²⁶⁶ а то су:²⁶⁷

²⁶⁶ Danish Agency for Development of Trade and Industry.

²⁶⁷ Стефановић Радослав, Обрадовић Владимир, *Пословно извештавање сегмент корпоративног управљања*, Монографија, Корпоративно управљање у условима транзиције, Економски факултет Крагујевац, Крагујевац 2004. година, стр. 83-84.

- људски ресурси – ова категорија обухвата извештаје о структури, управљању и сатисфакцији људским ресурсима;
- потрошачи – ова категорија обухвата извештај о саставу, управљању и сатисфакцији потрошача;
- технологија – ова категорија типично обухвата извештаје о обиму, функцији и апликацији информационо-технолошких система;
- процеси – ова категорија типично обухвата извештаје о обиму, опреми и ефикасности пословних активности.

За конструисање посебног дела напомена уз финансијске извештаје треба узети у обзир захтеве које поставља МСФИ 8 Сегменти пословања.

**IV ДЕО-ПРОЦЕС РЕВИЗИЈЕ ФИНАНСИЈСКИХ
ИЗВЕШТАЈА ТУРИСТИЧКОГ ПРЕДУЗЕЋА**

1. Карактеристике процеса ревизије у угоститељско-туристичком предузећу

Методологија ревизије коју спроводи одређена ревизорска фирма није прописана, али основне назнаке, односно оквира процеса ревизије можемо видети у Међународним стандардима ревизије. Којој од фаза процеса ревизије или целокупном процесу ревизије ревизорска фирма ће дати примат зависи од процене ревизорске фирме и њене спремности да прихвати ризик и сноси одговорност за исказано мишљење.²⁶⁸

Пре него што приступимо дефинисању фаза ревизије за угоститељско-туристичка предузећа даћемо шеме опште шеме процеса ревизије које ћемо касније модификовати у зависности од типа предузећа и врсте услуга које та предузећа пружају.

Шема 13: Приказ процеса ревизије²⁶⁹

²⁶⁸ Жагер Катарина, Сачер Мамић Ивана, Север Сања, Жагер Лајош, Исто, стр. 189.

²⁶⁹ Soltani Bahram, Isto, str. 218.

Процес ревизије боље се схвата уколико се да детаљни опис садржине сваке од фаза ревизије. У наставку дајемо детаљнији процес ревизије са описом свих фаза:²⁷⁰

1. *План ревизије* - Упознавање са природом потенцијалног клијента и развој ревизије кроз дефинисање стратегија, плана и програма.
2. *Добивање (прихватање) упознатог клијента, његовог окружења и интерних контрола* – У овој фази се спроводи процена ризика процедура, укључујући:
  - Испитивање менаџмента и других унутар ентитета.
  - Аналитичке процедуре.
  - Обсервација и инспекција активности пословања, итд.
  - Испитивање других изван компаније (тј. легалних саветника, вредновање експертиза).
  - Преиспитивање информација из екстерних извора.
3. *Процена ризика материјалне грешке и дизајнирање ревизорских процедура* – Кроз ову фазу неопходно је обавити два посла. Прво: треба извршити идентификовање и процену ризика материјалне грешке за стања рачуна, класификованих трансакција, и обелодањивање, разматрањем: Шта може бити погрешно? Да ли је битно укључено? Вероватноћа материјалне грешке? Друго: Извршити дизајнирање ревизорских процедура.
4. *Вршење ревизорских процедура* – Спроводимо кроз: а) процене (тестови контрола, аналитичке процедуре, тестови детаљних трансакција и стања) и б) ревизорске процедуре (инспекција, посматрање, испитивање, потврђивање, рекалкулација, реизвршење).
5. *Комплетирање ревизије* – У овој фази од ревизора се очекује да спроведе следеће ревизорске процедуре:
  - Истраживање некњижених обавеза.
  - Преиспитивање минуте сусрета.
  - Извршење финалних аналитичких процедура.
  - Извршење процедура за идентификовање потенцијалних губитака.
  - Преиспитивање извршених специјалних догађаја.
  - Добивање репрезентативног писма.

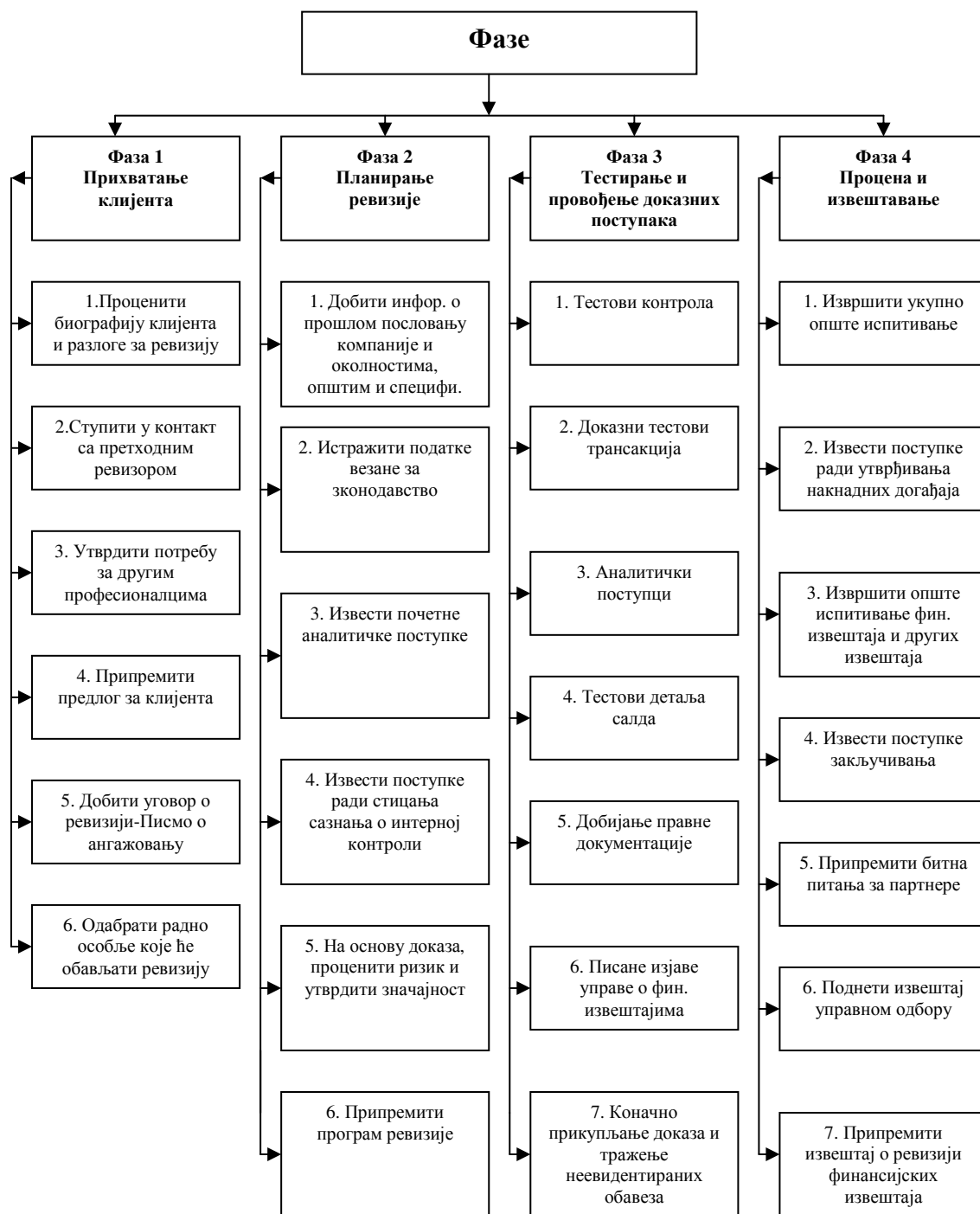
---

²⁷⁰ Лукић Радојко, *Ревизија у банкама*, прво издање ЦИД Економски факултет Београд, 2010. година, стр. 11. према Whittington, O.R. and Pany, K., *Principles of Auditing & Other Assurance Services*, McGraw-Hill, Irvin, Boston, 2008, str. 188.

- Еваулација ревизорских налаза.
6. *Формирање мишљења и проблеми ревизорског извештаја* – Ревизор кроз ову фазу треба да изрази своје мишљење о финансијским извештајима уз уважавање следећа два захтева: а) Јавне компаније приказују захтевано извештавање интерне контроле и финансијске извештаје. б) Нејавне компаније обично приказују само укључено у приказивање финансијских извештаја.

У наставку је приказујемо стандардни модел процеса ревизије који представља повезивање дата претходна два процеса ревизије.

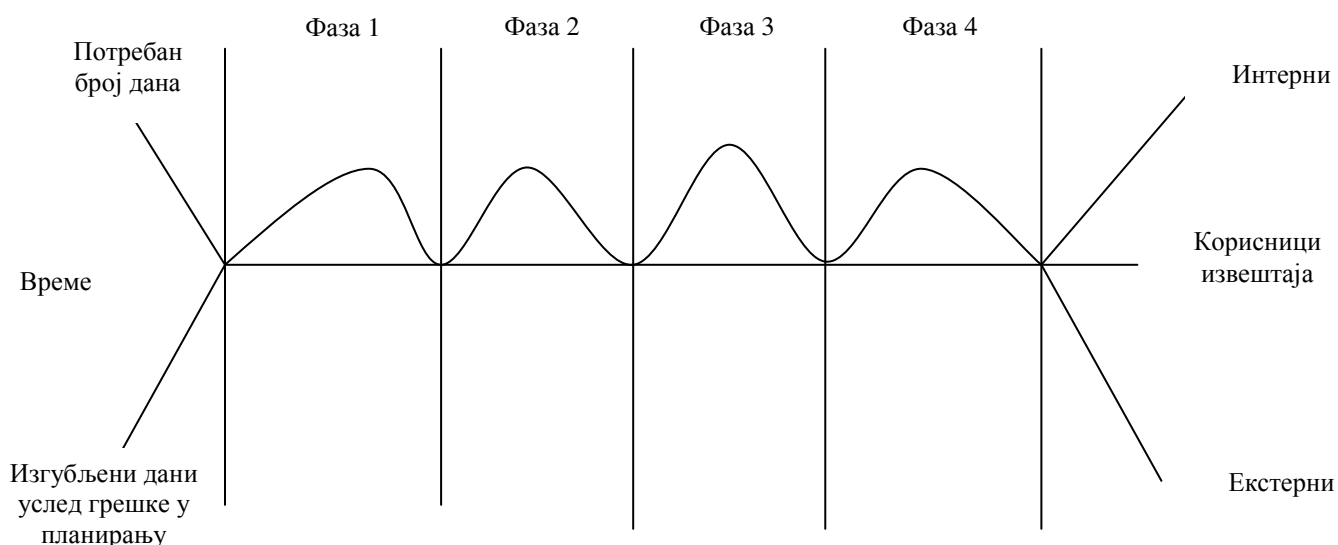
Шема 14: Стандардни модел процеса ревизије²⁷¹

Пример процеса ревизије на бази стандардног модела можемо приказати кроз следећу шему:

²⁷¹ Шема конструисана према Hayes Rick, Schilder Arnold, Dassen Roger, Wallage Philip, *Principi revizije- Međunarodna perspektiva*, превод Savez računovođa i revizora Republike Srpske, Banja Luka 2002. година, стр.117.

Шема 15: Процес (пут) ревизије²⁷²

Наведена шема представља идеалан пут (без изгубљених дана, што је у пракси крајност), односно процес ревизије који је подељен у четири фазе. Кроз сваку фазу дати су поступци из стандардног модела који су услов за успешан прелазак у следећу фазу.

Процес ревизије је један интегративан процес и у пракси је тешко извршити раздвајање појединих фаза. Ову чињеницу најбоље потврђује детаљна анализа темељних фаза интегративног процеса ревизије финансијских извештаја.²⁷³

1. *Прелиминарне активности и преузимање обавезе обављања ревизије* – Процес ревизије започиње упућивањем писма клијенту у ком он потврђује своје именовање и указује на циљ и делокруг ревизије и јасно истиче његову одговорност и обавезе. Менаџмент стављањем свог потписа на писмо ревизора и враћањем писма ревизорској кући потврђује да је сагласан са условима које је ревизор поставио, односно да зна своје обавезе у овом процесу. Писмо се пише сваке године уколико долази до промене менаџмента од претходне ревизије, а уколико тих промена нема не постоји ни потреба за писањем писма сваке године уколико постоји дугорочнија сарадња између менаџмента и ревизора.

2. *Упознавање пословања клијента, прелиминарни аналитички поступци и планирање ревизије* – Када преузме обавезу обављања ревизије ревизор мора да упозна клијента. Упознавање клијента обавља на више начина: кроз финансијске и нефинансијске информације о клијенту, кроз упознавање ширег и ужег окружења у којем клијент послује, затим уколико је у питању специфична делатност као што је

²⁷² Васиљевић Момчило, *Информације о пословању компаније у функцији квалитетног плана екстерне ревизије*, Пословна политика број 7-8/2009. година, стр. 55.

²⁷³ Жагер Катарина, Сачер Мамић Ивана, Север Сања, Жагер Лајош, Исто, стр. 189-192.

туризам ту треба узети у обзир и информације које су везане за ту специфичну делатност и сл. Приликом упознавања клијента изузетну корист доносе аналитички поступци (анализа значајних показатеља и тенденција, укључујући и резултате истраживања неуобичајених промена и ставки) који представљају смернице ка подручјима где су могући ризици. Током целог процеса ревизије спроводи се и планирање ревизије које је квалитетније уколико се и менаџмент клијента укључи у планирање. План је помоћно средство за ревизоре, менаџмент, али и за друго особље укључено у процес ревизије.

3. *Концепт значајности и процена ризика ревизије* – Кроз прелиминарне аналитичке поступке, план ревизије и познавањем пословања клијента ревизорске фирме дефинише се значајност и врши процена ризика комплетне ревизије и ревизије појединих билансних категорија.

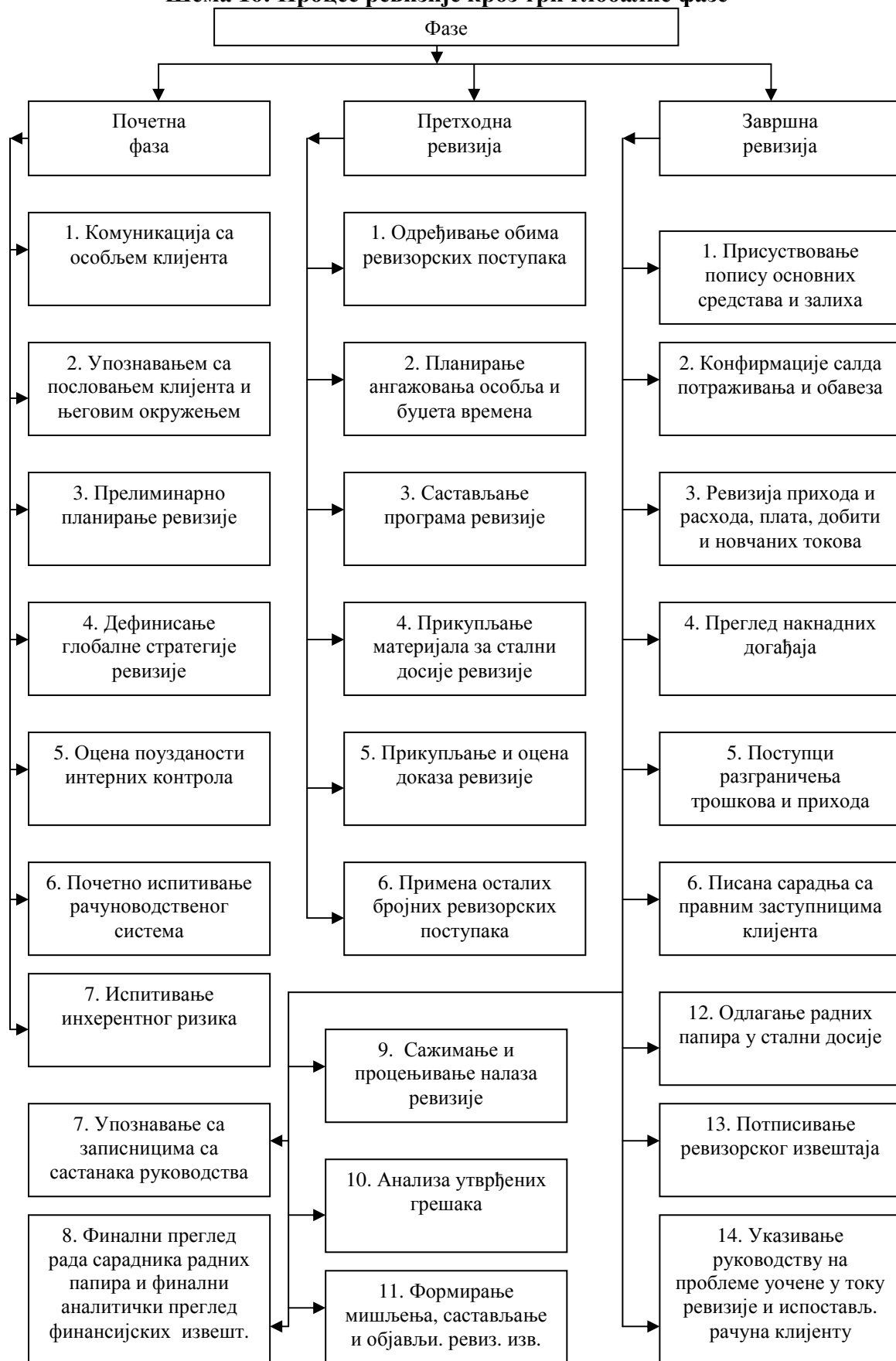
4. *Утврђивање прелиминарне стратегије ревизије* – На основу познатих чињеница дефинише се прелиминарна стратегија ревизије која ће бити подложна променама у зависности од промене плана ревизије, а све у циљу свођења на разумну меру ризика ревизије.

5. *Упознавање и оцена састава интерних контрола и клијента* – Приликом анализе интерних контрола у обзир се узимају рачуноводствене и нерачуноводствене интерне контроле и анализира се постојање одељења интерне ревизије и њеног места у организационој шеми клијента ревизије. Постојање добро организованих интерних контрола олакшава и скраћује процес ревизије и утиче на ревизора да процени контролни и инхерентни ризик на прихватљивом нивоу.

6. *Спровођење доказних поступака* – За изражавање мишљења о реалности и објективности финансијских извештаја ревизор мора прибавити одговарајуће доказе. Приликом прибављања доказа ревизор користи следеће методе: инспекцију, посматрање, испитивање и потврђивање, израчунавање, аналитички увид. Прикупљени докази одлажу се радне папире ревизора и основа су за давање мишљења.

7. *Комплектирање ревизије и састављање ревизорског извештаја* – Завршетком ревизије ревизор изражава мишљење о финансијским извештајима. А шта све можемо укључити у комплектирање ревизије даћемо кроз наредну шему, где ћемо процес ревизије посматрати као три глобалне фазе..

Шема 16: Процес ревизије кроз три глобалне фазе²⁷⁴

²⁷⁴ Шема дата према Љубисављевић Снежана, *Улога екстерног ревизора у окружењу*, Економски факултет универзитета у Крагујевцу, година 2000, стр. 107-108.

За обављање ревизије неопходно је утрошити време и енергију. Основни циљ ревизора је да дефинише оптималан процес ревизије. То значи, да ревизор уз мање утрошено време и енергију добије квалитетан ревизорски извештај. То може постићи ако на прави начин дефинише процес ревизије, који се разликује од клијента до клијента. Не постоје два идентична процеса-пута.²⁷⁵

Ревизија, као систематичан процес, почиње оног тренутка када клијент затражи ревизорску услугу, а завршава се састављањем извештаја о ревизији, уз јасну назнаку да се ради о континуираном процесу активности где прво морамо одредити стратегију и планирати како да применимо стратегију, а завршава се контролом начина извршења ревизије.²⁷⁶

Из изнетих навода и приказаних планова ревизије са појединим сличним фазама процеса ревизије јасно можемо закључити да посао који ревизор мора обавити је идентичан, а то је ревизија а да су у питању различите стратегије које се примењују у ревизорским фирмама само средство да се ревизија обави ефикасније и ефективније. Ми ћемо у кроз следеће стране докторске дисертације предложити шеме ревизорских процеса који могу послужити као општи модели за процес ревизије туристичко-угоститељских предузећа уз навођење поступака за сваку од наведених фаза.

Приликом, идентификовања фаза ревизије туристичко-угоститељских предузећа и предлагања модела процеса ревизије, неопходно је поћи од послова које пружају ова предузећа, а који представљају основу за дефинисање процеса ревизије. Базу из које ћемо изводити општи модел дајемо кроз следећу шему:

---

²⁷⁵ Васиљевић Момчило, Исто, стр. 55.

²⁷⁶ Љубисављевић Снежана, Исто, стр. 107.

Шема 17: База послова као основа за конструисање процеса ревизије

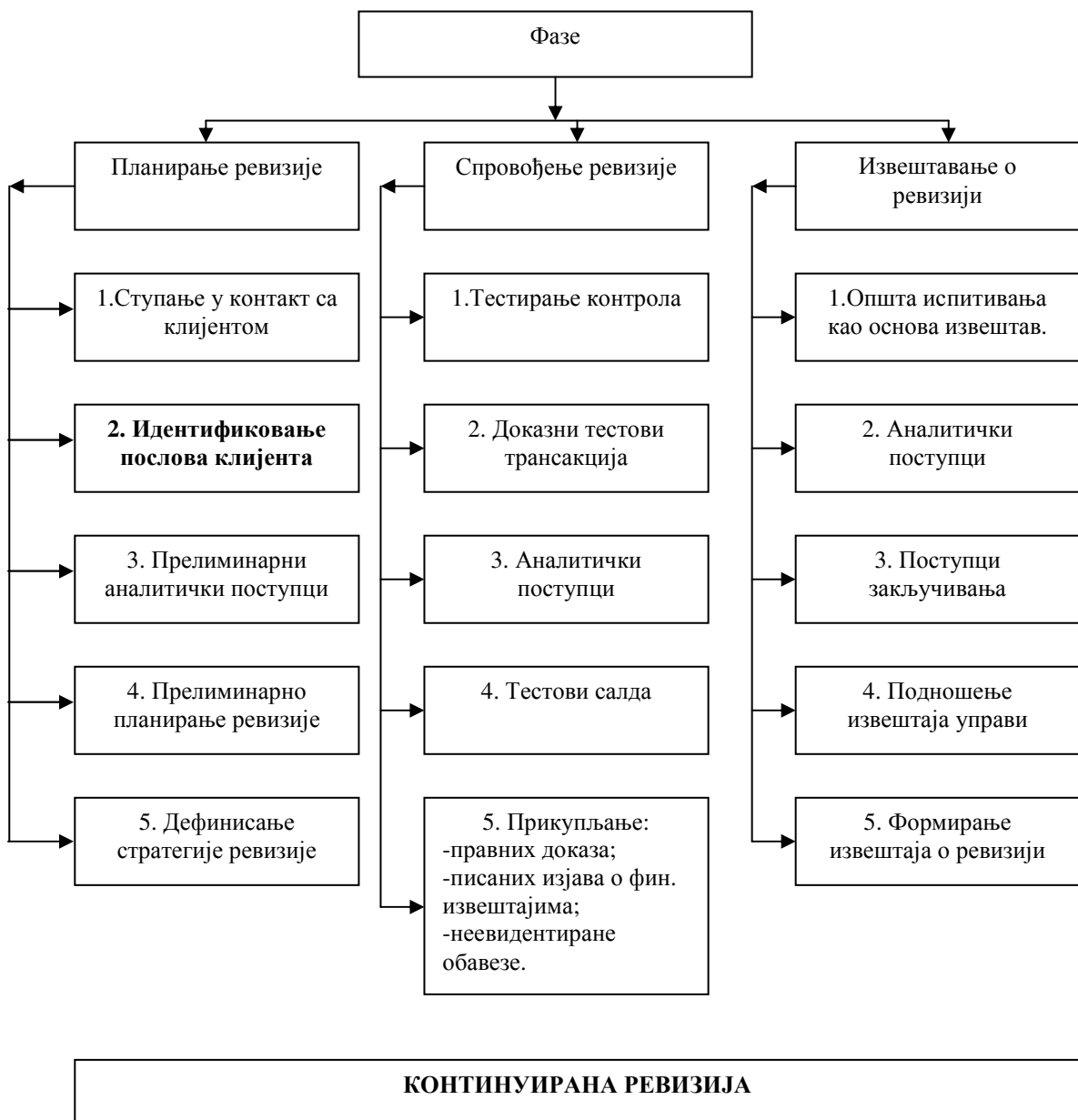
Према МСР 300 – Планирање ревизије финансијских извештаја²⁷⁷ ревизор треба да планира ревизију како би се ангажовање извршило на ефикасан начин, а све се то постиже кроз развијање опште стратегије ревизије за ангажовање и развијање плана ревизије, како би смо ризик ревизије свели на прихватљив ниво.

²⁷⁷ Међународни стандарди и саопштења ревизије, уверавања и етике, Исто, стр.427.

1.1. Фазе процеса ревизије угоститељских предузећа

На основу приказаних фаза ревизије, датих по разним ауторима, у наставку ћемо дати комбинацију претходних модела за које сматрамо да су адекватни за област ревизије туристичко-угоститељских предузећа, пре свега због специфичне делатности којом се ова баве, односно карактеристичним пословима чије познавање унапред умањује трошкове целокупног процеса ревизије.

Шема 18: Процес ревизије угоститељских предузећа

Приликом спровођења процеса ревизије туристичко-угоститељских предузећа ми полазимо од исте основе, а то је да процес ревизије у овим предузећима обухвата три базне фазе, уз разликовање активности у оквиру наведених фаза. Као кључне фазе наводимо:

- планирање ревизије;
- спровођење процеса ревизије и
- извештавање о ревизији.

Сам процес ревизије треба да буде инструмент за извршење појединих циљева који су таксативно постављени по фазама: прво је одређивање обима и типа доказа који ће бити испитивани, друго је тестирање доказа како би ти докази потврдили да чињеницу да финансијски извештаји истинити и објективни, треће је сумирање доказа односно финализација процеса ревизије који се крунише извештајем.

Из презентираних шема уочавамо да сам први део процеса ревизије, односно планирање ревизије подразумева пет подфаза или поступака које треба спровести, уз напомену да су поједине фазе у пракси испреплетане. Тако приликом приступању процесу ревизије угоститељских предузећа имамо, као кључне и неопходне, следеће фазе:

- *ступање у контакт са клијентом*-подразумева добијање информација о компанији, односно клијенту и грани у којој обавља делатност конкретна компанија. Тако као један, од могућих спискова питања о клијенти у литератури се наводе информације које ћемо дати кроз следећу табелу, уз додавање сета питања везаних за угоститељство:

Табела 31: Упознавање клијента-питања за размишљање²⁷⁸

Група питања	Опис питања	Појашњење питања
А	Општи економски фактори	<ul style="list-style-type: none"> • Општи ниво економске активности (рецесија, раст); • Каматне стопе и расположивост финансијских средстава; • Инфлација, ревалоризација валуте; • Државна политика;²⁷⁹ • Курсеви страних валута и контроле.
Б	Привредна грана, важни услови који утичу на пословање предузећа	<ul style="list-style-type: none"> • Тржиште и конкуренција; • Циклична или сезонска активност; • Промена производне технологије; • Пословни ризик;²⁸⁰ • Кључни показатељи и статистички

²⁷⁸ Hayes Rick, Schilder Arnold, Dassen Roger, Wallage Philip, Isto, str.159-161.

²⁷⁹ Овде се пре свега мисли на: монетарну, фискалну, финансијске подстицаје (владини програми помоћи), тарифе трговинске рестрикције.

²⁸⁰ Аутори на пример овде убрајају: опадајућу потражњу, вишак капацитета, озбиљну конкуренцију цена.

		<p>подаци о редовном пословању;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Захтеви окружења и с тим везани проблеми; • Регулаторни оквир; • Извори и трошкови снабдевања енергијом; • Специфична или јединствена организација.²⁸¹
В	Пословни субјект	<ul style="list-style-type: none"> • Управа и власништво-битне карактеристике: <ul style="list-style-type: none"> - Структура друштва-приватна, јавна, државна (укључујући све скорашње или планиране промене); - Власници и повезане стране (локалне, стране, пословни углед и искуство); - Структура капитала (укључујући све скорашње или планиране промене); - Организациона структура; - Циљеви, филозофија и стратешки планови управе; - Куповине, спајања или продаја пословних активности (планиране или недавно извршене); - Извори и методе финансирања (садашњи и прошли); - Управни одбор,²⁸² - Оперативни менаџмент,²⁸³ - Функција интерне ревизије (постојање и квалитет); - Став према општим условима спровођења интерне контроле. • Пословање привредног субјекта – производи, тржиште, добављачи, расходи, пословне активности: <ul style="list-style-type: none"> - Природа пословања;²⁸⁴ - Локација производних објеката, складишта и канцеларија; - Запосленост;²⁸⁵ - Производи, услуге и тржишта;²⁸⁶ - Важни добављачи роба и услуга;²⁸⁷ - Залихе (локација, количине); - Франшизе, лиценце, патенти; - Важне категорије расхода;

²⁸¹ На пример ослањање на уговор о рад, методе финансирања, рачуноводствене методе.

²⁸² Код Управног одбора битно је анализирати: састав, пословни углед и искуство појединаца, независност пословног менаџмента и контрола над њим, учесталост састанака, постојање ревизорске комисије и обим активности, постојање политике пословног понашања друштва, промене професионалних саветника (нпр. адвоката).

²⁸³ За оперативни менаџмент који води редовно пословање неопходно је прикупити податке о: искуству и репутацији, ротацији управе, кључно финансијско особље и њихов статус у организацији, радно особље рачуноводственог одељења, подстицајни или наградни планови као део новчане накнаде (нпр. на основу добити), коришћење прогноза и финансијских планова, притисак на управу (нпр. претерана доминација једног појединца, неразумни рокови за објављивање резултата), информациони систем управљања.

²⁸⁴ На пример производња, veleпродаја, финансијске услуге, увоз, извоз ислично.

²⁸⁵ Запосленост може бити дата по: локацијама, попуњености радних места, платним нивоима, синдикалним уговорима, пензионим осигурањима, државним прописима и слично.

²⁸⁶ Ми ћемо детаљнију поделу дати кроз групу питања „Г“ а постоји могућност да се и ова категорија прошири у коју овде убрајамо: главне купце и уговоре, услове плаћања, бруто марже, учешћа на тржишту, конкуренцију, извоз, политику утврђивања цена, репутацију производа, гаранције, књигу поруџбина, трендове, маркетиншку стратегију и циљеве, производни процес и друго.

²⁸⁷ Овде треба посебно анализирати: дугорочност уговора, стабилност испорука, услове плаћања, увооз, методе испоруке као што је „just-on-time“ и слично.

		<ul style="list-style-type: none"> - Истраживање и развој; - Средства, обавезе и трансакције у иностраној валути-по валутама, премоштавања (заштита или осигурање) од валутног ризика - Законодавство или прописи који битно утичу на пословну организацију; - Информациони систем-постојећи, планови за промену; - Структура дуга, укључујући клаузуле уговора о зајму и ограничења. • Финансијска успешност пословања-фактори везани за финансијско стање пословног субјекта;²⁸⁸ • Услови извештавања-спољни утицаји који утичу на управу при припреми финансијских извештаја; • Законодавство.²⁸⁹
Г ²⁹⁰	Остала питања специфична за конкретно предузеће	<ul style="list-style-type: none"> • Врсте и ниво услуга које пружа конкретно предузеће;²⁹¹ • Оријентација рачуноводства: <ul style="list-style-type: none"> -на хотелијерске услуге или -на угоститељство. • Остале информације које захтева ревизор специјалиста за област угоститељства или други ангажовани специјалисти за ову грану.

Приликом ступања у контакт са клијентом ревизорско предузеће се одређује за прихватање посла, ако се ради о новом клијенту, или за наставак посла уколико је у питању клијент код кога је већ вршена ревизија. Ако је у питању предузеће код кога је већ вршена ревизија нема потребе за успостављањем контакта са претходним ревизором.

- *идентификовање послова клијента*-теоријски гледано представља посебну под фазу у процесу планирања ревизије, а све у циљу да се укаже на неопходност ангажовања квалификованих специјалиста-ревизора како би смо што ефикасније и ефективније обавили процес ревизије у конкретном угоститељском предузећу. Када упознамо послове које обавља угоститељско предузеће онда разматрамо могућност ангажовања ревизора специјалиста за ту област и ангажовање других неопходних специјалиста за ову област. Циљ нам је да у овој под фази припремимо предлог писма о ангажовању за клијента, добијемо потписано писмо и извршимо избор тима за обављање ревизије конкретног угоститељског предузећа;

²⁸⁸ У овом делу треба узети у обзир: кључне показатеље и статистичке податке о пословању, трендове и друго.

²⁸⁹ Ту се сврставају: регулаторни услови и захтеви, опорезивање, питања вредновања и објављивања која нису карактеристична за предузеће, захтеви ревизорског извештавања, корисници финансијских извештаја и слично.

²⁹⁰ Наведену групу питања смо проширили и она се односи на угоститељство.

²⁹¹ Овде посебно треба анализирати врсту и ниво услуга конкретног угоститељског предузећа, односно да ли у структури услуга доминирају услуге смештаја, услуге хране и пића, кетеринг.

- *прелиминарни аналитички поступци*-се користе за боље разумевање пословања и како би се утврдила критична подручја која могу навести на погрешно планирање, а касније и на спровођење процеса ревизије. Наиме, циљ²⁹² аналитичких поступака у фази планирања процеса ревизије је помоћ при планирању природе, временског распореда и обима поступака ревизије. Према МСР 520-Аналитички поступци, дефинисане су ситуације када морамо, а када можемо да се одредимо за спровођење аналитичких поступака у процесу ревизије. Ове ситуације најбоље можемо илустровати кроз следећу матрицу:

Матрица 3: Спровођење аналитичких поступака кроз процес ревизије у складу са МСР 520²⁹³

Фазе процеса ревизије	Аналитички поступци	
	Мора ²⁹⁴	Може ²⁹⁵
Планирање ревизије	ДА	ДА
Спровођење ревизије	НЕ	ДА
Извештавање о ревизији	ДА	ДА

- *прелиминарно планирање ревизије*-ова подфаза обухвата два корака-процене: места интерних контрола и инхерентних ризика. Када ове процене објединимо са претходним аналитичким поступцима добијамо основу за постављање адекватног плана ревизије и дефинисање програма на основу тог плана.

Природа, временски распоред и обим поступака које ревизор треба да обави како би стекао сазнање о интерним контролама и рачуноводственом систему зависи од: величине и сложености предузећа и његовог компјутерског система, питања значајности, врсте интерних контрола, природе документације о специфичним интерним контролама, ревизорове процене инхерентног ризика.²⁹⁶

²⁹² Hayes Rick, Schilder Arnold, Dassen Roger, Wallage Philip, Isto, str.165.

²⁹³ *Међународни стандарди и саопштења ревизије, уверавања и етике*, Исто, стр.557-558.

²⁹⁴ У параграфу 2. МСР 520 Аналитички поступци се каже: „Ревизор треба да примени аналитичке поступке као поступке процене ризика у сврхе стицања разумевања правног лица и његовог окружења као и у фази свеобухватног прегледа на крају ревизије.“

²⁹⁵ У параграфу 7. МСР 520 Аналитички поступци се каже: „ Аналитички поступци се користе за следеће сврхе: а) као поступци процене ризика у циљу обезбеђивања разумевања правног лица и његовог окружења; б) као поступци суштинског испитивања када је њихово коришћење ефективније или ефикасније од детаљних провера, у циљу смањења детекционог ризика за специфичне тврдње у финансијским извештајима на прихватљиво низак ниво; в) као општи преглед финансијских извештаја на крају ревизије.

²⁹⁶ Hayes Rick, Schilder Arnold, Dassen Roger, Wallage Philip, Isto, godina, str.167.

Као један од компоненти ревизијског ризика који није под контролом ревизора, *инхерентни ризик*²⁹⁷ је својствен свакој пословној активности и не може се контролисати. У оквиру планирања ревизије неопходно је анализирати услове његовог појављивања и карактеристике овог ревизијског ризика. Инхерентни ризик настаје услед саме природе пословања, врсте трансакције или природе салда на рачунима. Ревизор треба да процени инхерентни ризик приликом израде плана ревизије. Инхерентни ризик процењујемо:

- на нивоу финансијских извештаја и
- на нивоу рачуна
  - на нивоу улазних трансакција на конкретном рачуну,
  - на нивоу излазних трансакција на конкретном рачуну и
  - на нивоу салда конкретног рачуна.

Сама процена инхерентног ризика односи се на процењивање услова и особина инхерентног ризика, а све то у циљу индентификовања области у којима ризик од нетачних материјалних тврдњи може бити висок. Узимајући у обзир чињеницу да се инхерентни ризик и услови његовог појављивања не могу контролисати од стране ревизора, манаџмент предузећа-клијента дужан је да постави ефективну и ефикасну рачуноводствену структуру и да утврди посебне процедуре које осигуравају реалност финансијског извештавања.

Планирање ревизије обухвата техничке и административне аспекте. За разлику од техничког аспекта који је одређен стратегијом ревизије, административни аспект планирања ревизије се односи на бројне одлуке административне природе које се доносе у току спровођења стратегије ревизије.²⁹⁸

- *дефинисање стратегије ревизије*-развијање стратегије захтева висок ниво ревизорског знања и искуства. Поставља се питање која је најефикаснија ревизорска стратегија? Универзалан одговор на ово питање не постоји, а се с правом у литератури²⁹⁹ истиче да најефикаснија ревизија је она која за производ има најниже трошкове по клијенту, наравно али не на штету квалитета процеса ревизије. Приликом развијања стратегије ревизор ће узети у обзир све напред наведене кораке. Тако на пример приликом планирања ревизије мора утврдити која ће стратегија бити коришћена у погледу ослањања на интерне контроле као део плана ревизије сваке тврдње финансијског извештаја.

---

²⁹⁷ Васиљевић Момчило, Јанковић Марина, *Процена контролног ризика у функцији смањења ризика ревизије*, Институт за економику и финансије Београд, Ревизор број 43/08, стр. 63.

²⁹⁸ Љубисављевић Снежана, Исто, стр. 123.

²⁹⁹ Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, *Ревизија, теорија и пракса*, пето измењено и допуњено издање, Исто, стр. 144-145.

Друга фаза процеса ревизије такође може бити посматрана кроз пет подфаза:

- *тестирање интерних контрола*-приликом вредновања интерних контрола ревизору је на располагању основни метод који садржи неколико обимних поступака.³⁰⁰

а) постизање разумевања (на довољно детаљном нивоу) интерне контроле и њених компоненти³⁰¹; б) процена контролног ризика; в) тестови контроле; г) поновна процена контролног ризика; д) одређивање учинка процене контролног ризика на доказне тестове.

Овде треба истаћи и чињеницу да у прошлости стандардне контроле је успостављало руководство и све операције су се процењивале и поредиле у којој мери се усвојене контроле поштују. Данас је ситуација сасвим другачија. Наиме, предузећа се сада фокусирају на начин на који ризици могу да утичу на напредак, а затим приступају изради контрола за решавање значајних ризика.³⁰² Ова констатација намеће закључак да и ревизор приликом тестирања интерних контрола мора имати идентичан приступ.

- *доказни тестови трансакција*-представљају део доказног поступка које ревизор користи а све у циљу добијања, односно откривања значајних грешака у финансијским извештајима које ревизор користи поред аналитичких поступака када су они потребни. Докази које ревизор прибавља могу се груписати у две велике групе:³⁰³ а) доказни материјал који је одмах на располагању (документација,³⁰⁴ рачуноводствене евиденције,³⁰⁵ остале евиденције,³⁰⁶ физичко постојање имовине и докумената о власништву.³⁰⁷) и б) докази који се креирају (објашњења руководства и службеника,³⁰⁸ упитници,³⁰⁹ усаглашавање стања са трећим лицима,³¹⁰ догађаји на крају године,³¹¹

³⁰⁰ Hayes Rick, Schilder Arnold, Dassen Roger, Wallage Philip, Isto, str.259-260.

³⁰¹ Приликом дефинисања шта чини компоненте интерне контроле, а које ћемо посебно обрадити у делу који се односи на интерну контролу, послужићемо се COSO моделом који каже да компоненте интерних контрола чини следећих пет елемената: окружење контрола, процена ризика, контролне активности (процедуре), информације и комуницирање, мониторинг (праћење)

³⁰² Pickett Spencer K.H., *The internal Auditor at Work*, Isto, стр. 46.

³⁰³ Љубисављевић Снежана, Исто, стр. 88-89.

³⁰⁴ На пример: фактура добављача се користи као доказ исправно прокњижене набавке у књиговодству предузећа, наруџбницом се потврђује да је роба стварно била потребна предузећу, а пријемница као документ даје одговор на питање да ли је роба била задовољавајућег квалитета.

³⁰⁵ Основне евиденције (дневник и главна књига) и помоћне евиденције (књига благајне, аналитичке евиденције купаца, добављача, материјала, робе, основних средстава и сл.).

³⁰⁶ То су разни интерни извештаји који се припремају за менаџмент, па тако када је у питању угоститељско-туристичка делатност то могу бити извештаји о заступљености појединих сектора у укупној делатности фирме и структуре услуга у оквиру сваке делатности, затим зашто поједини објекти нису радили током године, нпр. због елементарних непогода и друго.

³⁰⁷ Уколико ревизор присуствује попису он потврђује да залихе постоје, али не потврђује њихово власништво. За случај када он не присуствује попису он може користити аналитичке поступке као инструмент за доказ да су залихе заиста постојале.

³⁰⁸ За сва неуобичајена књижења у рачуноводственим евиденцијама, као и сва корективна и допунска књижења на крају године неопходно је прибавити одговарајућа објашњења.

³⁰⁹ Кроз ове упитнике где се налазе питања о постјању рачуноводствених контрола у појединим деловима рачуноводственог система и која служе ревизору као доказ да вреднује контроле у тим деловима.

дедуктивно закључивање). На крају овде треба изнети и захтеве МСР 500-Ревизијски докази³¹² који упућује у параграфу 2. да ревизор треба да прикупи задовољавајући ревизијски доказ који му омогућава да изведе оправдане закључке на којима ће заснивати мишљење.

- *аналитички поступци*-знамо да се докази прикупљају континуалној основи из финансијских извештаја и осталих пратећих докумената и када постоји разлика између података прикупљених из документације и података прикупљених на бази аналитичких поступака. Оцновни циљ³¹³ аналитичких поступака у фази спровођења процеса ревизије, уз напомену да стандарди не захтевају њихову обавезност у овој фази, је добијање доказа о одређеним изјавама руководства у вези са салдима рачуна и класама трансакција. Овде треба узети у обзир и чињеницу да ефикасност зависи од: природе изјаве, веродостојности и предвидивости односа, поузданости података, прецизности очекивања. Значи код примене аналитичких поступака треба узети у обзир и тестове контроле припреме информација које се користе за аналитику. Аналитички поступци³¹⁴ обухватају процену финансијских информација путем анализе вероватних односа између финансијских и нефинансијских података и то су поступци који често обухватају истраживање идентификованих флукуација и односа који нису у складу са другим релевантним информацијама или одступају од њих.

- *тестови салда*-су тестови којима се тестирају коначни износи салда у финансијским извештајима. Тестови салда рачуна и тестови трансакција су повезани. Тестови салда се користе за испитивање потцењених и прецењених позиција финансијских извештаја. Циљ ових тестова је испитивање стварних детаља рачуна који имају висок обрт као што су: готовина, потраживања од купаца, обавезе према добављачима и слично. Захваљујући двоструком књижењу могуће је да испитивањем једне стране једног рачуна аутоматски значи да испитујемо и другу страну дугог рачун, то се зове координација тестирања и она је средство за постизање ефикасности у програму ревизије без жртвовања ефикасности. У наставку ћемо дати приступ који полази од чињенице да стање имовине и расхода тестирамо за увећање, а остале билансне позиције за умањење. Овакви односи могу бити коришћени за обликовање

---

³¹⁰ Без обзира на постојање записника, извода или неког другог документа о усаглашеним ставкама са повериоцима или дужницима ревизор приступа независној провери односно потврди кроз екстерне потврде или конфирмације које могу бити позитивне или негативне.

³¹¹ У циљу потврде нпр. да су производи вредновани по одговарајућој цени коштања или тржишној цени ревизор врши анализу продаја производа након нове године.

³¹² *Међународни стандарди и саопштења ревизије, уверавања и етике*, Исто, стр.524.

³¹³ Hayes Rick, Schilder Arnold, Dassen Roger, Wallage Philip, Isto, str.165.

³¹⁴ *Међународни стандарди и саопштења ревизије, уверавања и етике*, Исто, стр.533.

других приступа за специјализовану индустрију или одређене неубичајене околности.³¹⁵

Табела 32: Односи везани за смер тестирања³¹⁶

Директни тестови		Симултани директни тестови				
Салдо рачуна	Смер	Средства	Обавезе	Сопствени капитал	Приходи	Расходи
Средства	Пр	По	Пр	Пр	Пр	По
Обавезе	По	По	Пр	Пр	Пр	По
Сопствени капитал	По	По	Пр	Пр	Пр	По
Приходи	По	По	Пр	Пр	Пр	По
Расходи	Пр	По	Пр	Пр	Пр	По

Пр-прецењеност, а По-потцењеност

- *прикупљање осталих доказа³¹⁷*-ова остале доказе ревизор прикупља било од запослених или лица која су задужена за поједине области (нпр. од адвоката за поједине судске спорове или за доказ власништва над појединим објектима, односно шире над имовином). Неевидентиране обавезе се откривају уласком у следећу пословну годину кроз анализу плаћања обавеза које се односе на претходне периоде (ово се обично може десити за зараде исплаћене у јануару клијент понекад исте не евидентира у децембру када и настаје обавеза).

Извештавање о ревизији садржи пет подфаза:

- *Опита испитивања као основа извештавања*-у овој подфази ревизор спроводи једну свеукупну анализу послова које су обавили млађи ревизори, а послове које су обавили лиценцирани овлашћени ревизори треба да провере ревизори који нису били ангажовани на конкретној ревизији, а специјалисти су за поменућу област. Овде треба утврдити повезана лица уколико постоје, накнадне догађаје и остале информације које указују на постојање значајних недоследности у финансијским извештајима који су предмет ревизије;

- *аналитички поступци*-већ смо истакли обавезу ревизора да у складу са МСР мора да спроведе аналитичке поступке у процесу извештавања о ревизији, а све у циљу помоћи при провери постојања било каквих значајних погрешних исказа у финансијским извештајима. Аналитички поступци у овој фази процеса ревизије су средство за стицање коначног суда о објективности и истинитости финансијских извештаја;

³¹⁵ Carmichael R. Douglas, Willingham J. John, Isto, str. 222.

³¹⁶ Hayes Rick, Schilder Arnold, Dassen Roger, Wallage Philip, Isto, str. 330.

³¹⁷ Овде се мисли на прикупљање правних доказа, писаних изјава о финансијским извештајима и неевидентираних обавеза.

- *поступци закључивања*-су ревизијски поступци који се изводе у сврху довршења процеса ревизије. У наредној табели даћемо неке од карактеристичних поступака који претходе закључивању, односно који су део процеса закључивања:

Табела 33: Преглед типичних завршних поступака који претходе процесу закључивања³¹⁸

Тражење неевидентираних обавеза	- преглед новчаних исплата у периоду након датума биланса стања; - преглед дневних новчаних исплата за период након датума биланса стања; - провера података од изворног до финалног документа, једног узорка фактура, како би се утврдило на који период се односи плаћање.
Извести аналитичке поступке ради	- провере трендова и важнијих показатеља, и - провере неочекиваних налаза ревизије.
Обавити преглед радне документације	- анализу врши независни члан ревизорске фирме; - проверавају се резултати ревизијских тестова; - проверава се довољност доказа, - ради се завршна листа провера, завршни упитник; - ради се радни лист некоригованих грешака.
Процена способности предузећа да настави редовно пословање	- испитати нормалне индикације ризика; - извести аналитичке поступке; - утврдити да ли се проблеми везани за трајност пословања могу ублажити другим факторима.
Проценити резултате ревизије везане за материјалност у извештајима	
Обезбедити сагласност клијента да ће проести корективна књижења	

Из презентиране табеле уочавамо испреплетаност појединих подфаза, што указује да је наведене класификације могуће више вршити у теоријске сврхе, што ћемо и показати код појашњења процеса континуиране ревизије.

- *подношење извештаја управи*-извештај независног ревизора се прво подноси управи, односно Управном одбору који је донео одлуку о ангажовању ревизора и који својим одлукама утиче на пословну политику компаније, а посебно на место рачуноводства и спровођење рачуноводствених политика и процена. Када Управни одбор усвоји извештај ревизора дај извештај се упућује скупштини предузећа на усвајање;

- *формирање извештаја о ревизији*-прилико формирања извештаја о ревизији, уколико ревизор врши ревизију у складу са Међународним стандардима ревизије у складу са параграфом 65. МСР 700- Извештај независног ревизора о комплетном сету финансијских извештаја опште намене³¹⁹ треба да садржи минимум следеће елементе:

³¹⁸ Hayes Rick, Schilder Arnold, Dassen Roger, Wallage Philip, Isto, str. 372.

³¹⁹ Међународни стандарди и саопштења ревизије, уверавања и етике, Исто, стр.692.

- а) назив;
- б) адресат-односно коме је извештај упућен, у складу са околностима ангажовања;
- г) уводни пасус којим се идентификују финансијски извештаји који су предмет ревизије;
- д) описану изјаву одговорности руководства за припремање и фер презентацију финансијских извештаја;
- ђ) описану изјаву ревизорове одговорности да изрази мишљење о финансијским извештајима и обиму ревизије, што укључује:
  - позивање на Међународне стандарде ревизије и стандарде ревизије одређеног правног система или земље, и
  - опис рада који ревизор врши током ревизије;
- е) пасус у коме се изражава мишљење о финансијским извештајима и позивање на оквир финансијског извештавања који је коришћен при припреми финансијских извештаја (уз идентификовање земље порекла оквира финансијског извештавања када се не користе Међународни стандарди финансијског извештавања или Међународни рачуноводствени стандарди за јавни сектор);
- ж) потпис ревизора;
- з) датум ревизорског извештаја; и
- и) адреса ревизора.

1.2. Фазе процеса ревизије туристичких предузећа

Пре него што приступимо појашњењу фаза процеса ревизије туристичких предузећа напомињемо да континуирана ревизија и добро планирање уз ревизоре специјалисте даје ниже трошкове и ефективнију ревизију.

Пошто смо закључили да је нагласак на планирању процеса ревизије и познавању индустрије у којој се обавља ревизија ми ћемо кроз наша следећа излагања везана за процес ревизије истицати место и улогу познавања индустрије у којој обављамо ревизију.

Пођимо од претпоставке да се ради о предузећу „Х“ које се бави пружањем туристичких услуга у земљи и иностранству. Наведено предузеће је регистровано да поред туристичких пружа и друге услуге, на пример превоз путника.

Пре утврђивања обима неопходног посла које треба да обави, ревизор најпре мора да се упозна са пословањем предузећа. За упознавање пословања клијента ревизор може саставити упитник. У нашем примеру, пошто се ради о предузећу које се бави пружањем туристичких услуга и превозом путника, могао би се саставити специфичан упитник следеће садржине:

Табела 34: Део осталих питања специфичних за конкретно предузеће³²⁰

Редни број	Питање	Одговор		Крива планираног времена на основу прикупљених одговора
		Да	Не	
1.	Да ли предузеће пружа услуге само у земљи?		не	
2.	Да ли се предузеће бави само посредовањем у пружању услуга?		не	
3.	Да ли су купци услуга само физичка лица?		не	
4.	Да ли је проценат наплате у готовини преко 50%?	да		
5.	Да ли се продаја услуга врши и ван седишта предузећа?	да		
6.	Да ли предузеће користи изнајмљене грађевинске објекте и опрему?	да		
7.	Да ли финансијске извештаје саставља лице запослено у предузећу?	да		
8.	Да ли постоје повезана правна лица?		не	
9.	Да ли предузеће први пут врши ревизију?	да		

Одговор на претходна питања, ревизор може добити на основу података из финансијских и нефинансијских извора компаније (на пример комуникације са особљем предузећа клијента³²¹). Сагледавањем одговора прикупљених из поменутих извора, ревизор може планирати време, врсту и потребан обим доказа неопходних за обављање ревизије, и то на следећи начин.

³²⁰ Васиљевић Момчило, *Информације о пословању компаније у функцији квалитетног плана екстерне ревизије*, Исто, стр. 56.

³²¹ Љубисављевић Снежана, Исто, стр. 107.

Питање 1: Наведени одговор указује да предузеће пружа услуге и у иностранству, што значи да је за процес ревизије неопходно више времена, односно у питању је шире поље испитивања неопходног за стицање разумног уверавања.

Питање 2: Конкретно предузеће пружа две врсте услуга, превоз путника и туристичке услуге. Превоз путника предузеће обавља у земљи и иностранству. За део који обавља у земљи, то чини кроз градски и међуградски превоз. Када је у питању пружање туристичких услуга, конкретно предузеће, поред посредовања, бави се и организовањем туристичких путовања. Разноврсна и широка лепеза услуга, тражи и вежи обим посла ревизора, како у току планирања, тако и у току спровођења екстерне ревизије.

Питање 3: Услуге предузећа, поред физичких лица, користе и правна лица. Овде је битно напоменути да правна лица купују претплатне карте за своје запослене обично за градски превоз, а цене ових карата су на месечном нивоу ниже. Мало учешће правних лица у структури продаје за последицу има мање потребно време за контролу усаглашености потраживања са купцима.

Питање 4: Доминирајући утицај физичких лица у куповини услуга предузећа говори о већем учешћу готовине у структури наплате, што указује на већу ангажованост ревизора на проверама благајне и евиденција о задужењима код рачунопологача (кондуктер, билетар, туристички радник).

Питање 5: На основу дозвола добијених од Министарства саобраћаја предузеће је регистровано за обављање превоза на три међународне и дванаест међуграских линија. У складу са општинском одлуком, предузеће је такође регистровано и за обављање градског превоза на пет градских линија. Аналогно томе, продаја услуга се врши како у аутобусима, тако и на продајним местима у земљи и иностранству. За стицање разумног уверења, ревизор мора прикупити доказе о правилној евиденцији ван предузећа (задужењу карата, раздужењу, одговарајућем попису тих карата и слично).

Питање 6: За обављање међуградског превоза, предузеће има три аутобуса узетих у оперативни лизинг. Такође, поред пружања туристичких услуга и услуга продаје карата у предузећу, оно врши продају својих услуга и преко своје две пословнице у Београду и Новом Саду, које су узете у закуп. Прва од физичког, а друга од правног лица, што указује да ревизор мора проверити правилност евидентирања закупа оперативног лизинга, као и закупа пословног простора.

Питање 7: Финансијски извештај саставља служба рачуноводства, која поред руководиоца рачуноводства има и три запослена радника у књиговодству који пословне књиге воде на софтверу који користе 60% компанија из области саобраћаја.

Питање 8: Конкретно предузеће функционише на тржишту већ 15 година и нема повезаних правних лица, што умањује време потребно за прикупљање доказа и извођење поступака ревизије.

Питање 9: Конкретно предузеће први пут врши ревизију и нема организовану службу интерне ревизије, а то указује на чињеницу да се ревизор не може ослонити на ранија ревизорска искуства и рад интерне ревизије, што са своје стране утиче на повећање времена неопходног за извођење ревизорског поступка.

1.3. Фазе процеса ревизије туристичких предузећа која пружају и остале услуге у туризму

Код пружања осталих услуга у туризму треба имати у виду чињеницу да туристичка предузећа те услуге могу пружати одвојено, односно независно од пакета услуга, а могућа је ситуација да се оне пружају у пакету али и одвојено, што захтева посебно рачуноводствено обухватање, а и неопходно познавање ове чињенице од стране ревизора како би процес ревизије био квалитетнији.

Табела 35: Део осталих питања која покривају остале услуге специфичне за конкретно туристичко предузеће предузеће

Редни број	Питање	Одговор		Крива планираног времена на основу прикупљених одговора
		Да	Не	
1.	Да ли предузеће пружа остале услуге на више локација?	да		
2.	Да ли се остале услуге пружају и у туристичком сету услуга?	да		
3.	Да ли су купци услуга само лица која користе услуге конкретног туристичког предузећа?		не	
4.	Да ли је проценат других лица која користе ове услуге преко 50%?	да		
5.	Да ли је проценат ових услуга у пословним приходима преко 10%?	да		
<p>6. Заокружите остале услуге које пружате ван туристичког сета и ставите проценте учешћа за прве три: продаја сувенира___, сликарство___, рад на пољимља___, продаја пољопривредних производа <u>40%</u>, ботаничке баште___, зоолошки вртови___, специјализовани бутици___, специфични тржни центри___, атрактивна превозна средства <u>5%</u>, интернет___, музика___, биоскоп___, терени за разне спортове <u>10%</u>, сајмови___, изложбе___, разне прославе___, музеји___, споменици___, друге непоменуте услуге_____.</p>				

Питање 1: Наведени одговор указује да предузеће приликом пружања осталих услуга користи више локација, односно пружа више разнородних осталих услуга на више локација, па је неопходно ово питање повезати са питањем број шест и утврдити ниво услуга како би се одредио адекватан узорак као основа за доказне тестове за ове услуге.

Питање 2: Конкретно предузеће ове услуге пружа засебно, а и у туристичком сету услуга. Тако да је неопходно ово питање разматрати са питањем број четири где уочавамо да је проценат других лица која користе ове услуге преко педесет посто, што нас упућује да треба издвојити више времена приликом ревизије сета туристичких услуга и ревизије осталих туристичких услуга како би стекли разумно и објективно уверење.

Питање 3: Кроз одговор на ово питање намеће се закључак да приликом провере потраживања од купаца мормо проверити више купаца, јер су различити купци који користе сет туристичке услуге од купаца осталих услуга. Али овде треба истаћи и чињеницу да ревизор ефикасност ревизорских тестова подиже захваљујући двојном књиговодству³²² које омогућава да контролом дуговне стране потраживања од купаца стичемо уверавање и о потражној страни прихода од продаје.

Питање 4: Одговор на ово питање треба разматрати превасходно са одговорима на претходна два питања и на основу одговора о већем броју лица која користе ове услуге треба спровести одговарајуће планирање спровођења доказних тестова.

Питање 5: Кроз потврдан одговор на ово питање ревизор изводи закључак, наравно узимајући апсолутан износ прихода од продаје о значајности и материјалности ове ставке, што га касније опредељује на прикупљање одговарајућих доказа било из документације или алтернативним начинима.

Питање 6: Из одговора на ово питање ревизор уочава доминантну улогу и учешће продаје пољопривредних производа, па је неопходно да провери цео процес набавке и продаје пољопривредних производа, посебно да ли се они адекватно евидентирају имајући у виду њихов кратак рок употребе.

---

³²² Carmichael R. Douglas, Willingham J. John, Isto, str. 219.

1.4. Фазе процеса ревизије угоститељско-туристичких предузећа- власнички и пословно повезаних страна

Наредна табела, која представља наставак претходних табела и све заједно чине целину за упознавање клијента, показује да ли постоји повезаност конкретног угоститељско-туристичког предузећа са другима било кроз власништво или кроз посао или кроз комбинацију и једног и другог.

Табела 36: Део других питања која покривају власнички и пословно повезане стране специфичне за конкретно туристичко предузеће предузеће

Редни број	Питање	Одговор		Крива планираног времена на основу прикупљених одговора
		Да	Не	
1.	Да ли конкретно туристичко предузеће матично предузеће?	да		
2.	Да ли и колико процената власништва туристичко предузеће има у зависним предузећима? а) Предузеће „А“ б) Предузеће „Б“ в) Предузеће „В“ г) Предузеће „Г“ д) Предузеће „Д“	да	15% 57% - - -	
3.	Да ли у предузећу постоје заједнички подухвати?	да		
4.	Да ли је опредељење да предузеће наступа као партнер на: а) домаћем тржишту? б) међународном тржишту?	да да		
5.	Да ли своје туристичке услуге продаје кроз франшизни систем?	да		

Питање 1: Наведени одговор указује да конкретно предузеће има зависна предузећа и да је у обавези да саставља консолидоване финансијске извештаје. Ревизор треба да утврди да ли та зависна предузећа долазе из исте делатности или из различитих делатности, односно да ли су она комплементарна са конкретним предузећем.

Питање 2: Конкретно предузеће има два зависна предузећа и у другом је тај удео преко 50%, што указује да оно може да контролише пословање тог предузећа.

Ревизор приликом превизије мора погледати и односе између матичног и зависних предузећа и утврдити те релације уколико он не обавља ревизију за зависна предузећа.

Питање 3: Предузеће наводи да постоје заједнички подухвати, а ревизор може кроз усмени разговор са руководством или кроз стављање подпитања у овај упитник да утврди какав је облик повезивања, односно да ли се ради о заједнички контролисаном пословању, заједнички контролисаној имовини и заједнички контролисаном ентитету.

Питање 4: Одговор на ово питање отвара обим ангажовања ревизора имајући у виду чињеницу да ли конкретно предузеће наступа на домаћем или међународном тржишту. Ако је у питању наступ на међународном тржишту треба утврдити облик и обим наступа. Код повезивања послом на домаћем тржишти пресудан је обим повезивања послом конкретних предузећа.

Питање 5: Кроз потврдан одговор на ово питање пред ревизора се поставља дилема које то услуге предузеће нуди кроз франшизни систем. Да ли су то услуге посредовања приликом продаје туристичких аранжмана или су то можда услуге продаје аранжмана организатора туристичких аранжмана? Даље се мора ићи и у дубину продаје аранжмана организатора како би се утврдило о којој врсти услуге се ради.

1.5. Процес континуиране ревизије

Глобализација финансијских тржишта и растућа потражња пословних информација утиче на рачуновође и ревизоре. Сада се траже информације у право време. А то се једино може постићи кроз континуирано извештавање и континуирану ревизију. Вредност добијених информација свакако могу подићи информационе технологије, које сада мењају начин функционисања организације, затим комуницирање и пословање. Развојем информационих технологија подстиче се континуирано извештавање и ревизија. Од ревизора се очекује да сада спроводи континуирану електронску ревизију.³²³

На основу изнетог можемо закључити да за спровођење континуиране ревизије као кључна карика појављује се прва фаза процеса ревизије, а то је планирање ревизије које је по нашем мишљењу садо основ доброг и квалитетног процеса ревизије. Зато ћемо ми у делу излагања материје кроз докторску дисертацију посебну пажњу поклонили овом делу процеса ревизије. У наставку ћемо дати упоредни преглед

---

³²³ Soltani Bahram, Isto, str.417.

континуиране и традиционалне ревизије, где ћемо јасно уочити да сада ревизор не врши ревизију историјских података већ података у тренутку њиховог настанка или непосредно после њиховог настанка, што упућује да мора добро познавати делатност за коју спроводи ревизију јер континуирано извештава, што опет упућује на закључак да овај поса ће најбоље обавити ревизори специјалисти за одређену област (производњу, трговину, туризам, угоститељство) или можда ревизори специјалисти за поједине билансне позиције.

Табела 37: Традиционална ревизија и континуирани процеси³²⁴

Традиционална	Континуирана
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Дефиниција ангажмана ▪ Планирање ревизије ▪ Процена интерних контрола ▪ Доказни тестови ▪ Обликовање мишљења ▪ Извештавање 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Структура надзора и контроле ▪ Структурисање аналитичког надзирања ▪ Ревизијски надзор заснован на неусклађености ▪ Континуирана изградња модела и прикупљање ▪ Алармирање и информисање ▪ Анализа неусклађености ▪ Више степена мишљења

За боље разумевање континуиране ревизије даћемо неке од дефиниција које срећемо у литератури:³²⁵

- „Континуирана ревизија је уједначена структура или оквир који спаја изражавање уверавања о контролама, процену ризика, планирање ревизије, дигиталну анализу и остале ревизијске алате, технике и технологије“

- „Континуирана ревизија је методологија која омогућава независном ревизору пружање писаног уверавања о предмету за који је одговоран менаџмент субјекта, коришћењем низа ревизорских извештаја који су издати виртуелно, паралелно с настанком догађаја који се односе на предмет или кратко након његовог настанка“

- „Континуирана ревизија је свеобухватан процес електронске ревизије који омогућује ревизорима пружање одређеног степена уверавања о континуираним информацијама паралелно с објављеним информацијама, или кратко након њиховог објављивања“

- „Континуирана ревизија представља врсту ревизије која производи ревизијске резултате паралелно с настанком значајних догађаја, или кратко након њиховог настанка“

На основу изнетих дефиниција и упоредног прегледа можемо закључити да ревизија финансијских извештаја један пут годишње више није атрактивна, а ни корисна.

³²⁴ Soltani Bahram, Isto, str.431.

³²⁵ Isto, str.430.

Применом континуиране ревизије не морамо чекати дужи проток времена, већ одмах знамо квалитет финансијских информација из континуираног извештавања, тако да сада ревизор не идентификује само финансијске ризике, већ и оперативне и стратешке. На основу изнетих чињеница кроз претходне делове докторске дисертације учили смо да ревизор приликом спровођења процеса ревизије, ако то ради на традиционалан начин мора то радити мануелно, или уколико приступа континуираној ревизији, значи то ради на савремен начин мора користити одређене компјутерске алате и технике, односно мора користити савремену информациону технологију. Јасно се намеће закључак да континуиране ревизије нема без континуираног извештавања. Такође се поставља питање где прво започети са континуираном ревизијом. Логичан и природан след, што ћемо показати, је прво интерна ревизија да приступи процесу континуиране ревизије, а касније би се створила основа за континуирану екстерну ревизију.

Када се ревизор определи за коришћење компјутерских алата и техника приликом ревизије тада се отвара питање фаза процеса ревизије, односно питање да ли оне остају исте или се модификују? Одговор на ово питање даје следећа табела.

Табела 38: Кораци за коришћење компјутерских алата и техника у процесу ревизије³²⁶

Фазе процеса ревизије	Кораци за коришћење ревизорских алата и техника заснованих на компјутеру према фазама процеса ревизије
1. Стицање разумевања и упознавање пословања клијента	- Неопходно је да ревизор стекне потпуно разумевање пословања клијента, посебно о његовом информационом систему, како би могао да одлучи о могућностима коришћења компјутерских алата и техника у процесу ревизије.
2. Планирање процеса ревизије	- У складу с постављеним циљевима, ревизор идентификује да ли ће се користити компјутерским алатима и техникама, или ће ревизијске поступке спроводити мануелно. - Ако се ревизор одлучи за коришћење компјутерских алата и техника, следи дефинисање конкретних врста алата и техника за реализацију појединачних циљева ревизије. - На основу познавања карактеристика компјутерских алата и техника, ревизор дефинише тип података и програма који су потребни за спровођење тестова.
3. Спровођење ревизијских тестова	- Након што се ревизору омогући приступ рачуноводственој апликацији, он користи компјутерске технике за тестирање ефикасности функционисања клијентове апликације. - Када ревизор добије податке у траженој форми, он врши импортовање података у ревизијску апликацију и спроводи планом дефинисане тестове.
4. Ревизорско извештавање	- Све доказе које је прикупио, као и компјутерске алате и технике које је користио, ревизор мора документовати. - Израда ревизорског извештаја врши се уз примену алата за обраду текста.

³²⁶ Мијић Кристина, Јакшић Дејан, *Примена компјутерских алата и техника према фазама процеса ревизије*, Институт за економију и финансије, Београд, Ревизор број 49/2010, стр. 69.

Напоменули смо да пре него што приступимо ревизији финансијских извештаја неопходно је анализирати континуирано финансијско извештавање. Као претеча, односно као основа овог извештавања свакако се наводи извештавање на интернету које је пре свега у многим земљама резултат законске обавезности. У свету³²⁷ за информације су заинтересовани различити корисници, па се поставља питање како одговорити тим захтевима и одговор је нађен у примени савремене технологије и стандарда који омогућавају интеграцију информација различитих компанија укључујући у то стандарде XML (*XML-eXtensible Markup Language*-језик за означавање података.), XBRL (*XBRL-eXtensible Business Reporting Language*-језик пословног извештавања). Шта су XBRL стандарди? Одговор на ово питање најбоље ћемо добити уколико пођемо и прођемо кроз историјски развој и укажемо на неке од основних карактеристика ових стандарда у почетној фази њихове примене и данас када говоримо континуираном извештавању и континуираној ревизији. У наставку дајемо преглед XBRL:³²⁸

- представља алат створен за електронско пословно извештавање и ширење информација корисницима корпоративног извештавања;
- је развијен од стране професионалних тела³²⁹ и предузећа као средство за коришћење web-а у пословном и финансијском извештавању;
- његов почетак се везује за рад Америчке комисије за хартије од вредности и берзе-SEC која је тај развој још 1998.³³⁰ године поверила агенцији ARPA³³¹;
- је врло једноставан и постављен тако да не третира финансијске извештаје као групу текста, као што је то на стандардној web страници или исписаном документу, он пружа идентификацијску ознаку за сваки податак и на тај начин омогућава читљивост уз помоћ компјутера;
- је тако постављен, односно функционише тако да се финансијске информације уносе само једном а касније се могу користити за исписане финансијске извештаје, као документа за интернет страну предузећа, документа за регулаторне органе, затим за кредиторе, пореске органе и слично;

---

³²⁷ Полић Станислав, *Финансијско извештавање и ревизорски извештаји на интернету*, Савез рачуновођа и ревизора Србије Београд, Рачуноводство број 5-6/2009, стр. 105-106.

³²⁸ Soltani Bahram, Isto, str.425.

³²⁹ Развој спецификација XBRL-а је производ конзорцијума који је настао из AICPA и CICA (Канадски институт овлашћених рачуновођа) у сарадњи са националним и међународним организацијама током неколико година.

³³⁰ Полић Станислав, Исто, стр. 105-106.

³³¹ Advanced Research Projects Agency-напредна пројектна истраживачка агенција, у служби војне индустрије САД.

- земље које су успоставиле надлежност за примену ових стандарда су: Сједињене Америчке Државе, Аустралија, Белгија, Канда, Кина, Луксембург, Холандија, Јужна Африка, Шпанија, Шведска, Уједињени Арапски Емирати и Велика Британија. Као земље са привременом надлежношћу појављују се: Румунија, Пољска и Швајцарска. Такође је битно истаћи и земље које су започеле припремне активности за примену XBRL стандарда су: Аргентина, Аустрија, Бразил, Чиле, Колумбија, Грчка, Израел, Македонија, Норвешка, Пакистан, Португалија, Сингапур и Тајван³³².

Када ревизори прегледају финансијске извештаје припремљене коришћењем XBRL-а посебна пажња се мора посветити додатним принципима и политикама које су потребне да се примени XBRL. Као кључни кораци у овом послу ревизора наводе се:³³³

- ревизор мора да тестира спроведено означавање података како би видео да ли је оно адекватно и да ли укључује све потребне податке;
- треба преконтролисати све постављене контроле, а то укључује преглед контрола над коришћењем адекватне таксономије,³³⁴ означавањем података и тачност означених података;
- потребно је спровести преглед и документовање тих контрола, као и разматрање њихове ефикасности;
- ревизор треба да тестира контроле, путем провере поступака прегледа и ауторизације;
- ревизор треба да донесе закључак о адекватности коришћене таксономије у датим околностима.

Данас је у свету најопширнији извештај екстерних ревизора о финансијским обрачунима са пратећим подацима. XBRL стандарди стварају основу за покривање више различитих извештаја у примарним³³⁵ и секундарним³³⁶ предметима ревизије. Очекивати од ревизора да формира мишљење на основу једног извештаја није реално, наине сваки XBRL извештај садржи малу презентацију meta-data података.³³⁷

---

³³² Полић Станислав, *Квалитет финансијског извештавања у дигиталном окружењу*, Зборник радова 42. Симпозијум „Квалитет финансијског извештавања-изазови, перспективе и ограничења“ 26-28. мај 2011. године, Златибор стр. 273.

³³³ Soltani Bahram, Isto, str.428.

³³⁴ У литератури се истиче разлика између стандардне таксономије (која представља власништво једног надлежног тела које је одговорно за квалитет који је одржаван од стране власника односно тог тела. Ово власништво је повезано са владом ,регулаторима и постављачима стандарда) и корисничке таксономије (која представља таксономију која није у власништву ни једног надлежног тела). Видети опширније: Полић Станислав, *Финансијско извештавање и ревизорски извештаји на интернету*, Савез рачуновођа и ревизора Србије Београд, Рачуноводство број 5-6/2009, стр. 110.

³³⁵ Примарни ревизорски предмет је случај који садржи све пословне чињенице.

³³⁶ Секундарни ревизорски предмет садржи презентацију или представљање meta-data података.

³³⁷ Meta-data-Подаци у вези са подацима. У обради података meta-data је дефиниција података која обезбеђује информације у вези или са документацијом о другим подацима управљаним унутар једне апликације или окружења. На пример мета-подаци морају документовати податке о елементима података

У литератури³³⁸ се истичу чињенице на које начине континуирана ревизија утиче на традиционални процес ревизије. То су:

- разумно је очекивати да ревизорово **познавање пословања и индустрије треба повећати** да би се осигурала поузданост и значај електронских докумената, записа и података. Наиме, напредак технологије и коришћење рачуноводственог система у реалном времену, према XBRL облику, стимулише ревизоре да посвете више пажње пословним процесима клијента у **фази планирања** ревизије;

- XBRL доприноси доступности, поузданости и значају финансијских извештаја. Коришћењем ових стандарда смањује се потребно време и трошак, такође се смањује могућност настанка грешака у различитим финансијским документима. Гледано из угла корисника финансијских извештаја њима је омогућена лакша читљивост финансијских извештаја код преузимања XBRL извештаја са web странице;

- ревизорима ће бити потребно да разумеју ток трансакција и повезаних контролних активности које обезбеђују већу исправност и поузданост информација у RTA (*RTA-real-time accounting*) систему у коме се не користе папири. У рачуноводственом систему у реалном времену, трансакције су преношене, процесирание и приступљене електронски, и стога ревизори морају стећи уверење да трансакције нису биле мењане;

- oneline техника континуиране ревизије је и резултат повећаног коришћења електронске трговине. У континуираној ревизији ревизор треба да употреби план ревизије усмерен на контролни ризик који се односи на адекватност и ефикасност активности интерних контрола RTA система, уз истовремено мању усмереност на доказне тестове електронских докумената и трансакција;

- континуирана ревизија захтева од ревизора да развије сопствене софтверске алате и технике (*СААТТ-Computer Assisted Audit Tools and Techniques*) способне за ревизију помоћу рачунара. Ови електронски алати омогућавају ревизорима да процене ризик, оцене интерне контроле, и да електронски изведу различите електронске поступке, укључујући извлачење података, преузимање информација за аналитички приказ, затварање главне књиге, бројање записа, одабир узорка за тестове контрола и доказне поступке, идентификација изузетака и неубичајених трансакција, као и

или атрибутима, (име, величина, тип податка и слично) и податке о слогу или структури података (дужина, поља, колоне, итд.) и податке о подацима (где су они лоцирани, како су удружени, право својине над њима и слично). Мета подаци могу у себе укључити описне информације о контексту, квалитету и условима или карактеристикама података. Опширније видети: Полић Станислав, *Финансијско извештавање и ревизорски извештаји на интернету*, Савез рачуновођа и ревизора Србије Београд, Рачуноводство број 5-6/2009, стр. 110-111.

³³⁸ Soltani Bahram, Isto, str.432.

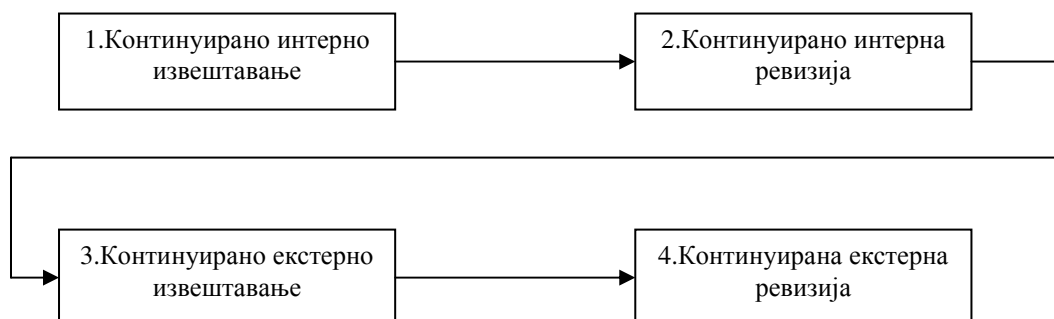

прикупљање конфирмација. Тако на пример када ревизор тестира интерне контроле информационог система може користити једну од пет техника:³³⁹

- а) тест-подаци где ревизор кроз унос симулираних података у апликацију клијента пореди резултате са очекивањима;
- б) интегрисани тест-подаци садрже поред симулираних података и реалне клијентове податке који се обрађују од стране клијентове рачуноводствене апликације. И код ове технике се резултати симулираних података упоређују са очекивањима;
- в) паралелна симулација подразумева да се реални клијентови подаци обрађују у ревизијској апликацији и тако добијени резултати се упоређују са резултатима обраде података у клијентовој апликацији;
- г) on line ревизорски мониторинг представља уградњу ревизорског програмског кода у клијентову апликацију који прати извршење трансакција и издваја оне које задовољавају дефинисане критеријуме;
- д) преглед изворног кода примењује се у сврху ревизоровог оцењивања да ли се изворни програмски код клијентове апликације слаже са радом програма, односно да ли је дошло до неовлашћених измена програмског кода.

На основу изнетих чињеница отварају се поједина питања. Да ли је могуће применити континуирану ревизију прво у екстерној ревизији, а да она није примењена у интерној ревизији? Какве то сада промене у смислу ревизорских процедура производи континуирана ревизија? Да ли је за ефикасну и ефективну ревизију заиста неопходно ангажовати ревизоре специјалисте? Да ли је сада нагласак на планирању и познавању индустрије клијенрта? У наставку предлагемо пут који се мора следити уколико желимо квалитетну континуирану екстерну ревизију.

Шема 19: Пут до квалитетне континуиране екстерне ревизије

³³⁹ Мијић Кристина, Јакшић Дејан, Исто, стр. 66-67.

Из приказане шеме уочавамо да до квалитетне континуиране ревизије морамо проћи путем који мора бити добро и увек утемељен квалитетним континуираним интерним извештавањем и интерном ревизијом, као и континуираним екстерним извештавањем као другим носиоцем квалитетне континуиране екстерне ревизије.

У прилог овом нашем закључку иду и чињенице које износи Солтани.³⁴⁰ Наиме он тврди да континуирану ревизију можемо подједнако применити у интерној и у екстерној ревизији, али детаљном анализом тренутних ревизијских методологија показује да је њен развој углавном повезан са интерном ревизијом због следећих чињеница:

- ако упоредимо периодичну природу екстерне ревизије, са интерном ревизијом можемо закључити да је адекватнија за континуиран надзор и контролу;
- један од разлога може бити повезан са осетљивом природом ревизоровог извештаја и променама у перцепцији корисника на тржишту капитала које континуирана ревизија може да проузрокује. Пред екстерне ревизоре се поставља обавеза да заузму опрезан став у процесу ревизије, који ће неизбежно захтевати више времена и надзора од било које друге врсте ревизије, а посебно када се узму у обзир законске обавезе независног ревизора и различити ризици везани за ревизију предузећа котираних на берзи;
- интерни ревизори тестирање контрола спроводе на цикличној бази и то неколико дана или недеља након настанка пословне активности, док је то другачије код екстерних ревизора;
- коришћење континуиране ревизије у интерној ревизији има предност која је блиско повезана с активностима менаџмента као што су надзор успешности, *balanced scorecard* и управљање корпоративним ризицима. Све ово даје прилику интерним ревизорима да лакше уоче критичне контролне тачке, правила и изузетке.

Нема сумње да последњих 10 до 15 година, информациона технологија и компјутерски засноване технике, врше инвазију (и настављају да се инфилтрирају) у:³⁴¹

- конвенционалне ревизијске процедуре и процесе, и
- утврђене ревизијске технике које ревизори користе.

У смислу ревизијских процедура/процеса, инвазија информационих система је примећена у областима као што су:

- креирање/допуна/складиштење ревизијских радних докумената;
- планирање/мониторинг ревизијских истрага/активности;

---

³⁴⁰ Soltani Bahram, Isto, str.433.

³⁴¹ Boczko Tony, *Corporate Accounting Information Systems*, Prentice Hall, 2007. pp. 792-793.

- прикупљање података;
- информациона анализа/интерпретација (нпр. компјутерски приказ блок дијаграма и компјутерско писање наративних извештаја);
- генерисање ревизијског извештаја.

На основу изнетих чињеница јасно се намеће закључак да је неопходно ангажовати ревизоре специјалисте за поједине области који морају добро познавати индустрију у којој се врши ревизија, нпр. туризам или угоститељство и морамо са њима укључити или у блиској будућности размишљати и о укључењу ревизора специјалиста за информационе технологије који морају такође током времена бити специјализовани за поједине индустрије. Наравно свима је јасно да расадник ових ревизора морамо потражити у одељењима интерне ревизије, о чему ћемо детаљније писати на наредним странама докторске дисертације, уз напомену да ћемо лакше пронаћи ревизоре специјалисте за поједине индустрије него ревизоре специјалисте за информационе системе за поједине области када је у питању Србија. Овај наш закључак потврђује и чињеница да у Републици Србији³⁴² од укупно 48 овлашћених интерних ревизора, 47 су економисти, а само један је политиколог, дакле уочавамо да не постоје интерни ревизори информатичког усмерења.

---

³⁴² Васиљевић Момчило, Михаиловић Ненад, *Information Systems and Internal Audit, Infoteh-Jahorina, Vol. 10, March 2011, p. 421.*

2. Условљеност развијености система интерних контрола и интерне ревизије обимом и врстом посла у угоститељско-туристичком предузећу

2.1. Систем интерних контрола и ризик ревизије

У литератури је познато неколико тзв. оквира за интерну контролу од којих су најпознатији COSO(COSO-Committee of Sponsoring Organizations)³⁴³, CoCo i Turnbull.³⁴⁴ Према COSO извештају, односно према најчешће коришћеној дефиницији интерних контрола, интерне контроле су процес који је обликован од стране управног одбора предузећа, менаџмента и другог особља како би пружио разумно уверење о остваривању циљева у следећим подручјима:

- побољшању ефикасности доношења одлука од стране менаџмента и ефикасности пословних процеса;
- повећању поузданости финансијског извештавања;
- очувању усклађености с применљивим законима и прописима;
- заштити имовине.³⁴⁵

Интерна контрола се састоји од пет³⁴⁶ међусобно повезаних компоненти:

- контролног окружења (оно даје тон организацији, утичући на дисциплину и контролу савесности њених људи);
- процене ризика (идентификација и анализа релевантних ризика);
- контролних активности (политике и поступци који помажу уверењу да се директиве менаџмента спроводе);
- информација и комуникација (идентификација, прикупљање и размена информација у облику и времену, које омогућавају да запослени спроведу своје дужности);

---

³⁴³ Пет главних професионалних удружења у Сједињеним Америчким Државама формирало је Комисију спонзорских организација, COSO, 1987. и то: Амерички институт овлашћених јавних рачуновођа (AICPA), Америчко удружење рачуновођа (AAA), Институт финансијских руководиоца (FEI), Институт интерних ревизора (IIA), Институт управљачких рачуновођа (IMA), према: Dawis Cgris, Schiller Mike, Wheeler Kevin, *Revizija informacionih tehnologija: korišćenje kontrola radi zaštite informacione imovine*, McGraw-Hill, New York, превод Savez računovođa i revizora Srbije, Београд 2008. година, стр. 308.

³⁴⁴ Спасић Дејан, Трајчевски Марија, *Дизајнирање интерних контрола над финансијским извештавањем*, Рачуноводство број 5-6/2010, Београд, стр. 104.

³⁴⁵ Soltani Bahram, Isto, str.303.

³⁴⁶ COSO komponenti.

- надгледање, односно мониторинг (процес који процењује квалитет интерне контроле током времена).³⁴⁷

COSO извештај дефинише структуру интерних контрола у складу са наведених пет елемената и три компоненте/циља (финансијско извештавање, пословне активности и усклађености) и утврђује подручја/активности на којима се спроводи ревизија (нпр. географска јединица, пословна јединица, процес).³⁴⁸

У току седамдесетих година двадесетог века услед забринутости због све чешћих случајева стечаја компанија и финансијских крахова, јавила се потреба за јачањем одговорности и транспарентности компанија. Закон о међународној корупцији из 1977. године је први закон који је захтевао да се спроведе програм интерне контроле, касније средином 1980-их година када је сектор штедње и кредита доживео крах, јавила се потреба да држава врши контролу рачуноводствених стандарда и активност ревизије. У циљу смањења државне интервенције, 1985. године покренута је независна институција приватног сектора, касније названа COSO, у циљу процењивања најбољег начина за побољшање квалитета финансијског извештавања.³⁴⁹ Када је COSO 1992. године објавио интерну контролу-интегрисани оквир (*ICFR-Internal Control—Integrated Framework*) то је углавном остало незапажено. Значај овог оквира драматично се мења 2002. године са усвајањем Sarbanes-Oxley закона у САД-у. Тако велике јавне компаније своје интерне контроле базирају на COSO оквиру, који су веома радо прихватили, али у примени овог оквира проблем имају мале јавне компаније и друга предузећа. Решење овог проблема покушало се наћи у (*ICFR-SPC-Internal Control over Financial Reporting—Guidance for Smaller Public Companies*) које представља средство за побољшање, разумљивост и применљивост.³⁵⁰ Треба истаћи и чињеницу да је COSO 2004.³⁵¹ године објавио Управљање ризиком предузећа-интегрисани оквир, и овај документ је обезбедио много обухватнији оквир за идентификовање ризика, процењивање ризика и управљање ризиком. COSO је данас прихваћен у САД као основ савремене интерне контроле и праксе управљања ризицима у предузећу и њега помињу као оквир за интерну контролу Комисија за хартије од вредности Сједињених Америчких Држава и Одбор за надзор рачуноводства котираних предузећа (РСАОВ).

³⁴⁷ Љубисављевић Снежана, Исто, стр. 130.

³⁴⁸ Soltani Bahram, Исто, стр.304.

³⁴⁹ Dawis Cgris, Schiller Mike, Wheler Kevin, *Revizija informacionih tehnologija: korišćenje kontrola radi zaštite informacione imovine*, McGraw-Hill, New York, превод Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd 2008. година, стр. 307.

³⁵⁰ Waldrup E. Bobby, Michelman E. Jeffrey, *Improving Internal Control Over Financial Reporting COSO's Guidance Not Just for Public Companies Anymore*, the CPA Journal April 2008. p.52.

³⁵¹ Dawis Cgris, Schiller Mike, Wheler Kevin, Исто, стр. 308.

Један од основних елемената ефикасне интерне контроле је подела обавеза, што значи да је процес подељен између неколико људи и то на такав начин да ниједна особа не може из такве ситуације добије личну корист или начини неправилност. Јасно уочавамо да је подела дужности изводљивија и да преовладава у већим, више бирократским организацијама, али она представља изазов за мања предузећа са ограниченим особљем и ограниченим ресурсима. Једно од решења је додавање новог запосленог, али поставља се питање да ли је то увек изводљиво услед недостатка средстава, друге могућности су ротација дужности управљања и надзора и слично³⁵². Које ће конкретно решење прихватити предузеће свакако зависи од процене ризика који доноси примена конкретног решења.

Можемо закључити да интерна контрола представља „један део“ управљачких процеса и њене компоненте утврђује менаџмент у процесу одлучивања, уз нагласак да одлуке менаџмента нису елементи који сачињавају тај систем.³⁵³

Треба истаћи и чињеницу да интерне контроле без обзира колико су добро обликоване и колико добро делују, не могу пружити апсолутно уверење менаџменту о постизању циљева организације или о њеном опстанку, а све из разлога постојања различитих фактора ризика који постоје у окружењу организације и њених активности. Ограничења ефикасности интерних контрола укључују најмање следеће ризике:

- оне који се односе на људски фактор-ту се пре свега мисли на случајеве погрешних процена или тумачења, неспоразуме, пропусте, одвлачење пажње, тајне споразуме, преваре, злоупотребе или заобилажења;

- трошак пословних активности-тешко је направити објективну процену користи система па је неопходно да менаџмент предузећа приликом обликовања система интерних контрола прикупи довољно информација о окружењу контрола и требало би да успостави контролне активности пропорционално ризику:

- промене у окружењу-ова врста ограничења код увођења система интерних контрола односи се на промене у окружењу тако да се код сваке активности приоритети циљева и резултирајући значај ризика померају и мењају. Неке од тих промена су резултат дејства спољних фактора, као што су регулаторне и тржишне силе. Ове наметнуте промене непрекидно терају менаџмент да прегледа и врши допуне контрола, да интегрише промене у контролни процес и да преноси потребне препоруке особљу. Менаџмент предузећа мора перманентно да идентификује промењене услове кроз

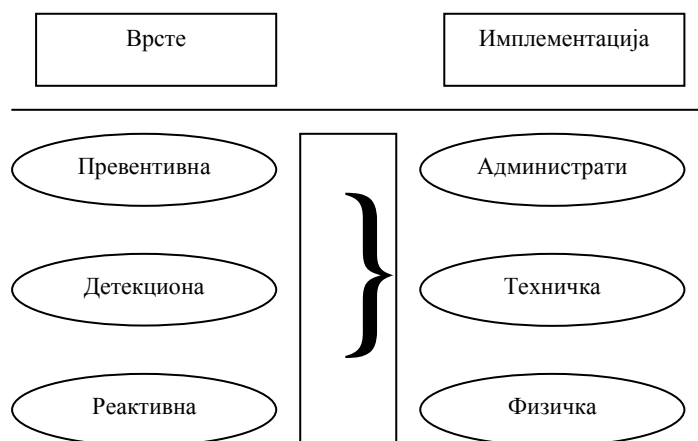
³⁵² Gramling A. Audrey, Hermanson R. Dana, Hermanson M. Heather, Ye S. Zhongxia, *Adressing Problems with the Segregation of Duties in Smaller Companies*, the CPA Journal July 2010. pp. 30-34.

³⁵³ Cantino Valter, *Korporativno upravljanje, merenje performansi i normativna usaglašenost sistema interne kontrole*, prevod Data Status Beograd 2007, str. 44-46.

циклус процене ризика који би требало да буде предмет редовних прегледа и промена с повратном везом³⁵⁴.

Указали смо на значај информационих технологија и присутност континуиране ревизије у наставку дајемо класификовање интерних контрола уважавајући критеријум имплементације интерних контрола код информационих технологија, што можемо приказати на следећој шеми.

Шема 20: Врсте интерних контрола и њихова имплементација³⁵⁵

Као примери превентивних контрола, односно административне имплементације могу се навести политике и процеси где се од лица које приступа систему захтева идентификовање и лозинка, што спречава (теоријски) да неовлашћене особе приступају одговарајућим апликацијама. Детекциона контрола се имплементира уз помоћ одговарајућих алата, односно софтвера, па тако кроз праћење неадекватних активности после одређеног догађаја. Реактивне контроле се још називају и корективне контроле јер оне не омогућују превенцију, али дају (обезбеђују) системски начин за детекцију негативности након што се оне догоде и дају могућност корекције настале ситуације. Као пример ове врсте контроле наводи се централни антивирус програм који проверава да ли сваки од учесника у систему има најновију верзију антивирус програма ако нема систем детектује и врши се корекција тамо где је неопходно па зато и ову врсту контроле називамо корективна контрола.

Треба разликовати контролу као функцију од објекта контроле, што можемо уочити из следећих навода:³⁵⁶

³⁵⁴ Soltani Bahram, Isto, str.313.

³⁵⁵ Dawis Cgris, Schiller Mike, Wheler Kevin, Isto, str. 34-35.

³⁵⁶ Милојевић М. Мирослав, *Интерне контроле—значај и конституција*, Ревизор 31/2005, Институт за економику и финансије Београд, стр. 6.

▪ функција контроле подразумева целину замисли контроле заједно са телом које делује ради остваривања контроле. За ову функцију контроле се каже да има, односно да је састављена од своје софт и своје хард компоненте. Прва подразумева концепцију и генералну организацију а друга различита средства која се користе за остваривања циљева контроле. За прву се каже да је духовни и нематеријални део контроле а друга представља физичке појавне компоненте које су неопходне за обављање контроле;

▪ објект контроле је целина појаве и догађања у организацији. Дакле, цела организација је предмет контроле. Ни једна важна појава у њој не сме бити ван контроле. Контролише се све, од начина на који се формулишу циљеви, преко квалитета тих дефиниција, па све до контроле саме и резултата контроле.

Пре него што приступимо дефинисању ризика са становишта ревизора сматрамо да је неопходно раздвојити поједине појмове, који се често користе као синоними за ризик, као што су:³⁵⁷

- неизвесност-указује на недостатак знања о томе шта ће се или шта се неће догодити у будућности. Постојање ризика-стање или сплет околности у којима се губитак може догодити –ствара неизвесност код појединца који препознају ризик;

- опасност-представља узрок губитка. Када се говори о опасности то може бити опасност од „ватре“ или „олује“, „гуче“ или „крађе“. Ово је свакако узрок штете која настаје;

- хазард-можемо посматрати и повезано са опасношћу, па тако хазард је стање које може створити или повећати могућност губитка који потиче од опасности.

Приликом суочавања с ризицима у различитим индустријама и организацијама многи руководиоци уочавају да ризик ствара прилику, односно ствара вредност, а та вредност ствара богатство акционарима и да ризиком треба управљати. Тако сада имамо ситуацију да се ризик више не избегава, већ се приступа његовом управљању, односно тежи се извући корист. Развој управљања ризиком најбоље одсликава следећа табела:

---

³⁵⁷ Vaughan Emmett, Vaughan Therese, *Osnove osiguranja upravljanje rizicima*, prevod Mate Zagreb, 2000. godina, str. 4-8.

Табела 39: Развој управљања ризицима³⁵⁸

Од	До
• Ризик као појединачна опасност	• Ризик у контексту пословне стратегије
• Идентификација и процена ризика	• Развој „портфеља“ ризика
• Усмереност на све ризике	• Усмереност на кључне ризике
• Смањење ризика	• Оптимизација ризика
• Граница ризика	• Стратегија ризика
• Ризици „без власника“	• Дефинисање одговорности за ризик
• Одређивање случајног ризика	• Мониторинг и мерење
• Ризик није моја одговорност	• Ризик је одговорност свих

Приказана табела нам указује да више не бежимо од ризика, већ идемо ка њему и преусмеравамо га у нашу корист, односно корист компаније. Можда само у овој табели треба појаснити чињеницу да је сада ризик одговорност свих, али сразмерно позицији у предузећу на којој се налазе, односно сразмерно вишој функцији морају понети и виши ниво ризика, односно преусмерити га ка повећању вредности за акционаре, односно инвеститоре.

Ризике је могуће класификовати на разне начине, ми ћемо дати у наставку неке од њих за које сматрамо да су корисни за ревизора како би квалитетније обавио процу ревизије. То су следеће класификације:³⁵⁹

- *финансијски и нефинансијски ризици*-ово је најшира подела где појам ризика укључује све ситуације у којима постоји изложеност неповољности, с тим што у неким случајевима та неповољност укључује финансијске губитке, док у другим случајевима то није. Ова подела је веома битна за ревизију туристичких предузећа нпр. да ли је продаја односно не продаја одређеног туристичког аранжмана резултат нефинансијских ризика које можемо идентификовати нпр. непостојању снега на планинама. Да ли се то могло избећи кроз коришћење вештачког снега и слично;

- *статички и динамички ризици*-динамички ризици су последица промена у друштву и они су присутни дужи временски период и можемо их препознати у промени висине цене, укуса потрошача, приходима, величини производње, технологији и слично. Сматра се да су ови ризици мање предвидиви од статичких ризика. Статички ризици представљају ризике који ће се догодити када не постоје промене друштву, они настају као последица непоштења појединаца или људских пропуста и могуће их је

³⁵⁸ Soltani Bahram, Isto, str. 322.

³⁵⁹ Vaughan Emmett, Vaughan Therese, Isto, str. 8-10.

предвидети јер се јављају у одређеним временским периодима и као такви су предвидиви;

- *основни и посебни ризици*-су резултат поделе која се темељи на разлици узрока и последице. Основни ризици утичу на велики део или на целу популацију. Са друге стране посебни ризици укључују губитке који се јављају као последица појединачних догађаја и њих осећају појединци а не цела популација. Уочавамо да су основни ризици изван контроле појединца, за разлику од посебних на које могу утицати;

- *чисти и шпекулативни ризици*-шпекулативни ризик означава ситуацију у којој постоји вероватноћа губитка, али постоји и вероватноћа добитка. Чист ризик представља препознавање оних ситуација које укључују само могућност остваривања или избегавања губитка. У чисте ризике можемо сврстати:

а) *личне ризике* који представљају вероватноћу губитка прихода или средстава као последицу губитка способности зарађивања (у ову групу сврставају се: преран смрт, неспособност због старости, болест или радна неспособност, незапосленост);

б) *имовински ризици* су последица две врсте губитака директни и индиректни. Директни губитак може бити да изгори одређени погон фирме где је запослени радио (власник), а индиректни губитак представља трошкове које је запослени имао а није радио;

в) *ризик одговорности* укључује-могућност губитка постојећих средстава или будућег прихода као последицу оштећења средстава или непоштовања законске обавезе која произилази из намерних или ненамерних активности или угрожавање права других особа;

г) *ризиви настали из пропуста других особа*-ова врста ризика се може појавити код туристичко-угоститељских предузећа када своје поједине активности повере другим особама, нпр. продају туристичких аранжмана или одржавање хотела и слично. Ако би неиспуњење уговорене обавезе те особе резултирало финансијским губитком постоји ризик.

Ако као критеријум за класификацију дефинисања ризика ревизије узмемо **врсте ревизорских стандарда**, ризик ревизије се може дефинисати на један од следећих начина:³⁶⁰

- ризик ревизије је ризик да ревизор може несвесно да пропусти да изрази модификовано ревизијско мишљење о финансијским извештајима који су значајно погрешно приказани (Амерички ревизијски стандарди)³⁶¹;

³⁶⁰ Soltani Bahram, Isto, str. 216-217.

³⁶¹ Према AU 312.02, SAS 47 АИСПА Професионални стандарди.

- ризик ревизије представља ризик да ревизор изрази неодговарајуће мишљење када су финансијски извештаји значајно погрешно приказани (Међународни ревизијски стандарди)³⁶²;

- ризик ревизије је ризик да ревизор изрази непримерено ревизијско мишљење о финансијским извештајима (Одбор за ревизијску праксу Велике Британије)³⁶³.

Ревизори морају да обрате пажњу на ризике који се појављују током процеса ревизије, па тако у литератури³⁶⁴ ризик ревизије, поред наведених дефиниција, може се посматрати и као начин приступа које ревизори користе приликом обављања ревизије.

Ризик ревизије се не може посматрати одвојено до материјалности (значајности). Тако ћемо и ми кроз нашу анализу прво изнети начин доласка до материјалности у туристичким предузећима, а потом приступити појашњењу ризика ревизије код туристичко-угоститељских предузећа.

За материјалност се каже да је битна детерминанта која утиче, односно производи троструко дејство: на састављаче финансијских извештаја, на кориснике информација из финансијских извештаја и на ревизоре приликом формулисања мишљења у извештају о ревизији.³⁶⁵ Материјалност се дефинише:

- према Комитету за међународне рачуноводствене стандарде³⁶⁶: „Информација је материјално значајна ако би њено изостављање или погрешно приказивање могло утицати на економске одлуке које би корисници донели на бази финансијских извештаја. Материјалност зависи од величине ставке или грешке просуђене у специфичним околностима њеног изостављања или погрешног приказивања. Отуда материјалност пре обезбеђује праг или тачку разграничења него квалитативну карактеристику коју информација мора имати да би била од користи.“

- према Одбору за стандарде финансијског рачуноводства у САД³⁶⁷: „Недозвољена (материјална) грешка је величина пропуста или нетачних тврдњи у рачуноводственим информацијама које, у околностима окружења, код професионално-одговорне особе мењају сазнање о пословно-финансијским резултатима предузећа.“

Из изнетих дефиниција уочавамо закључак да ревизор треба да дефинише ниво материјалности, односно значај (квантитативни и квалитативни) погрешно приказане

---

³⁶² Према раније важећем IFAC-овом стандарду MCP 400 Оцена ризика и интерна контрола.

³⁶³ Према Auditing Practices Board – APB 1995, SAS 300.

³⁶⁴ Soltani Bahram, Isto, str. 217.

³⁶⁵ Љубисављевић Снежана, Исто, стр. 96.

³⁶⁶ Дефиниција дата према Међународном стандарду ревизије 320-Материјалност у ревизији, који је исту дефиницију преузео из Оквира за састављање и презентацију финансијских извештаја, преузето из *Међународни стандарди и саопштења ревизије, уверавања и етике*, превод са енглеског језика, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2006. година, стр.490.

³⁶⁷ Љубисављевић Снежана, Исто, стр. 96.

информације у финансијским извештајима. Наиме, није исто значајна грешка нпр. од 100.000 динара која је резултат погрешног обрачуна отписивања једне зграде, код туристичке агенције која се бави посредовањем у продаји туристичких аранжмана и код туристичке агенције која се бави организовањем туристичких путовања и поседује сопствене хотеле где ова грешка представља нпр. 1% од укупног отписа основних средстава или сталне имовине, у зависности шта се узима као праг значајности. Овај пример упућује на тврдњу коју истичу поједини аутори³⁶⁸, с правом, да приликом анализе значајности неке грешке и утврђивању чињенице да ли је она могла утицати на економске одлуке корисника треба узети у обзир: величину, природу и околности. Поједини аутори³⁶⁹ поред ова три елемента додају и четврти, а то су трошкови и користи. У пракси предузеће само дефинише шта је праг материјалности, а некада то од њега и захтева законодавац, као што је то био случај у Србији где то најбоље одсликава следећа табела:

Табела 40: Дефинисање материјално значајне грешке у складу са рачуноводственом и пореском регулативом у Србији³⁷⁰

Редни број	Регулатива	Дефинисање, опис материјално значајне грешке ³⁷¹
1.	МРС 8: Рачуноводствене политике, промене рачуноводствених процена и грешке	МРС 8 у параграфу 5. дефинише материјалност, односно материјално значајну грешку као изостављања или погрешна исказивања ставки које су материјалне (значајне) ако би она, појединачно или заједно, могла да утичу на економске одлуке корисника донете на основу таквих финансијских извештаја. Материјалност (значајност) зависи од величине и природе изостављене или погрешно исказане ставке која се процењује у конкретним околностима. Величина и природа ставке или њихова комбинација могу бити одлучујући фактор.
2.	Интерна регулатива	Границу материјалности дефинише руководство на основу своје процене коју може исказати у апсолутним или релативним показатељима и исту унети у акт о рачуноводству.
3.	Правилник о начину признавања и процењивања имовине, обавеза, прихода и расхода малих правних лица и предузетника	Правилник у члану 6. став 2. под материјално значајном грешком подразумева грешку која појединачно или кумулативно износи више од 2% од утврђеног добитка, односно губитка пре опорезивања.
4.	Закон о порезу на добит предузећа	У члану 25а став 2. Закона се каже: фундаменталном грешком сматра се грешка дефинисана на начин у МРС, ако за више од 2% мења опорезиву добит, односно губитак исказан у пореском билансу.
5.	Правилник о рачуноводству и рачуноводственим политикама	Под материјално значајном односно фундаменталном грешком сматра се грешка дефинисана на начин у МРС, ако за више од 2% појединачно или кумулативно мења опорезиву добит, односно губитак исказан у пореском билансу.

³⁶⁸ Hayes Rick, Schilder Arnold, Dassen Roger, Wallage Philip, Isto, str. 116.

³⁶⁹ Милојевић Душан, Исто, стр. 150.

³⁷⁰ Васиљевић Момчило, *Рачуноводствени и порески третман грешке из претходног периода*, ДСТ Ревизија, Београд, Ревизија број 10/2010, стр. 20.

³⁷¹ Дефиниције које су дате важе за исправку финансијског извештаја претходне или претходних година.

Није једноставно класификовати ризике, али је могуће користити један модел који нам може послужити као корисна техника за анализу и извођење општих закључака.

Матрица 4: Однос величине износа и учесталости³⁷²

	Висока учесталост	Ниска учесталост
Високи износи	А	Б
Ниски износи	В	Г

Поље А у матрици показује и наводи нас на закључак да као најбоље средство за управљањем овом врстом ризика представља избегавање или смањивање ризика. Смањивање ризика треба користити само онда када се ризик може свести до те мере када њиме можемо управљати, иначе овај тип ризика, ако не постоји ова друга алтернатива, треба избегавати.

Поље Б нас упућује на групу ризика која ако се појави доводи до великих износа губитака и њима је најбоље управљати кроз осигурање од ових врста ризика.

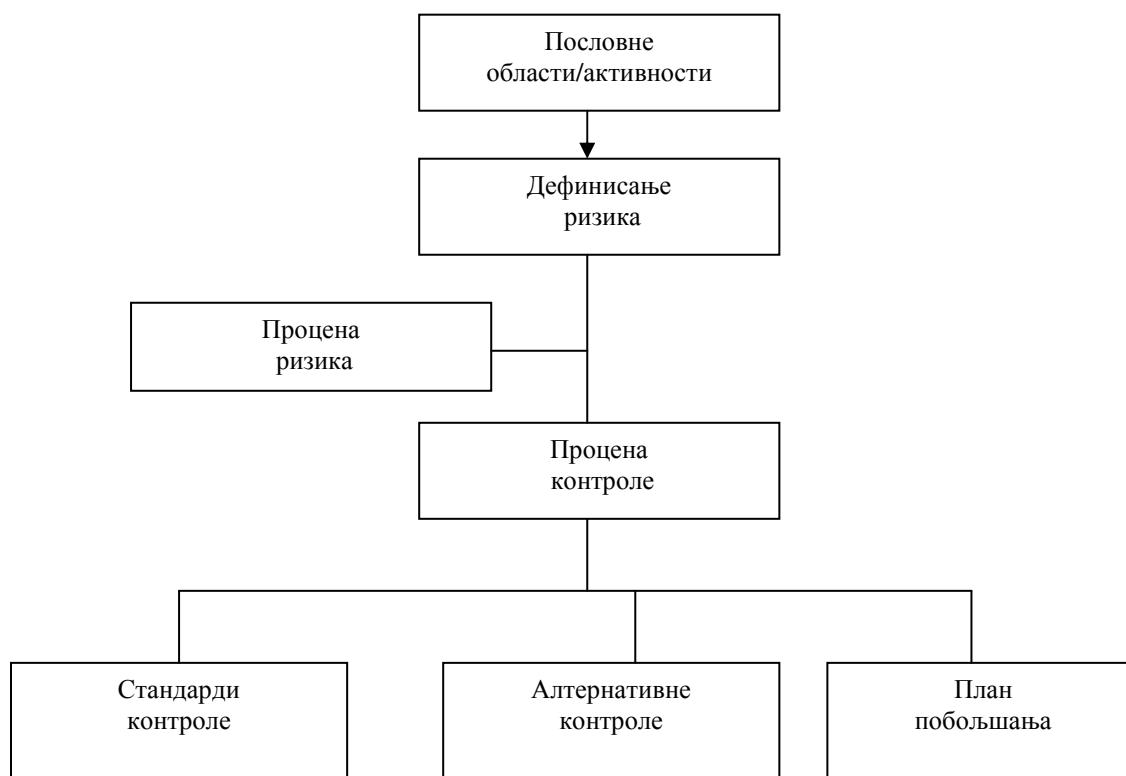
Поље В показује групу ризика којима се најбоље управља задржавањем и смањењем. Смањење се користи из разлога скупог преноса ове врсте ризика и његовим коришћењем минимизира се укупан износ губитка.

Поље Г представља место где се појављују ризици са којима се најбоље управља задржавањем и за ову врсту ризика је карактеристично да се ретко јављају, а и када се појаве њихов финансијски утицај је занемарљив.

Интерна ревизија проверава перформансе интерне контроле, и овај процес пролази кроз неколико фаза, што и потврђује следећа шема:

³⁷² Vaughan Emmett, Vaughan Therese, Isto, str. 36.

Шема 21: Процена процеса система интерних контрола³⁷³

Процена контроле (контролних поступака) подразумева обухватање мануелних и аутоматских контрола.

2.2. Интерна ревизија нужност или потреба

Управљање ризиком није одговорност функције интерне ревизије. Тачно је да су могуће ситуације када се захтева од интерне ревизије да обави ову функцију. Шта то онда значи? То доводи до укључивања интерне ревизије у свакодневно вођење пословања, што може да угрози објективност интерне ревизије.³⁷⁴

Циљ³⁷⁵ активности интерне ревизије јесте да менаџменту укаже на могућа унапређења економичности (обављање послова јефтино), ефикасности (радити ствари на прави начин-адекватним алатом), ефективности (радити праве ствари-постизати циљеве) и правичности (радити их како треба).

³⁷³ Лукић Радојко, Исто, стр. 28.

³⁷⁴ Станишић Миле, Улога интерне ревизије у управљању ризицима банке, Рачуноводство број 5-6/2009, Београд, стр. 102.

³⁷⁵ Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, Ревизиј-теорија и пракса, четврто измењено и допуњено издање, Исто, стр. 387-392.

Интерна ревизија³⁷⁶ је један од елемената менаџмент контролинга и у развијеном свету интерну ревизију називају „оперативна интерна ревизија“ или „контролинг“ који је у функцији директне стручне подршке менаџменту и успостављању организационе структуре, која у свој рад укључује поред експерата за рачуноводствене и финансијске послове и експерте за правне, инжењерске и информационе технологије. Закључујемо да је интерна ревизија саветодавни орган менаџмента у оквиру контролинга.

Оперативна ревизија³⁷⁷ је почела да прераста у интерну ревизију³⁷⁸. Док се интерна ревизија бави испитивањем финансијских и рачуноводствених питања, оперативна ревизија се бави укупним остварењем циљева, ефикасношћу пословних поступака и интерне контроле, резултатима појединих менаџера и другим нефинансијским аспектима пословања одређене организације.³⁷⁹

Етимолошки гледано, приликом појашњења појма контролинг треба имати у виду три³⁸⁰ појма који се користе у енглеском језику, а то су: *control* (контрола, управљање, надзор, регулисање, поверавање), *controlling* (који контролише, управља, онај који има већински интерес), *controlling interest* (контролни интерес, управљачки већински интерес особа или група људи која има већину акција са правом гласа у компанији). Контролинг³⁸¹ потиче из америчке литературе о менаџменту, где је носилац функције контролинга контролор, процеси и задаци који се у оквиру контролинга у институционалном смислу разматрају обављају се у оквиру система управљачке контроле (Management Control System). Контролинг је инструмент за пружање помоћи менаџменту у вођењу предузећа.

Заједнички предмет проучавања и практичне активности контроле, ревизије и пословне анализе усмерен је на раст и развој предузећа, али ипак између њих постоје битне разлике које дајемо кроз наредну табелу коју ћемо проширити са интерном ревизијом.

---

³⁷⁶ Малешевих Ђоко, Андрић Мирко, *Стање и перспективе ревизије у Србији*, зрадова XXXVI симпозијум, „Рачуноводство и пословне финансије у савременим условима пословање-стање и перспективе“ Златибор, 26-28. мај 2005. године, стр. 60.

³⁷⁷ Ревизија пословања обухвата делатност која је осмишљена да анализира организациоу структуру, интерне делове, токове интерних процеса и резултате менаџмента.

³⁷⁸ Интерна ревизија се бави испитивањем финансијских и рачуноводствених питања.

³⁷⁹ Carmichael R. Douglas, Willingham J. John, Исто, стр. 24.

³⁸⁰ Симурдић Биљана, *Енглеско-српски економско-финансијски речник*, друго измењено и допуњено издање, ЦУП Нови Сад, Нови Сад 2004. година, стр. 129-130.

³⁸¹ Малинић Дејан, *Стратешки и оперативни контролинг*, зрадова XXXVI симпозијум, „Рачуноводство и пословне финансије у савременим условима пословање-стање и перспективе“ Златибор, 26-28. мај 2005. године, стр. 83-84.

Табела 41: Предмет проучавања и тачке разликовања контроле, анализе, екстерне ревизије и интерне ревизије:³⁸²

Активности-функције Елементи разграничења ↓	Контрола	Ревизија	Интерна ревизија ³⁸³	Анализа
Постулирани принципи (начела)	Непредвидивост одступања од стандарда (мере)	Одступање или усаглашеност са законом и стандардизованом рачуноводственом регулативом	Одступање или усаглашеност са законом, професионалном и интерном регулативом	Рационалност (Целосходност)
Методe и технике испитивања	Специјалне методe и технике анализе	Утврђене (стандардизоване) величине Уочавање одступања стварне од предвиђене величине	Специјалне методe и технике интерне ревизије	Метода смера, интензитета, обима и континуитета Метода узорка
Начин деловања	Механистичко и превентивно	Индивидуално, интелектуално и корективно	Колективно, интелектуално, превентивно и корективно	Индивидуално, интелектуално, превентивно и корективно
Предмет и врста истраживања	Целина пословне активности Формално	Финансиојски извештаји Формално и материјално	Алтернативне политике раста и развоја компаније Формално и материјално	Целина пословне активности Материјално (суштински)
Обављање активности (извршиоци)	Интерно	Екстерно и интерно	Интерно	Интерно

Интерна ревизија се може сматрати корпоративним извором који подржава ревизијски одбор. Однос између ревизијског одбора и функције интерне ревизије јача статус и независност интерне ревизије, као и њихову способност да допринесу корпоративном успеху. Ревизијски одбор и одељење интерне ревизије треба да имају неограничен приступ једно другоме. У међувремену, када имамо повећану одговорност комитета за ревизију према Sarbanes-Oxley закону, појачала се и линија извештавања од стране интерног ревизора до овог тела, па се истиче да интерни ревизор обезбеђује комитету за ревизију:³⁸⁴

- помагање комитету за ревизију при осигуравању да су његова повеља, активности, и процеси одговарајући за испуњење његових одговорности-интерна ревизија је у стању да продре у структуру организације и оцени практичне импликације

³⁸² Малешевић Ђоко, *Реафирмација пословне анализе кључног инструмента креирања информација за пословно одлучивање*, Симпозијум 41 “Могућности и ограничења развоја рачуноводствене професије у Србији”, зборник радова, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор 27-29. мај 2010. година, стр. 227-228.

³⁸³ Колона додата и разграничења дата од стране аутора дисертације.

³⁸⁴ Pickett Spencer K.H., Isto, str. 256-257.

успостављања процедура одобравања и њиховог повезивања са програмима самопроцене и употребе верификованих регистара ризика;

- осигуравање да се повеља, улога и активности интерне ревизије јасно схватају и да одговарају потребама комитета за ревизију-сваки извршни руководиоца ревизије треба да има добро припремљену презентацију улоге интерне ревизије и тога како се интерна ревизија уклапа у слагалицу корпоративног управљања. Кључно је да независни директори схвате стварни потенцијал ефективног процеса интерне ревизије и да комитет за ревизију зна шта може да очекује од извршног руководиоца ревизије;

- одржавање отворене и ефективне комуникације са комитетом и председавајућим-од извршног руководиоца интерне ревизије се очекује да треба да проведе неко време ван канцеларије и да промовише улогу ревизије, тако што ће се састајати са вишим руководством, члановима одбора и председником одбора за ревизију да би продавао производе ревизије.

Уочавамо да однос између интерног ревизора и ревизијског одбора треба да буде такав да укључује и функцију извештавања и функцију надзора. Наиме, ревизијски одбор је јако зависан од функције интерне ревизије због тога што од ње добија повратне информације о процени ризика, о менаџменту и о систему интерне контроле. Као последица тога, задаци, одговорности и циљеви ревизијског одбора, као и функција интерне ревизије су испреплетени.

Корпоративни менаџмент треба да креира и уграђује одговарајући процес интерне контроле како би пружио разумно уверење о постизању дефинисаних циљева. Овај процес треба да буде под сталним надзором менаџмента који утврђује да ли се процес одвија на очекивани начин, као и да ли је адекватно модификован када су промењени услови. Ревизијски одбор с независним и интерним ревизорима треба да прегледа писма менаџмента и контроле и треба да захтева да се прихвате и уграде процене интерних и екстерних ревизора о систему интерних контрола.

У литератури³⁸⁵ се истиче да мисија одељења интерне ревизије је двострука:

- да се обезбеди независно уверавање комитету за ревизију (и вишем руководству) да у компанији постоје интерне контроле и да ефективно функционишу;
- да унапреди стање интерних контрола у компанији унапређујући интерне контроле и помажући компанији да идентификује недостатке система контроле и да развије рентабилна решења за отклањање тих недостатака.

Пре него, што приступимо предлогу форме организовања интерне ревизије, треба напоменути да је неопходно успоставити сарадњу три групе одговорне за

---

³⁸⁵ Dawis Cgris, Schiller Mike, Wheler Kevin, Isto, Beograd 2008. godina, str. 5.

финансијско извештавање-управни одбор (укључујући финансијски менаџмент и интерне ревизоре), ревизијски одбор и екстерне ревизоре. Само њихова сарадња може допринети високом квалитету финансијског објављивања, као и активном и партиципативном надзору.³⁸⁶

Када менаџери формирају нову организациону шему или преуређују постојећу они увек користе четири мере:³⁸⁷

- подела посла-цео процес рада се дели на задатке које би реално и без претераног напора могли да обаве појединци или групе;
- подела на секторе-формирање групе радника и задатака уз комбиновање на логичан и ефикасан начин;
- хијерархија-подразумева прецизирање ко ће унутра подносити извештаје у оквиру одговарајућих сектора;
- координација-постављају се механизми који ће интегрисати активности појединих сектора у кохерентну целину и надгледати ефикасност ове интеграције.

Ова четири елемента важе и код постављања или реинжињеринга места интерне ревизије у организационој шеми компаније.

Интерни ревизори често се описују као пословни партнери и као полицајци.³⁸⁸ Као пословни партнери они заједно са управљачким органима помажу управљању и служе као независни рецензенти управљања. Од интерних ревизора се очекује да су стручни и да помажу предузећу у испуњењу циљева. Разлог за посматрање интерног ревизора као полицајца лежи у чињеници да се у њему види противник који трага за пропустима у раду. Треба истаћи и чињеницу³⁸⁹ да улога интерне ревизије није откривање превара и проневера, већ за тај задатак су потребни посебни стручњаци, односно експерти за откривање и спречавање превара и проневера, као што су нпр. CFE (CFE - *Certified Fraud Examiners*). Добра интерна ревизија помаже у спречавању превара, испитивању и откривању превара. Али свакако интерну ревизију не треба поистоветити са форензичким рачуноводством чији су задаци нешто другачији од интерне ревизије, што нам најбоље показује следећа табела:

---

³⁸⁶ Soltani Bahram, Isto, str.102.

³⁸⁷ Stoner A. F. Džejms, Friman R. Edvard, Glibert R. Daniel, *Menadžment*, prevod sa engleskog jezika, Želind Beograd, Beograd 2002. godina, str. 291.

³⁸⁸ Fadzil Hanim Faudziah, Haron Hasnah, Jantan Muhamad, *Internal Auditing Practices and Internal Control System*, Managerial Auditing Journal, Vol 20 No. 8, 2005, p. 845.

³⁸⁹ Paszek Zbigniew, Saunders J. Edmund, *Interna kontrola i revizija i suzbijanje korupcije*, http://www.ief.co.yu/files/clanci_revizor/Interna_kontrola_i_revizija_i_suzbijanje_korupcije.pdf, preuzeto 01.05.2008. godine.

Табела 42: Компарација приступа интерне ревизије и форензичког испитивања у домену превара³⁹⁰

	Интерна ревизија	Форензичко испитивање
Циљ	Осигурање примене политике и идентификовање области за оперативни менаџмент	Прикупљање документације за потврђивање или непотврђивање пријављене преваре
Време	Табела распореда унапред састављена	Реакција на изјаву или сумњу
План рада	Дефинисан план рада	План рада може бити драстично промењен током времена
Коришћење документације	Компанијска документација	Компанијска и персонална документација, укључујући преиспитивање електронске поште и чековних позадина
Шема преваре	Разматрање током планирања	Детекција (откривање) и квантификација изјављених шема
Стил интервјуа	Налази чињеница	Налази чињеница и саслушање
Детерминисање намере	Генерално се не разматра	Интегрални део испитивања
Узорак	Фреквентно коришћен	Ретко коришћен

Позиција интерне ревизије у организационој структури компаније варира у зависности од њене одговорности према руководству компаније, односно коме интерни ревизори подносе извештај. Тако интерна ревизија може бити организована:³⁹¹

- у оквиру рачуноводства-овај модел позиционирања интерне ревизије по времену настанка спада у прве моделе и у доброј мери је превазиђен, јер када овако организујемо интерну ревизију не можемо вршити ревизију изван ове функције, а извештај о извршеној ревизији подносимо руководиоцу рачуноводства или у најбољем случају финансијском директору компаније;
- у оквиру финансија-овај модел позиционирања интерне ревизије представља унапређење претходног модела и појавио се онда када се финансијска функција осамосталила од рачуноводства. Знамо да финансије у ширем смислу речи задиру у све пословне функције предузећа тако је и интерна ревизија проширила свој домет на све пословне функције чији је квалитет препознатљив уколико би извештаје о својим пословима и задацима подносила генералном менаџеру. Треба нагласити да је „срце“ деловања интерне ревизије сада само у финансијама. Поставља се питање да ли је то прелазак интерне ревизије само у „већи маневарски простор“ са истим донетима;

³⁹⁰ Лукић Радојко, Исто, стр. 198.

³⁹¹ Андрић Мирко, *Регулаторни оквир и пракса интерне ревизије у Србији*, Симпозијум 41 “Могућности и ограничења развоја рачуноводствене професије у Србији”, зборник радова, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор 27-29. мај 2010.година, стр. 311-314.

- у оквиру самосталне организационе јединице везане за управни одбор-овакав модел организовања интерне ревизије подразумева да она преко одбора за ревизију (комитета за ревизију), директора интерне ревизије и ревизора одговара управном одбору компаније, односно њему подноси извештаје. Овакав модел интерне ревизије није ограничен ни по каквом основу и сама организација и мисија интерне ревизије дефинисане су Правилником о интерној ревизији, затим ту је и изјава о интерној ревизији. Имајући у виду да је ово, по нашем мишљењу, једно од најадекватнијих решења за позиционирање интерне ревизије у компанији ми ћемо у шематском приказу инсистирати на овом моделу организовања интерне ревизије, имајући у виду чињеницу да овакав модел доприноси највишем нивоу независности интерног ревизора, уз напомену³⁹² да он све док је члан компаније не може потпуно бити независан (он као и сви запослени са којима ради, можда седи у истој згради има бенефиције, бонусе), али може бити објективан, односно није под утицајем личних осећања или предрасуда, он је непристрасан.

Приликом формулисања, односно приказивања облика организације интерне ревизије у организационој шеми компаније користићемо комбинацију више извора литературе³⁹³ који имају приближне ставове, тако да наведена организациона шема биће управо резултат те комбинације.

Приликом организовања интерне ревизије морамо имати на уму и Стандарде интерне ревизије које је издао Институт интерних ревизора. Наиме, по њима тачније у стандарду 1110 Организациона независност³⁹⁴ се тражи да се минимум један пут годишње потврди да је интерна ревизија у компанији постављена тако да је организационо независна. Закључујемо да није довољно само да постоји организациона независност, него је и неопходно да се она потврђује годишње. За потврду организационе независности најбоље решење је да екстерни ревизор у извештају о ревизији истакне постојање организационе независности и потврди у години у којој врши ревизију.

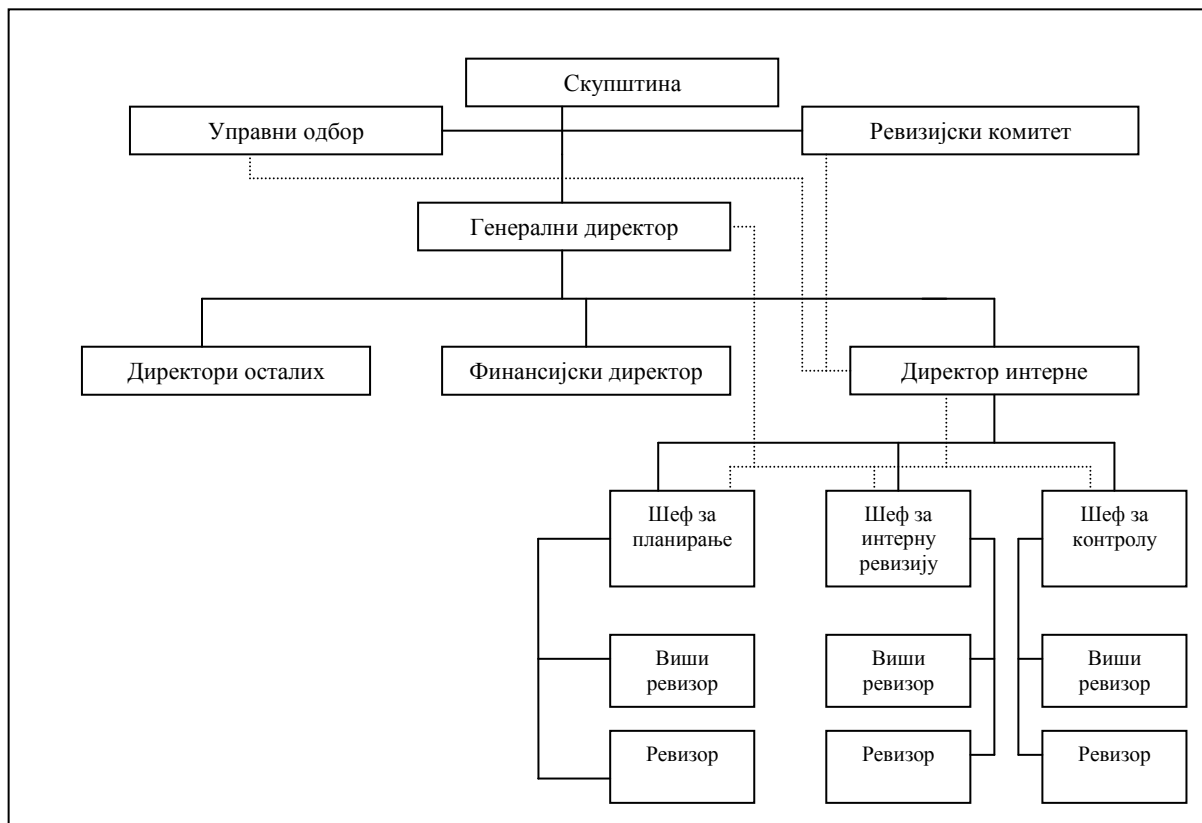
³⁹² Dawis Cgris, Schiller Mike, Wheler Kevin, Isto, str. 6-7.

³⁹³ Шема формирана према следећим изворима: Pickett Spencer K.H., *The internal Auditor at Work*, превод Савез Рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2008. година, str.274.; Станишић Миле, *Организација одељења интерне ревизије*, Београд, Ревизија број 14/2006, стр. 4-14.; Јакшић Дејан, *Улога и положај ревизијског комитета у корпоративном управљању*, Симпозијум 40 “40година рачуноводства и пословних финансија – дometи и перспективе”, зборник радова, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор 27-30. мај 2009.година, стр. 357-372.; Виторовић Богољуб, *Интерне контроле и интерна ревизија*, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд 2004. година, стр. 136-150.; Dawis Cgris, Schiller Mike, Wheler Kevin, *Revizija informacionih tehnologija: korišćenje kontrola radi zaštite informacione imovine*, McGraw-Hill, New York, превод Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд 2008. година, стр. 6, Андрић Мирко, *Организација и деловање интерне ревизије*, Рачуноводство број 9-10/2009, Савез рачуновођа и ревизора Републике Србије, Београд 2009. година.

³⁹⁴ www.theia.org, преузето 01.09.2010. године.

У наставку ћемо дати два модела организације интерне ревизије, и то прво један једноставнији који је могуће применити у мање развијеним пословним системима и други модел који може наћи примену у најразвијенијим пословним системима који своје пословање обављају на глобалном нивоу.

Шема 22: Организација интерне ревизије у компанији као целини-једноставан модел

Наведени једноставнији модел организовања интерне ревизије у циљу очувања независности постављен је тако да је мањи број извршилаца у одељењу интерне ревизије и да се послови групишу тако коко би се очувала независност и објективност интерног ревизора. То се постиже на следећи начин: директор интерне ревизије подноси извештај управном одбору и ревизијском комитету, а шефови одељења извештај подносе директору интерне ревизије и генералном директору у компанији. На овај начин интерни ревизори би били независни и руководство би требало да искористи њихова знања, јер су у питању људи који перфектно познају пословање фирме, јер сигурно је да ниједна ревизорска фирма не може боље познавати функционисање фирме у односу на њих, интерне ревизоре.

Кроз детаљнију анализу форми организовања могуће је дати и описе послова, али то није наш циљ , јер је немогуће дати универзално решење за организовање интерне ревизије за све компаније, али се може поставити оквир, што смо ми и учинили

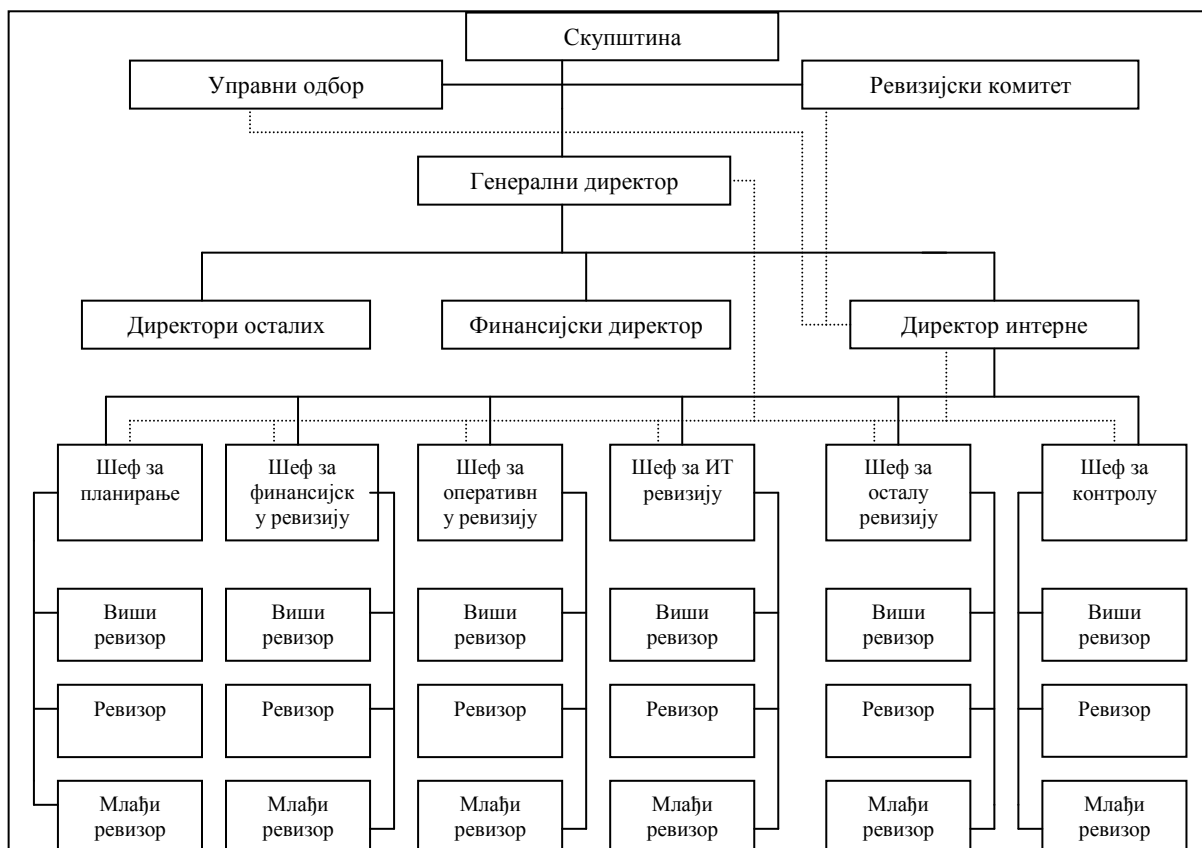
кроз један једноставан или касније један сложенији облик организовања интерне ревизије у компанијама. У наставку ћемо дати активности извршног руководиоца одељења интерне ревизије, односно у нашем случају директора одељења интерне ревизије јер он представља мост између извршилаца у одељењима интерне ревизије и менаџмента компаније. Од директора интерне ревизије се очекује да ревизијском комитету испоручи.³⁹⁵

- годишњи сумарни извештај или процене резултата ревизијских активности које се односе на дефинисану мисију и делокруг ревизије;
- периодично извештавање комитета за ревизију и руководства уз резимирање резултата ревизије;
- стално информисање комитета за ревизију о новим кретањима и успешним праксама интерне ревизије;
- сарадња са екстерним ревизорима и заједничко разматрање задовољавања информационих потреба комитета;
- провера потпуности и тачности информација које се подносе комитету за ревизију;
- потврђивање да постоји ефективна и ефикасна радна координација активности интерних и екстерних ревизора, уз утврђивање да ли има било каквог дуплирања посла интерних и екстерних ревизора и навести разлоге таквог дуплирања.

---

³⁹⁵ Pickett Spencer K.H., Isto, стр. 257-258.

Шема 23: Организација интерне ревизије у компанији као целини-сложен модел

Са наведене шеме уочавамо да је у питању хипотетички пример, односно сложени модел, компаније која када је у питању интерна ревизија има конституисан Ревизијски комитет и сектор интерне ревизије. За ревизијски комитет³⁹⁶ се каже да он представља битан елемент доброг корпоративног управљања и он је саветодавно тело управног одбора за питања финансијског извештавања уз нагласак да та саветодавна улога даје јасан нагласак да одбор нема мандат да одлучује већ само саветује, а одлуке доноси управни одбор, онда је и јасно да одговорност преузима управни одбор за донете одлуке. Ко су чланови одбора за ревизију? У свету³⁹⁷ највише чланова одбора за ревизију чине екстерни и интерни ревизори због своје финансијске писмености, али знамо да је потребна разноликост чланова одбора па је неопходно да ту буду и они који познају врсту пословање компаније, правне аспекте и сл. Када је у питању сектор интерне ревизије, код нас, он на челу има директора коме су подређени ревизори специјалисти за одређене области на чијем су челу шефови одељења. Да би се постигао већи степен независности директор интерне ревизије подноси извештај управном одбору и Комитету за ревизију уместо генералном директору. Генерални директор

³⁹⁶ Јакшић Дејан, *Улога и положај ревизијског комитета у корпоративном управљању*, Симпозијум 40 “40 година рачуноводства и пословних финансија – домети и перспективе”, зборник радова, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор 27-30. мај 2009. година, стр. 364.

³⁹⁷ Станишић Миле, *Профил чланова одбора за ревизију према светској пракси*, Београд, Ревизија број 24/2006, стр. 11.

добија извештаје од шефова одељења, који истовремено извештавају и директора интерне ревизије. Свесни смо чињенице да подела посла у интерној ревизији кроз специјализацију има својих предности (специјалисти су боље усмерени на јединствена подручја контроле ризика) и недостатака (постоји могућност да занемаре друге области за вршење ревизије). Наведени проблем се превазилази тако што млађи ревизор не може постати ревизор, затим ревизор не може постати виши ревизор, односно виши ревизор не може постати шеф одељења уколико нема одрежен број сати неведеног времена, већ одређен број сати у бављењу послом интерног ревизора у свим специјализованим целинама. Наравно ово је један развијени модел код једноставнијих облика организовања и компанија са мањим обимом посла сигурно да би шема била поједностављена. У делу специјализованог одељења које смо назвали одељење за осталу ревизију ту би се обављала нпр. ревизија управљања, ревизија усаглашености и слично.

Можемо, закључити да је интерна ревизија пре потреба предузећу, него његова нужност. Видели смо да и у светлу континуиране ревизије полазна основа је добро постављена интерна ревизија. Свакако да постављање рачуноводственог система у реалном времену, континуирано финансијско извештавање и континуирана екстерна ревизија не могу функционисати без добре базе коју видимо у интерној ревизији.

3. Ревизија сета финансијских извештаја и њихових елемената у угоститељско-туристичком предузећу

У билансу стања угоститељско-туристичког предузећа доминира стална имовина у односу на обртну имовину. Специфичност која је присутна код угоститељско-туристичких предузећа, а односи се на сталну имовину представља доминантан износ некретнина, постројења, опреме и биолошких средстава чије релативно учешће у сталној имовини износи преко 90%. У структури обртне имовине значајно учешће имају краткорочна потраживања, пласмани и готовина и залихе. Пасива биланса стања угоститељско-туристичког предузећа има приближно уједначен удео капитала и дугорочних обавеза и резервисања уколико посматрамо цео сектор у Србији, са нагласком на незнатно виши релативни удео капитала у структури пасиве. Ако посматрамо структуру обавеза по рочности уочићемо виши удео дугорочних у односу на краткорочне обавезе.

За успешну идентификацију позиција биланса успеха које доминирају у структури прихода и расхода неопходно је прво ући у структуру сваке од тих позиција, а за то ће нам најбољу основу дати буџетирање у хотелској индустрији према USALI методи, за коју поједини аутори истичу да „она омогућава хотелској индустрији да причају истим дијалектом“.³⁹⁸ Исти аутори идентификују приходе и трошкове хотелског предузећа, по чијој структури можемо закључити да исти припадају угоститељској индустрији. У наставку дајемо попис прихода и расхода карактеристичних за угоститељску индустрију (оних који доминирају у билансу успеха угоститељског предузећа):³⁹⁹

- Приходи:

- а) Пословни приходи:

- Приходи од смештаја

- Приходи од хране и пића

- Приходи од осталих услуга (у ове приходе обично убрајамо: приходе од телефона, паркирање, прање и пеглање рубља гостима, изнајмљивање спортских терена и реквизита, изнајмљивање гаража, приходи од продаје сувенира и сл.).

Сви наведени приходи представљају доминантне категорије у структури пословних прихода, али у зависности коју врсту услуге пружамо као значајан део прихода могу се појавити. Приходи од издавања у закуп хотелских ресурса другим предузећима, приходи од камате, приходи од курсних разлика и слично, али они не одсликавају специфичност угоститељства као делатности.

- Расходи:

- а) Редовни расходи:

- Трошкови материјала где ове трошкове раздвајамо у две велике групе: оне који су настали као резултат спремања хране и служења пића гостима (поред трошкова везаних за саму набавку хране и пића у ову групу убрајамо и трошкове струје, плина, нафте, водене паре друго), а другу групу представљају трошкови који су резултат текућег одржавања (резервни делови, сијалице, мања реновирања лифтова, механичких и електричних апарата, опреме у собама и слично).

- Трошкови зарада и остали лични расходи;

- Трошкови амортизације и

---

³⁹⁸ Першић Милена, Јанковић Сања, *Менаџерско рачуноводство хотела*, Факултет за туристички и хотелски менаџмент у Опатији и Хрватска заједница рачуновођа и финансијских дјелатника Загреб, Загреб 2006. година, стр. 116.

³⁹⁹ Першић Милена, Јанковић Сања, *Менаџерско рачуноводство хотела*, Исто, стр. 117-137.

-Остали пословни расходи (провизије, цвеће, декорације, музика, ТВ претплата и слично).

Из прегледа расхода може се закључити да у угоститељској делатности доминирају сви пословни расходи. На крају можемо извести генерални закључак да приликом ревизије угоститељског предузећа неопходно је поседовати ревизора специјалисту који би вршио ревизију само пословних расхода и прихода из биланса успеха. Уколико у анализу укључимо и туристичку делатност у наредној табели показаћемо да ревизор специјалиста за угоститељско-туристичку делатност мора познавати поред специфичности ове делатности и структуру финансијских и осталих прихода и расхода биланса успеха угоститељско-туристичког предузећа.

Уважавајући захтев специфичности посла угоститељско-туристичких предузећа, претходну класификацију услуга извршићемо поделу билансних позиција на две велике групе: на оне које су карактеристичне за угоститељско-туристичка предузећа, остале билансне позиције у које убрајамо оне које се могу појавити са већом вероватноћом и друге чија вероватноћа појављивања је мање извесна и које нећемо овде наводити.

Матрица 5: Специфичне билансне позиције код угоститељско-туристичких предузећа

	Биланс стања		Биланс успеха	
	Специфичне билансне позиције	Остале билансне позиције	Специфичне билансне позиције	Остале билансне позиције
Пружање услуга посредовања	-Краткорочна потраживања -Краткорочни пласмани -Краткорочне обавезе	-Залихе -Готовина и готовински еквиваленти -Дугорочне обавезе	-Приходи од продаје	-Финансијски расходи
Пружање услуга организовања				
Јединствена услуга	-Потраживања -Готовина	-Краткорочне обавезе	-Приходи од продаје	-Финансијски расходи -Остали рас.
Квазијединствена услуга	-Основна средства - Краткочне обавезе -Потраживања	-Капитал - Залихе	-Приходи од продаје -Трошкови амор.	-Набавна вредност робе -Трошкови материјала
Нејединствена услуга	-Основна средства - Потраживања -Капитал	-Дугорочне обавезе - Залихе	-Приход од продаје -Трошак амор. -Набавна вредност робе	-Трошкови материјала -Трошкови зарада -Финансијски расходи

Када сумирамо дату класификацију кроз претходну матрицу долазимо до закључка да за ревизију финансијских извештаја угоститељско-туристичких предузећа у Србији, а мишљења смо да ова класификација може наћи своју примену и на компанијама ван Србије, треба имати ревизора специјалисту који познаје угоститељство и туризам. Може се ићи даље па тражити и ревизор субспецијалиста за поједине области, али то само у ситуацијама када су веће користи од трошкова ангажовања таквог лица. Тако ревизор специјалиста који добро познаје поменути привредну делатност треба да изврши ревизију следећих билансних позиција специфичних за њу: некретнине, залихе, потраживања, готовину, капитал, краткорочне обавезе, краткорочне пласмане. Списак позиција јесте дужи, али када се оне посматрају по делу услуга које обавља конкретно предузеће њихов списак је знатно мањи.

У литератури⁴⁰⁰ се истиче да се приликом ревизије елемената финансијских извештаја уважава циклус трансакција, уз напомену да који ће од циклуса трансакција бити дефинисан зависи од природе делатности клијента. У наредној табели даћемо примере циклуса трансакција, а касније кроз спровођење процеса ревизије угоститељско-туристичких предузећа јасно дефинисати модел циклуса трансакција који одговара овим привредним делатностима.

Табела 43: Идентификовање циклуса трансакција код клијената⁴⁰¹

Ревизија пословних циклуса и билансних позиција по различитим ауторима			
Варијанта 1	Варијанта 2	Варијанта 3	Варијанта 4
1. продаја-наплата 2. куповина-исплата 3. средства-производња -злихе 4. финансирање-капитал -обавезе 5. запослени-плате	1. циклус продаје 2. циклус наплате 3. циклус набавке 4. циклус плаћања 5. циклус залиха 6. циклус некретнина и опреме 7. циклус дугорочних обавеза, капитала, добитка или губитка 8. циклус новца и улагања	1. ревизија некретнина, постројења и опреме 2. ревизија дугорочних финансијских пласмана 3. ревизија залиха 4. ревизија потраживања 5. ревизија новчаних средстава 6. ревизија обавеза према добављачима 7. ревизија капитала 8. ревизија дугорочних обавеза 9. ревизија запослених и плата	1. ревизија циклуса продаје и прихода 2. ревизија циклуса набавке и расхода 3. ревизија зарада запослених и других накнада 4. ревизија залиха 5. ревизија капитала, дугорочних кредита и дугорочних резервисања 6. ревизија основних средстава и нематеријалних улагања 7. ревизија финансијских пласмана 8. ревизија готовинских еквивалената и готовине 9. ревизија активних и пасивних временских разграничења 10. додатна провера прихода и расхода 11. ревизија обелодањивања уз финансијске извештаје.

⁴⁰⁰ Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, *Ревизија-теорија и пракса*, пето измењено и допуњено издање, Исто, стр. 219.

⁴⁰¹ Варијанту 1 је дао: David.N.Richuite, *Auditing and Assurance Services*, South-Western College Publising, SAD, 1998. str. 558-734; Варијанту 2 је дао: William F. Messier, *Auditing*, Mc. Graw-Hill, New York, 1997., str. 361-632; Варијанту 3 је дао: Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, *Ревизија-теорија и пракса*, пето измењено и допуњено издање, Исто, стр. 221-222. уз напомену да су преводи прве две варијанте узети из ове књиге; Варијанту 4 је дао: Милојевић Душан, *Ревизија финансијских извештаја*, Исто, стр. 253-417.

3.1. Поступци ревизије билансних позиција специфичних за угоститељско-туристичка предузећа

Приликом презентовања поступака ревизије билансних позиција специфичних за угоститељско-туристичко предузеће, чији је попис дат у претходној матрици, користићемо финансијске извештаје сектора туризма и угоститељства, као и финансијски извештај угоститељско-туристичког предузећа „Слога“ Ваљево које има и хотел на Дивчибарама⁴⁰², чији финансијски извештаји за последњих шест година су дати у прилогу број 25. На основу ових финансијских извештаја кроз наредну табелу дајемо финансијски извештај предузећа „ХУ“ који ћемо користити као модел за приказивање специфичности ревизије код туристичких и угоститељских предузећа.

Табела 44: Преглед структуре биланса стања предузећа „ХУ“ на дан 31.12.2011. године

Позиција	Износ у хиљадама динара		%	%
	Текућа година	Претходна година		
АКТИВА				
А. Стална имовина	168.400	161.350	78.00	81.45
I Неуплаћени уписани капитал				
II Goodwill				
III Нематеријална улагања	13.280	13.200	6.15	6.66
IV Некретнине, постројења, опрема и биолошка средства	151.560	139.309	70.20	70.33
1. Некретнине постројења и опрема	151.560	139.309	70.20	70.33
2. Инвестиционе некретнине				
3. Биолошка средства				
V Дугорочни финансијски пласмани	3.560	8.841	1.65	4.46
1. Учешћа у капиталу	3.560	8.000	1.65	4.04
2. Остали дугорочни финансијски пласмани		841		0.01
Б. Обртна имовина	47.497	36.747	22.00	18.55
I Залихе	9.974	6.541	4.62	3.30
II Стална средства намењена продаји и средства пословања које се обуставља				
III Краткорочна потраживања, пласмани и готовина	37.523	30.206	17.38	15.25
1. Потраживања	19.431	18.151	9.00	9.16
2. Потраживања за више плаћен порез на добитак				
3. Краткорочни финансијски пласмани	10.050	3.742	4.65	1.89
4. Готовински еквиваленти и готовина	4.741	5.904	2.20	2.98
5. Порез на додату вредност и активна временска разграничења	3.301	2.409	1.53	1.22
В. Одложена пореска средства				
Г. Пословна имовина	215.897	198.097	100	100
Д. Губитак изнад висине капитала				
Ђ. Укупна актива	215.897	198.097	100	100
Е. Ванбилансна актива				

⁴⁰² Секторска анализа привреде Србије, Пројекат ПКС и АДМ Консалтинг Вршац, 2010. година, интерни материјал ПКС, а подаци за 2011. годину преузети су са сајта Агенције за привредне регистре Републике Србије.

Позиција	Износ у хиљадама динара		% текућа година	% претходна година
	Текућа година	Претходна година		
ПАСИВА				
А. Капитал	113.044	112.155	52.36	56.62
I Основни капитал	110.742	110.742	51.29	55.90
II Неуплаћени уписани капитал				
III Резерве	453	413	0.21	0.21
IV Ревалоризационе резерве				
V Нереализовани добици по основу хартија од вредности				
VI Нереализовани губици по основу хартија од вредности				
VII Нераспоређени добитак	1.849	1.000	0.86	0.51
VIII Губитак				
IX Откупљене сопствене акције				
Б. Дугорочна резервисања и обавезе	102.853	85.942	47.64	43.38
I Дугорочна резервисања				
II Дугорочне обавезе	39.195	35.341	18.15	17.84
1. Дугорочни кредити	26.381	30.476	12.22	15.38
2. Остале дугорочне обавезе	12.814	4.865	5.93	2.46
III Краткорочне обавезе	63.658	50.601	29.48	25.54
1. Краткорочне финансијске обавезе	30.473	21.839	14.11	11.02
2. Обавезе по основу средстава намењених продаји и средстава пословања које се обуставља				
3. Обавезе из пословања	31.741	27.448	14.70	13.86
4. Остале краткорочне обавезе	1.374	1.245	0.64	0.63
5. Обавезе по основу пореза на додату вредност и осталих јавних прихода и пасивна временска разграничења				
Обавезе по основу пореза на добитак	70	69	0.03	0.03
В. Одложене пореске обавезе				
Г. Укупна пасива	215.897	198.097	100	100
Д. Ванбилансна пасива				

На основу датог биланса стања и претходно дате матрице може се закључити да је у питању предузеће које се бави продајом односно организовањем продаје туристичких аранжмана и у чијем сету услуга које пружа доминирају квазијединствене и нејединствене туристичке услуге. Када се посматра структура активе уочавамо да у оквиру сталне имовине доминирају некретнине постројења и опрема са 151.560 хиљада динара што представља 90% у структури сталне имовине. Друга доминантна позиција у активи налази се у оквиру обртне имовине, односно билансне позиције краткорочна потраживања, пласмани и готовина са 37.523 хиљаде динара што представља 79% у структури обртне имовине. Пасива биланса стања предузећа „ХУ” на дан 31.12.2012. године указује да у структури капитала доминира основни капитал са 110.742 хиљаде динара што представља 97,96% у структури капитала као специфичне позиције. У наведеном билансу стања такође се може уочити висок удео краткорочних обавеза у износу од 63.658 хиљада динара што представља 61,89% дугорочних резервисања и обавеза. На основу изнетог биланса стања можемо закључити да специфичне билансне позиције за угоститељско-туристичко предузеће су четири наведене, а које смо и

идентификовали у претходној матрици. Значи ревизор пре него што приступи ревизији може уз помоћ конструисане матрице и финансијског извештаја да установи коју врсту услуге туристичко угоститељско предузеће пружа и које су то специфичне позиције којима он мора посветити посебну пажњу, односно где треба да ангажује ревизора специјалисту.

У литератури⁴⁰³ се истиче да код већине привредних субјеката некретнине, постројења и опрема, односно фиксна средства (**основна средства**) и нематеријална улагања (оснивачка улагања, улагања у развој и пробну производњу, концесије, патенти, лиценце, и друга права) чине по правилу највећи део њихове имовине. Упркос томе време које утроши ревизор за ревизију основних средстава чини релативно мали део укупног времена утрошеног за њихову ревизију због:

- *прво*-промене на рачунима основних средства су релативно ретке у поређењу са обртним средствима;
- *друго*-почетни салдо на рачунима основних средстава је проверен током ревизије у претходним годинама, па су предмет ревизије смо промене у текућој години;
- *треће*-основна средства су мање подложна незаконитим присвајањима или криминалним радњама у односу на обртна средства;
- *четврто*-питање разграничења трансакција (cut-of) је од мањег значаја у ревизији основних средстава него што је то случај са, на пример, куповином и продајом залиха;
- *пето*-приликом ревизије основних средстава ревизор се не суочава са проблемом утврђивања њихове текуће, тржишне или дневне вредности, као што је то случај приликом ревизије обртних средстава (купци, залихе, и др.).

Приликом ревизије ове билансне позиције, у циљу стицања разумног уверења, неопходно је да ревизор на терену формира три табеле⁴⁰⁴, чији ћемо садржај и структуру дати у наставку. Ревизор треба да има у виду да је приликом рачуноводственог обухватања ове имовине требаало поступати у складу са одговарајућим МРС⁴⁰⁵, законским прописима и Правилником о рачуноводству и рачуноводственим политикама предузећа „ХУ”. Конкретно, у Правилнику о рачуноводству и рачуноводственим политикама предузећа „ХУ” јасно је дефинисано шта су то основна средства, како се врши њихово почетно а како накнадно признавање

---

⁴⁰³ Милојевић Душан, Исто, стр. 335.

⁴⁰⁴ Приликом презентовања табела користићемо празне табеле ревизорске куће „ДСТ-Ревизија“ д.о.о. Београд у које ћемо унети податке за наше предузеће.

⁴⁰⁵ Некретнине, постројења, опрема и биолошка средства признају се и вреднују у складу са МРС 16, МРС17, МРС 36, МРС 40, МРС 41 и другим релевантним стандардима.

у књигама, начин амортизације и попис. У наставку дајемо извод о рачуноводству и рачуноводственим политикама предузећа „ХУ“:⁴⁰⁶

Пример 1: Извод из Правилника о рачуноводству и рачуноводственим политикама који се односи на некретнине, постројења и опрему предузећа „ХУ“

Некретнине, постројења и опрема

Члан 18.

Као некретнине, постројења и опрема признају се и подлежу амортизацији материјална средства која испуњавају услове за признавање прописане МРС 16 Некретнине, постројења и опрема, чији је корисни век трајања је дужи од годину дана и појединачна набавна цена у време набавке средства је већа од просечне бруто зараде по запосленом у Републици према последњем објављеном податку Републичког органа надлежног за послове статистике.

Почетно мерење некретнина, постројења и опреме који испуњавају услове за признавање као стално средство, врши се по набавној вредности или по цени коштања.

У набавну вредност, односно цену коштања некретнине, постројења и опреме укључују се и трошкови камата који су настали по основу изградње или набавке тих средстава ако су испуњени услови за примену допуштеног алтернативног поступка из МРС 23 Трошкови позајмљивања.

Амортизација некретнина, постројења и опреме врши се применом пропорционалног метода.

Приликом обрачуна амортизације некретнина, постројења и опреме користиће се следећи век трајања и стопе амортизације:

- а) грађевински објекти 50 година-стопа 2%
- б) остали грађевински објекти 40 година-стопа 2.5%
- в) Намештај, пословни инвентар у трговини, угоститељству и туризму 4 године-стопа 25%
- г) Канцеларијска опрема, рачунарска опрема, софтвер, телекомуникациона опрема, путничка моторна возила, возила на моторни погон и прикључни уређаји 5 година-20%
- д) остала опрема 5 година-20%
- ђ) друга непоменута средства 8 година-стопа 12,5%.

Основицу за обрачун амортизације некретнина, постројења и опреме чини набавна вредност, односно цена коштања умањена за преосталу вредност.

Преостала вредност се процењује према вредностима на дан набавке.

Накнадни издатак који се односи на некретнину, постројење и опрему након његове набавке или завршетка, увећава вредност средства ако испуњава услове да се призна као стално средство, тј. ако је век трајања дужи од годину дана и ако је вредност накнадног издатка виша од просечне бруто зараде по запосленом у Републици, према последњем објављеном податку републичког органа надлежног за послове статистике.

Улагања на туђим основним средствима ради обављања делатности признају се и исказују се на посебном рачуну као основна средства под условом да су испуњени услови за признавање из става 1. овог члана. Амортизација улагања на туђим основним средствима врши се на основу процењеног века коришћења који је утврђен уговором са власником тих средстава.

За успешно спровођење програма за ревизију основних средстава, послужимо се поменути табелама, и конструисати друге неопходне пратеће табеле које се могу

⁴⁰⁶ Правилник о рачуноводству и рачуноводственим политикама преузет са сајта Привредног саветника и преуређен за потребе наше анализе.

користити приликом ревизије туристичко угоститељских предузећа. Циљеве ревизије основних средстава можемо сумирати на следећи начин:⁴⁰⁷

1. постојање или дешавање-*евидентирана основна средства заиста постоје*:
  - проверити физичко постојање једног броја основних средстава која су евидентирана у аналитичкој евиденцији (посебно обратити пажњу на транспортна средства);
  - физички испитати један број основних средстава и проверити документацију која поткрепљује набавку основних средстава (посебно физички видети средства која се не налазе на локацији где се врши ревизија);
  - проверити да ли су потпуно амортизована или продата основна средства правилно евидентирана и вреднована (посебно извршити проверу и ако су обрачуни урађени уз помоћ рачунара).
2. комплетност-*сва основна средства су евидентирана*:
  - спровести неопходне аналитичке поступке (нпр. пад продаје аранжмана који су власништво компаније може указати на могућност отуђења основних средстава која нису евидентирана у књигама);
  - анализирати издатке за оправке и одржавање који су капитализовани уместо да се књижи на трошкове периода (посебно проверити да ли је јасно правилоником о рачуноводству раздвојено шта су оправке и одржавања која треба капитализовати);
  - испитати уговоре о лизингу или зајмовима за основна средства и утврдити евентуалне обавезе које треба исказати по том основу (посебно проверити ако су у питању туристички аутобуси или аутомобили да ли су набављени уз коришћење финансијског или оперативног лизинга-(закупа).
3. права и обавезе-*основна средства су власништво предузећа*:
  - проверити изводе отворених ставки са банкама и кроз записнике са седница управног одбора, испитати да ли постоје залоге или хипотеке на неким основним средствима.
4. вредновање или алокација-*евидентирана основна средства су вреднована у складу са одговарајућим стандардима (МРС/МСФИ)*:

---

⁴⁰⁷ Циљеви ревизије дати према следећим изворима: Милојевић Душан, *Ревизија финансијских извештаја*, Универзитет «Браћа Карић» Факултет за трговину и банкарство и Београдска банкарска академија, Београд 2006. година, стр. 339. и Милојевић Душан, *Ревизија основних средстава и нематеријалних улагања*, ДСТ Ревизија, Ревизија број 24/2002, Београд 2002. година, стр. 7-8.

- проверити тачност евидентираних основних средстава (формирати табелу или исту преузети од клијента уз обавезну проверу адекватног узорка без обзира да ли је обрачун вршен ручно или електронски на рачунару);
- провера правилности обрачуна амортизације (треба проверити да ли је обрачун у складу са интерним актом клијента, односно проверити време почетка обрачуна амортизације, стопу, основицу и метод обрачуна амортизације)

5. презентација и обелодањивање-основна средства су класификована и обелодањена у складу са одговарајућим стандардима (МРС/МСФИ):

- извршити увид у финансијске извештаје и обавити аналитичке поступке да би се утврдило да ли су рачуни основних средстава класификовани и обелодањени у складу са одговарајућим стандардима.

Пре него што крене у рад на терену ревизор специјалиста за област туризма и угоститељство требало би да на основу претходне матрице и упоредних података из финансијских извештаја за текућу и претходну годину састави радну табелу која би му служила као помоћно средство у процесу ревизије, али би била и оквир за планирање времена и трошкова приликом ревизије ове билансне позиције.

Табела 45: Помоћна табела за планирање ревизије за билансну позицију основна средства

Основна средства која се користе за пружање хотелских и туристичких услуга	Организовање туристичких аранжмана			Посредовање приликом продаје туристичких аранжмана
	Јединствена туристичка услуга	Квазијединствена туристичка услуга	Нејединствена туристичка услуга	Услуга посредовања
Земљиште			x	
Шуме-паркови			x	
Хотели		x	x	
Ресторани			x	
Продајни објекти		x	x	
Остали објекти			x	
Аутобуси			x	
Аутомобили		x		
Специјализована туристичка превозна средства			x	
Опрема за пружање услуга туризма			x	
Опрема за пружање хотелске услуге			x	

Остала опрема за ресторане			x	
Инвестиционе некретнине				
Рибњак			x	
Зооврт			x	
Остале некретнине, постројења и опрема				
Некретнине постројења, опрема и биолошка средства у припреми				
Аванси некретнине постројења, опрему и биолошка средства у припреми		x		
Улагања на туђим некретнинама, постројењима и опреми		x		

У разговору са клијентом би била попуњена ова табела, у циљу ефикасније ревизије финансијских извештаја. У извештају о ревизији ревизор би навео основна средства која су обухваћена ревизијом и то може приказати кроз следеће три табеле.

Табела 46: Упоредни преглед основних средстава по набавној вредности предузећа „ХУ”

(у хиљадама динара)

Редни број	Категорије основних средстава	Стање на дан 31. 12. 2011. (по набавној вредности)	Стање на дан 31. 12. 2010. (по набавној вредности)	Индекси
1.	Земљиште	4.700	4.000	117,50
2.	Грађевински објекти	201.800	180.800	111,61
3.	Опрема	94.000	60.000	156,67
	УКУПНО ОСНОВНА СРЕДСТВА	300.500	244.800	122,75

На наведеним категоријама основних средстава нису успостављене залогe и дате хипотеке, што смо установили из записника са седница управног одбора.

Табела 47: Структура садашње вредности основних средстава предузећа „ХУ”

(у хиљадама динара)

Редни број	Категорије основних средстава	Износ	Учешће у %
1.	Земљиште	4.700	3,10
2.	Грађевински објекти	108.891	71,85
3.	Опрема	37.969	25,05
	УКУПНО ОСНОВНА СРЕДСТВА	151.560	100,00

Привредно друштво у рачуноводственим политикама се определило за модел набавне вредности, тако да се након почетног признавања, некретнине, постројења и опреме исказују по набавној вредности умањеној за укупну исправку вредности по основу амортизације и губитка због обезвређивања. Од дана примене МРС и МСФИ, ревалоризације основних средстава није вршена. Сва основна средства су пописани на крају године и стање по попису се слаже са књиговодственим стањем. Промене на некретнинама, постројењима и опреми у току године дате су кроз наредну табелу.

Табела 48: Динамика промена на основним средствима предузећа „ХУ“

(у хиљадама динара)

Ред. бр.	Опис динамике пласмана	Земљиште	Шуме и вишегодишњи засади	Грађев. објекти	Постројења и опрема	Инвестиционе некретнине	Остала основна средства	Основно стадо	Аванси и основна средства у припреми	Укупно
I	НАБАВНА ВРЕДНОСТ									
1.	Почетно стање	4.000		180.800	60.000					244.800
2.	Повећање	700		24.000	48.006					72.706
а.	Нове набавке	700		24.000	48.000					72.700
б.	Процена									
в.	Процена капитала									
г.	Вишкови				6					6
д.	Инвестиционе некретнине									
3.	Смањење			3.000	14.006					17.006
а.	Продаја основних средстава			3.000	10.000					13.000
б.	Мањкови				6					6
в.	Расход				4.000					4.000
	Стање на крају године (31.12. 2011. године)	4.700		201.800	94.000					300.500
II	ИСПРАВКА ВРЕДНОСТИ									
1.	Почетно стање			72.909	24.593					97.502
2.	Повећање			20.000	35.444					55.444
а.	Отуђење основних средстава									
б.	Амортизација			20.000	35.444					55.444
3.	Смањење				4.006					4.006
а.	Мањкови									
б.	Расход				4.000					4.000
в.	Искњижење исправке				6					6
	Стање на крају године			92.909	56.031					148.940
	САДАШЊА ВРЕД.ОСН.СРЕД.	4.700		108.891	37.969					151.560

Предузеће „ХУ“ на дан 31.12.2011. године поседовало је следеће *земљиште* које служи за обављање регистроване делатности:

Табела 49: Земљиште којим располаже предузеће „ХУ“

Редни број	Назив	Место	Површина у хектарима	Процењена фер вредност у хиљадама динара	Доказ-документ о власништву
1.	Пољопривредно земљиште	Планиница КО Мионица	0.50	800	ЗК власништво
2.	Земљиште под парковима	Дивчибаре КО Мионица	1.50	3.200	ЗК власништво
3.	Земљиште за узгој шума	Дивчибаре КО Мионица	1.00	700	Уговор, укњижење у току
Укупно				4.700	

Сва наведена земљишта ревизор је обишао и утврдио да су класификована правилно у књигама и да за њих предузеће поседује адекватне доказе о власништву, односно доказ о привођењу крају укњижења за купљено земљиште у току 2011. године. Имајући у виду чињеницу да грађевински објекти и опрема учествују, таксативно гледано са 71,85% и 25,05%, тј. заузимају велики вредносни значај у билансној суми позиције некретнина, постројења и опреме ревизор је посветио више времена овим деловима, у циљу прибављања квалитетнијих доказа.

Тачна је тврдња да *грађевински објекти* по вредности и релативном учешћу заузимају значајно место у оквиру позиције некретнина, постројења и опреме, али по броју су они знатно мањи, па је посао ревизору био доста једноставан, што показује и следећа табела:

Табела 50: Грађевински објекти којим располаже предузеће „ХУ“

Редни број	Назив грађевинског објекта	Место	Површина у метрима квадратним	Садашња вредност у хиљадама динара	Доказ-документ о власништву
1.	Хотел	Дивчибаре КО Мионица	6.689	84.591	ЗК власништво
2.	Ресторан	Дивчибаре КО Мионица	567	23.500	ЗК власништво
3.	Продајни објекат за продају сувенира	Дивчибаре КО Мионица	68	800	ЗК власништво
Укупно				108.891	

Вредност грађевинских објеката у 2011. години, у поменутом предузећу, је значајно увећана кроз куповину ресторана који је и укњижен у власништво предузећа „ХУ“. Кроз увид у пословне књиге предузећа, односно кроз основне пословне књиге, дневник и главну књигу, али и кроз помоћну евиденцију оличену у књизи основних средстава ревизори су закључили да предузеће не поседује објекте који нису уведени у пословне књиге. Ревизор је обишао наведене објекте и проверио документацију везану за набавку ресторана.

У књиговодству предузећа „ХУ“ *постројења и опрема* су подељени на више рачуна, што је видљиво и у наредној табели где дајемо преглед набавке постројења и опреме у 2011. години. Без обзира на нову набавку постројења и опреме од 48 милиона динара дошло је до повећања процента амортизованости постројења и опреме са 40,99% почетком 2011. године на 59,61% на крају 2011. године. Предузеће је расходовало и продало већи део опреме уз нагласак да када је у питању продата опрема, треба узети у обзир да је у питању опрема која је у потпуности отписана.

Табела 51: Улагања у набавку постројења и опреме у 2011. години

Редни број	Назив	Износ у хиљадама динара
1.	Канцеларијска опрема	1.200
2.	Аутомобили	6.960
3.	Туристички аутобуси	21.000
4.	Опрема за трговину	4.000
5.	Опрема за угоститељство	8.000
6.	Опрема за туризам	6.000
7.	Остала постројења и опрема	200
8.	Алат и инвентар	640
Укупно:		48.000

За испитивање набавке постројења и опреме извршили смо узорковање и тестирање трансакција набавке тако што смо целокупну набавку поделили на два стратума: а) постројења и опрема за угоститељство (овде убрајамо постројења и опрему са редних бројева 1,5,8) и б) постројења и опрема за туризам (у ову групу су сврстана постројења и опрема са редних бројева 2,3,4,6,7). Приликом овакве класификације постројења и опреме на поменуте стратуме имали смо у виду и врсту услуге коју пружа наведено предузеће „ХУ“, па тако први стратум чини 20,50% набавки, а други 79,50%.

Вредност постројења и опреме за угоститељство у 2011. години повећана је по основу набавке за 9.840 хиљада динара. Методом случајног узорка са одговарајућих конта извршен је одавбир и испитивање фактура које дајемо кроз следећу табелу.

Табела 52: Узорковање рачуна набавке опреме за угоститељство

Редни број	Део података са рачуна (фактуре)				Број налога за књижење	Врста опреме	Износ у хиљадама динара
	Број рачуна	Датум промета	Датум издавања	Добављач			
1.	74/2011	12.01.2011.	12.01.2011.	„А“ ВА	24/7	Теписи	350
2.	134/11	28.03.2011.	11.04.2011.	„Х“ БГ	24/146	Разни апарати за кухињу	5.000
3.	456/11	25.07.2011.	28.07.2011.	„В“ ВР	24/234	Фрижидери	135
4.	1234/11	21.11.2011.	28.11.2011.	„Е“ НС	24/321	Усисивачи	320
Укупно:							5.805

На основу одговарајуће документације и узорковане вредности набавке за угоститељство од 58,99% може се закључити да постоји правилно књижење. Када добијене резултате пројектујемо на целу популацију изводимо закључак да је популација правилно вреднована и на одговарајући рачуноводствени начин обухваћена.

Вредност постројења и опреме за туризам у 2011. години повећана је по основу набавке за 38.160 хиљада динара. Уз коришћење метода случајног узорка са одговарајућих конта извршен је одабир и испитивање фактура чији попис је дат у наредној табели.

Табела 53: Узорковање рачуна набавке опреме за туризам

Редни број	Део података са рачуна (фактуре)				Број налога за књижење	Врста опреме	Износ у хиљадама динара
	Број рачуна	Датум промета	Датум издавања	Добављач			
1.	2/2011	09.05.2011.	09.05.2011.	„Л“ БГ	24/178	Аутомобил	6.960
2.	7/2011	23.05.2011.	23.05.2011.	„Л“ БГ	24/191	Туристички аутобус	14.500
3.	14/2011	06.06.2011.	06.06.2011.	„Л“ БГ	24/223	Минибус	6.500
4.	154/11	12.09.2011.	12.09.2011.	„Н“ ВА	24/264	Расхладне витрине	1.300
5.	157/11	14.09.2011.	14.09.2011.	„Н“ ВА	24/266	Фрижидери	126
6.	341-11	27.09.2011.	27.09.2011.	„К“ БГ	24/271	Телевизори	3.800
7.	768/11	19.12.2011.	19.12.2011.	„З“ УБ	24/369	Сефови	1.340
8.	791/11	19.12.2011.	19.12.2011.	„З“ УБ	24/369	Челична каса	200
Укупно:							34.726

Увидом у 91,00% узорковане вредности набавке кроз документацију која је везана за стратум туризма закључујемо да су спроведена правилна књижења, што важи и за целокупну популацију. У току 2011. године у стратуму туризма извршена је замена старих телевизора и намештаја по хотелским собама који су били отписани 100% и продати су за 10 милиона динара. Такође је расходован један аутобус садашње вредности 4 милиона динара, који је учествовао у саобраћајној несрећи и није

исплативо да се поправља. Приликом пописа опреме везане за туризам установљено је да недостаје један усисивач чија је садашња вредност 6 хиљада динара. За мањак наведеног усисивача задужена је спремачица са првог спрата хотела.

Већ смо приликом анализе активе биланса стања предузећа „ХУ“ утврдили да у оквиру структуре обртне имовине највеће учешће има билансна позиција **краткорочна потраживања, пласмани и готовина** (АОП 015) са 37.523 хиљаде динара што представља релативно учешће од 79%.

Табела 54: Структура АОП-а 015 биланса стања предузећа „ХУ“

(у хиљадама динара)

Редни број	Категорије АОП-а 015	Износ	Учешће у %
1.	Потраживања	19.431	51,78
2.	Потраживања за више плаћен порез на добитак		
3.	Краткорочни финансијски пласмани	10.050	26,78
4.	Готовински еквиваленти и готовина	4.741	12,64
5.	Порез на додату вредност и активна временска разграничења	3.301	8,80
	УКУПНО КРАТКОРОЧНА ПОТРАЖИВАЊА, ПЛАСМАНИ И ГОТОВИНА	37.523	100,00

Када су у питању *потраживања* неопходно је да ревизор идентификује њихову структуру, што ће га одмах упутити на извесну специфичност ове билансне позиције код туристичких предузећа у односу на предузећа из других делатности. Ако ревизију обавља ревизор специјалиста за туризам, он ће на основу врсте туристичке услуге закључити да највећу ставку у структури потраживања морају имати потраживања од физичких лица и да мора постојати већи износ готовине уколико је предузеће радило са оптималним капацитетом.

Табела 55: Структура потраживања предузећа „ХУ“

(у хиљадама динара)

Редни број	Категорије потраживања	Износ	Учешће у %
1.	Купци у земљи	1.815	9,35
2.	Купци у земљи-платне картице	12.300	63,29
3.	Купци у иностранству	116	0,60
4.	Остала потраживања из специфичних послова	5.200	26,76
	УКУПНО ПОТРАЖИВАЊА	19.431	100,00

Као најважнији тестови приликом ревизије потраживања наводе се:⁴⁰⁸

1. провера усаглашености синтетичке и аналитичке евиденције;
2. испитивање узорка рачуна из регистратора (проверити усаглашеност рачуна са пратећом документацијом, ценовником, политиком продаје, да ли је наведени рачун евидентиран у информационом систему за вођење пословних књига, датум промета, датум издавања, датум књижења и др.);
3. испитивање узорка књижених трансакција из главне књиге (проверити постојање документације на основу које је књижење вршено, одговарајуће датуме и слично);
4. преглед регистратора са изводима отворених ставки (где треба посебно обратити пажњу на велика салда, негативна салда и салда без промена у току године);
5. избор салда за директну конфирмацију (где треба посебно обратити пажњу на велика салда, негативна салда, салда без промена у току године и рачуне са салдом нула и дуговним и потражним прометом нула)
6. верификација исправке спорних потраживања (неопходно је утврдити старосну структуру потраживања, промене у стопи исправке вредности потраживања у односу на претходну годину, постојање одговарајуће одлуке надлежног органа о исправци, наплату потраживања у наредној години до дана ревизије);
7. верификација да ли је отпис спорних потраживања правилно одобрен, да ли су пре отписа преузети сви разумни покушаји да дође до наплате и да ли је отпис потраживања на прави начин третиран у пореском билансу;
8. провера исправности извршених компензација;
9. провера да ли су у аналитици потраживања са негативним салдом рекласификована на примљене авансе и
10. провера да ли су потраживања у иностраној валути курсирана у складу са одговарајућим курсом.

Када погледамо структуру потраживања туристичког предузећа, а имајући у виду врсту услуге која је пружена, јасно је да сигурно купци у земљи-платне картице морају бити наплаћена у првих петнаест дана наредне године, јер се ради о продаји туристичке услуге купцима који су плаћање извршили платним картицама. Поред спровођења напред наведених тестова за туристичка и угоститељска предузећа неопходно је дефинисати пун капацитет за пружање услуга, затим остварене капацитете за неколико претходних година. Капацитет се може дефинисати за целу годину, али у циљу добијања прецизнијих података неопходно је капацитет декомпоновати на сезоне и

---

⁴⁰⁸ Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, *Ревизија-теорија и пракса*, пето измењено и допуњено издање, Исто, стр. 230-231.

капацитет за одрђене празнике или викенде. Мишљења смо да се капацитет најреалније дефинише када извршимо декомпоновање услуга које пружа туристичко предузеће.

Краткорочни финансијски пласмани обухватају кредите и зајмове, хартије од вредности и остале краткорочне пласмане са роком доспећа, односно продаје од дана чинидбе, тј. од дана биланса. Краткорочни финансијски пласмани се вреднују у складу са МРС 39-Финансијски инструменти: признавање и мерење и другим релевантним МРС⁴⁰⁹.

Табела 56: Структура краткорочних финансијских пласмана предузећа „ХУ“
(у хиљадама динара)

Редни број	Категорије потраживања	Износ	Учешће у %
1.	Краткорочни зајмови-матична правна лица	3.300	32,83
2.	Краткорочни зајмови-зависна правна лица	560	5,57
3.	Краткорочни зајмови-остала правна лица	1.845	18,36
4.	Краткорочно орочена динарска средства	3.000	29,85
5.	Краткорочно орочена девизна средства	1.345	13,39
	УКУПНО ПОТРАЖИВАЊА	10.050	100,00

Имајући у виду чињеницу да туристичко предузеће располаже већим износима готовине оно та средства пласира у краткорочне финансијске пласмане, као што је случај са нашим предузећем „ХУ“, било то да орочава кроз динарске и девизне депозите или врши позајмице матичним и зависним предузћима, а некада и осталим правним лицима што се обично дешава када са њима има уговоре о заједничким аранжманима. Коментаре колико позајмљивати зависи и од врсте услуге коју пружају. Наравно уколико је у питању квазијединствена туристичка услуга доминантна у сету услуга које пружа предузеће доминираће позајмљивање између предузећа, а уколико предузеће пружа већи обим нејединствене туристичке услуге доминираће орочавање новчаних средстава.

За сврху остварења циљева ревизије ревизор користи два поступка ревизије:⁴¹⁰

А) Разматрање система интерне контроле пласмана:

1. разумевање система интерне контроле кроз коју треба да буде: дефинисана политика кроз коју се ограничава лимит, врста и горња граница пласмана у хартије и друге финансијске инструменте; треба да постоји посебан одбор који

⁴⁰⁹ Овде се пре свега мисли на још два Међународна рачуноводствена стандарда, а то су: МРС 1-Презентација финансијских извештаја и МРС 32-Финансијски инструменти: обелодањивање и презентација.

⁴¹⁰ Милојевић Душан, Исто, стр. 353-355.

одобрава и контролише улагање у финансијске пласмане; разграничење дужности између особа која купује и продаје финансијске пласмане и особе која спроводи њихову евиденцију у пословним књигама; треба да постоји комплетност аналитичке евиденције; мора се повремено вршити попис финансијских пласмана од стране интерног ревизора; проверавати да ли се користи одговарајући рачуноводствени метод за обухватање финансијских деривата;

2. процена контролног ризика и програма за додатну проверу контроле пласмана;
  3. обављање додатне провере контроле за оне контроле за које ревизор планира да узме у обзир како би поткрепио планирани процењени обим контролног ризика, као што су:
    - а) пропуштање неколико трансакција кроз рачуноводствени систем клијента;
    - б) преглед извештаја по основу активности финансијских пласмана који се припрема за одговарајуће органе клијента;
    - в) испитивање извештаја интерних ревизора који се односе на финансијске пласмане;
    - г) испитивање месечних извештаја о иницираним и окончаним пласманима, као и висини остварених и планираних прихода по том основу и
  4. поновна процена контролног ризика или модификовање суштинских провера за финансијске пласмане;
- Б) Обављање суштинских провера салда рачуна финансијских пласмана на крају године
5. прибавити од клијента или припремити преглед рачуна финансијских пласмана и одговарајућих ставки прихода, добити и рачуна губитка и сравнити те износе са рачунима пласмана у главној књизи;
  6. испитати салда пласмана и пратећу документацију за салда пласмана на крају године;
  7. прибавити независне конфирмације за пласмане, хартије од вредности и финансијске деривате;
  8. на бази узорка иницираних или окончаних финансијских пласмана у току године извршити правилност разграничења између обрачунских периода које је обавио клијент;
  9. извршити увид у записнике и извештаје органа и тела која су код клијента надлежна за финансијске пласмане;
  10. обавити одговарајуће аналитичке поступке у односу на салда која се односе на финансијске пласмане;

11. обавити независне и поновне прорачуне прихода по основу финансијских пласмана;
12. проценити основаност рачуноводственог метода који клијент примењује за финансијске пласмане;
13. обавити проверу правилности вредновања финансијских пласмана;
14. проценити основаност и правилност презентације и обелодањивања финансијских пласмана у складу са рачуноводственом регулативом.

Ревизија *новчаних средстава* представља један од лакших послова који се поставља пред ревизора уколико се има у виду чињеница да расположиве рачуноводствене евиденције код клијента пружају висок ниво поузданости (изводе текућег рачуна добија од банке, а благајнички дневници се сравњују сваки дан). Ниво поузданости подиже и ревизорово присуство попису или накнадним проверама извода и благајничких извештаја у наредној години или кроз слање независних конфирмација банкама. У нашем предузећу готовински еквиваленти и готовина чине 2,19% активе, односно 12,64% обртне имовине.

Табела 57: Структура готовинских еквивалената и готовине предузећа „ХУ“⁴¹¹

Редни број	Опис	Износ у хиљадама динара	Стране валуте			Документ за књижење	Број налога
			Износ	Валута	Курс		
1.	Чекови грађана	1.000				Благајна број 321 31.12.2011.	11/321
2.	Текући рачун-банка 1	300				Извод број 344 31.12.2011.	14/344
3.	Текући рачун-банка 2	100				Извод број 312 31.12.2011.	15/312
4.	Благајна	2.987				Благајна број 341 31.12.2011.	20/341
5.	Девизни рачун банка 1	50	500	евра	100	Извод број 123 23.12.2011.	18/123
6.	Девизни рачун банка 2	30	300	евра	100	Извод број 31 26.12.2011.	19/31
7.	Девизна благајна	16	200	усд	80	Благајна број 221 27.12.2011.	21/221
8.	Издвојен рачун новчаних средстава боловање преко 30 дана и породичко боловање	258				Извод број 23 31.12.2011.	22/23
Укупно		4.741					

⁴¹¹ Табела представља преуређену табелу из књиге: Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, *Ревизија-теорија и пракса*, пето измењено и допуњено издање, Исто, стр. 233.

На основу целокупне анализе ове билансне позиције ревизор је закључио да су средства истинито и објективно приказана. Приликом планирања ревизије ове билансне позиције ревизор је очекивао већи износ готовине, што и потврђује формиран преглед имајући у виду да туристичко предузеће продаје нејединствену услугу.

Пре него што приступи ревизији билансне позиције *порез на додату вредност и активна временска разграничења* ревизор из табеле (где смо приказали врсту услуге које пружа предузеће) може изводити закључке да ће бити значајних ставки на овим позицијама, пре свега на позицији АВР, имајући у виду да у структури пружене услуге доминира квазијединствена туристичка услуга. За случај да је у структури услуге доминирала јединствена туристичка услуга то би ревизора упутило на закључак да ова позиција мора бити виша. У појединим ситуацијама и у процесу ревизије када је у питању туристичко предузеће које продаје нејединствену туристичку услугу може се јавити значајан износ ове позиције, а то је случај да ревизор приликом ревизије основних средстава уочава да већи део основних средстава је узет у закуп на дужи временски период.

Табела 58: Структура пореза на додату вредност и АВР предузећа „ХУ“
(у хиљадама динара)

Редни број	Категорије ПДВ и АВР	Износ	Учешће у %
1.	Унапред плаћене премије осигурања	1.616	48,95
2.	Унапред плаћене претплате за стручне часописе	86	2,60
3.	Потраживања за нефактурисан приходи од камата на дате зајмове	304	9,21
4.	Потраживања за нефактурисан приходи од камата на депозите	1.245	37,73
5.	Потраживања за више плаћен ПДВ	50	1,51
	УКУПНО ПОТРАЖИВАЊА	3.301	100,00

Из приказане структуре АВР уочавамо да предузећа „ХУ“ има две врсте активних временских разграничења:

- транзиторне (преносиве) позиције расхода плаћених у текућој години а који се односе на наредну годину (редни бројеви 1 и 2);
- антиципативне (унапред узете) позиције у које су укључени обрачунати приходи који се односе на текућу пословну годину, а који из одређених разлога нису наплаћени и нису могли бити фактурисани у текућој години.

Увидом у документацију утврдили смо да је предузеће правилно разграничило трошкове и обрачунало приход који није могао да буде фактурисан. Ревизор је

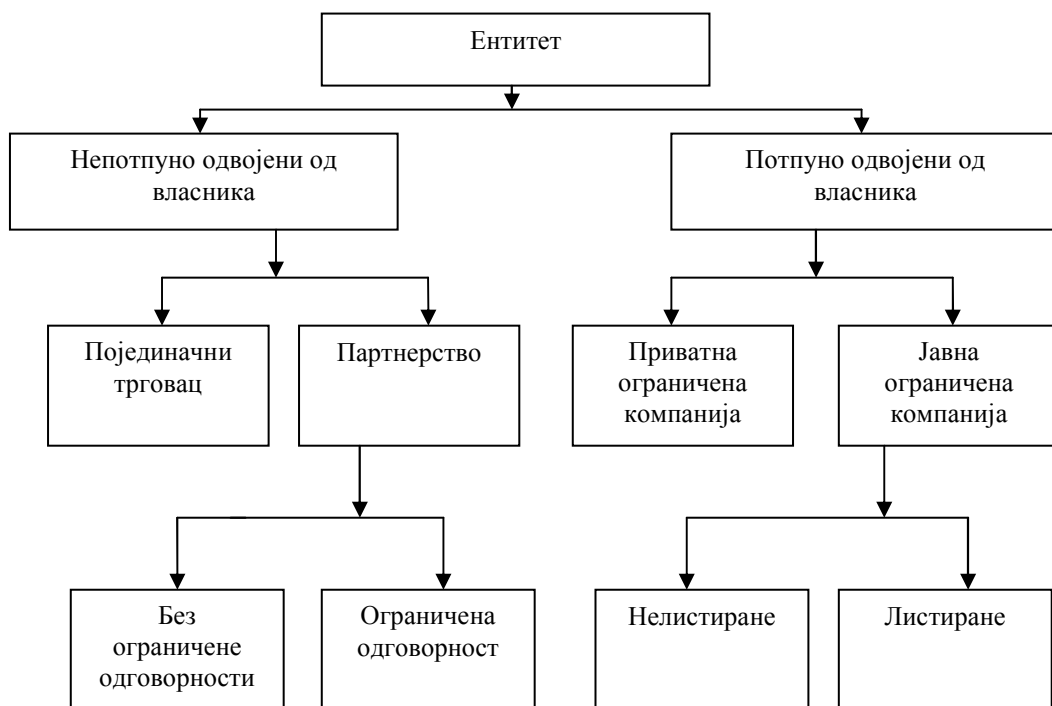
узорковао све наведене позиције АВР и потврдио да су подаци унети у књиге, а касније у биланс стања реални. Код позиције која доминира у структури АВР, односно код позиције унапред плаћене премије осигурања спровео одговарајуће аналитичке поступке тако што је:

а) поређење премија осигурања и расхода по основу осигурања у претходним годинама и израчунавање коефицијента између ове две категорије, а све з циљу провере да ли је наведена позиција реална;

б) физички преглед полиса и њихово поређење са полисама из претходног периода, уз формирање прегледа полиса који ће показати да ли је целокупна имовина покривена полисама или постоје одступања у односу на претходне године.

Капитал представља разлику између активе (имовине) и обавеза. Приликом ревизије финансијских извештаја веома је битно имати у виду облик организовања-правну форму предузећа, јер то подразумева да ревизор мора имати у виду посебне прописе који ближе појашњавају оснивање предузећа, начине повећања и смањења капитала, начине расподеле добити и покрића губитка у предузећу. Код нас у Србији посебан закон који се бави овом проблематиком је Закон о привредним друштвима.⁴¹² Као могућа шема коју ревизор треба да има у виду приликом приступа ревизији предузећа, са којом је усаглашен и наш закон, дата је у наставку.

Шема 24: Ентитет у више детаља, односно врсте ентитета⁴¹³

⁴¹² Закон о привредним друштвима, „Службени гласник РС“ број 36/2011 и 99/2011.

⁴¹³ Alexander David, Nobes Christopher, *Finansijsko računovodstvo: Međunarodni uvod*, četvrto izdanje, hrvatski prevod, Mate d.o.o. Zagreb, 2010. godina, str. 52.

Конкретно предузеће „ХУ“ организовано је као друштво са ограниченом одговорношћу (што је и случај са већим бројем предузећа из области угоститељства и туризма у Србији) и на шеми то је приватна ограничена компанија за коју је карактеристично да власник удела одговара износом уплаћеног капитала, уз напомену да уколико постоји износ уписаног а неуплаћеног капитала његова одговорност се увећава и за тај износ. У литератури⁴¹⁴ се с правом истиче да приликом ревизије билансне позиције капитала треба узети у обзир поједина питања која нису предмет непосредног књижења на позицијама капитала:

- *идентификација власника капитала*-ово питање је веома значајно за целокупан процес ревизије. Када се спозна власништво доноси се одлука о прихватању аранжмана и идентификују се повезана правна лица и трансакције са њима. Уколико се деси промена власника то утиче на потребу обелодањивања у финансијским и ревизијским извештајима као и на процену ризика у процесу ревизије;

- *усаглашеност књиговодствене евиденције капитала са државном евиденцијом*-предузеће је дужно да достави државним органима и органима који руководе финансијским тржиштима актуелне податке о капиталу. Уколико то предузеће не учини ревизор треба у свом извештају да „скрене пажњу“ на уочене проблеме;

- *промене на капиталу након датума биланса стања*-сходно ревизијским стандардима, ревизор у ревизијском извештају треба да обелодани све на капиталу од датума биланса стања до дана завршетка ревизије;

- *зарада по акцији*-предузеће треба да обелодани овај податак (наравно када су у питању акционарска друштва), а ревизор у свом извештају треба поново да израчуна овај податак, али пре тога мора проверити износ остварене добити.

---

⁴¹⁴ Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, *Ревизија-теорија и пракса*, пето измењено и допуњено издање, Исто, стр. 236.

Табела 59: Структура капитала предузећа „ХУ“

(у хиљадама динара)

Редни број	Категорије капитала	Износ	Учешће у %
1.	Основни капитал-Удели д.о.о. а) Удео Марка Марковић б) Удео Јанка Јанковић	60.742 50.000	53,73 44,23
2.	Резерве за покриће будућих губитака	453	0,40
3.	Нераспоређени добитак а) нераспоређени добитак ранијих година б) нераспоређени добитак текуће године	1.000 849	0,88 0,76
	УКУПНО КАПИТАЛ	113.044	100,00

На основу дате табеле промена у периоду 01.01.2011. до 31.12.2011. године можемо поставити пут за испитивање истинитости и објективности дате позиције. Из приказане табеле закључујемо да су предузеће основала два оснивача чије учешће у основном капиталу износи 54,85%, а другог оснивача 45,15% и закључујемо да је први оснивач већински власник овог предузећа, што се може и видети из Књиге удела која се води у предузећу. Увидом у сајт Агенције за привредне регистре Републике Србије потврђен је и номинални и реални износ основног капитала, а и то је потврђено на основу докумената која су преузета из предузећа. Такође, оснивачи су Уговором о оснивању предузећа прописали да при свакој подели добити морају формирати резерве за покриће губитка у износу од 5% од оствареног добитка. Провером је утврђено да добитак претходне године оснивачи нису повукли из предузећа. Такође, овде је битна чињеница, да из Књиге удела ревизор види да су оснивачи за један дугорочни кредит дали у залог по 20 милиона удела у предузећу банци. Из изнетог уочавамо да код предузећа нема оних најчешћих трансакција које утичу на промене на капиталу: исправка почетног стања услед материјално значајне грешке, расподеле добити или покрића губитка, промене везане за ревалоризационе резерве (напомињемо да уколико оваквих промена има њих разматрамо уз сталну имовину).

Пре него што приступимо ревизији друге доминантне позиције биланса стања предузећа „ХУ“ дајемо извод дела из Правилника о рачуноводству и рачуноводственим политикама овог предузећа.⁴¹⁵

⁴¹⁵ Правилник о рачуноводству и рачуноводственим политикама преузет са сајта Привредног саветника и преуређен за потребе наше анализе.

Пример 2: Извод из Правилника о рачуноводству и рачуноводственим политикама који се односи на обавезе предузећа „ХУ“

Обавезе

Члан 32.

Обавезама сматрају се дугорочне обавезе (обавезе према повезаним правним лицима и правним лицима са узајамним учешћем, дугорочни кредити, обавезе по дугорочним хартијама од вредности и остале дугорочне обавезе), краткорочне финансијске обавезе (обавезе према повезаним правним лицима и правним лицима са узајамним учешћем, краткорочни кредити и остале краткорочне финансијске обавезе), краткорочне обавезе из пословања (добављачи и остале обавезе из пословања) и остале краткорочне обавезе.

Краткорочним обавезама сматрају се обавезе које доспевају у року од годину дана од дана састављања финансијских извештаја.

Обавеза је свака обавеза која представља уговорну обавезу:

- а) предаје готовине или другог финансијског средства другом предузећу; или
- б) размене финансијских инструмената са другим предузећем под потенцијално неповољним условима.

Дугорочним обавезама сматрају се обавезе које доспевају за плаћање у периоду дужем од годину дана од дана састављања финансијских извештаја.

Део дугорочних обавеза који доспева за плаћање у периоду краћем од годину дана од дана састављања финансијских извештаја исказују се као краткорочне обавезе.

Приликом почетног признавања предузеће мери финансијску обавезу по њеној набавној вредности која представља поштену вредност надокнаде која је примљена за њу. Трансакциони трошкови се укључују у почетно мерење свих финансијских обавеза.

Након почетног признавања, предузеће мери све финансијске обавезе по амортизованој вредности, осим обавезе које држи ради трговања и деривата који представљају обавезе које мери по поштеној вредности.

Обавезе у иностраној валути, као и обавезе са валутном клаузулом, процењују се на дан састављања финансијских извештаја по средњем курсу стране валуте на дан састављања финансијских извештаја. Разлике које се том приликом обрачунају обухватају се као расходи и приходи периода.

Смањење обавеза по основу закона, ванпарничног поравнања и сл. врши се директним отписивањем.

У наставку дајемо табелу која показује структуру **краткорочних обавеза** предузећа „ХУ“

Табела 60: Структура краткорочних обавеза предузећа „ХУ“

(у хиљадама динара)

Редни број	Категорије краткорочних обавеза	Износ	Учешће у %
1.	Краткорочне финансијске обавезе	30.473	47,87
2.	Обавезе из пословања	31.741	49,86
3.	Остале краткорочне обавезе	1.374	2,16
4.	Обавезе по основу пореза на добитак	70	0,11
	УКУПНО ПОТРАЖИВАЊА	63.658	100,00

Краткорочне финансијске обавезе се састоје из три дела (износе дајемо у 000 динара):

- а) краткорочни кредити у земљи.....20.297 динара
- б) део дугорочних кредита који доспевају до годину дана..... 4.176 динара
- в) позајмице власника за ликвидност.....6.000 динара

Ревизор је прибавио независну потврду од треће стране, односно од банке из које се јасно види да се промет и салда слажу са стањем у књигама клијента. Оно што је код ревизора изазвало додатну пажњу јесу позајмице власника за ликвидност које износе по три милиона по власнику, а они у предузећу остварују зараду која на годишњем нивоу износи 720 хиљада динара по оснивачу. Ревизор је у циљу провере постојања неевидентираних трансакција и извора новца из ових трансакција, а поступајући и у складу са Законом о спречавању прања новца затражио од власника доказе о извору средстава која су позајмљена предузећу. Оба власника су приложила доказе да су до новца дошли продајом личне имовине, што поткрепљују и одговарајућим доказима, уговорима овереним код надлежних судова и одговарајућим пореским пријавама поднетим Пореској управи.

Обавезе из пословања имају највише учешће у структури ове билансне позиције и оне чине 49,86% категорије краткорочних потраживања. Ову позицију чине примљени аванси у износу од 2.741 хиљада динара, затим добављачи у земљи у износу од 19.000 хиљада динара, обавезе из специфичних послова 10.000 хиљада динара. Приликом анализа ових позиција користићемо већ конструисане табеле⁴¹⁶, за прву позицију две а за другу три, док код треће специфичне позиције за туристичко предузеће указати на специфичну технику ревизије ове билансне позиције.

Табела 61: Преглед примљених аванса предузећа „ХУ“

Редни број	Назив правног лица	Место	Износ аванса	Година уплате
1	Синдикат предузећа „А“	Ваљево	1.841	2009
2	Предузеће „Б“	Уб	231	2010
3	Предузеће „Ц“	Лазаревац	123	2011
4	Предузеће	Лајковац	523	2011
5	Остали	Ваљево	23	2011
	Укупно		2.741	

⁴¹⁶ Приликом презентовања табела користићемо празне табеле ревизорске куће „ДСТ-Ревизија“ д.о.о. Београд у које ћемо унети податке за наше предузеће.

Табела 62: Старосна структура примљених аванса предузећа „ХУ“

(у хиљадама динара)

Ред. број	Назив старосне групе	Износ	% учешћа
1.	Примљени аванси у текућој години	669	24,41
2.	Примљени аванси стари од 1 до 2 године	2.072	75,59
	УКУПНО АВАНСИ ПО БИЛАНСУ:	2.741	100,00

Примљени аванси од купаца из претходних година износе 2.072 хиљаде динара, од чега је у 2012. години оправдан износ од 1.841 хиљаду динара, а остали аванси нису оправдани до дана састављања извештаја о ревизији.

За билансну позицију обавезе према добављачима се с правом каже да оне као и потраживања представљају позицију са високим инхерентним ризиком због свог утицаја на финансијски резултат, новчане одливе и великог броја трансакција. У наставку дајемо циљеве и процедуре које ревизор треба да спроведе.

Табела 63: Циљеви и процедуре ревизије обавеза према добављачима⁴¹⁷

Циљеви	Процедуре
<ul style="list-style-type: none"> -Потврдити да су све обавезе које постоје на дан састављања биланса стања исправно евидентиране. -Потврдити да су сви износи , који су укључени у биланс стања, настали на конзистентним основама и да су правилно класификовани. - Потврдити да су кредитори тестирани у поступку ревизије. -Проверити да ли су све обавезе са роком доспећа дужим од годину дана правилно класификоване. 	<ul style="list-style-type: none"> -Испитати усаглашеност аналитичке и синтетичке евиденције. -Испитати узорак улазних фактура из регистратора. -Тестирати један део салда који произилази из набавке. -Испитана салда усагласити са извештајима добављача. -Ако није могуће прибавити извештаје добављача, верификацију извршити на алтернативан начин. -Испитати листу дуговних салда. -Расправити било какве спорне обавезе са клијентом.

⁴¹⁷ Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, *Ревизија-теорија и пракса*, пето измењено и допуњено издање, Исто, стр. 233.

Табела 64: Добављачи у земљи са већим салдом предузећа „ХУ“

у хиљадама динара

Ред-ни број	Назив добављача и место	Износ	Усаглашено	Плаћено до дана ревизије	Неусаглашено	Неисплаћено
1.	Предузеће-електрична енер.	1.754	1.754	1.754		
2.	Предузеће за фиксне телеф.	1.122	1.122	1.122		
3.	Предузеће за мобилне телеф.	876	876	876		
4.	Предузеће за воду	1.896	1.896	1.896		
5.	Осигурање „А“	1.897	1.897	1.897		
6.	Предузеће „Б“	1.789	1.789	0		1.789
7.	Предузеће чистоћа „Ц“	800	800	400		400
8.	Добављачи квазијединствена	7.234	7.234	7.234		
9.	Остали	1.632	1.632	1.632		
	УКУПНО:	19.000	19.000	16.811		2.189

Од укупне обавезе према добављачима на дан 31.12.2011. године, измирено је 16.811 хиљада динара, односно 88,48% до дана ревизије. Такође, је битан податак да је предузеће измирило целокупан износ обавеза према добављачима за квазијединствену услугу, јер је већи део тих извршених услуга наплатило од купаца. Детаљније напомене о ревизији добављача по врстама услуге даћемо код ревизије обавеза из специфичних послова.

Табела 65: Старосна структура обавеза према добављачима у земљи предузећа „ХУ“

(у хиљадама динара)

Ред. број	Позиција старосне структуре добављача	Износ	%
1.	Обавезе према добављачима које нису доспеле		
2.	Неисплаћене обавезе до 3 месеца	17.211	90,58
3.	Неисплаћене обавезе од 3 месеца до годину дана	1.789	9,42
4.	Неисплаћене обавезе од 1 године до 2 године		
5.	Неисплаћене обавезе од 2 године до 3 године		
6.	Неисплаћене обавезе старије од 3 године		
	УКУПНО:	19.000	100,00

Табела 66: Усаглашеност обавеза према добављачима у земљи предузећа „ХУ“

Опис	Број добављача	Износ у хиљ. дин.
1. Добављачи са салдом	257	19.000
2. Усаглашено 100%	257	19.000
3. Делимично усаглашено	–	–
4. Неусаглашено	–	–

Наведена табела се формира на основу докумената као што су Извод отворених ставки, Записник о усаглашавању стања, Записник о вансудском поравнању и слично.

Обавезе из специфичних послова у укупном износу везане су, у овом нашем примеру, за квазијединствену туристичку услугу. Приликом ревизије ове билансне позиције ревизор треба да на основу информација о пословању компаније одреди место

врсте туристичких услуга које пружа конкретно предузеће тако што ће формирати две помоћне матрице које ће му послужити за одређивање обима посла везаног за ову конкретну позицију.

Матрица 6: Врста посла евидентиран на конкретној билансној позицији

		Организовање туристичких путовања	
		Да	Не
Посредовање	Да	А	Ц
	Не	Б	Д

Када ревизор анализира конкретан посао предузећа за пружање туристичких услуга он исти сврастава у једно од приказаних поља. Тако поље „А“ указује да је у питању најсложенији облик посла предузећа које у свом сету услуга има услуге посредовања, али и организовања туристичких путовања и да ревизор мора захтевати посебне детаљне прегледе за ову позицију. Оно што се не види из ове матрице јесте дубина посла односно обим времена које ревизор мора посветити овој билансној позицији. Поље „Б“ ревизора усмерава да конкретно предузеће на конту специфичних послова евидентира само услугу организовања туристичких аранжмана. Класификовање предузећа у поље „Ц“ ревизора усмерава да евидентирани специфични послови се односе само на посредовање приликом продаје туристичких аранжмана. Уколико конкретно предузеће класификујемо у поље „Д“ то значи да оно у салду нема евидентираних обавеза из специфичних послова и не бави се продајом туристичких услуга и ако је регистровало ту делатност у Агенцији за привредне регистре.

У циљу одређивања дубине посла, односно обима ревизије ревизор ће поред основне конструисати и помоћну матрицу, који дајемо у наставку.

Матрица 7: Врста и обим посла евидентиран на конкретној билансној позицији

Организовање туристичких путовања					
		Да	Не		
Посредовање	Да	А ₁	А ₂	А ₃	Ц
	Не	Б ₁	Б ₂	Б ₃	Д

Конкретно предузеће „ХУ“ пружа услуге које класификујемо на поља „Б₁“ и „Б₂“ односно оно пружа квазијединствену и нејединствену туристичку услугу. Како ова дубина туристичких услуга утиче на процес ревизије најбоље ће нам показати наредне табеле које треба да представљају радне папире ревизора које он користи кроз процес ревизије туристичког предузећа. Радни папире биће формиран по врстама и обиму услуге тако да их ревизор користи у зависности који облик услуге доминира у конкретном предузећу.

Табела 67: Радни папир за ревизију услуге посредовања

Редни број	Опис	Одговор	Напомена
1.	Посредовање се врши за туристичке арнажмане у земљи.		
2.	Посредовање се врши за туристичке арнажмане у иностранству.		
3.	Стање на рачуну добављача које се односи на посредовање износи:		
4.	Стање на рачуну обавеза из специфичних послова-посредовање износи:		
5.	Потражни промет без почетног стања на рачуну добављача који се односи на посредовање (декомпонован на два дела добављачи у земљи и добављачи у иностранству) износи:		
6.	Потражни промет без почетног стања на рачуну обавеза из специфичних послова-посредовање (декомпонован на два дела добављачи у земљи и добављачи у иностранству) износи:		

7.	Приходи од вршења услуга посредовања на домаћем тржишту		
8.	Приходи од вршења услуга посредовања на иностраном тржишту		
9.	Просечна стопа провизија од услуге посредовања у земљи ((део 6 у земљи / део 5 у земљи)-1)*100		
10.	Просечна стопа провизија од услуге посредовања у иностранству ((део 6 у иностранству / део 5 у иностранству)-1)*100		
11.	Износ провизије остварен у земљи са ПДВ (део 5 земља * 9)-брuto износ		
12.	Износ провизије остварен у иностранству (део 5 иностранство* 10)		
13.	Обавеза за ПДВ која се односи на посредовање (11* прерачуната стопа ПДВ)		
14.	Износ провизије остварен у земљи-нето износ (11-13)		
15.	Провера прихода од пружања услуге посредовања: (7+8=12+14)		
16.	Провера купаца и наплате за готовину који се односе на посредовање (купци без почетног стања +благајна без почетног стања= 13+15)		

Табела 68: Радни папир за ревизију јединствене туристичке услуге

Редни број	Опис	Одговор	Напомена
1.	Да ли постоји збирни или обрачун по путнику за све јединствене туристичке услуге у пореском периоду		
2.	Посредовање се врши за туристичке арнажмане у земљи и иностранству.		
3.	Стање на рачуну добављача које се односи на јединствену услугу износи:		
4.	Стање на рачуну обавеза из специфичних послова – јединствена услуга износи:		
5.	Потражни промет без почетног стања на рачуну добављача који се односи на јединствену услугу (декомпонован на два дела добављачи у земљи и добављачи у иностранству) износи:		
6.	Потражни промет без почетног стања на рачуну обавеза из специфичних послова-јединствена услуга износи:		
7.	Приходи од вршења услуга-јединствена услуга		
8.	Просечна стопа провизија од јединствене услуге ((6 / 5)-1)*100		
9.	Износ остварене провизије са ПДВ (цео износ са броја 5 *8)-брuto износ		
10.	Обавеза за ПДВ која се односи на пружање јединствене туристичке услуге (9* прерачуната стопа ПДВ)		

11.	Износ провизије остварен од продаје јединствене туристичке услуге-нето износ (9-10)		
12.	Провера прихода од пружања јединствене туристичке услуге: (7=11)		
14.	Провера купаца и наплате за готовину који се односе на јединствену туристичку услугу (купци без почетног стања +благајна без почетног стања= 10+12)		

Табела 69: Радни папир за ревизију квазијединствене туристичке услуге

Редни број	Опис	Одговор	Напомена
1.	Да ли у структури услуге доминира општи или посебан поступак опорезивања?		
2.	Навести проценат или интервал учешћа елемената аранжмана туристичке агенције у структури квазијединствене услуге .		
3.	Стање на рачуну добављача које се односи на квазијединствену туристичку услугу износи:		
4.	Стање на рачуну обавеза из специфичних послова – квазијединствена туристичка услуга износи:		
5.	Потражни промет без почетног стања на рачуну добављача који се односи на квазијединствену услугу износи:		
6.	Потражни промет без почетног стања на рачуну обавеза из специфичних послова-квазијединствена услуга износи:		
7.	Збир свих квазијединствених услуга у обрачунском периоду:		
8.	Збир свих интерних рачуна везаних за квазијединствену туристичку услугу у обрачунском периоду:		
9	Разлика I-квазијединствена услуга очишћена од нејединствене услуге (7-8):		
10	Претходне туристичке услуге везане за квазијединствену услугу:		
11.	Разлика II- квазијединствена услуга очишћена од претходних услуга (9-10):		
12.	Обавеза за ПДВ која се односи на пружање квазијединствене туристичке услуге за део јединствене услуге (11* прерачуната стопа ПДВ)		
13.	Обавеза за ПДВ која се односи на пружање квазијединствене туристичке услуге за део нејединствене услуге (8* општа стопа ПДВ)		
14.	Приходи од вршења услуга-део јединствене услуге (11-12):		

15.	Приходи од вршења услуга-интерне услуге (7-10-11):		
16.	Просечна стопа провизија од квазијединствене услуге $((6 / 5) - 1) * 100$		
17.	Износ остварене провизије са ПДВ (5 * 16)-бруто износ		
18.	Део провизије који се односи на јединствену услугу (17-15):		
19.	Део провизије који се односи на нејединствену услугу (17-18):		
20.	Провера прихода од пружања квазијединствене туристичке услуге: $(14 + 15 = 18 + 19 - 12)$		
21.	Провера купаца и наплате за готовину који се односе на јединствену туристичку услугу (купци без почетног стања + благајна без почетног стања = 7)		

Када је у питању нејединствена туристичка услуга нема потребе за формирањем посебних радних папира из разлога што пружање нејединствене услуге угоститељско-туристичко предузеће се појављује као и свако друго услужно предузеће (саобраћајно, трговинско и слично) и све своје активности обавља на сличан начин као и ова предузећа. Код продаје нејединствене услуге не постоје евиденције на групама рачуна обавеза из специфичних послова, већ целокупан сет услуге представља чист приход туристичког предузећа увећан за порез и нема потребе за раздвајање добављача који се односе на поједине врсте услуга од осталих добављача уколико предузеће пружа само ову врсту услуге. Међутим, уколико предузеће пружа услугу посредовања, јединствену, квазијединствену, нејединствену туристичку услугу неопходно је добављаче класификовати за потребе ревизије по овим врстама услуга. Код ревизије нејединствене услуге могу се појавити одређене зграде и опрема који се узимају у закуп па приликом ревизије треба то имати у виду.

Наредна табела показује структуру *осталих краткорочних обавеза из пословања* и доминацију појединих позиција у структури ових обавеза, а све се односи на укалкулисани други део зараде за децембар, а чија исплата је извршена у јануару 2012. године.

Табела 70: Структура осталих краткорочних обавеза предузећа „ХУ“

(у хиљадама динара)

Редни број	Категорије остале краткорочне обавезе	Износ	Учешће у %
1.	Обавезе за нето зараде и накнаде заерада, осим накнада зарада које се рефундирају	822	59,81
2.	Обавезе за порез на зараде и накнаде зараде на терет запосленог	130	9,46
3.	Обавезе за допринос за ПИО на терет запосленог	128	9,32
4.	Обавезе за допринос за здравствено осигурање на терет запосленог	71	5,17
5.	Обавезе за допринос за случај незапослености на терет запосленог	9	0,66
6.	Обавезе за допринос за ПИО на терет послодавца	128	9,32
7.	Обавезе за допринос за здравствено осигурање на терет послодавца	71	5,17
8.	Обавезе за допринос за случај незапослености на терет послодавца	9	0,66
9.	Обавезе за допринос Привредној комори Србије	2	0,14
10.	Обавезе за допринос Регионалној привредној комори Ваљево	4	0,29
	УКУПНО ОСТАЛЕ КРАТКОРОЧНЕ ОБАВЕЗЕ	1.374	100,00

Приликом ревизије зарада треба имати у виду захтеве МРС 19: „Накнаде запосленима“ најважнија и најчешћа документа која се појављују код обрачуна⁴¹⁸ и исплате зарада.⁴¹⁹ Поред исплате зарада ревизор посебну пажњу треба да посвети и ревизији накнада зарада и то пре свега оним накнадама које подлежу рефундацији од одговарајућег надлежног државног органа.⁴²⁰ Када су у питању угоститељско-туристичка предузећа, уз уважавање чињенице да су у питању правна лица која обављају сезонску делатност посебну пажњу треба посветити уговорима ван радног односа.⁴²¹

Обавезе по основу пореза на добитак представља износ обавезе утврђене кроз порески биланс и пореску пријаву умањене за износ плаћених аконтација у току 2011. године.

⁴¹⁸ Послодавац је у обавези у складу са Законом о раду да креира одређена основна документа, као што су нпр: матична књига запослених, обрачунске листе, рекапитулација обрачуна са одговарајућим порезом и доприносима, преглед исплата са предатим исплатним листићима запосленим и слично.

⁴¹⁹ Послодавац исплату врши преко текућег рачуна, а нето зараду може исплатити и преко благајне, па се појављују одговарајућа документа везана за исплату: извод, благајнички извештај, одговарајуће пореске пријаве и сл.

⁴²⁰ Као органи и организације који се појављују у улози лица које врши рефундацију накнада зарада најчешће се појављују: Републички завод за здравствено осигурање, Општинске или градске управе, Национална служба за запошљавање, Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање итд.

⁴²¹ Као најчешћи уговори који се појављују код угоститељско-туристичких предузећа су: Уговор о делу, Уговор о привременим и повременим пословима, Уговор о допунском раду, Уговор о заступању и сл.

У наставку дајемо биланс успеха угоститељско-туристичког предузећа „ХУ” у коме ћемо на основу претходно дате матрице по врстама услуга и износа из биланса успеха идентификовати карактеристичне билансне позиције за угоститељство и туризам.

Табела 71: Преглед структуре биланса успеха предузећа „ХУ” у периоду од 01.01.2011. до 31.12.2011. године

Позиција	Износ у хиљадама динара		% текућа година	% претходна година
	Текућа година	Претходна година		
А Приходи и расходи из редовног послова				
I Пословни приходи	127.300	118.108	100%	100%
1. Приходи од продаје	120.000	109.874	94,27%	93,03%
2. Приходи од активирања учинака и робе				
3. Повећање вредности залиха учинака				
4. Смањење вредности залиха учинака				
5. Остали пословни приходи	7.300	8.234	5,73%	6,97%
II Пословни расходи	127.295	118.767	100%	100%
1. Набавна вредност продате робе	12.354	11.769	9,71%	9,90%
2. Трошкови материјала	31.351	26.351	24,63%	22,19%
3. Трошкови зарада, накнада зарада и остали лични расходи	22.674	21.765	17,81%	18,32%
4. Трошкови амортизације и резервисања	56.916	54.985	44,71%	46,30%
5. Остали пословни расходи	4.000	3.897	3,14%	3,29%
III Пословни добитак	5			
IV Пословни губитак		659		
V Финансијски приходи	458	686		
VI Финансијски расходи	1.658	1.712		
VII Остали приходи	13.986	6.243		
VIII Остали расходи	11.811	3.469		
IX Добитак из редовног пословања пре опорезивања	980	1.089		
X Губитак из редовног пословања пре опорезивања				
XI Нето добит пословања које се обуставља				
XII Нето губитак пословања које се обуставља				
Б Добитак пре опорезивања	980	1.089	100%	100%
В Губитак пре опорезивања				
Г Порез на добитак				
1. Порески расходи периода	131	89	13,37%	8,17%
2. Одложени порески расходи периода				
3. Одложени порески приходи периода				
Д Исплаћена лична примања послодавцу				
Ђ Нето добитак	849	1.000	86,63%	91,83%
Е Нето губитак				
Ж Нето добитак који припада мањинским улагачима				
З Нето добитак који припада власницима матичног правног лица				
И Зарада по акцији				
1. Основна зарада по акцији				
2. Умањена (разводњена) зарада по акцији				

Код ревизије билансних позиција биланса стања угоститељско-туристичког предузећа „ХУ” пред ревизора се постављају два задатка: прво, да прикаже детаљно и класификује приходе сагласно одговарајућим подбилансима, што ћемо ми учинити кроз одговарајуће табеле⁴²²; друго, формираћемо посебне табеле које су специфичне за ревизију биланса успеха угоститељских туристичких предузећа.

Табела 72: Упоредни преглед остварених прихода предузећа „ХУ”

(у хиљадама динара)

Редни број	Подбиланси прихода из биланса успеха	Остварени приходи у 2011. години	Остварени приходи у 2010. години	Индекси
1.	Пословни приходи	127.300	118.108	107,78
2.	Финансијски приходи	458	686	66,76
3.	Остали приходи	13.986	6.243	224,03
4.	УКУПНИ ПРИХОДИ	141.744	125.037	113,36

За кориснике извештаја о ревизији није довољно да се упознају само са оствареним приходима по прописаним подбилансима, већ и са њиховом структуром. У контексту тога, дајемо податке о појединачним приходима које садржи сваки подбиланс.

Табела 73: Аналитичка структура пословних прихода предузећа „ХУ”

Редни број	Опис	Износ у хиљадама динара
1.	Приходи од продаје робе на домаћем тржишту	15.234
2.	Приходи од продаје квазијединствене услуге на домаћем тржишту	17.123
3.	Приходи од продаје квазијединствене услуге на иностраном тржишту	6.300
4.	Приходи од продаје нејединствене туристичке услуге на домаћем тржишту	78.986
5.	Приходи од продаје нејединствене туристичке услуге на иностраном тржишту	2.357
6.	Приход од субвенција за реконструкцију хотела у неразвијеном подручју	6.000
7.	Приходи од закупнина	1.300
Укупно пословни приходи:		127.300

Приказана табела наводи на јасна закључак а то је да у структури прихода доминирају приходи од продаје квазијединствене и нејединствене услуге чија анализа и провера се спроводи паралелно са анализом набавке и продаје неопходних елемената туристичке услуге, што ћемо на крају овог дела и истаћи када будемо навели и циклус

⁴²² Приликом презентовања табела користићемо празне табеле за упоредне прегледе прихода и расхода ревизорске куће „ДСТ-Ревизија“ д.о.о. Београд у које ћемо унети податке за наше предузеће.

транзакција карактеристичан за угоститељство и туризам који може ревизору да послужи као пут за извођење процеса ревизије.

Табела 74: Упоредни преглед остварених расхода предузећа „ХУ”

(у хиљадама динара)

Редни број	Подбиланси расхода из биланса успеха	Остварени расходи у 2011. години	Остварени расходи у 2010. години	Индекси
1.	Пословни расходи	127.295	118.767	107,18
2.	Финансијски расходи	1.658	1.712	96,84
3.	Остали расходи	11.811	3.469	340,47
4.	УКУПНИ РАСХОДИ	140.764	123.948	113,57

У наставку ћемо дати детаљнију структуру, у овом делу, само подбиланса пословних расхода јер је он карактеристичан за угоститељство и туризам, а остале подбилансе анализираћемо кроз део Поступци ревизије осталих билансних позиција.

Табела 75: Аналитичка структура пословних расхода предузећа „ХУ”

Редни број	Опис	Износ у хиљадама динара
1.	Набавна вредност продате робе на мало	12.354
2.	Трошкови материјала за израду	27.351
3.	Трошкови режијског материјала	1.200
4.	Трошкови горива и енергије	2.800
5.	Трошкови зарада и накнада зарада (брото)	12.789
6.	Трошкови доприноса на зараде и накнаде зарада на терет послодавца	2.788
7.	Трошкови накнада по уговору о делу	3.098
8.	Трошкови накнаде по уговору о привременим и повременим пословима	3.432
9.	Остали лични расходи и накнаде	567
10.	Трошкови амортизације	56.916
11.	Трошкови закупнина	2.000
12.	Трошкови осигурања	1.300
13.	Трошкови платног промета	700
Укупно пословни расходи:		127.295

Из приказане аналитичке табеле као специфичне позиције појављују се набавна вредност продате робе и трошкови амортизације. Овде треба истаћи чињеницу да су ове позиције већ анализирани код залиха, односно основних средстава и износ који се овде добија треба да послужи само као контролни износ било у структури пословних расхода или две наведене позиције.

3.2. Поступци ревизије осталих билансних позиција

Из приказаног биланса стања предузећа „ХУ“ а и из општих закључака датих кроз матрицу у којој су паралелно приказани биланс стања и биланс успеха туристичког предузећа можемо закључити да наредне билансне позиције нису карактеристичне за наше угоститељско-туристичка предузећа, и то:

- нематеријална улагања;
- дугорочни финансијски пласмани;
- залихе и
- дугорочне обавезе.

Табела 76: Упоредни преглед структуре сталне имовине предузећа „ХУ“

(у хиљадама динара)

Редни број	Категорије сталне имовине	Стање на дан 31. 12. 2011.	Стање на дан 31. 12. 2010.	Индекси
1.	Нематеријална улагања	13.280	13.200	100,61
2.	Некретнине, постројења, опрема и биолошка средства	151.560	139.309	108,79
3.	Дугорочни финансијски пласмани	3.560	8.841	40,27
	УКУПНО СТАЛНА ИМОВИНА	168.400	161.350	104,37

На основу увида у главну књигу предузећа „ХУ“ уочавамо да је дошло до пада износа на билансним позицијама које нису карактеристичне за угоститељско-туристичка предузећа.

Нематеријално средство, према МРС 38: „Нематеријална имовина“, је препознатљиво немонетарно средство без физичке супстанце.⁴²³ Према важећем Правилнику⁴²⁴ под *нематеријалним* улагањима подразумевају се: улагања у развој, концесије, патенти, лиценце и слична права, goodwill, остала нематеријална улагања, нематеријална улагања у припреми и аванси за нематеријална улагања.

Када је у питању ревизија нематеријалних улагања два су кључна задатка која треба имати у виду:⁴²⁵

⁴²³ Финансијско извештавање, Исто, стр. 227.

⁴²⁴ Правилник о контном оквиру и садржини рачуна у контном оквиру за привредна друштва, задруге, друга правна лица и предузетнике, „Службени гласник РС“, број 114/2006, 119/2008, 9/2009 и 4/2010. члан 5.

⁴²⁵ Милојевић Душан, Ревизија основних средстава и нематеријалних улагања, Исто, стр. 12-13.

- Прво, од ревизора се захтева да детаљно испита и провери поступак на који клијент израчунава износе за ову билансну позицију. Уколико су нематеријална улагања набављена на тржишту, њих треба евидентирати по набавној вредности, а ревизор треба да провери и изворну пратећу документацију и да се увери да је набавна вредност нематеријалних улагања исправно утврђена и евидентирана. Уколико је коришћена нека друга основа за те сврхе, ревизор мора да се увери да је износ утврђен у складу са обелодањеном рачуноводственом политиком:

- Друго, што је и најтежи задатак, вредност нематеријалних улагања потиче од будућих економских користи које се од њих с разлогом очекују. Услед чињенице да се та средства јављају у нематеријалном (неопипљивом) облику, њихово постојање је много теже идентификовати него што је случај у односу на основна средства у физичком облику.

Нематеријална улагања на дан биланса исказана су у износу од 13.280 хиљада динара и учествују у структури сталне имовине са 6,15%. У циљу доказивања да је ова билансна позиција истинито и објективно приказана у финансијском извештају конкретног предузећа „ХУ“ биће неопходно спровести одговарајућа испитивања, а као полазна основа за ту анализу послужиће нам следећа табела.

Табела 77: Структура нематеријалних улагања предузећа „ХУ“

Редни број	Назив	Вредност у хиљадама динара			Амортизација	
		Набавна	Исправка	Садашња	Стопа	% амортизов.
1.	Програм за основна сред.	250	175	75	20%	70,00%
2.	Програм за зараде	610	280	330	20%	45,90%
3.	Програм хотел	5.526	1.275	4.251	20%	23,07%
4.	Програм за туристичку агенцију	11.194	2.650	8.544	20%	23,67%
5.	Програм за резервацију карата преко интернета	80			20%	0,00%
Укупно нематеријална улагања:		17.660	4.380	13.280		24,80%

Из изнете табеле уочавамо да је предузеће у току 2011. године купило програм за резервацију карата преко интернета и то у децембру месецу извршило активирање програма, а у складу са рачуноводственом политиком обрачун амортизације почиње од наредног месеца од месеца активирања нематеријалне имовине.

Све промене које су се дешавале у току године биће дате у наредној табели⁴²⁶, која представља водећу табелу за ревизију нематеријалних улагања.

Табела 78: Водећа табела са стањем и променама на нематеријалним улагањима за ревизију нематеријалних улагања предузећа „ХУ“

Нематеријална улагања у програме	Набавна вредност нематеријалних улагања			
	Салдо 31.12.2010.	Повећање	Смањење	Салдо 31.12.2011.
	15.344	4632	2316	17.660
	Акумулирана исправка вредности нематеријалних улагања			
Нематеријална улагања у програме	Салдо 31.12.2010.	Повећање	Смањење	Салдо 31.12.2011.
	2.144	3.516	1.280	4.380
	Садашња вредност нематеријалних улагања			
Нематеријална улагања у програме	Салдо 31.12.2010.	Повећање	Смањење	Салдо 31.12.2011.
	13.200	1.116	1.036	13.280

Увидом у аналитичке картице предузећа „ХУ“ видимо да све промене на позицији нематеријалних улагања, када је у питању набавна вредност, потичу из две врсте промена и ревизор не врши узорковање већ проверава документацију и за једну и за другу врсту промена. Повећања у износу од 4.632 хиљаде динара резултат су куповине новог софтвера за резервацију продаје карата електронским путем у износу од 80 хиљада динара, а остатак 4.552 хиљаде динара односи се на надоградњу постојећег софтвера за пословање туристичких агенција. Смањење набавне вредности у износу од 2.316 хиљада динара односи се на искључење једне од апликација која се до сада користила за електронску продају карата у оквиру програма туристичких агенција, а у претходном делу смо видели да је набављена нова од другог добављача. Ова апликација није у потпуности амортизована па је по основу ње дошло и до смањења исправке вредности за 1.280 хиљада динара. Повећање акумулиране исправке вредности нематеријалних улагања резултат је обрачуна амортизације за 2011. годину који је извршен у складу са датим стопама у Правилнику о рачуноводству и рачуноводственим политикама чију тачност смо проверили. На основу наведених табела и извршених испитивања књижења (документованости и основаности) насталих пословних промена уверили смо се да су ревизорски циљеви (постојање, комплетност, тачност, власништво и обавезе, класификација, разграничење, вредновање и приказивање и обелодањивање) испуњени.

⁴²⁶ Приликом конструисања наведене табеле послужићемо се моделом табеле који је дат за основна средства у књизи: Милојевић Душан, *Ревизија финансијских извештаја*, Универзитет «Браћа Карић» Факултет за трговину и банкарство и Београдска банкарска академија, Београд 2006. година, стр. 342., а који ћемо ми преуредити за наше потребе.

Дугорочни финансијски пласмани на дан биланса исказана су у износу од 3.560 хиљада динара и учествују у структури сталне имовине са 1,65%. Провером документације утврђено је да се дугорочни финансијски пласман односи на учешће у капиталу зависног друштва. Провером је утврђено да је предузеће повећало свој износ учешћа за износ добити зависног друштва. Напомињемо да ревизор код дугорочних финансијских пласмана треба да утврди:⁴²⁷

- да ли за власништво над пласманима постоје документовани докази (у нашем случају то је Уговор о оснивању);
- да ли су промене током времена евидентирани кроз исправке трансакција (код нас се то може видети враћањем у назад неколико година где можемо видети случај да када је зависно предузеће исказало губитак ми смо у нашим књигама нисмо извршили исправку удела све до момента када је то предузеће покрило губитак на терет капитала);
- да ли су добици, губици и приходи правилно прокњижени (у нашем примеру спроведена су адекватна књижења);
- да ли је метод вредновања конзистентно примењиван (у наведеном примеру овај метод вредновања примењиван је без промена);
- да ли су износи у билансу стања правилно класификовани и унесени (код нас да, јер је губитак покривен из капитала код зависног предузећа након што је потврђен од стране независног ревизора).

Залихе у нашем примеру нису доминантна позиција и оне у предузећу „XY“ на дан биланса износе 9.974 хиљаде динара и учествују 4,62% у вредности активе, односно 20,10 % у вредности обртне имовине. Високо учешће залиха може да покаже виши ниво њихове значајности, међутим треба имати у виду да предузеће пружањем угоститељских и туристичких услуга које су сезонског карактера у овом случају организовањем новогодишњих прослава мора имати већи део залиха крајем године. За квалитетнију ревизију ове билансне позиције неопходно је поједине залихе декомпоновати по месецима и сезонама, као што ћемо ми урадити у наредним табелама.

---

⁴²⁷ Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, *Ревизија-теорија и пракса*, пето измењено и допуњено издање, Исто, стр. 236.

Табела 79: Структура залиха предузећа „ХУ“

Редни број	Назив	Вредност у хиљадама динара		
		Набавна	Исправка	Садашња
1.	Материјал	1.200	0	1.200
2.	Резервни делови	700	0	700
3.	Алат и инвентар	10.452	10.452	0
4.	Роба у промету на мало	2.400	0	2.400
5.	Дати аванси за залихе и услуге	5.700	26	5.674
Укупно:		20.452	10.478	9.974

Поред дате табеле неопходно је да ревизор конструише и табелу о кретању залиха по месецима. Ревизор приликом формирања табела треба да се определи за једну од две варијанте: прво, да формира табеле посебно за позиције које имају исправке вредности, а посебно табеле за позиције које немају исправке вредност или друго, да формира табеле посебно за сваку позицију у структури залиха. Мишљења смо да због прегледности и квалитетнијег спровођења процеса ревизије треба формирати посебно табелу за сваку позицију залиха. То ћемо ми и учинити смо за прву позицију, а остале ћемо описати јер систем израде табела је исти само се ради о другим подацима.

Табела 80: Кретање набавке и трошења материјала по сезонама и месецима предузећа „ХУ“

Кретање по месецима у хиљадама динара				Кретање по сезонама у хиљадама динара			
Месец	Набавка	Трошење	Салдо	Сезона	Набавка	Трошење	Салдо
Почетно стање	1.900		1.900	Почетно стање	1.900		1.900
1.	2.400	2.800	1.500	Јануар- Фебруар- Март	8.651	10.197	354
2.	3.897	4.897	500				
3.	2.354	2.500	354				
4.	1.000	1.200	154				
5.	1.400	800	754		1.400	800	754
6.	2.700	2.800	654	Јун- Јул- Август	7.300	7.500	554
7.	2.400	2.000	1.054				
8.	2.200	2.700	554				
9.	400	410	544		400	410	544
10.	200	600	144		200	600	144
11.	2.400	2.500	44	Новембар- Децембар	7.700	6.644	1.200
12.	5.300	4.144	1.200				

На основу изнете табеле уочавамо да поменуто предузеће има бољу зимску сезону од летње. Оно са сезоном почне од новембра па до краја марта. У том периоду оно има две под сезоне, једну пре новогодишњих празника и другу после њих. Када ревизор упореди више сезона може уочити да ли потрошња материјала расте управо сразмерно са порастом броја гостију. Ревизор у конкретном случају је присуствовао попису, али свакако треба и на алтернативни начин да провери да ли после

новогодишњих празника долази до потрошње одређних материјала или не. Ревизор и за остале категорије залиха треба алтернативним путем да провери да ли је попис обављен на адекватан начин.

Код позиције *резервних делова* ревизор треба да провери да ли су делови класификовани правилно у оквиру обртне имовине или су требали бити обухваћени на групама рачуна у оквиру сталне имовине. Као параметар за ову категоризацију послужиће му Правилник о рачуноводству и рачуноводственим политикама.

Као ставка која треба да буде посебно анализирана од стране ревизора јесте *алат и инвентар* јер он директно утиче на висину резултата у билансу успеха. У структури ове позиције код конкретног предузећа налазе се алат и инвентар у употреби по кухињи и код мајстора (3.900 хиљада динара), повратна амбалажа која је власништво поменутог предузећа (5.300 хиљада динара), и ауто гуме на возилима (аутомобилима, комби возилима и аутобусима) у износу од 1.252 хиљаде динара. Врло је битно да ревизор провери да ли су ова средства адекватно пописана и да ли су у питању средства која су власништво предузећа. Уколико је у питању туђа амбалажа њу треба евидентирати ванбилансно а не као амбалажу предузећа и на тај начин повећати трошкове.

Табела 81: Структура робе у промету на мало по продајним објектима предузећа „ХУ“

Редни број	Назив објекта	Вредности у хиљадама динара			Вредност за Биланса стања
		Продајна	Укалкулисана РУЦ	Укалкулисани ПДВ	
1.	Продавница број 1	3200	1.077	488	1.635
2.	Киоск за продају сувенира	1.200	633	183	384
3.	Продавница број 2	2.800	2.011	408	381
Укупно:		7.200	3.721	1.079	2.400

Из презентоване табеле уочавамо једну закономерност која важи код угоститељских предузећа, а то је да када поделимо продајну вредност са три треба да добијемо износ зараде угоститељског предузећа. Код нас та закономерност важи, али се мора алтернативним начинима проверити да ли је продаја извршена по тренутним ценама.

Дати аванси су исправљени за износ од 26 хиљада динара који се односи на продату квазијединствену услугу која је више наплаћена за тај износ и са конкретним

добављачем се води судски спор већ неколико година. Остале дате авансе у износу од 5.674 хиљаде динара дајемо кроз следеће табеле.

Табела 82: Преглед датих аванса предузећа „ХУ“

Редни број	Назив правног лица	Место	Износ аванса	Година уплате
1	Предузеће „А“	Ваљево	244	2010
2	Предузеће „Б“	Уб	108	2011
3	Предузеће „Ц“	Лазаревац	339	2011
4	Предузећа за квазијединствену услугу	Лајковац	4.973	2011
5	Остала предузећа	Ваљево	10	2011
	Укупно		5.674	

Табела 83: Старосна структура датих аванса предузећа „ХУ“

(у хиљадама динара)

Ред. број	Назив старосне групе	Износ	% учешћа
1.	Дати аванси у текућој години	457	8,05%
2.	Дати аванси стари од 1 до 2 године	244	4.30%
3.	Дати аванси у текућој години квазијединствена услуга	4.973	87,65%
4.	Дати аванси старији од 1 до 2 године квазијединствена услуга	0	0,00%
	УКУПНО АВАНСИ ПО БИЛАНСУ:	5.674	100,00

Из датих табела уочавамо поделу аванса који су дати за квазијединствену и нејединствену туристичку услугу. Накнадном провером ревизор је потврдио да су сви аванси који се односе на квазијединствену услугу угашени у 2012. години.

Дугорочне обавезе у износу од 39.195 хиљада динара представљају веома значајну ставку у билансу. Међутим када се узме у обзир структура ове билансне позиције долази се до закључка да је веома лако спровести ревизију, што показује и следећа табела.

Табела 84: Структура дугорочних обавеза „ХУ“

Редни број	Опис	Износ	% учешће	Усаглашеност	
				Клијент	Конфирмација
1.	Дугорочни кредити	26.381	67,31%	Да	Да
2.	Остале дугорочне обавезе	12.814			
	а) финансијски лизинг за аутомобил	3.314	8,45%	Да	Да
	б) финансијски лизинг за туристички аутобус	9.500	24,24%	Да	Да
	Укупно:	39.195	100%		

Ревизор је извршио проверу реалности позиције дугорочних кредита и обавезе за финансијски лизинг и прибавио независну конфирмацију стања поменутих обавеза.

Из претходно датог биланса успеха предузећа „ХУ“ а и из општих закључака датих кроз матрицу у којој су паралелно приказани биланс стања и биланс успеха туристичког предузећа можемо закључити да наредне билансне позиције нису карактеристичне (што потврђује и чињеница да у структури укупних прихода пословни приходи учествују са 89,81%, а пословни расходи су 90,43% укупних расхода биланса успеха) за угоститељско-туристичка предузећа „ХУ“, и то:

- финансијски приходи;
- остали приходи;
- финансијски расходи;
- остали расходи.

Финансијски приходи износе 458 хиљада динара и чине 0,32% укупних прихода конкретног предузећа „ХУ“ и већим делом се односе на расходе камата, односно ови расходи су 402 хиљаде динара, а преостали износ од 56 хиљада динара је резултат курсних разлика.

Остали приходи заступљени су у билансу успеха са 13.986 хиљада динара и виши су у односу на претходну годину за 2,24 пута. Ови приходи у укупном приходу учествују са 9,87%. Приликом анализе аналитичке евиденције ове билансне позиције ревизор је већ код ревизије основних средстава у становио да ови приходи потичу са 13.000 хиљада динара од продаје основних средстава, а 6 хиљада динара се односи на вишак основних средстава. Пртеостали износ од 900 хиљада динара резултат је наплате раније отписаних потраживања и прихода од смањења обавеза по основу позајмице власника предузећу за ликвидност у износу од 435 хиљада динара.

Финансијски расходи у износу од 1.658 хиљада динара представљају 1,18% укупних расхода и резултат су курсних разлика које су се појављивале код продаје туристичких аранжмана за квазијединствену и нејединствену услугу. Износ који се добије у структури ових расхода проверава се са износом добијеним приликом провере позиције девизног рачуна који је везан за продају угоститељских и туристичких услуга.

Остали расходи који износе 11.811 хиљада динара представљају значајну ставку у билансу успеха са растом од 3,47 пута у односу на претходну годину. Они учествују са 8,39% у структури укупних расхода. Из разлога постојања више ставки у структури ове позиције ревизор је приказао аналитичку структуру осталих расхода кроз следећу табелу.

Табела 85: Аналитичка структура осталих расхода предузећа „ХУ”

Редни број	Опис	Износ у хиљадама динара
1.	Губици по основу расходања и продаје нематеријалних улагања, некретнина постројења и опреме	4.000
2.	Мањкови материјала	11
3.	Мањкови резервних делова	21
4.	Трошкови спорова	768
5.	Накнаде трећим лицима	7.011
Укупно остали расходи:		11.811

Приказана табела наводи на јасна закључ да позиција која доминира у структури осталих расхода су накнаде трећим лицима које износе 7.011 хиљада динара, односно у релативном износу од 59,36% и представљају накнаде које су плаћене путницима-туристима за нереализовану квазијединствену туристичку услугу плус трошкови вођења спора. Ревизор је проверио обрачун мањкова и упоредио износ губитка код основних средстава са проверама које је извршио код ревизије некретнина, постројења и опреме.

На основу изнете ревизије финансијских извештаја туристичких предузећа билансних позиција специфичних за угоститељство и туризам и осталих билансних позиција ових предузећа предлажемо моделе ревизије који су применљиви приликом ревизије финансијских извештаја у туристичким предузећима која пружају наведене услуге.

Табела 86: Изведени модели ревизије засновани на циклусима трансакција и билансним позицијама туристичког предузећа

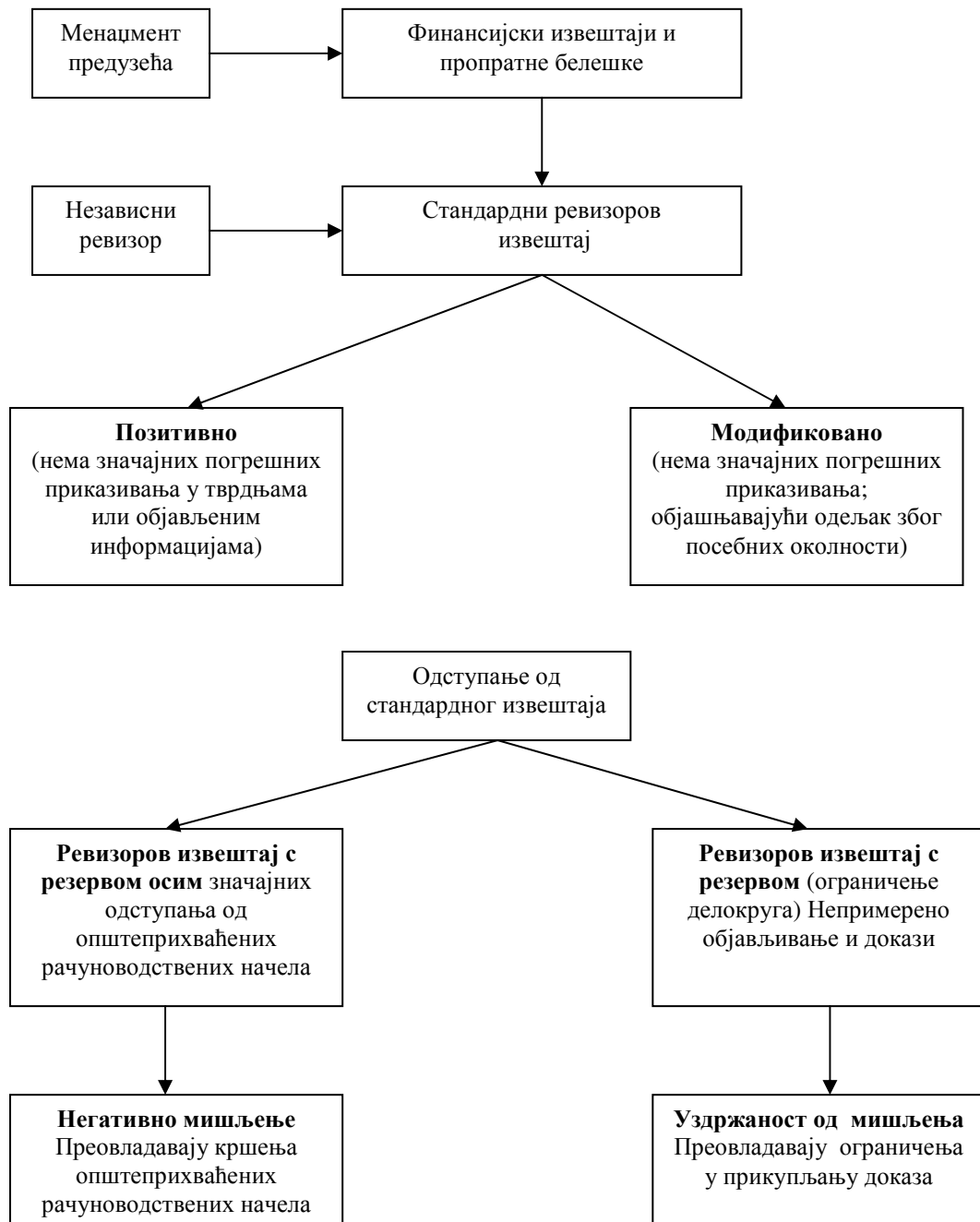
Могући модели ревизија пословних циклуса и билансних позиција туристичких предузећа			
Ревизија туристичког предузећа које пружа услугу посредовања	Ревизија туристичког предузећа које пружа јединствену туристичку услугу	Ревизија туристичког предузећа које пружа квазијединствену туристичку услугу	Ревизија туристичког предузећа које пружа нејединствену туристичку услугу
1. Ревизија продаје (наплате)-куповине (исплате)- прихода од продаје и ПДВ-а 2. Ревизија специфичних билансних позиција 3. Ревизија осталих билансних позиција	1. Ревизија продаје (наплате)-куповине (исплате)- прихода од продаје и ПДВ-а 2. Ревизија потраживања и обавеза из специфичних послова и обавеза према добављачима 3. Ревизија специфичних билансних позиција 4. Ревизија осталих билансних позиција	1. Ревизија продаје (наплате)-куповине (исплате)- прихода од продаје, прихода од активирања сопстве. производа и учинака и ПДВ-а 2. Ревизија потраживања и обавеза из специфичних послова и обавеза према добављачима 3. Ревизија специфичних билансних позиција 4. Ревизија осталих билансних позиција	1. Ревизија специфичних билансних позиција 2. Ревизија осталих билансних позиција

Уколико туристичко предузеће не пружа чисто наведене услуге, као у нашем примеру, већ постоје значајна (преко прага материјалности) мешања врста услуга које пружа предлажемо да се процес ревизије одвија тако да се идентификују специфичне позиције, за врсте услуга које се пружају и које су дате у претходној матрици, а затим приступи ревизији специфичних позиција (некретнине, постројења и опрема, краткорочна потраживања пласмани и готовина, капитал, краткорочне обавезе, пословни приходи, пословни расходи) и ревизији осталих билансних позиција (нематеријална улагања, дугорочни финансијски пласмани, залихе, дугорочне обавезе, финансијски приходи, финансијски расходи, остали приходи, остали расходи).

3.3. Изражавање мишљења ревизора у ревизорском извештају

Постоји пет основних врста ревизорових извештаја. Њихов попис је дат на следећој шеми.

Шема 25: Хијерархија врста ревизорових извештаја о финансијским извештајима предузећа⁴²⁸

⁴²⁸ Soltani Bahram, Isto, str. 340.

Најћешћи тип извештаја о ревизији је тзв. стандардни извештај о ревизији, који се јавља у преко 95% свих извештаја о ревизији.⁴²⁹

Из извештаја о ревизији проистиче мишљење ревизора. Сам извештај независног ревизора је строго формалан и он мора у складу са Међународним стандардима ревизије садржати следеће елементе:⁴³⁰

а) *назив извештаја и адресат коме је извештај упућен*-назив органа коме је извештај упућен (најчешће Скупштини или Управном одбору друштва) са јасним навођењем назива извештаја (Извештај независног ревизора);

б) *почетни или уводни пасус*-где се идентификује сет финансијских извештаја који су предмет независне ревизије;

в) *одговорност менаџмента за финансијске извештаје*-руководство је одговорно за припрему и фер презентацију финансијских извештаја у складу са утврђеним оквиром финансијског извештавања;

г) *одговорност ревизора*-ревизор је одговоран за исправност израженог мишљења о финансијским извештајима на основу извршене ревизије у складу са Међународним стандардима ревизије;

д) *мишљење ревизора*-које може бити: позитивно, мишљење са резервом, негативно и уздржавање од мишљења;

ђ) *датум ревизорског извештаја*-дан када је извештај завршен код клијента;

е) *потписник*-извештај потписује овлашћени ревизор и наводи се адреса ревизорске фирме уз оверавање ревизорског извештаја печатом.

Форма и садржина ревизорског извештаја у земљама тржишне економије, где је ревизија развијена, разликује се у нијансама. Основна сврха извештаја о ревизији јесте да се изрази мишљење о финансијским извештајима. Оно се углавном изражава на један од три понуђена начина, тако нпр. у Немачкој је нагласак на статуту и закону; у Енглеској се користи термин „true and fair view“ (истинито и објективно); у САД се употребљава термин „fairly“ (коректно, фер).⁴³¹

Из приказане шеме уочавамо да из ревизоровиз извештаја произилазе одговарајућа мишљења: позитивно, мишљење са резервом, уздржавање од мишљења и негативно мишљење.

Када ревизор изражава **позитивно мишљење** он указује:⁴³²

⁴²⁹ Милојевић Душан, Исто, стр. 434.

⁴³⁰ Међународни стандарди и саопштења ревизије, уверавања и етике, Исто, стр. 682-694.

⁴³¹ Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, *Ревизија-теорија и пракса*, пето измењено и допуњено издање, Исто, стр. 271.

⁴³² Hayes Rick, Schilder Arnold, Dassen Roger, Wallage Philip, Исто, стр. 407.

а) да су финансијски извештаји припремљени уз коришћење прихватљивих рачуноводствених политика, које су доследно примењиване;

б) да су финансијски извештаји усклађени с релевантним прописима и законским одредбама;

в) да су финансијски извештаји гледано у целини, конзистентни с ревизоровим сазнањем о пословању предузећа;

г) да постоји адекватно објављивање свих значајних ствари које су релевантне за правилну презентацију финансијских извештаја.

Пример 3: Позитивно мишљење⁴³³

Позитивно мишљење

По нашем мишљењу, финансијски извештаји истинито и објективно, по свим битним питањима, приказују финансијски положај предузећа „АБЦ“ на дан 31.децембар 2011. године, резултате његовог пословања и токове готовине за 2011. годину, у складу са рачуноводственим прописима Републике Србије на начин описан у Напоменама уз финансијске извештаје.

Одступање од стандардног извештаја резултира под утицајем одређеног фактора, па тако одређене околности могу захтевати:⁴³⁴

а) модификацију начина формулације стандардног извештаја, али не и модификацију ревизоровог извештаја;

б) модификацију начина формулације стандардног извештаја, као и ревизоровог мишљења о финансијским извештајима (у оваквим околностима можемо идентификовати: мишљење с резервом или уздржаност од мишљења или негативно мишљење)

До модификације ревизоровог мишљења могу довести неизвесност или само неслагање што најбоље приказује наредна матрица.

Матрица 8: Основне форме „резерви“ у ревизорској пракси и теорији⁴³⁵

Карактер околности	Материјално али не и фундаментално	Фундаментално
Неизвесност	Мишљење са резервом	Уздржавање од мишљења
Неслагање	Мишљење са резервом	Негативно

⁴³³ Позитивно мишљење преузето са промењеним датумима за године од Привредног саветника-Ревизија а.д. Београд издато за Хотелско, угоститељско и туристичко предузеће за ревизију финансијских извештаја за 2008. годину.

⁴³⁴ Soltani Bahram, Isto, str. 344.

⁴³⁵ Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, *Ревизија-теорија и пракса*, пето измењено и допуњено издање, Исто, стр. 278.

Према МРС-700 (IFAC) и САС-58 (AICPA), ревизор неће моћи изразити позитивно мишљење када постоји једна од следећих околности, чији учинак по ревизоровој процени јесте или може да буде значајан за финансијске извештаје:

- а) постоји ограничење делокруга ревизоровог рада (овакве околности могу условити мишљење са резервом, или уздржаност од мишљења), или
- б) постоји неслагање са управом у погледу применљивости одабраних рачуноводствених политика, метода њихове примене и примерености њиховог објављивања у финансијским извештајима (овакве околности могу условити мишљење с резервом, или негативно мишљење).
- в) постоји недостатак независности (у овом случају ревизор треба да се уздржи од мишљења).

У наставку дајемо садржину наведених мишљења:⁴³⁶

Табела 87: Мишљење с резервом услед постојања неизвесности или неслагање са менаџментом

Мишљење са резервом

Нисмо присуствовали попису залиха са стањем на дан 31. децембар 20.. године, пошто је тај дан претходио дану када смо, по први пут именовани за ревизора Друштва. Због природе рачуноводствених евиденција које води Друштво, нисмо били у могућности да се другим поступцима ревизије уверимо у количине залиха.

По нашем мишљењу, **осим за** ефекте евентуалних корекција које би могле да буду утврђене као неопходне да смо били у могућности да се уверимо у количине залиха, презентирани финансијски извештаји истинито и објективно, по свим материјално значајним питањима, приказују финансијски положај Друштва на дан 31. децембар 20.. године, као и резултат његовог пословања, и промене на капиталу и токове готовине за годину која се завршава на тај дан, у складу са рачуноводственим прописима Републике Србије.

и/или

Мишљење са резервом

Као што је објашњено у напомени Х уз финансијске извештаје, није обрачуната, нити је у финансијским извештајима приказана амортизација, што, по нашем мишљењу, није у складу са Међународним рачуноводственим стандардима. Амортизација за годину која се завршава на дан 31. децембар 20.. године, применом пропорционалне методе по стопи од 5% за грађевинске објекте и 20% за опрему, треба да износи ххх динара. Сходно томе, вредност основних средстава треба да буде смањена за исправку вредности од ххх динара, губитак за пословну годину повећан за ххх динара, а пренети губитак повећан за ххх динара.

По нашем мишљењу, **осим за** ефекте који на финансијске извештаје имају питања наведена у претходном пасусу, презентирани финансијски извештаји истинито и објективно, по свим материјално значајним питањима, приказују финансијски положај Друштва на дан 31. децембар 20.. године, као и резултат његовог пословања, и промене на капиталу и токове готовине за годину која се завршава на тај дан, у складу са рачуноводственим прописима Републике Србије.

⁴³⁶ IAASB Handbook, IFAC, 2008., www.ifac.org, према, Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, *Ревизија-теорија и пракса*, пето измењено и допуњено издање, Исто, стр. 277-280.

Табела 88: Уздржавање од мишљења

Уздржавајуће мишљење

Нисмо били у могућности да присуствујемо попису свих залиха и извршимо конфирмацију потрживања због ограничења која је у вези са обимом нашег рада поставило Друштво.

Због значајних питања изнетих у претходном пасусу, не изражавамо мишљење о финансијским извештајима.

Табела 89: Негативно мишљење

Негативно мишљење

Пасуси у којима се разматра **неслагање** ревизора са подацима у финансијским извештајима.

По нашем мишљењу због значаја питања размотрених у претходним пасусима, презентовани финансијски извештаји не дају истинит и објективан приказ финансијског положаја Друштва на дан 31. децембар 20.. године, као и резултат његовог пословања, и промене на капиталу и токове готовине за годину која се завршава на тај дан, у складу са рачуноводственим прописима Републике Србије.

На основу изнетих мишљења можемо закључити да ревизори специјалисти за угоститељско-туристичку област ревизије приликом изражавања мишљења држе се стандардне форме мишљења. Предузеће за пружање угоститељско-туристичких услуга „ХУ“ би добило позитивно мишљење ревизора.

4. Статус и изазови ревизорске професије у савременом друштву

У овом делу ми ћемо приказати статус и изазове ревизорске професије у савременом друштву уз напомену да нећемо моћи дати одговоре на сва питања, већ ћемо навести, односно истаћи најбитнија питања која муче ревизорску професију. Оно што је карактеристично за свремену ревизијску професију је:⁴³⁷ концентрација ревизорских фирми, континуирана ревизија, утврђивање цена ревизијских услуга, начела о етици, едукација и истраживања у ревизији, независност ревизора, пружање неревизијских услуга од стране ревизора, криза и судски спорови због ревизије.

У савременим условима, након рачуноводствених скандала пред ревизорску професију су постављени нови изазови да се поврати углед који је пољуљан. Један од проблема јесте место и улога етике у бављењу рачуноводственим пословима. Да је етичко питање далекосежније потврђују и наредна два истраживања:⁴³⁸ Прво које је обавила Environics International⁴³⁹, где се истиче да је 67% становништва Северне

⁴³⁷ Soltani Bahram, Isto, str. 578.

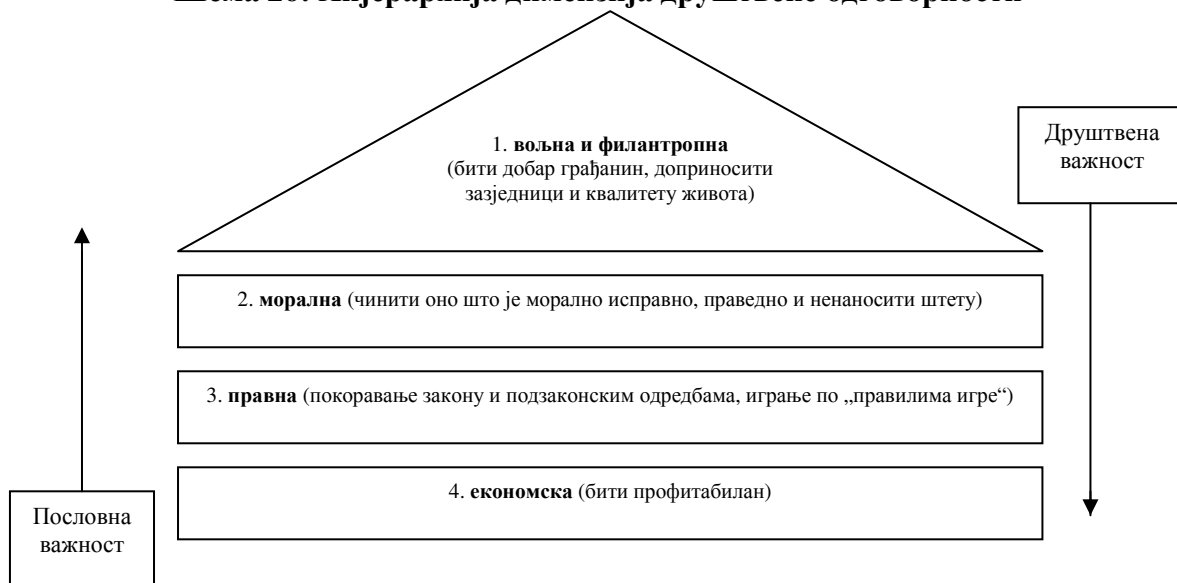
⁴³⁸ Kotler Philip, Isto, str. 707.

⁴³⁹ Компанија за истраживање мишљења јавног мњења које је објавила 1999. године.

Америке спремно да купи или пак бојкотује производ на етичкој основи; Друго истраживање од стране КМПГ-а⁴⁴⁰ које је показало да због све веће осетљивости потрошача по етичком питању 24% тих компанија има годишње извештаје о „одрживости“, односно поштовању етике.

У литератури⁴⁴¹ се јасно истиче разлика између појмова корпоративна друштвена одговорност и етика. Корпоративна друштвена одговорност се усресређује на оно што организације чине, а што утиче на друштво где оне обављају пословање, односно где оне егзистирају. Етика се може дефинисати у најширем смислу речи као наука која проучава како наше одлуке утичу на друге или она је наука о људским правима и обавезама, моралним начелима које људи користе приликом доношења одлука и природи односа између људи. Друштвена одговорност⁴⁴² се може дефинисати као обавезу свих компанија које послују и које за циљ имају максимизирање профита уз максимизирање позитивних утицаја свог пословања на друштво уз минимизирање негативних утицаја кроз четири димензије друштвене одговорности: економску, правну, етичку и вољну или филантропну.

Шема 26: Хијерархија димензија друштвене одговорности⁴⁴³

Неки од аутора праве разлику између „етике“ и „морала“ ми прихватамо становиште⁴⁴⁴ да за потребе наше анализе ово раздвајање може само довести до збуњивања, а не до схватања суштине појма етика. Ипак у наставку даћемо једно од

⁴⁴⁰ Обављено 1999. године међу 1.100 глобалних компанија.

⁴⁴¹ Stoner A. F. Džejms, Friman R. Edvard, Glibert R. Daniel, Isto, str. 86-87.

⁴⁴² Кркач К., *Темелна питања корпорацијске друштвене одговорности*, уредник Кристијана Кркач „ Увод у пословну етику и корпорацијска друштвена одговорност“, Загребачка школа економије и менаџмента и МАТЕ Загреб, 2007. година, стр. 219-231.

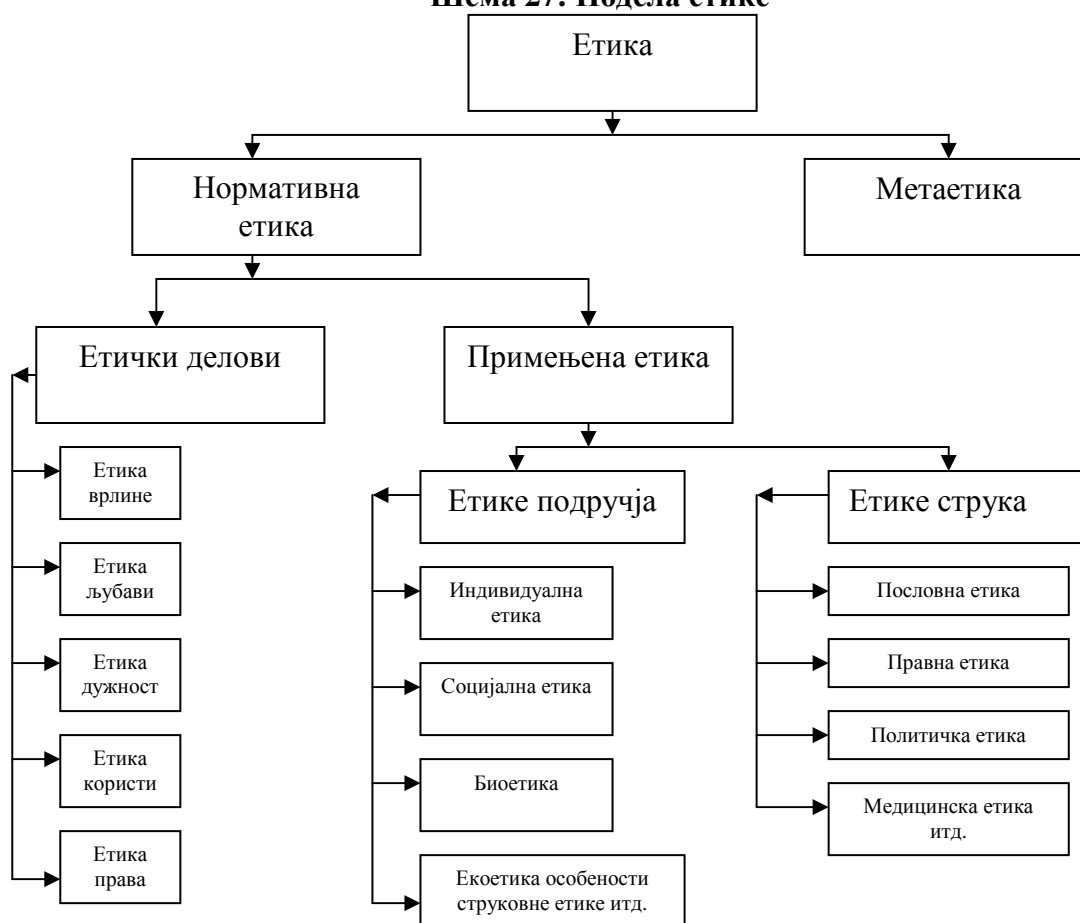
⁴⁴³ Кркач К., Исто, стр. 230.

⁴⁴⁴ Stoner A. F. Džejms, Friman R. Edvard, Glibert R. Daniel, Isto, str. 87.

мишљења⁴⁴⁵ где се прави разлика између етике и морала и где се истиче да постоји могућност замене једног термина са другим. Разлика између ова два поменута термина се види уколико се пође од чињенице да ова два термина представљају посебне елементе нормативне анализе, где се морал односи на вредности и веровања о томе шта је исправно и неисправно, добро и лоше, праведно и неправедно, а етика се односи на испитивање, оправдавање и критичку анализу морала. Сличност између ова два појма најбоље је видљива у етимолошком значењу речи морал и етика, па онда уочавамо да је поменути аутор у праву када изједначава ове појмове. Наиме, морал потиче од латинске речи *mores*, што значи обичај, навика и начин живота и ова реч описује оно што је добро, исправно или прикладно. Реч етика води порекло од грчке речи *ethos* која значи обичај или општеприхваћени начин поступања.

Такође, са приказане шеме уочавамо да је етика један од битних елемената корпоративне друштвене одговорности. У литератури се могу срести различите класификације етике, једну од њих коју сматрамо потребном за наше истраживање даћемо у следећој шеми.

Шема 27: Подела етике⁴⁴⁶

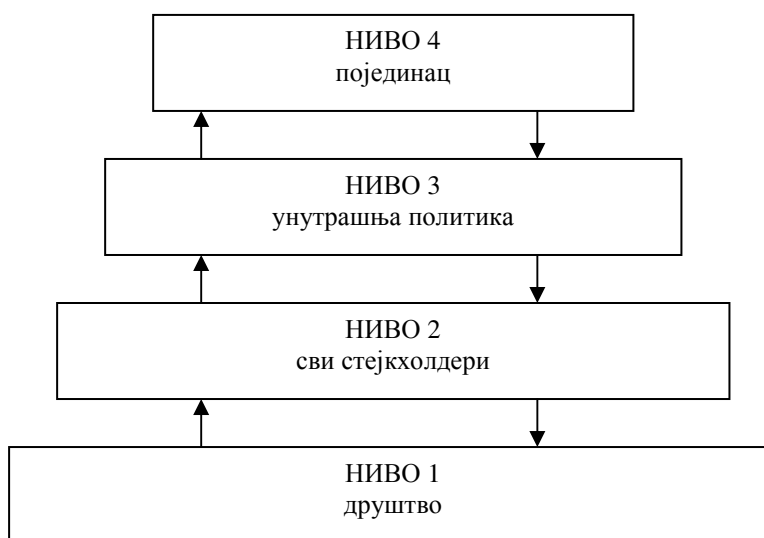

⁴⁴⁵ Amstuc R. Mark, *Međunarodna etika*, prevod sa engleskog, Službeni glasnik Beograd, 2008. godina, str. 22.

⁴⁴⁶ Младић Д., Кркач К., *Увод у опћу етику*, уредник Кристијана Кркач „ Увод у пословну етику и корпорацијска друштвена одговорност“, Загребачка школа економије и менаџмента и МАТЕ Загреб, 2007. година, стр. 33.

Уочавамо са презентираним шемама да је предмет нашег интересовања примењена етика и то пре свега етика струка, односно у нашем случају наведеној шеми треба додати рачуноводствену етику или се она може сврстати у оквиру пословне етике. Када је у питању етика у пословању многа етичка питања можемо сврстати у једну од група, односно у једну од четири категорије које дајемо на следећој шеми:

Шема 28: Четири нивоа етичких питања⁴⁴⁷

На друштвеном нивоу се постављају питања везана за основне институције у неком систему. Могуће је срести многа питања везана за овај ниво а ми ћемо само дати нека од њих, као нпр. Да ли треба да се толеришу огромне неједнакости у богатству, статусу и моћи? Да ли награђивање руководиоца треба да буду велика. Као примере можемо навести различите периоде, па тако у периоду⁴⁴⁸ 1980-1990. година, у САД плате радника су се повећале за 53%, а профит корпорација за 78%, плата СЕО-а су порасле 212%, па тако имамо ситуацију да је 1980.године плата просечног СЕО-а била 42 пута виша од плате фабричког радника, а 1992.године та разлика је била 157 пута виша у корист СЕО-а.

Други корпус етичких питања се односи на све стејкхолдере⁴⁴⁹ и питања се могу постављати двосмерно, односно како организација својим одлукама утиче на све стејкхолдере и како се са друге стране стејкхолдери опходе према организацији. У ову групу питања сврставамо нпр. Које су обавезе компаније према добављачима и

⁴⁴⁷ Stoner A. F. Džeјms, Friman R. Edvard, Glibert R. Daniel, Isto, str. 94-96.

⁴⁴⁸ Isto, str. 95.

⁴⁴⁹ Стејкхолдере можемо груписати по различитим критеријумима, али нам то није циљ у овом делу, па ћемо само дати списак могућих стејкхолдера у које убрајамо пре свега инвеститоре, запослене, зајмодавце, добављаче и остале повериоце, купце, Владе и њене агенције, јавност.

осталим повериоцима? Које су обавезе компаније према заједници у којој ради? Које су обавезе према осталим стејкхолдерима? Како одлучујемо о тим обавезама?

Ниво унутрашње политике избацује питања везана за односе између компаније и запослених, као што су: Да ли је закључен поштен уговор о раду? Како изгледа поштен уговор о раду? Које су заједничке обавезе менаџера и радника? Која и каква су права запослених?

Ниво четири подразумева однос запослених једних према другима у оквиру организације. Овде се као питања појављују: Да ли треба да будемо искрени једни према другима без обзира на последице које нас чекају? Какве односе треба да имамо према запосленима на истом хијерхијском нивоу? Какве односе треба да имамо према запосленима на нижем хијерхијском нивоу? Какве односе треба да имамо према запосленима на вишем хијерхијском нивоу? Да ли треба да посматрамо друге људе као средство за остварење наших циљева.

Услед неадекватних одговора на дата питања може доћи до сукоба, које најбоље можемо приказати кроз следећу табелу:

Табела 90: Однос етичких мерила по три видака⁴⁵⁰

Етичка мерила	Особа	Компанија	Друштво
Егоизм	Властити интерес	Интерес компаније	Постигнути учинак
Односи	Пријатељство	Интерес компаније	Друштвена одговорност
Морална начела	Лични морал	Правила и процедуре	Закони и етички кодекси

Ако смо констатовали да етика представља део корпоративне друштвене одговорности, свакако онда и питања која се тичу друштвене одговорности су делом етичка питања, овде пре свега мислимо на:⁴⁵¹

- однос према власницима (стварати и доносити профит);
- однос међу запосленима (исте могућности, сигурност радног места);
- однос према купцима и клијентима (сигурност производа, права потрошача);
- однос према околини (не штетити целину, равнотежу и лепоту животне околине, права животиња, односно једном речју сачувати флору и фауну);
- однос према заједници (помагање локалној заједници или светској заједници у области производње или пружања услуга коју обављамо).

Многи скандали избацују у први план корпоративну одговорност и етику. Да ли постоји метод који може аутоматски решити моралне проблеме? Сигурно је да не

⁴⁵⁰ Крвач К., Исто, стр. 254.

⁴⁵¹ Исто, стр. 230.

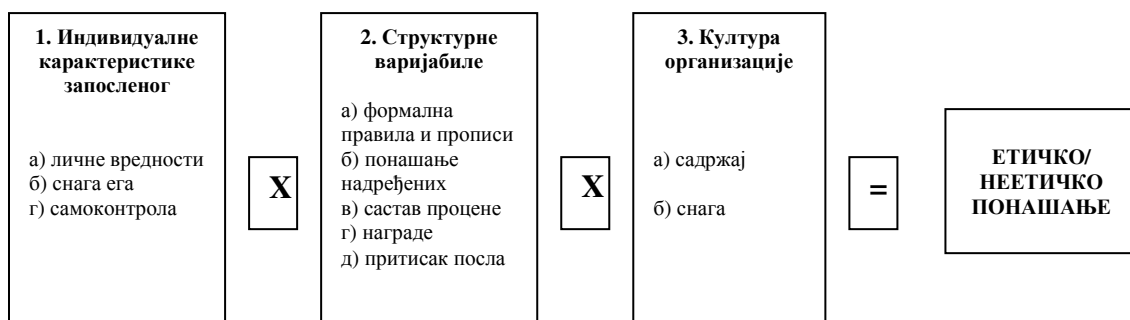

постоји али постоје методе које помажу при решавању моралних проблема које примењујемо имајући у виду наше етичке ставове. Једна од метода при решавању моралних дилема сугерише одговоре на следећих пет питања:⁴⁵²

- Које ће добробити и које ће штете сваки смер деловања произвести и која ће могућност довести до најбољих учинака (последича)?
- Која морална права имају укључне стране и који је смер деловања такав да у највећој мери поштује та права?
- Који смер деловања све третира на исти начин, осим уколико постоји морално оправдан разлог који упућује да не учинимо тако и који показује фаворизовање или дискриминацију?
  - Који смер деловања остварује опште добро?
  - Који смер деловања развија моралне врлине?

На етичко понашање запослених, а пре свега рачуновођа и менаџера утиче велики број фактора које можемо груписати у три целине и њихов производ представља снагу или слабост етичког односно неетичког понашања.

Шема 29: Фактори који утичу на етичко понашање запослених-рачуновођа и менаџмента⁴⁵³

Поједине професије, које можемо назвати традиционалним као што су лекари⁴⁵⁴ и правници⁴⁵⁵ које су настале раније и рачуновође као професија појавили су се пре око 150 година и ако је вештина евидентирања древна представљају професије које имају

⁴⁵² Velasquez Manuel, Andre Claire, Shanks Thomas, S.J., Meyer J. Michael *Образац за доношење моралних одлука*, уредник Кристијана Кркач „ Увод у пословну етику и корпорацијска друштвена одговорност“, Загребачка школа економије и менаџмента и МАТЕ Загреб, 2007. година, стр. 261.

⁴⁵³ Шапоња Дмитровић Љиљана, Милутиновић Сунчица, *Етичност као дугорочни интерес власника капитала, менаџмента и рачуноводствене професије и као предмет професионалне регулативе*, Рачуноводство број 5-6/2009, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, стр. 64.

⁴⁵⁴ Око 4000. година пре нове ере Хипократ је формулисао етичку заклетву лекара која се сматра првим професионалним етичким кодексом.

⁴⁵⁵ Право је добило статус професије оснивањем првих универзитета: у Болоњи 1088. године и у Паризу 1150. године.

развијене етичке кодексе.⁴⁵⁶ Све кодексе везане за рачуноводство и ревизију можемо груписати у две групе:

- најпознатији и најчешће примењивани на глобалном⁴⁵⁷ нивоу, односно најмасовније примењивани⁴⁵⁸ етички кодекси у савременим условима пословања у које убрајамо Кодекс етике које је донела професионална организација Амерички институт овлашћених јавних рачуновођа (AICPA) који је претежно заступљен у земљама у којима преовлађује обичајно право, односно у англосаксонском моделу финансијског извештавања и Кодекс етике донет од стране Међународне федерације рачуновођа (IFAC) који је претежно заступљен у систему заснованом на кодификованом тј. на континентално-европском моделу финансијског извештавања.;

- други етички кодекси:

а) Кодекс етике објављен од стране Института интерних ревизора⁴⁵⁹ за интерне ревизоре;⁴⁶⁰

б) Етички кодекс за ревизоре у јавном сектору донет од стране Међународне организације Врховних ревизорских институција (INTOSAI);⁴⁶¹

в) Стандарди етичког понашања управљачких рачуновођа објављен од стране Института управљачких рачуновођа.⁴⁶²

- остали етички кодекси где убрајамо кодексе донете на нивоу компаније.

На основу наведених класификација јасно уочавамо две врсте кодекса и то кодексе који су производ професионалне регулативе⁴⁶³ и кодексе који су збир професионалне и интерне регулативе⁴⁶⁴.

Амерички институт овлашћених јавних рачуновођа (AICPA) наследио је Професионални кодекс понашања који је донет 1905. године од стране Америчке асоцијације професионалних рачуновођа (AAPA). У литератури срећемо чињенице да се AICPA Кодекс професионалне етике састоји из два⁴⁶⁵ и из четири⁴⁶⁶ дела. Ми ћемо у наставку дати синергију ових подела и можемо уочити да се ради само о различитим

---

⁴⁵⁶ Стојановић Рада, *Етички кодекс професионалне етике као condition sine qua non рачуноводствене регулативе*, Симпозијум 41 “Могућности и ограничења развоја рачуноводствене професије у Србији”, зборник радова, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор 27-29. мај 2010. година, стр. 150.

⁴⁵⁷ Шапоња Дмитровић Љиљана, Милутиновић Сунчица, Исто, стр. 69.

⁴⁵⁸ Стојановић Рада, Исто, стр. 151.

⁴⁵⁹ Најновија верзија из 2009. године.

⁴⁶⁰ Андрић Мирко, *Регулаторни оквир и пракса интерне ревизије у Србији*, Исто, стр. 315.

⁴⁶¹ Шапоња Дмитровић Љиљана, Сретеновић Радослав, *Државна ревизија у Србији-стања и очекивања*, Симпозијум 40 “40 година рачуноводства и пословних финансија – донети и перспективе”, зборник радова, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор 27-30. мај 2009. година, стр. 194.

⁴⁶² Шапоња Дмитровић Љиљана, Милутиновић Сунчица, Исто, стр. 69.

⁴⁶³ Најчешће и најмасовније примењивани на глобалном нивоу кодекси етике и други етички кодекси.

⁴⁶⁴ Остали етички кодекси.

⁴⁶⁵ Милојевић Душан, Исто, стр. 45-46.

⁴⁶⁶ Шапоња Дмитровић Љиљана, Милутиновић Сунчица, Исто, стр. 70-71.

приступима што ћемо потврдити у наставку. АИСПА Кодекс професионалне етике можемо поделити у две целине:

а) обавезујућа целина:

- *Принципи* представљају стандарде етичког понашања формулисане филозофским изразима, односно то су основни ставови о етичком понашању чланова професије и чини их шест битних принципа:

1. одговорност представља принцип професионалног понашања који упућује рачуновођу да при обављању својих активности примењује истанчано професионално и морално просуђивање;

2. јавни интерес подразумева да рачуновође делују као професионалци у циљу јавног интереса, тако што ће стећи поверење јавности и преузети обавезу према професионализму;

3. интегритет служи као средство за одржавање и повећање поверења јавности;

4. објективност и независност као принцип професионалног понашања подразумева да чланови треба да буду објективни у извршавању обавеза и да избегавају сукоб интереса. Када је у питању независност приликом пружања ревизорских услуга и њима сродних услуга, она подразумева стварну и појавну независност;

5. дужна пажња подразумева да члан треба да у складу са својим најбољим могућностима да се придржава професионалних техничких и етичких стандарда са тежњом да стално повећава компетентност и квалитет услуга;

6. подручје и карактер услуга подразумева да члан у јавној пракси треба да се придржава Принципа кодекса професионалног понашања.

- *Правила понашања* представљају минимални стандард етичког понашања и она су одређенија у односу на принципе, а односе се на елементе као што су:

1. независност, интегритет и објективност;
2. обавезност примене општих и техничких стандарда;
3. одговорност према клијентима;
4. остале одговорности и поступања.

б) „необавезујућа целина“ дата од стране Извршног комитета:

- *Тумачења* представљају објашњења правила понашања чији је основни циљ да детаљнијим појашњењем се постиже олакшана примена минимални стандард етичког понашања која су дата од Комитета за етику;

- *Етичко владање или „одлуке“ о применљивости појединих правила у специфичним ситуацијама* представљају објављена објашњења и одговоре на питања о

правилима која су асоцијацији изложена од стране искусних рачуновођа из праксе и других страна заинтересованих за етичке услове у професији.

Други део кодекса смо назвали „необавезујућа целина“ из разлога што рачуновођа (члан) асоцијације нема обавезу да је примењује, али за случај да буде саслушаван пред дисциплинским судом дужан је да такво одступање оправда и образложи.

4.1. Поштовање прописаних норми Кодекса етике за професионалне рачуновође

Поставља се једно парадоксално питање зашто се од рачуновођа или од појединих професија захтева полагање курсева етике, а то се не тражи од других професија. Занимљив феномен да се од стручног професионалца захтева да редовно присуствује курсевима доброг понашања, у зависности од држава.⁴⁶⁷ Тако, на пример почетком 2007. године у САД 39 држава је увело етичке захтеве приликом лиценцирања овлашћених јавних рачуновођа и касније у већини ових држава⁴⁶⁸ се захтева по неколико сати курсева етике за СРА годишње.

Јавност нема ту моћ да врши контролу и оцењује квалитет професионалних услуга, па је неопходно да се тај посао препусти професионалним телима чији задатак је да врше контролу: уласка у професију, рада професионалних чланова, излазак из професије, као и примену одређених правила понашања нпр. етичких кодекса. Без обзира што се кодекси појединих професија међусобно разликују циљ им је заједнички а то је дужност чланова професије да се придржавају одређених стандарда понашања.

---

⁴⁶⁷ Šefers Mark, Pakaluk Majkl, *Razumevanje računovodstvene etike*, Službeni glasnik Beograd 2009. godina, str. 28.

⁴⁶⁸ На пример у Минесоти по законским одредбама захтева се осам сати сваке три године, у појединим другим државама захтеви се крећу до два сата годишње.

Табела 91: Основни морални принципи који су садржани у етичким кодексима рачуноводствене професије⁴⁶⁹

IFAC	INTOSAI	IIA
1. Интегритет	1. Поверење, поузданост, кредибилитет	1. Интегритет
2. Објективност	2. Интегритет	2. Објективност
3. Професионална способност и дужна пажња	3. Независност, објективност, непристрасност	3. Поверљивост
4. Поверљивост	4. Професионална тајност	4. Компетентност
5. Професионално понашање	5. Компетентност	

Процес хармонизације у области финансијског извештавања, екстерне и интерне ревизије захтева примену одговарајуће међународне професионалне регулативе. Основа за примену ове регулативе у области рачуноводства свакако су етички кодекси које су донеле међународне асоцијације, чија примена је обавезна за чланове асоцијација, односно за: Међународну федерацију рачуновођа (IFAC), Амерички институт овлашћених јавних рачуновођа (AICPA), Међународна организација врховних државних ревизорских институција (INTOSAI) и Институт за интерну ревизију (IIA).

4.2. Проширење одговорности ревизора према трећим лицима и откривање криминалних радњи

Професионалци, односно занимања као што су адвокати, лекари, финансијски аналитичари, рачуновође и ревизори историјски носе већу одговорност од осталих давалаца услуга. Законска одговорност и њене последице за ревизијску професију су од великог значаја и представљају кључно питање у мењајућем пословном окружењу. Приликом обављања својих активности постоји ризик да ревизори неће открити значајно погрешно приказивање у финансијским информацијама што наводи на закључак да се они морају осигурати за случај погрешног мишљења и неуочавања и неоткривања значајних чињеница. Међутим, иако је доступно осигурање за уобичајени пословни ризик, четири највеће ревизорске фирме у основи не могу добити покриће за катастрофални ризик. Овај ризик је непредвидив, ако се има у виду велика концентрација посла код велике четворке и историјско искуство где су осигуравајуће куће плаћале високе износе за исплату штета. Овде треба додати и чињеницу да законско окружење унутар којег ревизори раде ревизије се проширило због промена

⁴⁶⁹ Стојановић Рада, *Професионални рачуновођа имератив квалитета финансијског извештавања*, Симпозијум 42 “Квалитет финансијског извештавања-изазови, перспективе и ограничења”, зборник радова, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор 26-28. мај 2011.година, стр. 147.

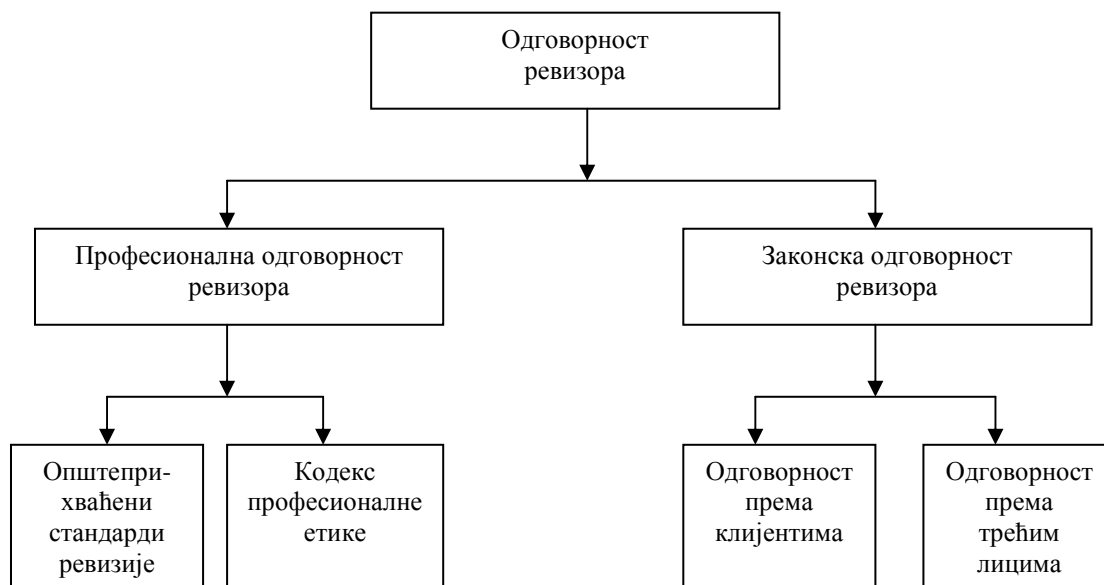
повезаних с очекивањима и перцепцијама корисника информација. Постоје озбиљне забринутости у неким европским земљама и САД за проналажење одговарајућих решења за решавање онога што се уобичајено назива криза одговорности ревизијске професије. Професионална одговорност је основни проблем и за ревизоре. Такође, треба истаћи и чињеницу да су ревизори и директори две групе које су највише забринуте за одговорност везану за рачуне предузећа⁴⁷⁰

Законска одговорност ревизора је делимично одређена односом између ревизора и друге уговорне стране. Под другом уговорном страном не подразумева се само клијент коме ревизор пружа услуге, већ ту убрајамо и трећа лица која можемо груписати у три групе корисника резултата рада ревизора, и то:⁴⁷¹

- *примарне кориснике*-то су она лица за које ревизор поуздано унапред зна да ће користити његове извештаје;
- *унапред предвиђене кориснике*-то су она лица за која се може знати да ће се појавити као корисници извештаја ревизора, као што су на пример банке којима се клијент обраћа за кредит;
- *предвидиве кориснике*-то су сва она лица за која се оправдано може претпоставити да ће користити извештај ревизора. Код тужиоца за покретање спора за накнаду штете најређе се јављају примарни, а најчешће предвидљиви корисници извештаја о ревизији.

Сумирање одговорности која прати ревизора кроз ревизију финансијских извештаја, а и након завршене ревизије најбоље одсликава следећа шема:

Шема 30: Одговорност ревизора⁴⁷²

⁴⁷⁰ Soltani Bahram, Isto, str. 472-473.

⁴⁷¹ Милојевић Душан, Исто, стр. 51-53.

⁴⁷² Милојевић Душан, *Улога рачуноводства и ревизије у откривању злоупотреба, проневера и корупције*, ДСТ Ревизија, Ревизија број 21/2002, Београд 2002. година, стр. 4-5.

У циљу јасног дефинисања криминалне радње, начина њеног откривања и касније преузимања адекватних радњи од стране ревизора неопходно је указати на разлику између грешке и преваре (криминалне радње). Такође приликом анализе криминалних радњи треба узети у обзир чињеницу ко их врши, да ли су то запослени или је менаџмент или можда и једни и други су укључени у ове активности.

Према МСР 240 Одговорност ревизора за разматрање криминалних радњи и грешака у финансијским извештајима⁴⁷³ разлика између грешке и криминалне радње је у томе да ли активност која резултира погрешним исказивањем намерна или ненамерна. *Грешка* је ненамеран погрешни исказ у финансијским извештајима, која је настала као пропуст да се унесе неки износ или да се обелодани одређена чињеница, као на пример:

- грешка у процесу прикупљања и обраде података на основу којих се састављају финансијски извештаји;
- нетачна рачуноводствена процена која произилази из превида или погрешног тумачења чињеница;
- грешка у примени рачуноводствених принципа који се односе на одмеравање, признавање, класификацију, презентацију или обелодањивање.

Потенцијалне грешке се могу посматрати у две равни:⁴⁷⁴

а) потенцијалне грешке које су настале у вези са пословним догађајем, а односе се на:

- потпуност-да поједини подловни догађаји нису евидентирани;
- веродостојност-да евидентиран пословни догађај није веродостојан;
- евидентирање-да је пословни догађај неисправан;
- разграничавање-да је пословни догађај евидентиран и исказан у

рачуноводственим извештајима за погрешан период.

б) потенцијалне грешке у вези са састављањем рачуноводствених извештаја, оне се односе на:

→ исказивање вредности-средства и обавезе нису исказани исправно, односно не одражавају постојеће пословне околности и економске услове;

→ презентирање-позиције у рачуноводственим извештајима су приказане на начин који наводи на погрешне закључке или нису дате све информације које су потребне за истинито и објективно информисање.

Криминална радња представља намеран чин који извршава једно или више лица, која су на руководећим положајима одговорна за управљање, запослена или трећа лица,

⁴⁷³ Међународни стандарди и саопштења ревизије, уверавања и етике, Исто, стр. 366-408.

⁴⁷⁴ Цветановић Миливоје, *Улога ревизије рачуноводствених извештаја у процени имовине, обавеза и капитала*, ДСТ Ревизија, Ревизија број 2/99, Београд 1999. година, стр. 8.

укључујући и обмањивање, у циљу стицања неправеден или противзаконите користи. Када је у питању криминална радња ревизор не утврђује да ли је превара настала из перспективе закона, већ се фокусира на радње које резултирају значајним погрешним приказивањем финансијских извештаја.

Доношењем SOX закона 2002. године, одговорности ревизора у откривању превара дефинисане су шире него у ревизорским стандардима. Као што наводи главни ревизор РАСОВ-а, превара (укључујући повезане стране и конфирмације) остаје приоритет РАСОВ-а који нема намеру да доноси нове стандарде, него се углавном труди да изврши промене у постојећим привременим стандардима о откривању превара које укључују упутства за ревизоре о посебним подручјима као што су признавање прихода и значајна необична временска разграничења.⁴⁷⁵

РАСОВ AS5 истче да треба да се процене они фактори ризика који су показатељи осетљивости рачуна, обелодањивања или тврдњи на које могу за последицу имати нетачну презентацију због грешки или криминалних радњи. Ово подразумева да ревизор не треба да приступа свакој контроли и тестира је-већ смо оним контролама где је присутан ризик или недостатак, што може довести до материјално нетачних закључака. Ово захтева да ревизор познаје природу пословног окружења, пословање⁴⁷⁶ и процес организације и да размотре изворе потенцијалних нетачних изјава. Од ревизора се очекује да буде упознат са приступом при идентификовању и процени ризика од стране руководства клијента. Руководство треба да размотри:⁴⁷⁷

- мењајуће политике о бонусима које се заснивају на перформансама, а све у циљу елиминисања притисака да се изврши криминална радња;
- обављање континуираног надзора над потенцијалним заобилажењем контрола од стране руководства;
- инсистирање на поштовању етичког кодекса;
- развијање програма за информисаност о криминалним радњама као помоћ у њиховом спречавању.

Од предузећа се очекује да уведу мере уз помоћ којих би спречила преваре, одвратила од превара и открила преваре. Као списак тих мера АICPA наводи:⁴⁷⁸

- *Стварање и одржавање културе и високе етике:*
  - директори предузећа одређују „сигнал с врха“ за етичко понашање унутар организације;

⁴⁷⁵ Soltani Bahram, Isto, str. 534.

⁴⁷⁶ То ће сигурно најбоље радити ревизор специјалиста за угоститељско-туристичку област

⁴⁷⁷ Coderre David, *Interna revizija-Automatizacijom do efikasnosti*, prevod Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd 2011. godina, str. 89.

⁴⁷⁸ Soltani Bahram, Isto, str. 537.

- стварање позитивног радног окружења;
- запошљавање и унапређење адекватних запослених;
- обучавање,
- потврда: менаџмент мора јасно да нагласи да су сви запослени дужни да се придржавају кодекса понашања предузећа;
- дисциплина: начин на који предузеће реагује на случајеве наводне преваре или сумње у преваре послаће снажну поруку кроз предузеће, што ће помоћи у смањивању будућих случајева.

• *Процењивање противпреварног процеса и контрола:* организације би требало да буду проактивне у смањивању прилике за преваре помоћу: утврђивања и мерења ризика превара, предузимања корака за смањивање утврђиваних ризика, имплементације и надзор одговарајућих превентивних и детекционих интерних контрола, као и остале мере:

- утврђивање и мерење ризика преваре;
- смањење ризика преваре;
- имплементација и надзор одговарајућих интерних контрола.

• *Развијање одговарајућег надзора:*

- ревизијски или управни одбор;
- менаџмент;
- интерни ревизори;
- независни ревизори;
- овлашћени испитивачи превара.

На основу изнетих чињеница о преварама можемо извести закључак да их могу починити две групе људи у предузећу, то су менаџмент или запослени. Они преваре могу починити одвојено једни од других, а некада то могу урадити у сарадњи једни са другима или са појединим лицима ван предузећа. За боље разумевање криминалних радњи послужићемо се следећом табелом.

Табела 92: Преглед намерних погрешних приказа⁴⁷⁹

Намерно погрешно финансијско извештавање (менаџмент)		Противправно присвајање имовине (запослени)
Криминалне радње настале заобилажењем контрола од стране менаџмента	Криминалне радње настале као последица жеља руководства да манипулише зарадама	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ књижење измишљених ставки и то посебно пред крај рачуноводственог периода, а све у циљу манипулисања пословним резултатом или у друге сврхе; ▪ неодговарајућа подешавања претпоставки и промене процена коришћених за процену салда рачуна; ▪ изостављање, одлагање признавања или признавање у погрешном периоду догађаја и трансакција који су се десили у току извештајног периода; ▪ прикривање или необелодањивање чињеница које могу утицати на износе евидентиране у финансијским извештајима; ▪ укључење сложених трансакција које су тако постављене да погрешно приказују финансијски положај или финансијску успешност предузећа; ▪ преправљање евиденција или услова у вези значајних или неуобичајених трансакција, 	<p>Два основна мотива за управљање зарадама су:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Очекивања тржишта и то пре свега појеиних лица са тржишта, као што су акционари и аналитичари, а све је то у директној вези са зарадом менаџмента; ▪ Ублажавање промена у зарадама: цена акција је обично нижа код предузећа са несталним кретањем зарада, па су менаџери мотивисани да управљају зарадама како би постигли виши износ зараде за улагаче што је у складу са трендом да зарада треба да расте. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ проневере новца; ▪ крађа физичких средстава или интелектуалне својине; ▪ вршење плаћања за фиктивну робу или неизвршене услуге; ▪ коришћење имовине правног лица за сопствене потребе.

Када се издати финансијски извештаји који су били предмет реизије покажу непоузданим и када их морамо преправљати сви постављају питања рада ревизора: „Где су били ревизори?“, „Зашто нису успели исправно да извештају?“, „Зашто нису открили криминалну радњу?“, „Да ли су били независни и објективни?“. Можда би право питање било: „Да ли сви независни ревизори могу да открију криминалну радњу у било којој индустрији?“ или можда треба поставити прецизније питање: „Да ли су сви независни ревизори спремни да са истим успехом откривају криминалну радњу у било којој индустрији? Како на пример да ревизори препознају шта је то управљање зарадама, а шта квалитет зараде?“

Управљање зарадама је посебна потешкоћа за ревизора, углавном због следећег:⁴⁸⁰

- Како ревизори разликују управљање зарадама према рачуноводственим стандардима и случајеве који нису у складу са рачуноводственим стандардима (агресивне политике зараде које воде преварном финансијском извештавању)?

⁴⁷⁹ Табела сачињена на основу два извора: *Међународни стандарди и саопштења ревизије, уверавања и етике*, Исто, стр. 366-408 и Soltani Bahram, Исто, стр. 534-535.

⁴⁸⁰ Soltani Bahram, Исто, стр. 554-555.

- Како ревизори просуђују веродостојност рачуноводствених метода које је изабрао менаџмент унутар флексибилног рачуноводственог оквира? Када би ревизори требало да закључе да су одабрани рачуноводствени избори део намерног агресивног режима управљања зарадама с циљем да преваре кориснике финансијских извештаја?

- Које су ревизорове способности и стручности да оцене квалитет и ефикасности система интерних контрола, као и код утврђивања да ли је менаџмент заобишао систем?

- Како ревизори треба да се носе с усклађивањем на крају године (нпр. временским разграничењима) и с рачуноводственим резервама које менаџмент може да користи као део своје агресивне политике?

Има ли решења за ове дилеме које се могу јавити код ревизора? Наравно да има. Ревизор треба да ревизију врши у складу са ревизијском професионалном регулативом и наравно уколико се ангажују ревизори специјалисти за област угоститељства и туризма сигурно је да ће они боље познавати специфичност ове индустрије у односу на друге ревизоре. Ако се и овоме дода да ревизор приликом спровођења ревизије мора имати појачану дозу професионалног скептицизма, то ће сигурно све водити смањењу криминалних радњи. Став⁴⁸¹ професионалног скептицизма подразумева испитивање и критичку процену ревизијских доказа, односно он представља континуирано испитивање о томе да ли прикупљене информације и ревизијски докази указују на постојање материјално погрешних исказа насталих услед криминалних радњи.

Да ревизор не би постао потенцијални извор наплате губитака инвеститора неопходно је да препозна управљање зарадама, односно да раздвоји оно управљање зарадама које води „нормалном“ расту од оног управљања зарадама из кога стоји криминална радња. Такође, је битно да препозна и квалитет зараде, тако што ће зараду поредити са другим субјектима из исте и из различитих делатности и стално да комуницира са ревизијским одбором и да добије мишљење о овим питањима од њих. Опет уочавамо да овај посао најбоље могу обавити ревизори специјалисти. За боље разумевање квалитета зараде у наставку даћемо елементе квалитета зараде по Bernstein, уз нагласак да у литератури нема универзално прихваћене дефиниције квалитета зарада, као што не постоји универзална дефиниција за управљање зарадама. Тако он као елементе квалитета зараде види на следећи начин:⁴⁸²

---

⁴⁸¹ *Међународни стандарди и саопштења ревизије, уверавања и етике*, Исто, стр. 372.

⁴⁸² Bersten L.A., *Financial Statement Analysis: Theory, Application, and Interpretation*, Irwin 1993., preма Soltani Bahram, Исто, str. 571.

- једна врста фактора који утичу на квалитет зарада су рачуноводство и рачунска дискреција менаџмента и рачуновође који оверава у одабиру између општеприхваћених начела;

- друга врста фактора који утичу на квалитет зарада повезана је са степеном до којег је предузета адекватна заштита за одржавање имовине и за одржавање и побољшавање садашње и будуће продуктивности зараде;

- трећи фактор који утиче на квалитет зараде није примарно резултат дискреционих поступака менаџмента, иако менаџмент може да прилагоди своје деловање; то је деловање цикличних и осталих економских сила на зараде, на стабилност њихових извора и посебно на њихову варијабилност.

Ревизор мора да смањи ризик за неоткривање криминалних радњи тако што ће узети у обзир одређене факторе ризика или црвене заставице које су путоказ за опрез. Њих можемо груписати на следећи начин:⁴⁸³

1. Карактеристике менаџмента

- пословним и финансијским одлукама менаџмента доминира једна особа;
- став менаџмента према финансијском извештавању непотребно је агресиван;
- промена менаџмента, а посебно вишег рачуноводственог особља из организационе шеме је велика;
- менаџмент ставља непотребан нагласак на постизање пројекција зарада;
- углед менаџмента у пословној заједници је лош.

2. Карактеристике пословања и индустрије

- профитабилност предузећа у поређењу са предузећима из исте индустрије је неадекватна или неконзистентна;
- осетљивост пословних резултата на економске факторе (инфлација, каматне стопе, незапосленост и слично) је висока;
- стопа промене у клијентовој индустрији је висока;
- правци промене у клијентовој индустрији се смањују с многим пословним ризицима;
- организација је децентрализована без адекватног надгледања;
- постоје унутрашња и спољашња питања која постављају одређене сумње о способности предузећа да наставе са радом.

3. Карактеристике задатка

---

⁴⁸³ Carmichael R. Douglas, Willingham J. John, Isto, str. 119-120.

- присутно је много спорних или тешких рачуноводствених питања;
- присутне су значајне трансакције или салда тешка за ревидирање;
- присутне су значајне и необичне трансакције с повезаним странама, а које нису део нормалног пословања;
- природа, узрок (ако је познат) или износ познатих могућих погрешака откривених у ревизији финансијских извештаја у претходном периоду су значајни;
- ради се о новом клијенту без претходне ревизијске прошлости или нису доступне довољне информације претходног ревизора.

На крају можемо закључити да су три услова присутна када постоји превара, односно криминална радња, што истиче МСР 240 и РАСОВ-AU у одељку 316:⁴⁸⁴

- прво: менаџмент или остали запослени имају *подстрек* или *су под притиском*, што им пружа разлог да почине превару;
- друго: постоје околности, нпр. непостојање контрола, неефикасне контроле или способност менаџмента да заобиђе контроле, које пружају *прилику* да се изврши превара;
- треће: починиоци су способни да *рационализују* почињени преварни чин.

У циљу смањења ризика од могућих утужења за накнаду штете, ревизор предузима низ мера како би те ризике који могу довести до тужбе свео на могуће нижи ниво. Као најважније мере у том правцу су:⁴⁸⁵

- преиспитивање и ажурирање стандарда ревизије и кодекса професионалне етике;
- доследна примена стандарда за контролу рада ревизора;
- стални рад на унапређењу процеса истраживања у области ревизије, а све у циљу изналажења бољих и ефикаснијих начина за откривање намерних погрешних исказивања у билансима, боље комуницирање са окружењем о налазима ревизора, као и предузимање корака за унапређење независности ревизора;
- прецизно дефинисање права и обавеза, као и обима и дмета рада ревизора у тзв. писму о ангажовању;
- прибављање одговарајуће изјаве руководства у којој се потенцира одговорност менаџмента за тачност тврдњи изнетих у финансијским извештајима;
- едукација корисника финансијских извештаја, посебно када је реч о значењу мишљења ревизора и обима и природе рада ревизора;

⁴⁸⁴ Soltani Bahram, Isto, str. 538.

⁴⁸⁵ Милојевић Душан, Исто, стр. 53-54.

- санкције према оним члановима ревизорске професије који имају неадекватне учинке и не поштују поступке ревизије;
- оцена интегритета менаџмента и његове репутације у окружењу и код пословних партнера;
- примена оптималне дозе професионалног скептицизма у обављању сваке појединачне ревизије;
- избегавање клијената код којих је вероватноћа настанка судских спорова веома велика;
- осигурање од ризика утуживања код осигуравајућих кућа.

Значи, ревизорска фирма треба да развије такву методологију која је заснована на статистичкој теорији узорковања и кроз примену те методологије треба пружити сигурност од 95% да ће материјално значајне криминалне радње и грешке бити откривене. Осталих 5% представља ризик да материјално значајна криминална радња и грешка неће бити откривена, што ревизор јасно указује у документу које се зове писмо о ангажовању.⁴⁸⁶

---

⁴⁸⁶ Цветановић Миливоје, Исто, стр. 8.

ЗАКЉУЧАК

Задатак независног ревизора је изражавање мишљења о истинитости и објективности финансијских извештаја. Кроз издавање мишљења ревизор пружа разумно уверење да су тврдње о економској активности, које је менаџмент изнео, испитане и потврђене од стране спољних, независних експерата. Знамо да независна ревизија смањује тзв. информациони ризик. Свакако да ће ангажовањем ревизора специјалиста за поједине области доћи до прилива квалитетнијих информација за кориснике, односно доносиоце одлука који на основу тих, ревидираних информација одлучују. Приликом ревизије туристичких предузећа треба ангажовати ревизоре специјалисте за ову област. Практична примена метода и поступака у процесу ревизије финансијских извештаја конкретног туристичког предузећа, анализа одговарајућих финансијских извештаја угоститељских и туристичких предузећа као и теоријских истраживања релевантних подручја ревизије у домаћој и страниј литератури омогућили су формулисање одговарајућих закључака којима се потврђују полазне хипотезе.

Као најважније специфичности туризма могу се издвојити: хетерогеност његове структуре, висок степен еластичности тражње туристичких услуга и нееластичност понуде, наглашен сезонски карактер пословања и специфичност у погледу карактера рада ове делатности. Наведена специфична делатност за производ има специфичне туристичке услуге које пружају туристичка предузећа. Туристичке услуге туристичка предузећа могу пружати у туђе име и за туђи рачун, у своје име а за туђи рачун, у своје име и за свој рачун. Рачуноводствени систем мора бити тако постављен да квалитетно обухвати туристичку услугу која се може пружити на један од наведених начина или може бити дата као специфичан део услуге која се пружа на један од три наведена начина. Логичан је след да специфичност туризма за производ има специфичну туристичку услугу која захтева специфично рачуноводствено обухватање па се код ових предузећа мора спровести специфичан теоријско-методолошки поступак ревизије, чиме се директно кроз овај закључак потврђује прва хипотеза.

Корисници информација из финансијских извештаја више нису задовољни историјским информацијама које су исказане бројевима са мањим напоменама. Они очекују да из финансијских извештаја, поред датих информација, добију и корисне информације које садрже историјске и тржишне вредности, информације о пословању по сегментима, ванбилансне ризике, допунска појашњења, нефинансијске пословне информације, информације о идентификованим шансама и ризицима у пословању, као

и већи кредибилитет информација. Наведеним захтевима адресата може удовољити вредносно и описно извештавање. Шта то онда траже корисници информација од ревизора и ко најбоље може одговорити њиховим захтевима? Од ревизора се траже квалитетне, истините и објективне информације, али не оне које „гледају уназад“. Од ревизора се захтева да се са традиционалне ревизије помери ка ревизији „система и резултата пословања“. Ревизор је тај који, треба да у складу са променама у окружењу, „гледа унапред“. Уколико идемо ка извештавању у реалном времену, корисници ће захтевати и ревизију у реалном времену. Овом захтеву најбоље ће одговорити ревизори специјалисти за поједине области, као што су нпр. ревизори специјалисти за угоститељство, ревизори специјалисти за туризам и слично. Формирањем овог закључка потврђује се друга хипотеза.

Приликом обављања привредне делатности угоститељска предузећа нуде услуге смештаја и исхране. Наведене услуге могу да се нуде клијентима самостално, односно појединачно или као део услуге туристичког сета. Када се услуга смештаја нуди самостално тада говоримо о хотелијерству, а када заједно нудимо услугу смештаја и исхране онда је у питању угоститељство. И у једном и у другом случају рачуноводство се мора организовати тако да буде упућено на хотелијерство или на угоститељство. Када наведене услуге нудимо као део сета туристичке услуге морамо водити рачуна да ли је у питању услуга коју нуди туристичка агенција посредник или туристичка агенција организатор туристичких путовања. Бројне су класификације туристичких услуга, у стручној литератури, које нуде угоститељско-туристичка предузећа али уважавајући обим посла туристичких предузећа и захтеве рачуноводствених и пореских прописа угоститељско-туристичка предузећа могу пружати опште и специфичне услуге. Туристичка предузећа посредници и организатори туристичких аранжмана при продаји туристичких услуга нуде део специфичног туристичког сета који се појављује у различитим облицима услуга: услуга посредовања, јединствена, квазијединствена и нејединствена туристичка услуга. Када приступамо процесу ревизије туристичких услуга први задатак је идентификовање специфичних билансних позиција које доминирају у конкретном предузећу. Уважавајући захтев специфичности посла угоститељско-туристичких предузећа, претходну класификацију услуга, извршићемо поделу билансних позиција на две велике групе: на оне које су карактеристичне за угоститељско-туристичка предузећа, остале билансне позиције у које убрајамо оне које се могу појавити са већом вероватноћом и друге чија вероватноћа појављивања је мање извесна и које нећемо овде наводити. Када у структури пружених услуга туристичког предузећа доминира услуга посредовање као специфичне билансне позиције, које треба

имати у виду приликом спровођења процеса ревизије, наводе се: краткорочна потраживања, краткорочни пласмани, краткорочне обавезе приходи од продаје. Списак специфичних билансних позиција за туристичка предузећа организаторе туристичких путовања може да се наведе по врстама услуга које доминирају у конкретној понуди тих предузећа. Уколико доминира јединствена туристичка услуга, као специфичне позиције идентификујемо: потраживања, готовину и приходе од продаје. Код предузећа која у лепези пружених услуга имају највећи удео квазијединствене туристичке услуге, као специфичне билансне позиције препознајемо: основна средства, краткорочне обавезе, потраживања, приходе од продаје и трошкове амортизације. Приликом ревизије туристичког предузећа, код кога у структури пружених услуга највећи удео има нејединствена туристичка услуга, као специфичне билансне позиције могу се навести: основна средства, потраживања, капитал, приходи од продаје, трошкови амортизације, набавна вредност продате робе. Када сумирамо дат попис специфичних билансних позиција за угоститељско-туристичка предузећа долазимо до закључка да за ревизију финансијских извештаја угоститељско-туристичких предузећа у Србији, а мишљења смо да ова класификација може наћи своју примену и на компанијама ван Србије, треба имати ревизора специјалисту који познаје угоститељство и туризам. Може се ићи даље па тражити и ревизор субспецијалиста за поједине области, али то само у ситуацијама када су веће користи од трошкова ангажовања таквог лица. Идентификовањем доминантне услуге коју пружа угоститељско-туристичко предузеће приступа се ревизији одговарајућих билансних позиција, у складу са дефинисаним поступком у зависности од врсте услуге која се нуди у туристичком предузећу. Кроз рад су развијена четири модела, који су дати у наставку, ревизије у туристичким предузећима чија примена зависи од врсте услуге коју пружа конкретно предузеће.

Модел I: Ревизија туристичког предузећа које пружа услугу посредовања

1. Ревизија продаје (наплате)-куповине (исплате)- прихода од продаје и ПДВ-а;
2. Ревизија специфичних билансних позиција и
3. Ревизија осталих билансних позиција.

Модел II: Ревизија туристичког предузећа које пружа јединствену туристичку услугу

1. Ревизија продаје (наплате)-куповине (исплате)- прихода од продаје и ПДВ-а;
2. Ревизија потраживања и обавеза из специфичних послова и обавеза према добављачима;
3. Ревизија специфичних билансних позиција и
4. Ревизија осталих билансних позиција.

Модел III: Ревизија туристичког предузећа које пружа квазијединствену туристичку услугу

1. Ревизија продаје (наплате)-куповине (исплате)- прихода од продаје, прихода од активирања сопствених производа и учинака и ПДВ-а;
2. Ревизија потраживања и обавеза из специфичних послова и обавеза према добављачима;
3. Ревизија специфичних билансних позиција и
4. Ревизија осталих билансних позиција.

Модел IV: Ревизија туристичког предузећа које пружа нејединствену туристичку услугу

1. Ревизија специфичних билансних позиција и
2. Ревизија осталих билансних позиција.

Уколико туристичко предузеће не пружа чисто наведене услуге, као у нашем примеру, већ постоје значајна одступања мешања врста услуга које пружа конкретно предузеће мора се формирати праг материјалности који ће одредити који се модел примењује приликом ревизије. Претходно изнети закључци потврђују трећу и четврту хипотезу од којих се пошло у истраживању.

Да ли је боље имати ревизора који зна по мало о свему или ревизора који све о нечему, односно о делатности, структури и пословању предузећа? Одговор на ово питање дајемо у зависности циља. Уколико је циљ квалитетнији процес ревизије и мало виши трошкови предност дајемо ревизору специјалисти. Ти мало виши трошкови могу се снизити уколико у ревизорској кући дефинишемо делатности, односно привредне гране за које поседујемо ревизоре специјалисте и за њих пропишемо радне папире. Када је у питању угоститељство и туризам приликом формирања радних папира треба имати у виду књиговодствене системе и документа која се у њима формирају у зависности од врсте услуга туристичких и угоститељских предузећа која су предмет ревизије. Пример радног папира ревизора специјалисте може бити дат по билансним позицијама, као за категорију основних средстава, уз напомену да се он лако модификује у зависности од позиције за коју вршимо ревизију или по врстама услуга. Када радни папир формирамо за специфичну билансну позицију неопходно је и да у сарадњи са запосленим лицима у компанији или самостално дођемо до износа на тој билансној позицији који ће бити декомпонован према врстама услуга које предузеће пружа. Такође, овако формиран радни папир представља допуну или пратећи део

радног папира на нивоу услуге која доминира у конкретном угоститељско-туристичком предузећу. Формирањем оваквог закључка директно је потврђена и пета хипотеза.

Кроз рад су се искристалисала четири генерална закључка који потврђују директну зависност и потребу да за ревизију угоститељско-туристичких предузећа постоје посебни теоријско-методолошки процес ревизије. Ови закључци представљају и критична места, која могу стварати проблеме приликом процеса ревизије.

а) Угоститељско-туристичка предузећа пружају услуге које су по обиму, трајању, понављању и структури различите од производних и других предузећа. Туристичка услуга је нематеријализована, не може се препродавати, делом се може показати, не складишти се, не транспортује се, производња и потрошња се поклапају, врло је хетерогена. Угоститељско-туристичка услуга се разликује и од других услужних делатности, на пример од трговине, осигурања и слично, по својим карактеристикама које су резултат и специфичности саме туристичке индустрије, као што су: сезонски карактер, везаност за одређено подручје и његове особине, висок удео људског рада, велико учешће малих и средњих предузећа на страни понуде, начин формирања цена у сезони и ван ње, велики удео фиксне активе, зависност од одређених екстерних фактора на које се не може утицати. Уколико ревизор, а то важи и за ревизора специјалисту не идентификује обим и интензитет утицаја ових карактеристика индустрије које производе директно дејство на туристичку услугу доћи ће до успоравања процеса ревизије. Од ревизора се очекује да препозна утицај специфичности туристичке индустрије у конкретном предузећу. Тако на пример ревизор мора бити свестан чињенице да туристичка индустрија има сезонски карактер и да сезона траје три летња месеца где се оствари 50% туристичког промета. Знајући коју врсту туристичке услуге нуди конкретно туристичко предузеће може на основу искуства и да потврди подударност туристичког промета у предузећу и туристичке индустрије и да укаже на одступања и разлоге њиховог постојања. Када ревизор приступи ревизији туристичког предузећа треба да провери утицај природних фактора и особине подручја где се услуга пружа. Није исто уколико се услуга пружа на планини, мору, бањи, или ако је у питању здравствени туризам. Ревизор је у могућности да успостави зависност између врсте услуге која се пружа и броја радника који морају бити ангажовани приликом пружања одређене туристичке услуге. Најмањи број радника је потребан за пружање услуге посредовања, а највећи број за пружање нејединствене услуге. Сигурно је да је ревизор специјалиста за угоститељство и туризам спремнији да формира скалу која ће показати однос услуга-број радника и то на основу искуства, у односу на друге ревизоре. У зависности од величине предузећа могуће је и претпоставити, а касније кроз процес

ревизије и потврдити још једну зависност, а то је да у структури средњих и великих предузећа доминира нејединствена и квазијединствена услуга. Приликом провере цена код угоститељско-туристичких предузећа ревизор мора имати у виду чињеницу да тржиште на коме се цене формирају је веома мало и оно се односи на конкретну дестинацију, па је неопходно цене поредити на конкретној дестинацији, а не на нивоу државе или регије. У зависности да ли су у структури угоститељско-туристичке индустрије доминира угоститељство или туризам сам процес ревизије трајаће дуже или краће. Уколико доминира само угоститељска индустрија процес ревизије би требао да траје краће од процеса ревизије туристичке индустрије. Ова законитост важи само за случај да у структури туристичке индустрије доминира квазијединствена и нејединствена туристичка услуга. У супротном, уколико у структури индустрије доминира услуга посредовања или/и јединствена туристичка услуга процес ревизије ће трајати краће у односу на угоститељску индустрију. Од ревизора се очекује да приликом ревизије провери да ли је опадање промета појединих угоститељско-туристичких предузећа резултат промене у регулативи, административних процедура, осцилација цена сировина, заразних болести, пандемија и слично. Све наведено представља знакове на путу ревизије угоститељско-туристичких предузећа које ревизор специјалиста већ познаје јер сваким даном прелази исти пут, за разлику од других ревизора који то чине повремено.

б) Уважавајући специфичност услуге угоститељско-туристичких предузећа и рачуноводствени систем ових предузећа мора бити постављен на специфичан начин, тако да буде у могућности да обухвати угоститељску услугу самостално, хотелијерску услугу када се она појављује као део угоститељске услуге, затим када се ове две услуге појаве као део јединствене, квазијединствене и нејединствене туристичке услуге, односно када се све услуге појаве самостално или комбиновано као услуга посредовања. Када предузеће претежно пружа угоститељску услугу то значи да у структури те услуге доминира пружена услуга хране и пића, а када претежно доминира услуга смештаја тада у структури угоститељске услуге доминира хотелијерство. У првом случају рачуноводство ће претежно бити оријентисано на угоститељство, а у другом случају на хотелијерство. У случају доминације туристичке услуге у предузећу неопходно је рачуноводство поставити у зависности од врсте услуге која доминира у њему. Ситуација је доста једноставна када у структури услуга доминира услуга посредовања рачуноводство се поставља тако да је оријентисано ка обухватању услуге посредовања. Међутим, када доминира услуга организовања туристичких путовања рачуноводство се поставља у зависности од врсте услуге која се пружа и нивоа контроле

елемената у структури те услуге. Уважавајући претходне наводе рачуноводство туристичког предузећа које пружа наведене услуге може бити организовано као:

Модел I: Рачуноводство оријентисано ка јединственој туристичкој услузи

$$A=(E_1+ E_2+ E_3+ E_4+ E_5+ E_6+.....+E_n)$$

Модел II: Рачуноводство оријентисано ка квазијединственој туристичкој услузи

$$A=(E_1+ E_2+.....+E_n) - (E_{3к}+ E_{4к}+ E_{5к}+.....+E_{нк})$$

Модел III: Рачуноводство оријентисано ка нејединственој туристичкој услузи

$$A= E_{1к}+ E_{2к}+ E_{3к}+ E_{4к}+ E_{5к}+ E_{6к}+.....+E_{нк}$$

,где су:

A-туристички аранжман

E_1 до E_n - елементи аранжмана примљени од других обвезника

$E_{1к}$ до $E_{нк}$ - елементи аранжмана туристичке агенције.

Само рачуноводство постављено на претходно наведене начине може олакшати процес ревизије угоститељско-туристичких предузећа. Уколико та предузећа не формирају рачуноводствени систем на наведени начин и не поставе токове документације сагласно моделу ревизор то мора сам да спроведе приликом процеса ревизије како би стекао разумно уверење. Одступање од наведених модела за резултат има дужи процес ревизије који ће опет бити лакши за ревизора специјалисту угоститељско-туристичких предузећа, јер је он спремнији да трасира процес ревизије у односу на друге. Он тачно зна где су критичне тачке на том путу. Из свега изнетог изводи се закључак да уколико рачуноводствени систем није постављен по претходно дефинисаним моделима то ће за последицу имати тежи и дужи, али и скупљи процес ревизије.

в) Овде не треба доказивати чињеницу о којој постоји општа сагласност да финансијско извештавање (финансијско рачуноводство и извештавање) подлеже континуираном проесу испитивања, преиспитивања и променама, претежно услед утицаја различитих, по природи променљивих, друштвених, политичких и економских фактора који конституишу окружење његовог функционисања, већ треба истаћи чињеницу да је финансијско извештавање настало као директан одговор на информационе потребе корисника, и то пре свега инвеститора и кредитора. Када је у питању угоститељско-туристичко предузеће инвеститори и кредитори могу добити квалитетније информације за одлучивање уколико напомене проширимо са информацијама специфичним за угоститељство и туризам. У циљу стандардизовања појединих финансијских и нефинансијских информација из финансијских извештаја, реконструисањем напомена уз финансијске извештаје у посебном делу, у циљу

подизања нивоа транспарентности финансијских извештаја и стварања квалитетније основе за доношење одлука од стране корисника, пре свега инвеститора и кредитора. Синтетизовану форму напомена уз финансијске извештаје дајемо у наставку.

I Општи део:

1. Изјава о усаглашености са МСФИ;
2. Кратак преглед значајних примењених рачуноводствених политика;
3. Додатне информације таксативно приказане по финансијским извештајима и
4. Остала обелодањивања.

II Посебан део:

1. Финансијске информације:
  - а) део који се односи на услугу посредовања;
  - б) део који се односи на услугу пружања туристичких услуга и
  - в) део који се односи на остале услуге.
2. Пословне информације.

Финансијске информације за туризам треба прво дати у апсолутним и релативним износима и то на пример структуру прихода и расхода које треба класификовати као приходе од услуге посредовања и услуге организовања туристичких путовања и од остале приходе. Такође приходе од услуге организовања треба разложити на приходе од јединствене, квазијединствене и нејединствене туристичке услуге. Овакво структурирање прихода и расхода отвара могућност инвеститорима и кредиторима, а и осталим корисницима рачуноводствених информација да имају адекватну полазну основу за поређење и анализу рада туристичког предузећа и предвиђање пословања туристичког предузећа и његово поређење са конкуренцијом. Када се приступи таквом разлагању прихода и расхода онда се врши израчунавање осталих показатеља као код било које друге гране којих би у нашем случају било пет група, и то за сваку врсту туристичке услуге плус остале услуге. Као део пословних информација у туристичкој грани треба укључити задовољство купаца туристичких услуга, лојалност купаца туристичких услуга, број жалби купаца и време реаговања на њих, број изгубљених купаца, број туристичких аранжмана сортиран по врсти услуге и времену трајања, број нових купаца структуриран по врсти услуге коју је користио, износ инвестиран у кадрове по школској спреми, број запослени на боловању током године према радним местима и слично. Реконструисан модел напомена уз финансијске извештаје олакшава ревизору спровођење процеса ревизије.

г) Као што је познато кључне фазе процеса ревизије су: планирање ревизије, спровођење процеса ревизије и извештавање о ревизији. Циљ ревизора је да процес

ревизије обави на ефикасан и ефективан начин у свакој од наведених фаза. То може учинити уколико ангажује ревизора специјалисту за угоститељство и туризам, јер ће он већ у првој фази приликом планирања процеса ревизије на квалитетан начин проценити потребно време и потребан број доказа које мора прикупити како би процес ревизије био квалитетнији. Када приступи процесу ревизије финансијских извештаја угоститељских и туристичких предузећа он треба прво да идентификује врсту и обим услуга које се пружају у њима, што ће за директну последицу имати специфичан теоријско-методолошки поступак. Најбољи познавалац тог специфичног пута је ревизор специјалиста за угоститељство и туризам. Његовим ангажманом имаћемо мање трошкове ревизије и подизање квалитета извршене ревизије. Уколико узмемо у обзир чињеницу да је у свету присутна глобализација финансијских тржишта и растућа потреба за информацијама и то информацијама у реалном времену то све за последицу има ново место и улогу рачуновође и ревизора у том миљеу. Тачна је чињеница да континуирана ревизија „куца на врата“ и то пре свега екстерна. Ипак мора се имати у виду и то да се до континуиране ревизије долази кроз кораке. Прва карика у том процесу представља континуирано интерно извештавање, потом континуирана интерна ревизија, затим континуирано екстерно извештавање и на крају континуирана екстерна ревизија. За успешније спровођење наведеног процеса неопходно је поседовати ревизоре специјалисте за поједине области и ревизоре специјалисте за информационе технологије. Где се могу наћи ови ревизори? Неопходне ревизоре могуће је пронаћи у одељењима интерне ревизије. Треба истаћи и напомену да се од ревизора примарно захтева да буде специјалиста за своју област, али он у довољној мери мора познавати односе, као што су односи између: ревизије и организације у предузећу, ревизије и корпоративног управљања, ревизије и финансијског тржишта, ревизије и корпоративног финансијског извештавања, ревизије и коришћења информатичких технологија. Да би интерни ревизори испунили наведене захтеве неопходно је да буду инкорпорирани у организацији на адекватан начин. Њихово место у организацији дато је кроз једноставан и сложен модел организовања одељења интерне ревизије. Оба модела упућују на чињеницу да је сачувана независност и објективност интерних ревизора. Стварањем таквих кадрова који су од почетка независни и објективни представља здраву основу за регрутовање екстерних ревизора који треба да врше ревизију у реалном времену. Из изнетог могуће је закључити да висококвалитетна екстерна ревизија угоститељско-туристичких предузећа захтева добро обучене ревизоре (специјалисте) и добро надзиране ревизоре (адекватан спој саморегулације и надзора ревизорске професије).

Све методолошке проблеме који се могу јавити у процесу ревизије угоститељско-туристичких предузећа могуће је груписати у две велике групе: проблеме који нису под контролом ревизора и проблеме који су под контролом ревизора, а и једни и други утичу на процес ревизије. За обе групе проблема ревизор има решење које има своју цену, али која треба да постане занемарљива уколико се у виду има крајњи циљ висококвалитетан процес ревизије код конкретног предузећа.

У проблеме који нису под контролом ревизора убрајамо:

- Предузеће није поставило рачуноводствени систем тако да има засебне податке по услугама које се пружају у туђе име и за туђи рачун, у своје име а за туђи рачун, у своје име и за свој рачун. Ревизор овај проблем решава алтернативним путем формирањем сопствених радних папира;

- Предузеће је добро поставило рачуноводствени систем, посматрано по услугама које пружа, али све врсте услуга које се пружају нису праћене одговарајућим документима. Наведени проблем ревизор такође решава алтернативним путем груписањем услуга са симулираним документима кроз посебне апликације формиране за то;

- Предузеће није формирало напомене уз финансијске извештаје у складу са предложеним моделом, односно у напоменама недостаје посебан део који се односи на финансијске информације по услугама и пословне информације. Ревизор овај проблем може превазићи тако што ће од предузећа захтевати да накнадно достави ове податке или их ревизор сам може сачинити.

Као проблеми који су под контролом ревизора су следећи:

- Предузеће за ревизију има смо једног клијента чија је основна делатност пружање угоститељско-туристичких услуга. Решење за конкретну ревизорску фирму би могло бити ангажовање ревизора из друге ревизорске фирме;

- Предузеће у текућој пословној години није закључило ни један уговор о ревизији финансијских извештаја угоститељско-туристичких предузећа, а има ангажованих ревизора специјалиста за ову област. Наведени проблем треба решити тако да се конкретни ревизори позајме другим ревизорским кућама, а све у циљу њиховог останка у конкретној специјализацији, и уз мања задужења у предузећу за ревизију;

- Приликом закључења уговора о ревизији са конкретним клијентом установљено је да он пружа више врста услуга, на пример пружа јединствену и квазијединствену услугу. Пред ревизора се поставља проблем који од понуђених модела ревизије да користи? Овај проблем се решава тако што се прво идентификује која од наведених

услуга је доминантна у структури пружених услуга. За ове врсте услуга се дефинише праг материјалности. Уколико је једна од услуга мање значајна приступа се процесу ревизије уз коришћење модела за преовладавајућу услугу. У случају да су и једна и друга услуга преко прага материјалности приступа се процесу ревизије уз коришћење и једног и другог модела у делу у коме се они преклапају;

- Како поступити у ситуацији када поједине специфичне билансне позиције у години у којој су предмет ревизије имају мање учешће у структури биланса. Тада треба извршити поређење билансних позиција у неколико претходних година и прихватити став да оне које су имале мање учешће у години за коју вршимо ревизију, а у претходним годинама је то учешће више треба их узети као специфичне позиције. Уколико та позиција осцилира из године у годину тада треба поставити праг материјалности што представља и услов да њену проверу врши ревизор специјалиста за угоститељство и туризам;

- Уколико у предузећу у коме се врши ревизија дође до пада свих специфичних билансних позиција испод прага материјалности тада ревизор специјалиста за област угоститељства и туризма свој ангажман завршава у фази процеса планирања ревизије и њему се прикључује ревизор специјалиста за област у коју је клијент преселио делатност, а што се не може закључити из претежне делатности предузећа која је унета у оснивачка акта;

- Уколико се приликом планирања ревизије у угоститељско-туристичком предузећу установи да једна или две од осталих билансних позиција бележе знатно веће учешће у структури биланса, било у години за коју се врши ревизија или у претходним годинама, тада као помоћ ревизору треба додати другог екстерног ревизора специјалисту за ову билансну позицију који би ревизору помогао само у фази планирања и са њим конструисао одговарајуће радне папире неопходне за квалитетно спровођење ревизије ове билансне позиције.

На крају се може потврдити закључак да нема квалитетне ревизије угоститељско-туристичких предузећа без ревизора специјалиста за ову област. Јасно се закључује да више није дилема да су ревизори специјалисти неопходни, већ је питање како их пронаћи? Да ли су то само ревизорске куће или их треба тражити и на другим местима? Решења ових дилема су једноставна. У циљу лакшег доласка до ових ревизора предлажемо, а мишљења смо да се то може урадити и за друге ревизоре специјалисте, да се формира:

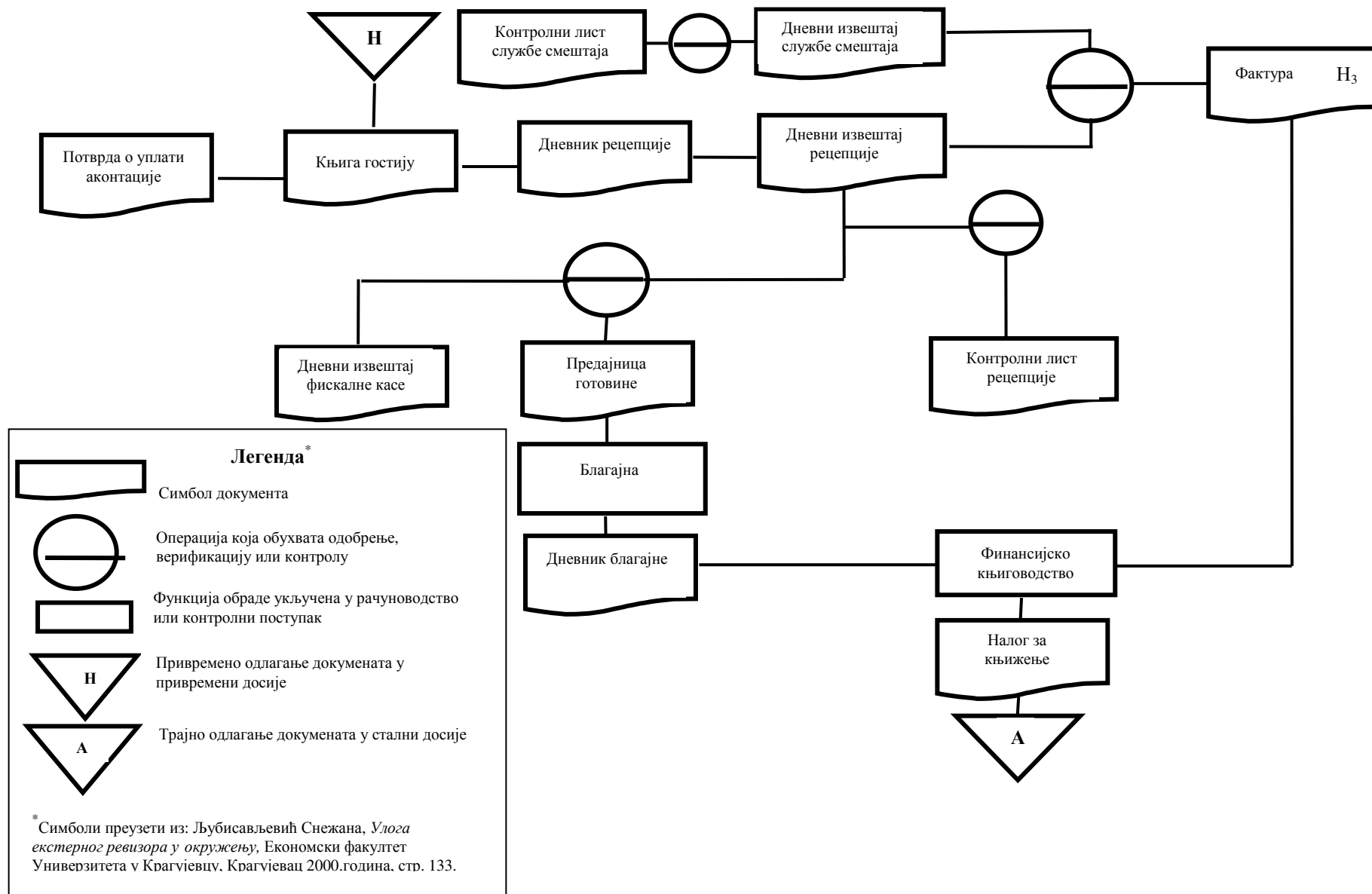
- регистар екстерних ревизора специјалиста за угоститељство и туризам, у Србији би овај регистар могла да води Комора овлашћених ревизора;

- регистар интерних ревизора специјалиста за угоститељство и туризам који би у Србији такође могла да води Комора овлашћених ревизора;
- регистар рачуновођа специјалиста за угоститељство и туризам, чије вођење може бити поверено одговарајућој професионалној организацији код које похађају одговарајуће обуке, односно семинаре;
- регистар информатичара који су своја практична знања стицали у угоститељско-туристичким предузећима; овакав списак би се могао наћи код удружења информатичке струке у Србији, а требао би и бити доступан и одговарајућој организацији која врши обуку из области рачуноводства и ревизије.

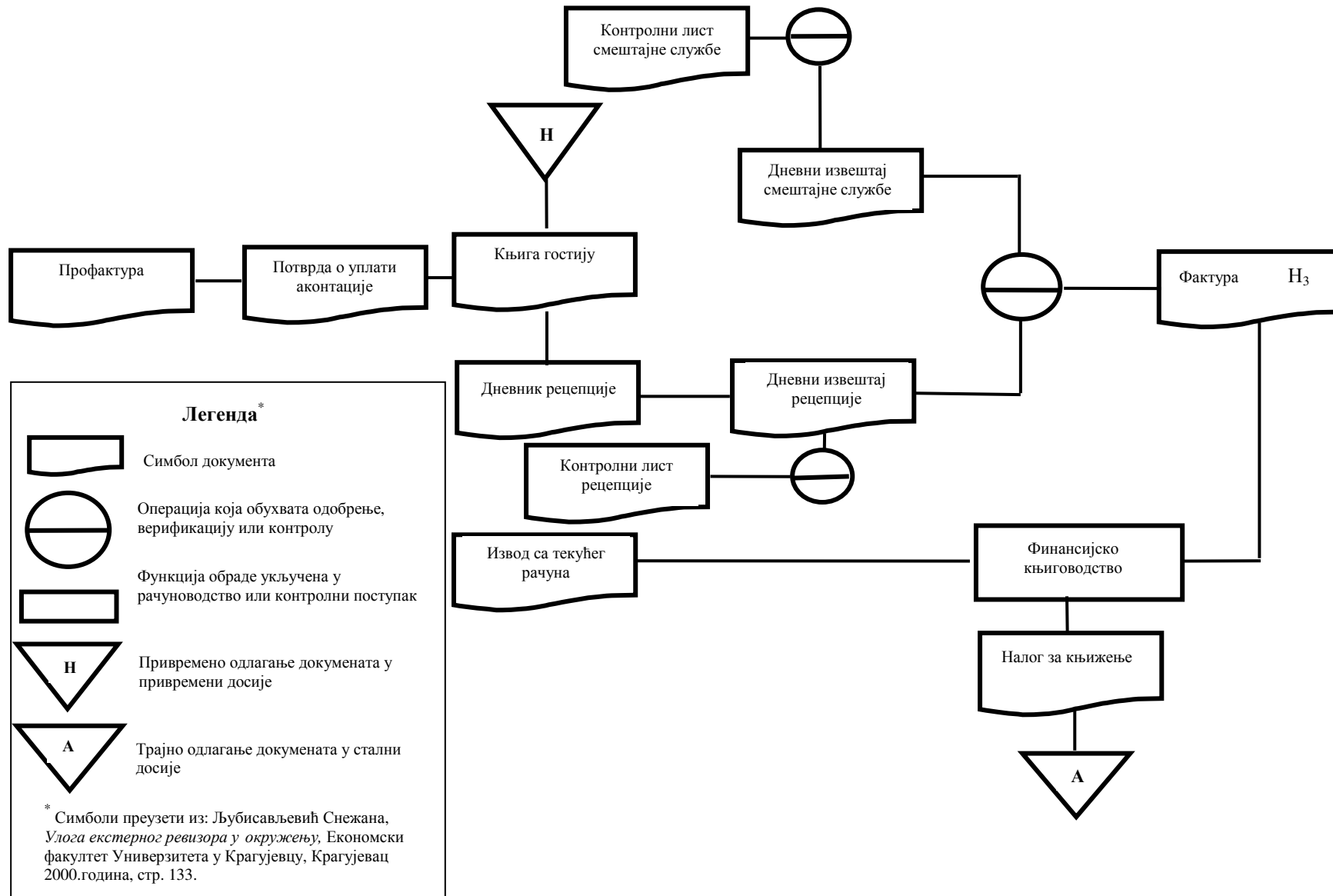
ПРИЛОЗИ

Прилог 1: Формирање докумената код директне продаје хотелијерских услуга	278
Прилог 2: Формирање докумената код индиректне продаје хотелијерских услуга	279
Прилог 3: Потврда о продаји аранжмана организатора путовања бр.258/07	280
Прилог 4: Обрачун услуга посредовања бр. 258/07 од 20.08. 2010.године	281
Прилог 5: I Обрачун продаје јединствене туристичке услуге за аранжмане групе А „Игало2010“	282
Прилог 6: Обрачун за све туристичке услуге у пореском периоду II	283
Прилог 7: Структура квазијединствене туристичке услуге за аранжман групе а „Бања врујци 2010“	284
Прилог 8: Преглед за квазијединствену услугу број 1	285
Прилог 9: Структура квазијединствене туристичке услуге за аранжман групе А „Бања врујци 2010“	286
Прилог 10: Структура квазијединствене туристичке услуге за аранжман „Беч 2010“ ..	287
Прилог 11: Преглед за квазијединствену услугу „Беч 2010“	288
Прилог 12: Преглед 1 за квазијединствену услугу „Беч 2010“	289
Прилог 13: Упоредни преглед структуре биланса за Совачку, Словенију и Федерацију Босне и Херцеговине	290
Прилог 14: Упоредни преглед биланса стања северноамеричка и ЕУ верзија	291
Прилог 15: Минимум информација у билансу стања	293
Прилог 16: Структура биланса стања према члану 9. IV Директива ЕУ	294
Прилог 17: Структура биланса стања према члану 10. IV Директива ЕУ	296
Прилог 18: Биланс изабраних сектора у Србији за 2009. годину за потребе анализе .	299
Прилог 19: Прилагођен биланс успеха изабраних сектора у Србији за 2009. годину за потребе анализе.....	301
Прилог 20: Биланс успеха према члану 23. IV Директиви Европске уније.....	302
Прилог 21: Биланс успеха према члану 24. IV Директиви Европске уније.....	303
Прилог 22: Биланс успеха према члану 25. IV Директиви Европске уније.....	304
Прилог 23: Биланс успеха према члану 26. IV Директиви Европске уније.....	305
Прилог 24: Могуће структура информација у напоменама уз финансијске извештаје.	306
Прилог 25: Биланс стања и биланс успеха у претходних шест година.....	309

Прилог 1: Формирање докумената код директне продаје хотелијерских услуга

Прилог 2: Формирање докумената код индиректне продаје хотелијерских услуга

Прилог 3: Потврда о продаји аранжмана организатора путовања бр.258/07

1. Име и презиме Петар Петровић
2. Остала имена Ана Петровић-супруга
Марко Петровић-син
3. Назив и место аранжмана Лето 2010 Бања Врујци
4. Назив, лиценца агенције организатора путовања и општи услови путовања
Туристичка агенција "Х" Лиценца А Општи услови путовања бр.7/07
5. Датум почетка коришћења услуга 21.08.2010. године
6. Датум престанка коришћења услуга 26.08.2010. године
7. Цена аранжмана 10.590,00 динара
8. Начин плаћања Готовински
9. Место и датум пријаве Ваљево 20.08.2010.
10. Датум и број Уговора о посредовању 10.05.2010. године 158/07

Посредник

Корисник

Марко Марковић

Петар Петровић

Прилог 4: Обрачун услуга посредовања бр. 258/07 од 20.08._ 2010.године

I Потврда о продаји аранжмана организатора путовања

1.	<u>Петар Петровић</u>	<u>20.08.2010.године</u>	<u>Потврда бр.258/07</u>	<u>10.590,00</u>
	назив купца	датум	број	износ

II Рачун налогодавца

1.	<u>Туристичка агенција X</u>	<u>20.08.2010.год.</u>	<u>78</u>	<u>10.000,00</u>
	назив налогодавца	датум	број	износ

III Разлика 590,00

<u>500,00</u>	<u>90,00</u>	<u>590,00</u>
основица	ПДВ	укупно

<u>Марко Марковић</u>	<u>Ана Спасић</u>	<u>Јован Јовановић</u>
Туристички радник	Ликвидатор	Директор

Прилог 5: I Обрачун продаје јединствене туристичке услуге за аранжмане групе А „Игало2010“

Број потврде	Име и презиме корисника услуге	Број осталих корисника	Износ укупне накнаде коју плаћају путници	Износ накнаде коју обвезник плаћа за претходну туристичку услугу						Разлика у складу са чланом 35. Закона о ПДВ-у	ПДВ	Пореска основица
				Укупно	Виза	Превоз	Смештај са исхран.	Водич	Остали трошкови			
1	2	3	4	$5=(5.1+5.2+5.3+5.4+5.5)$	5.1	5.2	5.3	5.4	5.5	6	$7=(6*15.254237\%)$	8
A-1/07	П. Петровић	3	48.000	34.720	-	4.720	22.000	5.000	3.000	13.280	2.026	11.254
Свега	-	-	48.000	37.420	-	4.720	22.000	5.000	3.000	13.280	2.026	11.254

Туристички радник

Ликвидатор

Директор

Прилог 6: Обрачун за све туристичке услуге у пореском периоду II

A)

Врста аранж.	Број путника	Износ накнаде коју плаћају путници	ЗБИРНО								
			Укупно	Виза	Превоз	Смештај са исхран.	Водич	Остали трошкови	Разлика у складу са чланом 35. Закона о ПДВ-у	ПДВ	Пореска основица
1	2	3	4=(4.1+4.2+4.3+4.4+4.5)	4.1	4.2	4.3	4.4	4.5	5	6=(5*15.25423 7%)	7
А	4	48.000	34.720	-	4.720	22.000	5.000	3.000	13.280	2026	11.254
Б	10	200.000	141.000	10.000	51.000	61.000	4.000	15.000	59.000	9.000	50.000
Укупно		248.000	175.720	10.000	55.720	83.000	9.000	18.000	72.280	11.026	61.254

Б)

ПО ПУТНИКУ										
Износ накнаде коју плаћа путник	Укупно	Виза	Превоз	Смештај са исхран.	Водич	Остали трошкови	Разлика у складу са чланом 35. Закона о ПДВ-у	ПДВ	Пореска основица	
3	4=(4.1+4.2+4.3+4.4+4.5)	4.1	4.2	4.3	4.4	4.5	5	6=(5*15.25423 7%)	7	
12.000	8.680	-	1.180	5.500	1.250	750	3.320	506	2.814	
20.000	14.100	1.000	5.100	6.100	900	1.800	5.900	900	5.000	

Туристички радник

Ликвидатор

Директор

Прилог 7: Структура квазијединствене туристичке услуге за аранжман групе а „Бања врујци 2010“

Елементи аранжмана примљени од других обвезника					Елементи аранжмана туристичке агенције				Свега	Зарада на аранж.			
Е1	Е2	Е3	Е4	Укупно	Е1к	Е2к	Е3к	Укупно	Е1+Е2+Е3+Е4 +Е1к+Е2к+Е3к	30%	Укупно квазијединствена туристичка услуга	% добара и услуга који се односи на јединствену турис.	% добара и услуга који се односи на допунску делат.
25000				25000	10000			10000	35000	10500	45500	78.02	21.98

Прилог 8: Преглед за квазијединствену услугу број 1

Ред.број	О П И С	Коначно по аранжману
1	Укупна цена аранжмана	45500.00
2	Интерни рачун	10000.00
3	Разлика I	35500.00
4	Претходне туристичке улсуге	25000.00
5	Разлика II	10500.00
6	ПДВ у разлици	1601.69
7	Основица	8898.31

Прилог 9: Структура квазијединствене туристичке услуге за аранжман групе А, Бања врујци 2010“

Елементи аранжмана примљени од других обвезника					Елементи аранжмана туристичке агенције				Свега	Зарада на аранж.	Укупно квазијединствена туристичка услуга	% добара и услуга који се односи на јединствену турист.	% добара и услуга који се односи на допунску делат.
Е1	Е2	Е3	Е4	Укупно	Е1к	Е2к	Е3к	Укупно	Е1+Е2+Е3+Е4 +Е1к+Е2к+Е3к	30%			
25000				25000	10000			10000	35000	10500	45500	78.02	21.98

ПРЕГЛЕД АВАНСА И КОНАЧНОГ СТАЊА

Ред.број	О П И С	Први аванс	Други аванс	Коначно по аранжману	
а)	Износ аванса I	25500		25500	Разлика
б)	Износ аванса II		20000	45500	
в)	Процент аванса у укупном аранжману	56.04	43.96	100%	
1	Укупна цена аранжмана	25500	20000	45500	0
2	Интерни рачун	5604.40	4395.60	10000	0
3	Разлика I	19895.60	15604.40	35500.00	0
4	Претходне туристичке услуге	14010.99	10989.01	25000.00	0
5	Разлика II	5884.62	4615.38	10500.00	0
6	ПДВ у разлици	897.65	704.04	1601.69	0
7	Основица	4986.96	3911.34	8898.31	0

ПРЕГЛЕД ЗА КВАЗИЈЕДИНСТВЕНУ УСЛУГУ БРОЈ 2

Ред.број	О П И С	Коначно по аранжману
1	Укупна цена аранжмана	45500
2	Интерни рачун	10000
3	Разлика I	35500.00
4	Претходне туристичке услуге	25000.00
5	Разлика II	10500.00
6	ПДВ у разлици	1601.69
7	Основица	8898.31

Прилог 10: Структура квазијединствене туристичке услуге за аранжман „Беч 2010“

Елементи аранжмана примљени од других обвезника					Елементи аранжмана туристичке агенције				Свега	Зарада на аранж.	Укупно квазијединствена туристичка услуга	% добара и услуга које путници користе од других обвезника	% добара и услуга које даје туристичка агенција
Е1	Е2	Е3	Е4	Укупно	Е1к	Е2к	Е3к	Укупно	Е1+Е2+Е3+Е4 +Е1к+Е2к+Е3к	30%			
25000				25000	10000			10000	35000	10500	45500	78.02	21.98

ПРЕГЛЕД АВАНСА И КОНАЧНОГ СТАЊА

Ред.број	О П И С	Први аванс	Други аванс	Коначно по аранжману	Разлика
а)	Износ аванса I	25500		25500	
б)	Износ аванса II		20000	45500	
в)	Процент аванса у укупном аранжману	56.04	43.96	100%	
1	Укупна цена аранжмана	25500	20000	45500	0
2	Интерни рачун	5604.40	4395.60	10000	0
3	Разлика I	19895.60	15604.40	35500.00	0
4	Претходне туристичке услуге	14010.99	10989.01	25000.00	0
5	Разлика II	5884.62	4615.38	10500.00	0
6	ПДВ у разлици	897.65	704.04	1601.69	0
7	Основица	4986.96	3911.34	8898.31	0

Прилог 11: Преглед за квазијединствену услугу „Беч 2010“

Ред.број	О П И С	Коначно по умањењу фактуре	Први аванс	Други аванс	Разлика
1	Укупна цена аранжмана	45500.00	25500	20000	0
2	Интерни рачун	10000.00	5604.4	4395.6	0
3	Разлика I	35500.00	19895.60	15604.40	0
4	Претходне туристичке улсуге	20000.00	14010.99	10989.01	-5000
5	Разлика II	15500.00	5884.61	4615.39	5000
6	ПДВ у разлици	2364.41	897.65	704.04	763
7	Основица	13135.59	4986.96	3911.35	4237

Цена превоза по километру:

Релација	Км	%	Цена коштања у динарима	Основица за ПДВ	Износ ПДВ по стопаи 18%	ПДВ по првом авансу	ПДВ по другом авансу
1	2	$3=230/650*100$ и $3=420/650*100$	4	$5=3*4$	$6=5*18\%$	$7=6*56.04\%$	$7=6*43.96\%$
Ваљево- Граница Србије	230	35.38%	10.000,00	3.538,00	636.84	356.89	279.95
Граница Србије-Беч	420	64.62%	10.000,00	6462,00	ПДВ се не обрачунава у складу са чланом 12. Закона о ПДВ		
Ваљево-Беч	650	100%	10.000,00	10.000,00	636.84		

Прилог 12: Преглед за квазијединствену услугу „Беч 2010“

Ред.број	О П И С	Коначно по умањењу фактуре	Први аванс	Други аванс	Разлика
1	Укупна цена аранжмана	45500	25500	20000	0
2	Интерни рачун	10000	5604.4	4395.6	0
3	Разлика I	35500.00	19895.60	15604.40	0
4	Претходне туристичке улсуге	30000.00	14010.99	10989.01	5000
5	Разлика II	5500.00	5884.61	4615.39	-5000
6	ПДВ у разлици	838.98	897.65	704.04	-763
7	Основица	4661.02	4986.96	3911.35	-4237

**ПРЕГЛЕД 2 ЗА КВАЗИЈЕДИНСТВЕНУ УСЛУГУ
„Беч 2010“**

Ред.број	О П И С	Коначно	Први аванс	Други аванс	Разлика
1	Укупна цена аранжмана	40500	25500	20000	-5000
2	Интерни рачун	10000	5604.4	4395.6	0
3	Разлика I	30500.00	19895.60	15604.40	-5000
4	Претходне туристичке улсуге	20000.00	14010.99	10989.01	-5000
5	Разлика II	10500.00	5884.61	4615.39	0
6	ПДВ у разлици	1601.69	897.65	704.04	0
7	Основица	8898.31	4986.96	3911.35	0

Прилог 13: Упоредни преглед структуре биланса за Совачку, Словенију и Федерацију Босне и Херцеговине

Словачка	Словенија	Федерација Босне и Херцеговине
АКТИВА	АКТИВА	АКТИВА
А ПОТРАЖИВАЊА ЗА УПИСАНИ А НЕУПЛАЋЕНИ КАПИТАЛ Б ДУГОРОЧНА ИМОВИНА I ДУГОРОЧНА НЕМАТЕРИЈАЛНА ИМОВИНА II НЕКРЕТНИНЕ, ПОСТРОЈЕЊА И ОПРЕМА III ДУГОРОЧНА ФИНАНСИЈСКА ИМОВИНА В ТЕКУЋА ИМОВИНА I ЗАЛИХЕ II ДУГОРОЧНА ПОТРАЖИВАЊА III КРАТКОРОЧНА ПОТРАЖИВАЊА IV ФИНАНСИЈСКИ РАЧУНИ Г ВРЕМЕНСКА РАЗГРАНИЧЕЊА	А ДУГОРОЧНА ИМОВИНА I ДУГОРОЧНА НЕМАТЕРИЈАЛНА ИМОВИНА И АКТИВНА ВРЕМЕНСКА РАЗГРАНИЧЕЊА II ДУГОРОЧНА МАТЕРИЈАЛНА ИМОВИНА III УЛАГАЊА У НЕКРЕТНИНЕ IV ДРУГОРОЧНА ФИНАНСИЈСКА ИМОВИНА V ДУГОРОЧНА ПОСЛОВНА ПОТРАЖИВАЊА VI ОДЛОЖЕНО ПОТРАЖИВАЊЕ ЗА ПОРЕЗЕ В КРАТКОРОЧНА ИМОВИНА I ИМОВИНА НАМЕЊЕНА ПРОДАЈИ II ЗАЛИХЕ III КРАТКОРОЧНА ФИНАНСИЈСКА ИМОВИНА IV КРАТКОРОЧНА ПОСЛОВНА ПОТРАЖИВАЊА V НОВЧАНА СРЕДСТВА Г КРАТКОРОЧНА АКТИВНА ВРЕМЕНСКА РАЗГРАНИЧЕЊА	А УПИСАН, А НЕУПЛАЋЕНИ КАПИТАЛ Б ДУГОРОЧНА ИМОВИНА (СТАЛНА ИМОВИНА) I СТАЛНА, НЕМАТЕРИЈАЛНА ИМОВИНА II НЕКРЕТНИНЕ, ПОСТРОЈЕЊА И ОПРЕМА III БИОЛОШКА ИМОВИНА IV ОСТАЛА МАТЕРИЈАЛНА ИМОВИНА V ДУГОРОЧНА ФИНАНСИЈСКА ИМОВИНА И ЗАЈМОВИ VI ДУГОРОЧНА ПОТРАЖИВАЊА VII УЛАГАЊА У НЕКРЕТНИНЕ VIII ИМОВИНА НАМЕЊЕНА ПРОДАЈИ IX ДУГОРОЧНА АКТИВНА ВРЕМЕНСКА РАЗГРАНИЧЕЊА В КРАТКОРОЧНА ИМОВИНА (ТЕКУЋА СРЕДСТВА) I ЗАЛИХЕ II ПОТРАЖИВАЊА ОД ПРОДАЈЕ III ДРУГА КРАТКОРОЧНА ПОТРАЖИВАЊА IV КРАТКОРОЧНИ ФИНАНСИЈСКИ ПЛАСМАНИ V НОВАЦ И НОВЧАНИ ЕКВИВАЛЕНТИ VI КРАТКОРОЧНА АКТИВНА ВРЕМЕНСКА РАЗГРАНИЧЕЊА Г ГУБИТАК ИЗНАД ВИСИНЕ КАПИТАЛА УКУПНА АКТИВА ВАНБИЛАНСНА ЕВИДЕНЦИЈА
ПАСИВА	ПАСИВА	ПАСИВА
А КАПИТАЛ I ДЕОНИЧАРСКИ КАПИТАЛ II КАПИТАЛНА ДОБИТ III РЕЗЕРВЕ СТВОРЕНЕ ИЗ ДОБИТИ IV НЕТО ДОБИТ ИЛИ ГУБИТАК ИЗ ПРОШЛИХ ГОДИНА V НЕТО ДОБИТ ИЛИ ГУБИТАК ТЕКУЋЕ ГОДИНЕ Б ОБАВЕЗЕ I РЕЗЕРВИСАЊА II ДУГОРОЧНЕ ОБАВЕЗЕ III КРАТКОРОЧНЕ ОБАВЕЗЕ IV БАНКАРСКИ КРЕДИТИ И ФИНАНСИЈСКА ПОДРШКА (ПОМОЋ) В ВРЕМЕНСКА РАЗГРАНИЧЕЊА	А КАПИТАЛ I УПИСАНИ КАПИТАЛ II КАПИТАЛНА ДОБИТ III РЕЗЕРВЕ СТВОРЕНЕ ИЗ ДОБИТИ IV РЕВАЛОРИЗАЦИОНЕ РЕЗЕРВЕ V ЗАДРЖАНА ДОБИТ ИЛИ ГУБИТАК ИЗ ПРОШЛИХ ГОДИНА VI НЕТО ДОБИТ ИЛИ ГУБИТАК ТЕКУЋЕ ГОДИНЕ В РЕЗЕРВИСАЊА И ПАСИВНА ВРЕМЕНСКА РАЗГРАНИЧЕЊА Г ДУГОРОЧНЕ ОБАВЕЗЕ Д КРАТКОРОЧНЕ ОБАВЕЗЕ Ђ КРАТКОРОЧНА ПАСИВНА ВРЕМЕНСКА РАЗГРАНИЧЕЊА	А КАПИТАЛ I УПИСАН ОСНОВНИ КАПИТАЛ II ДЕОНИЧКА ПРЕМИЈА III РЕВАЛОРИЗАЦИОНЕ РЕЗЕРВЕ И ПРЕНЕСЕНЕ РЕЗЕРВЕ IV ОСТАЛЕ РЕЗЕРВЕ V ЗАДРЖАНА ДОБИТ ИЛИ ГУБИТАК ИЗ ПРОШЛИХ ГОДИНА VI ВЛАСТИТЕ ДЕОНИЦЕ КОЈЕ ДРЖИ ЕМИТЕНТ Б ДУГОРОЧНЕ ОБАВЕЗЕ (+ДУГОРОЧНА РАЗГРАНИЧЕЊА + ДУГОРОЧНА РЕЗЕРВИСАЊА) В КРАТКОРОЧНЕ ОБАВЕЗЕ (+КРАТКОРОЧНА ПАСИВНА ВРЕМЕНСКА РАЗГРАНИЧЕЊА) УКУПНА ПАСИВА ВАНБИЛАНСНА ЕВИДЕНЦИЈА

Прилог 14: Упоредни преглед биланса стања северноамеричка и ЕУ верзија

Биланс стања корпорације Tang Auto Parts Corporation (северноамерички приступ)		Биланс стања корпорације Tang Auto Parts Corporation (ЕУ верзија)	
Средства		Средства	
Текућа средства		Нематеријална средства	
Готовина	10,360	Заштитни знак	500
Текућа улагања	2,000	Некретнине, постројења и опрема	
Потраживања за примљене менице	8,000	Земљиште	4,500
Потраживања од купаца	35,300	Зграде	20,650
Залихе	60,400	Акумилисана амортизација	<u>8,640</u>
Унапред плаћено осигурање	6,600	Опрема за доставу	18,400
Потрошни материјал за радњу	1,060	Акумилисана амортизација	<u>9,450</u>
Канцеларијски материјал	<u>636</u>	Канцеларијска опрема	8,600
Укупно текућа средства	124,356	Акумилисана амортизација	<u>5,000</u>
Улагања		Укупно некретнине постројења и опрема	29,060
Земљиште које се држи за касније коришћење	5,000	Улагања	
Некретнине, постројења и опрема		Земљиште које се држи за касније коришћење	5,000
Земљиште	4,500	Текућа средства	
Зграде	20,650	Готовина	10,360
Акумилисана амортизација	<u>8,640</u>	Текућа улагања	2,000
Опрема за доставу	18,400	Потраживања за примљене менице	8,000
Акумилисана амортизација	<u>9,450</u>	Потраживања од купаца	35,300
Канцеларијска опрема	8,600	Залихе	60,400
Акумилисана амортизација	<u>5,000</u>	Унапред плаћено осигурање	6,600
Укупно некретнине постројења и опрема	29,060	Потрошни материјал за радњу	1,060
Нематеријална средства		Канцеларијски материјал	<u>636</u>
Заштитни знак	<u>500</u>	Укупно текућа средства	<u>124,356</u>
Укупно средства (актива)	<u>158,916</u>	Укупно средства (актива)	<u>158,916</u>

Обавезе + Властити капитал		Властити капитал + Обавезе	
Текуће обавезе		Основни капитал	
Обавезе за издате менице	15,000	50.000 хиљада акција одобрено, издато и налази се ван предузећа	50,000
Обавезе према добављачима	25,683	Премија	<u>10,000</u>
Обавезе за плате	<u>2,000</u>	Укупно основни капитал	60,000
Укупно текуће обавезе	42,683	Задржана зарада	<u>38,433</u>
Дугорочне обавезе		Укупно властити капитал	98,433
Хипотекарне обавезе	<u>17,800</u>		
Укупно обавезе	60,483	Текуће обавезе	
Основни капитал		Обавезе за издате менице	15,000
50.000 хиљада акција одобрено, издато и налази се ван предузећа	50,000	Обавезе према добављачима	25,683
Премија	<u>10,000</u>	Обавезе за плате	<u>2,000</u>
Укупно основни капитал	60,000	Укупно текуће обавезе	42,683
Задржана зарада	<u>38,433</u>	Дугорочне обавезе	
Укупно властити капитал	<u>98,433</u>	Хипотекарне обавезе	<u>17,800</u>
		Укупно обавезе	<u>60,483</u>
Укупно обавезе и властити капитал (пасива)	<u>158,916</u>	Укупно обавезе и властити капитал (пасива)	<u>158,916</u>

Прилог 15: Минимум информација у билансу стања⁴⁸⁷

АКТИВА
(а) Некретнине, постројења и опрема; (б) Инвестиционе некретнине; (ц) Нематеријална имовина; (д) Финансијска средства (искључујући износе приказане под (е), (х) и (и)); (е) Инвестиције које се обрачунавају коришћењем метода удела; (ф) Биолошка средства; (г) Залихе; (х) Потраживања од купаца и друга потраживања; (и) Готовина и готовински еквиваленти; (ј) Имовина намењена продаји и имовина укључена у групе за отуђење класификовану као имовину која је намењена продаји (у складу са МСФИ 5 Стална имовина која се држи за продају и престанак пословања); (н) Текућа пореске средства (као што је дефинисано у МРС 12 Порез на добитак); ⁴⁸⁸ (о) Одложена пореска средства (као што је дефинисано у МРС 12); ⁴⁸⁹
ПАСИВА
(к) Обавезе према добављачима и остале обавезе; (л) Резервисања; (м) Финансијске обавезе (искључујући износе приказане под (к) и (л)); (н) Текуће пореске обавезе (као што је дефинисано у МРС 12); (о) Одложене пореске обавезе (као што је дефинисано у МРС 12); ⁴⁹⁰ (п) Обавезе укључене у групе за отуђење класификоване као оне које се држе за продају у складу са МСФИ 5; (љ) Учешћа без права контроле, исказана у оквиру капитала; ⁴⁹¹ (р) Емитовани капитал и резерве који се могу приписати власницима матичног ентитета (друштва). ⁴⁹²

⁴⁸⁷ Међународни рачуноводствени стандард 1 – Презентација финансијских извештаја, Службени гласник Републике Србије, број 77/2010, стр. 6-7.

⁴⁸⁸ Стандард МРС 1 у параграфу 56. даје ситуацију када предузеће у извештају о финансијској позицији, као засебно класификује, исказује обртну и сталну имовину и краткорочне и дугорочне обавезе, оно не класификује одложена пореска средства или обавезе класификују се као текућа средства или обавезе. Наведене словне ознаке су задржане из стандарда ради лакшег сналажења приликом примене.

⁴⁸⁹ Видети Стандард МРС 1 параграф 56.

⁴⁹⁰ Видети Стандард МРС 1 параграф 56.

⁴⁹¹ Или можда једноставнији назив Мањинска учешћа.

⁴⁹² Или можда једноставније Акцијски капитал и резерве већинских акционара.

Прилог 16: Структура биланса стања према члану 9. IV Директива ЕУ⁴⁹³

АКТИВА
A. Уписани а неуплаћени капитал од онога ко је позван да уплати (Неуплаћени уписани капитал) ⁴⁹⁴
Б. Трошкови оснивања ⁴⁹⁵
Ц. Иmobilizована актива (Фиксна средства)
I Иматеријалне имобилизације (Нематеријална средства)
1. Трошкови истраживања и развоја ⁴⁹⁶
2. Концесије, патенти, лиценце, трговачки знаци (жигови) и слична права и средства ⁴⁹⁷
3. Goodwill (Пословна вредност) ⁴⁹⁸
4. Плаћени аванси
II Материјалне имобилизације (Материјална средства)
1. Земљишта и зграде
2. Постројења и машине
3. Остала постројења, алат и инвентар
4. Плаћени аванси и материјалне инвестиције у току
III Финансијске имобилизације (Дугорочни пласмани)
1. Учешћа у повезаним предузећима
2. Потраживања од повезаних предузећа
3. Партиципације ⁴⁹⁹
4. Потраживања од предузећа са којима је друштво повезано путем партиципације
5. Пласмани који чине део имобилизоване активе
6. Остали кредити
7. Сопствене акције ⁵⁰⁰
Д. Циркулирајућа актива (Обртна средства)
I Залихе
1. Основни и потрошни материјал
2. Недовршена производња
3. Готови производи и трговачка роба
4. Плаћени аванси
II Потраживања ⁵⁰¹
1. Потраживања по основу продаје ⁵⁰²
2. Потраживања од повезаних предузећа
3. Потраживања од предузећа са којима је друштво повезано путем партиципације
4. Остала потраживања
5. Уписан капитал који је позван а још није уплаћен ⁵⁰³
6. Активна временска разграничења ⁵⁰⁴
III Пласмани
1. Акције повезаних предузећа
2. Сопствене акције ⁵⁰⁵
3. Остали пласмани
IV Готовина у банци и благајни (каси)
Е. Активна временска разграничења ⁵⁰⁶
Ф. Губитак пословне године ⁵⁰⁷

⁴⁹³ Структура дата на основу следећа три извора: Ранковић Јован, *Теорија биланса I*, девето издање Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, Београд 2006. година, стр. 486-496; Урошевић Ненад, Неговановић Милан, Станковић Небојша, *Коментар Закона о рачуноводству и ревизији са прилозима IV, VII и VIII Директиве Европске уније*, Привредни саветник, Београд 2006. година, стр. 122-130; *Fourth Council Directive*, Official Journal 1978L0660, 16. 07. 2009, са изменама до овог датума.

⁴⁹⁴ Осим уколико национални прописи не предвиђају да се у оквиру пасиве приказује позвани капитал. У том случају, део капитала који је позван а још није уплаћен треба да се искже у активи под А или под Д (II) (5).

⁴⁹⁵ Као што је предвиђено националним прописима и уколико национално законодавство дозвољава њихово исказивање у активи, уз напомену да национално законодавство може предвидети да се трошкови оснивања приказују (фигурирају) као прва позиција у оквиру Иматеријалне имобилизације (Нематеријалне имовине).

⁴⁹⁶ Исказују се у активи уколико национални прописи дозвољавају њихово исказивање у активи.

⁴⁹⁷ Ако су она : а) набављена уз услов плаћања и не фигурирају у оквиру Ц (I) (3) или б) створена од стране самог предузећа, уколико национално законодавство дозвољава њихово уношење у активу.

⁴⁹⁸ У обиму који је стечен уз услов плаћања.

ПАСИВА

- А. Капитал и резерве
- I Уписани капитал⁵⁰⁸
  - II Премија из емисије акција
  - III Резерве ревалоризације (ревалоризационе резерве)
  - IV Резерве
    - 1. Законске резерве⁵⁰⁹
    - 2. Резерве за сопствене акције⁵¹⁰
    - 3. Резерве предвиђене одредбама акта о оснивању
    - 4. Остале резерве
  - V Добици или губици ранијих година
  - VI Добитак или губитак пословне године⁵¹¹
- Б. Покрића за ризике и трошкове⁵¹²
- 1. Покрића за пензије и сличне обавезе
  - 2. Покрића за порезе
  - 3. Остала покрића
- Ц. Дугови (обавезе)⁵¹³
- 1. Облигациони зајмови⁵¹⁴
  - 2. Обавезе према кредитним институцијама
  - 3. Аванси примљени за поруцбине⁵¹⁵
  - 4. Обавезе према добављачима
  - 5. Зајмови по оснву трговачких хартија од вредности (обавезе по емитованим хартијама од вредности)
  - 6. Обавезе према повезаним предузећима
  - 7. Обавезе према предузећима са којима је друштво повезано путем партиципације
  - 8. Остале обавезе, укључујући фиксус и социјално осигурање
  - 9. Пасивна временска разграничења⁵¹⁶
- Д. Пасивна временска разграничења⁵¹⁷
- Е. Добитак пословне године⁵¹⁸

⁴⁹⁹ Према Радовановић Радиша, *Биланси предузећа и банака*, друго издање, Београдско машинско-графичко предузеће, Београд 1999. година, стр. 40. партиципације представљају права на капитал других предузећа уз поседовање одговарајућих сертификата или не. Поседовање дела капитала другог предузећа има карактер партиципације уколико прелази прописани проценат од стране државе-чланице при чему се тај проценат не може фиксирати изнад 20%. Наведена тврдња је дата у складу са чланом 17. IV Директиве Европске уније.

⁵⁰⁰ Сопствене акције (са истицањем номиналне вредности, или, у одсуству номиналне, њихове процењене вредности) у мери у којој национално законодавство дозвољава њихово исказивање у билансу.

⁵⁰¹ Износ потраживања са роком наплате дужим од једне године треба да се засебно исказе за сваку наведену позицију.

⁵⁰² Наведена потраживања резултирају из продаје производа и чињења услуга.

⁵⁰³ Осим уколико је националним прописима предвиђено да позвани капитал фигурира у активи под А.

⁵⁰⁴ Уколико националним законодавством није предвиђено да фигурирају у активи под Е.

⁵⁰⁵ Сопствене акције (са истицањем номиналне вредности сопствених акција, или, уколико немају номиналну вредност, њихове процењене вредности) у обиму у ком законодавство допушта њихово уношење у биланс.

⁵⁰⁶ Осим уколико национална регулатива не предвиђа њихово исказивање у активи под Д (II) (б).

⁵⁰⁷ Осим уколико национални прописи не предвиђају да фигурира у пасиви у оквиру А (VI).

⁵⁰⁸ Осим ако је националним законодавством предвиђено да се овде исказује позвани капитал. У том случају треба да се исказе засебно износ уписаног и уплаћеног капитала.

⁵⁰⁹ Уколико су предвиђене националним прописима.

⁵¹⁰ Уколико се то захтева националним прописима, а без доношења штете одредбама члана 22 (1) (б) Директиве 77/91/ЕЕЗ.

⁵¹¹ Осим уколико се националним прописима захтева да се исказе у активи под Ф или у пасиви под Е.

⁵¹² Резервисања

⁵¹³ Обавезе које доспевају до једне године и оне чији је рок доспећа дужи од једне године треба да буду одвојено исказане за сваку наведену позицију, као и за њихове збирове.

⁵¹⁴ Са посебним истицањем конвертибилних зајмова.

⁵¹⁵ Уколико не фигурира као одбитна ставка залиха.

⁵¹⁶ Осим уколико је националним прописима предвиђено да фигурирају у пасиви под позицијом Д.

⁵¹⁷ Осим уколико је националним прописима предвиђено да се исказују у пасиви под Ц (9).

Прилог 17: Структура биланса стања према члану 10. IV Директива ЕУ⁵¹⁹

A. Уписани а неуплаћени капитал од онога ко је позван да уплати (Неуплаћени уписани капитал) ⁵²⁰
Б. Трошкови оснивања ⁵²¹
Ц. Имобилована актива (Фиксна средства) <ul style="list-style-type: none">
I Иматеријалне имобилизације (Нематеријална средства)<ul style="list-style-type: none">
1. Трошкови истраживања и развоја⁵²²
2. Концесије, патенти, лиценце, трговачки знаци (жигови) и слична права и средства⁵²³
3. Goodwill (Пословна вредност)⁵²⁴
4. Плаћени аванси
II Материјалне имобилизације (Материјална средства)<ul style="list-style-type: none">
1. Земљишта и зграде
2. Постројења и машине
3. Остала постројења, алат и инвентар
4. Плаћени аванси и материјалне инвестиције у току
III Финансијске имобилизације (Дугорочни пласмани)<ul style="list-style-type: none">
1. Учешћа у повезаним предузећима
2. Потраживања од повезаних предузећа
3. Партиципације
4. Потраживања од предузећа са којима је друштво повезано путем партиципације
5. Пласмани који чине део имобилизоване активе
6. Остали кредити
7. Сопствене акције⁵²⁵
Д. Циркулирајућа актива (Обртна средства) <ul style="list-style-type: none">
I Залихе<ul style="list-style-type: none">
1. Основни и потрошни материјал
2. Недовршена производња
3. Готови производи и трговачка роба
4. Плаћени аванси
II Потраживања⁵²⁶<ul style="list-style-type: none">
1. Потраживања по основу продаје⁵²⁷
2. Потраживања од повезаних предузећа
3. Потраживања од предузећа са којима је друштво повезано путем партиципације
4. Остала потраживања
5. Уписан капитал који је позван а још није уплаћен⁵²⁸
6. Активна временска разграничења⁵²⁹

⁵¹⁸ Уколико није националним прописима предвиђено да се исказује у пасиви под А (VI).

⁵¹⁹ Структура дата на основу следећа три извора: Ранковић Јован, *Теорија биланса I*, девето издање Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, Београд 2006. година, стр. 486-496; Урошевић Ненад, Неговановић Милан, Станковић Небојша, *Коментар Закона о рачуноводству и ревизији са прилозима IV, VII и VIII Директиве Европске уније*, Привредни саветник, Београд 2006. година, стр. 122-130; *Fourth Council Directive*, Official Journal 1978L0660, 16. 07. 2009, са изменама до овог датума.

⁵²⁰ Осим уколико национални прописи не предвиђају да се у оквиру пасиве приказује позвани капитал, односно под Л. У том случају, део капитала који је позван а још није уплаћен треба да се исказе у активи под А или под Д (II) (5).

⁵²¹ Као што је предвиђено националним прописима и уколико национално законодавство дозвољава њихово исказивање у активи, уз напомену да национално законодавство може предвидети да се трошкови оснивања приказују (фигурирају) као прва позиција у оквиру Иматеријалне имобилизације (Нематеријалне имовине).

⁵²² Исказују се у активи уколико национални прописи дозвољавају њихово исказивање у активи.

⁵²³ Ако су она : а) набављена уз услов плаћања и не фигурирају у оквиру Ц (I) (3) или б) створена од стране самог предузећа, уколико национално законодавство дозвољава њихово уношење у активу.

⁵²⁴ У обиму који је стечен уз услов плаћања.

⁵²⁵ Сопствене акције (са истицањем номиналне вредности, или, у одсуству номиналне, њихове процењене вредности) у мери у којој национално законодавство дозвољава њихово исказивање у билансу.

⁵²⁶ Износ потраживања са роком наплате дужим од једне године треба да се засебно исказе за сваку наведену позицију.

⁵²⁷ Наведена потраживања резултирају из продаје производа и чињења услуга.

⁵²⁸ Осим уколико је националним прописима предвиђено да позвани капитал фигурира у активи под А.

⁵²⁹ Уколико националним законодавством није предвиђено да фигурирају у активи под Е.

III	Пласмани
1.	Акције повезаних предузећа
2.	Сопствене акције ⁵³⁰
3.	Остали пласмани
IV	Готовина у банци и благајни (каси)
E.	Активна временска разграничења ⁵³¹
Ф.	Обавезе: износи са роком доспећа до једне године
1.	Облигациони зајмови ⁵³²
2.	Обавезе према кредитним институцијама
3.	Аванси примљени за поруцбине ⁵³³
4.	Обавезе према добављачима
5.	Зајмови по основу трховачких хартија од вредности (обавезе по емитованим хартијама од вредности)
6.	Обавезе према повезаним предузећима
7.	Обавезе према предузећима са којима је друштво повезано путем партиципације
8.	Остале обавезе, укључујући фискус и социјално осигурање
9.	Пасивна временска разграничења ⁵³⁴
Г.	Циркулирајућа актива (нето обртна средства/фонд) ⁵³⁵
Х.	Укупан збир компонената имовине умањен за обавезе чије резидуално трајање није дуже од једне године
I	Обавезе: износи који доспевају у року дужем од једне године
1.	Облигациони зајмови ⁵³⁶
2.	Обавезе према кредитним институцијама
3.	Аванси примљени за поруцбине ⁵³⁷
4.	Обавезе према добављачима
5.	Зајмови по основу трховачких хартија од вредности (обавезе по емитованим хартијама од вредности)
6.	Обавезе према повезаним предузећима
7.	Обавезе према предузећима са којима је друштво повезано путем партиципације
8.	Остале обавезе, укључујући фискус и социјално осигурање
9.	Пасивна временска разграничења ⁵³⁸
Ј.	Покрића за ризике и трошкове ⁵³⁹
1.	Покрића за пензије и сличне обавезе
2.	Покрића за порезе
3.	Остала покрића
К.	Пасивна временска разграничења ⁵⁴⁰
Л.	Капитал и резерве
I	Уписани капитал ⁵⁴¹
II	Премија из емисије акција

⁵³⁰ Сопствене акције (са истицањем номиналне вредности сопствених акција, или, уколико немају номиналну вредност, њихове процењене вредности) у обиму у ком законодавство допушта њихово уношење у биланс.

⁵³¹ Осим уколико национална регулатива не предвиђа њихово исказивање у активи под Д (II) (б).

⁵³² Са посебним истицањем конвертибилних зајмова.

⁵³³ Уколико не фигурира као одбитна ставка залиха.

⁵³⁴ Осим уколико је националним прописима предвиђено да фигурирају у пасиви под позицијом К.

⁵³⁵ Циркулирајућа актива (укључујући активна временска разграничења када фигурирају у позицији под Е) када је већа него обавезе чије резидуално трајање није дуже од једне године (укључујући пасивна временска разграничења која фигурирају у позицији К).

⁵³⁶ Са посебним истицањем конвертибилних зајмова.

⁵³⁷ Уколико не фигурира као одбитна ставка залиха.

⁵³⁸ Осим уколико је националним прописима предвиђено да фигурирају у пасиви под позицијом К.

⁵³⁹ Резервисања.

⁵⁴⁰ Осим уколико национална регулатива не предвиђа да фигурирају под Ф (9) или I (9), или пак у оквиру обе наведене позиције.

⁵⁴¹ Осим ако је националним законодавством предвиђено да се овде исказује позвани капитал. У том случају треба да се исказе засебно износ уписаног и уплаћеног капитала.

⁵⁴² Уколико су предвиђене националним прописима.

⁵⁴³ Уколико се то захтева националним прописима, а без nanoшења штете одредбама члана 22 (1) (б) Директиве 77/91/ЕЕЗ.

III Резерве ревалоризације (ревалоризационе резерве)

IV Резерве

1. Законске резерве⁵⁴²

2. Резерве за сопствене акције⁵⁴³

3. Резерве предвиђене одредбама акта о оснивању

4. Остале резерве

V Добици или губици ранијих година

VI Добитак или губитак (резултат) текуће пословне године

**Прилог 18: Биланс изабраних сектора у Србији за 2009. годину
за потребе анализе⁵⁴⁴**

Билансне позиције	Процентуално учешће билансних позиција у сектору и подсектору		
	Сектор А: Пољопривреда, шумарство и водопривреда ⁵⁴⁵	Подсектор 63: Путничке агенције и пратеће активности	Подсектор 55: Хотели и ресторани
А. Стална имовина	54,34%	54,06%	73,79%
I Неуплаћени уписани капитал	0,35%	0,02%	0,26%
II Goodwill		0,01%	
III Нематеријална улагања	0,29%	0,79%	0,92%
IV Некретнине, постројења, опрема и биолошка средства	45,78%	43,02%	67,57%
1. Некретнине постројења и опрема	41,34%	38,41%	60,81%
2. Инвестиционе некретнине	1,39%	4,57%	6,74%
3. Биолошка средства	3,05%	0,04%	0,02%
V Дугорочни финансијски пласмани	7,92%	10,22%	5,04%
1. Учешћа у капиталу	6,83%	8,80%	4,44%
2. Остали дугорочни финансијски пласмани	1,09%	1,42%	0,60%
Б. Обртна имовина	42,39%	43,00%	20,97%
I Залихе	12,93%	6,46%	3,75%
II Стална средства намењена продаји и средства пословања које се обуставља	1,41%	0,58%	0,26%
III Краткорочна потраживања, пласмани и готовина	28,05%	35,96%	16,96%
1. Потраживања	21,04%	25,66%	9,09%
2. Потраживања за више плаћен порез на добитак	0,05%	0,14%	0,07%
3. Краткорочни финансијски пласмани	4,59%	6,06%	3,69%
4. Готовински еквиваленти и готовина	0,96%	2,15%	2,29%
5. Порез на додату вредност и активна временска разграничења	1,41%	1,95%	1,82%
В. Одложена пореска средства	0,31%	0,30%	0,47%
Г. Пословна имовина			
Д. Губитак изнад висине капитала	2,96%	2,64%	4,77%

⁵⁴⁴ Секторска анализа привреде Србије, Пројекат ПКС и АДМ Консалтинг Вршац, 2010. година, интерни материјал ПКС.

⁵⁴⁵ У оквиру сектора пољопривреда у обзир су узете следеће групе: 011-Гајење усева и засада, баштованство; 012-Узгој животиња; 013-Мешовито фармерство.

Ђ. Укупна актива	100%	100%	100%
А. Капитал	41,98%	44,17%	50,78%
I Основни капитал	32,89%	25,65%	47,97%
II Неуплаћени уписани капитал	0,35%	0,02%	0,26%
III Резерве	1,63%	0,71%	1,20%
IV Ревалоризационе резерве	12,34%	8,54%	6,08%
V Нереализовани добици по основу хартија од вредности	0,32%	0,07%	0,02%
VI Нереализовани губици по основу хартија од вредности	0,29%	0,09%	0,02%
VII Нераспоређени добитак	10,70%	12,42%	7,20%
VIII Губитак	15,88%	3,14%	11,85%
IX Откупљене сопствене акције	0,08%	0,01%	0,08%
Б. Дугорочна резервисања и обавезе	57,57%	55,23%	48,86%
I Дугорочна резервисања	0,16%	0,24%	0,31%
II Дугорочне обавезе	12,16%	15,79%	19,14%
1. Дугорочни кредити	8,94%	11,64%	12,38%
2. Остале дугорочне обавезе	3,22%	4,15%	6,76%
III Краткорочне обавезе	45,25%	39,20%	29,41%
1. Краткорочне финансијске обавезе	13,40%	10,76%	13,32%
2. Обавезе по основу средстава намењених продаји и средстава пословања које се обуставља	0,01%	0,34%	0,03%
3. Обавезе из пословања	26,12%	25,08%	10,82%
4. Остале краткорочне обавезе	4,54%	1,52%	3,67%
5. Обавезе по основу пореза на додату вредност и осталих јавних прихода и пасивна временска разграничења	1,10%	1,39%	1,37%
6. Обавезе по основу пореза на добитак	0,08%	0,11%	0,20%
В. Одложене пореске обавезе	0,45%	0,60%	0,36%
Г. Укупна пасива	100%	100%	100%

**Прилог 19: Прилагођен биланс успеха изабраних сектора у Србији за 2009.
годину за потребе анализе⁵⁴⁶**

Билансне позиције	Процентуално учешће билансних позиција у сектору и подсектору		
	Сектор А: Пољопривреда, шумарство и водопривреда ⁵⁴⁷	Подсектор 63: Путничке агенције и пратеће активности	Подсектор 55: Хотели и ресторани
I Пословни приходи	92,54%	95,08%	91,44%
1. Приходи од продаје	86,59%	91,15%	85,57%
2. Приходи од активирања учинака и робе	4,74%	0,13%	0,37%
3. Повећање вредности залиха учинака	3,75%	0,20%	0,34%
4. Смањење вредности залиха учинака	4,06%	0,04%	0,19%
5. Остали пословни приходи	1,52%	3,64%	5,35%
II Пословни расходи	87,26%	93,56%	87,91%
1. Набавна вредност продате робе	40,62%	35,93%	12,82%
2. Трошкови материјала	26,46%	5,40%	25,11%
3. Трошкови зарада, накнада зарада и остали лични расходи	9,08%	12,84%	25,66%
4. Трошкови амортизације и резервисања	3,36%	3,02%	4,91%
5. Остали пословни расходи	7,74%	36,37%	19,41%
III Пословни добитак	/	Да	/
IV Пословни губитак	Да	/	Да
V Финансијски приходи	2,08%	2,08%	1,52%
VI Финансијски расходи	6,02%	3,73%	6,21%
VII Остали приходи	5,38%	2,84%	7,04%
VIII Остали расходи	6,72%	2,71%	5,88%
IX Укупни приходи из редовног пословања пре опорезивања	100%	100%	100%
X Укупни расходи из редовног пословања пре опорезивања	100%	100%	100%
XI Добитак или губитак из редовног пословања пре опорезивања	Губитак	Добитак	Губитак

⁵⁴⁶Секторска анализа привреде Србије, Пројекат ПКС и АДМ Консалтинг Вршац, 2010. година, интерни материјал ПКС, Исто.

⁵⁴⁷ У оквиру сектора пољопривреда у обзир су узете следеће групе: 011-Гајење усева и засада, баштованство; 012-Узгој животиња; 013-Мешовито фармерство.

Прилог 20: Биланс успеха према члану 23. IV Директиви Европске уније⁵⁴⁸

1. Нето пословни приход⁵⁴⁹
2. Промена вредности залиха готових производа и недовршене производње
3. Активирани сопствени учинци⁵⁵⁰
4. Остали пословни приходи
5. а) Трошкови основног и потрошног материјала
б) Други екстерни трошкови
6. Трошкови зарада, накнада зарада и остали лични расходи
а) трошкови плата и других накнада
б) трошкови доприноса са одвојеним приказивањем оних који се односе на пензије
7. а) Корекција вредности трошкова оснивања, материјалних и иматеријалних инвестиција⁵⁵¹
б) Корекција вредности елемената обртне активе у мери када оне прелазе износе корекција који се сматрају нормалним у оквиру делатности предузећа
8. Остали пословни расходи⁵⁵²
9. Приходи од партиципација са одвојеним приказивањем оних који потичу из односа са повезаним предузећима
10. Приходи од других пласмана и датих кредита који чине део фиксних средстава, са одвојеним приказивањем оних који потичу из односа са повезаним предузећима
11. Друге камате⁵⁵³ и слични приходи, са одвојеним приказивањем оних који потичу из односа са повезаним предузећима
12. Корекција вредности финансијских (дугорочних) пласмана и краткорочних пласмана који чине део обртних средстава⁵⁵⁴
13. Камате и слични расходи, са одвојеним приказивањем оних који потичу из односа са повезаним предузећима
14. Порез на резултат који потиче из редовних активности
15. Резултат који потиче из редовних активности после пореза
16. Ванредни приходи⁵⁵⁵
17. Ванредни расходи⁵⁵⁶
18. Ванредни резултат
19. Порез на ванредни резултат
20. Остали порези који нису поменути у горе наведеним позицијама⁵⁵⁷
21. Резултат пословне године

⁵⁴⁸ Структура дата на основу следећа три извора: Ранковић Јован, *Теорија биланса I*, девето издање Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, Београд 2006. година, стр. 486-496; Урошевић Ненад, Неговановић Милан, Станковић Небојша, *Коментар Закона о рачуноводству и ревизији са прилозима IV, VII и VIII Директиве Европске уније*, Привредни саветник, Београд 2006. година, стр. 122-130; *Fourth Council Directive*, Official Journal 1978L0660, 16. 07. 2009, са изменама до овог датума.

⁵⁴⁹ У складу са одредбама члана 28. IV Директиве Европске уније нето пословни приходи треба да се састоје од прихода од продаје производа и услуга у оквиру редовне активности предузећа након одбитка одобрених рабата, пореза на на додату вредност и других пореза директно повезаних са прометом.

⁵⁵⁰ Или Вредност извршених радова за интерне потребе унети у активу.

⁵⁵¹ Отписи.

⁵⁵² Или Остали трошкови пословања.

⁵⁵³ Други интереси.

⁵⁵⁴ Или Корекција вредности финансијских имобилизација (дугорочних пласмана) и имобилизованих вредности које чине део циркулирајуће активе.

⁵⁵⁵ У складу са одредбама члана 29. IV Директиве Европске уније приходи који не потичу из редовних активности морају бити приказани у оквиру позиције „Ванредни приходи“ уз обавезно навођење у напоменама уз финансијске извештаје структуре те позиције, осим када ова позиција није материјално значајна тада не треба вршити навођење у напоменама уз финансијске извештаје. Исто правило важи у за приходе који се односе на претходну годину или наредну пословну годину.

⁵⁵⁶ У складу са одредбама члана 29. IV Директиве Европске уније расходи који не потичу из редовних активности морају бити приказани у оквиру позиције „Ванредни расходи“ уз обавезно навођење у напоменама уз финансијске извештаје структуре те позиције, осим када ова позиција није материјално значајна тада не треба вршити навођење у напоменама уз финансијске извештаје. Исто правило важи у за расходе који се односе на претходну годину или наредну пословну годину.

⁵⁵⁷ Члан 30. IV Директиве Европске уније даје могућност да државе чланице могу у оквиру ове позиције да прикажу порез на резултат из редовних активности и порез на резултат из ванредних активности прикажу у оквиру исте позиције и то испред ове позиције, односно испред позиције „Остали порези који нису поменути у претходно наведеним позицијама“, уз изостављање ове две позиције из шеме биланса успеха и обавезно њихово навођење у напоменама уз финансијске извештаје где се она приказује из две целине: порез на резултат из редовних активности и порез на резултат из ванредних активности.

Прилог 21: Биланс успеха према члану 24. IV Директиви Европске уније⁵⁵⁸

А. Расходи	
3.	Смањење вредности залиха готових производа и недовршене производње
4.	а) Трошкови основног и потрошног материјала б) Други екстерни трошкови
5.	Трошкови зарада, накнада зарада и остали лични расходи а) трошкови плата и других накнада б) трошкови доприноса са одвојеним приказивањем оних који се односе на пензије
6.	а) Корекција вредности трошкова оснивања, материјалних и иматеријалних инвестиција ⁵⁵⁹ б) Корекција вредности елемената обртне активе у мери када оне прелазе износе корекција који се сматрају нормалним у оквиру делатности предузећа
7.	Остали пословни расходи ⁵⁶⁰
8.	Корекција вредности финансијских (дугорочних) пласмана и краткорочних пласмана који чине део обртних средстава
9.	Трошкови камата и слични расходи, са одвојеним приказивањем оних који потичу из односа са повезаним предузећима
10.	Порез на резултат који потиче из редовних активности
11.	Резултат који потиче из редовних активности после пореза
12.	Ванредни расходи ⁵⁶¹
13.	Порез на ванредни резултат
14.	Остали порези који нису поменути у претходно наведеним позицијама ⁵⁶²
15.	Резултат пословне године
Б. Приходи	
1.	Нето пословни приходи ⁵⁶³
2.	Повећање вредности залиха готових производа и недовршене производње
3.	Активирани сопствени учинци
4.	Остали пословни расходи
5.	Приходи од партиципација, са одвојеним приказивањем оних који потичу из односа са повезаним предузећима
6.	Приходи од других пласмана и датих кредита који чине део фиксних средстава, са одвојеним приказивањем оних који потичу из односа са повезаним предузећима
7.	Друге камате и слични приходи, са одвојеним приказивањем оних који потичу из односа са повезаним предузећима
8.	Резултат који потиче из редовних активности после пореза
9.	Ванредни приходи ⁵⁶⁴
10.	Резултат пословне године

⁵⁵⁸ Структура дата на основу следећа три извора: Ранковић Јован, *Теорија биланса I*, девето издање Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, Београд 2006. година, стр. 486-496; Урошевић Ненад, Неговановић Милан, Станковић Небојша, *Коментар Закона о рачуноводству и ревизији са прилозима IV, VII и VIII Директиве Европске уније*, Привредни саветник, Београд 2006. година, стр. 122-130; *Fourth Council Directive*, Official Journal 1978L0660, 16. 07. 2009, са изменама до овог датума.

⁵⁵⁹ Корекција вредности оснивачких трошкова, материјалних и нематеријалних основних средстава.

⁵⁶⁰ Или Остали трошкови пословања.

⁵⁶¹ У складу са одредбама члана 29. IV Директиве Европске уније.

⁵⁶² У складу са одредбама члана 30. IV Директиве Европске уније.

⁵⁶³ Код ове билансне позиције треба уважити захтеве члана 28. IV Директиве Европске уније.

⁵⁶⁴ У складу са одредбама члана 29. IV Директиве Европске уније.

Прилог 22: Биланс успеха према члану 25. IV Директиви Европске уније⁵⁶⁵

1. Нето пословни приходи⁵⁶⁶
2. Трошкови производње реализованих учинака (укључујући корекције вредности)⁵⁶⁷
3. Бруто резултат који потиче из редовног пословања
4. Трошкови продаје (укључујући корекцију вредности)
5. Трошкови администрације (укључујући корекцију вредности)⁵⁶⁸
6. Остали пословни приходи
7. Приходи од партиципација, са одвојеним приказивањем оних који потичу из односа са повезаним предузећима
8. Приходи од других пласмана и датих кредита који чине део фиксних средстава, са одвојеним приказивањем оних који потичу из односа са повезаним предузећима
9. Друге камате и слични приходи, са одвојеним приказивањем оних који потичу из односа са повезаним предузећима
10. Корекција вредности финансијских (дугорочних) пласмана и краткорочних пласмана који чине део обртних средстава
11. Трошкови камата и слични расходи, са одвојеним приказивањем оних који потичу из односа са повезаним предузећима
12. Порез на резултат из редовних активности
13. Резултат који потиче из редовних активности после опорезивања
14. Ванредни приходи⁵⁶⁹
15. Ванредни расходи⁵⁷⁰
16. Ванредни резултат
17. Порез на ванредни резултат
18. Остали порези који нису поменути у претходно наведеним позицијама⁵⁷¹
19. Резултат пословне године

⁵⁶⁵ Структура дата на основу следећа три извора: Ранковић Јован, *Теорија биланса I*, девето издање Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, Београд 2006. година, стр. 486-496; Урошевић Ненад, Неговановић Милан, Станковић Небојша, *Коментар Закона о рачуноводству и ревизији са прилозима IV, VII и VIII Директиве Европске уније*, Привредни саветник, Београд 2006. година, стр. 122-130; *Fourth Council Directive*, Official Journal 1978L0660, 16. 07. 2009, са изменама до овог датума.

⁵⁶⁶ Важе напомене дате кроз претходне наводе за ову позицију.

⁵⁶⁷ Или Набавна вредност продате робе (укључујући корекцију вредности).

⁵⁶⁸ Или Административни трошкови (укључујући корекцију вредности).

⁵⁶⁹ У складу са одредбама члана 29. IV Директиве Европске уније.

⁵⁷⁰ У складу са одредбама члана 29. IV Директиве Европске уније.

⁵⁷¹ У складу са одредбама члана 30. IV Директиве Европске уније.

Прилог 23: Биланс успеха према члану 26. IV Директиви Европске уније⁵⁷²

А. Расходи	
1.	Трошкови производње реализованих учинака (укључујући корекције вредности) ⁵⁷³
2.	Трошкови продаје (укључујући корекције вредности)
3.	Трошкови администрације (укључујући корекције вредности)
4.	Корекција вредности финансијских (дугорочних) пласмана и краткорочних пласмана који чине део обртних средстава
5.	Трошкови камата и слични расходи, са одвојеним приказивањем оних који потичу из односа са повезаним предузећима
6.	Порез на резултат из редовних активности
7.	Резултат који потиче из редовних активности после опорезивања
8.	Ванредни расходи ⁵⁷⁴
9.	Порез на ванредни резултат
10.	Остали порези који нису поменути у претходно наведеним позицијама ⁵⁷⁵
11.	Резултат пословне године
Б. Приходи	
2.	Нето пословни приходи ⁵⁷⁶
3.	Остали пословни приходи
4.	Приходи од партиципација, са одвојеним приказивањем оних који потичу из односа са повезаним предузећима
5.	Приходи од других пласмана и датих кредита који чине део фиксних средстава, са одвојеним приказивањем оних који потичу из односа са повезаним предузећима
6.	Друге камате и слични приходи, са одвојеним приказивањем оних који потичу из односа са повезаним предузећима
7.	Резултат који потиче из редовних активности после опорезивања
8.	Ванредни приходи ⁵⁷⁷
9.	Резултат пословне године

⁵⁷² Структура дата на основу следећа три извора: Ранковић Јован, *Теорија биланса I*, девето издање Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, Београд 2006. година, стр. 486-496; Урошевић Ненад, Неговановић Милан, Станковић Небојша, *Коментар Закона о рачуноводству и ревизији са прилозима IV, VII и VIII Директиве Европске уније*, Привредни саветник, Београд 2006. година, стр. 122-130; *Fourth Council Directive*, Official Journal 1978L0660, 16. 07. 2009, са изменама до овог датума.

⁵⁷³ Или Набавна вредност продате робе (укључујући корекцију вредности)

⁵⁷⁴ У складу са одредбама члана 29. IV Директиве Европске уније

⁵⁷⁵ У складу са одредбама члана 30. IV Директиве Европске уније.

⁵⁷⁶ Узети у обзир захтеве члана 28. IV Директиве Европске уније.

⁵⁷⁷ У складу са одредбама члана 29. IV Директиве Европске уније.

Прилог 24: Могуће структура информација у напоменама уз финансијске извештаје

Модел 1 ⁵⁷⁸	Модел 2 ⁵⁷⁹	Модел 3 ⁵⁸⁰	Модел 4 ⁵⁸¹
<p>1. Извештајни ентитет</p> <p>2. Преглед рачуноводствених политка</p> <p>2.1. Рачуноводствене основе за састављање извештаја</p> <p>2.2. Основа за консолидацију</p> <p>2.3. Валутни обрачун</p> <p>2.4. Процене и претпоставке</p> <p>2.5. Готовина и готовински еквиваленти</p> <p>2.6. Обезвређења</p> <p>2.7. Приходи</p> <p>2.8. Хартије од вредности</p> <p>2.9. Залихе</p> <p>2.10. Некретнине, постројења и опрема</p> <p>2.11. Нематеријална имовина</p> <p>2.12. Улагања у повезана правна лица</p> <p>2.13. Порези</p> <p>2.14. Рекласификација</p> <p>3. Додатна објашњења</p> <p>3.1. Промене рачуноводствених политика</p> <p>3.2. Лизинг</p> <p>3.3. Трансакције са повезаним лицима</p> <p>3.4. Резервисања за пензије</p> <p>3.5. Пореска имовина и обавезе</p> <p>3.6. Резервисања</p> <p>3.7. Обезвређења дугорочне имовине</p> <p>3.8. Пословна и кредитна концентрација</p> <p>3.9. Трговање хартијама од вредности</p> <p>3.10. Зарада по акцији</p>	<p>1. Информације о друштву</p> <p>1.1. Основни подаци о друштву</p> <p>1.2. Историјат друштва</p> <p>1.3. Делатност</p> <p>1.4. Органи друштва</p> <p>1.5. Запосленост у друштву</p> <p>2. Основа за приказивање финансијских извештаја</p> <p>3. Преглед значајних рачуноводствених политика</p> <p>3.1. Пословни приходи</p> <p>3.2. Пословни расходи</p> <p>3.3. Прерачунавање страних средстава плаћања и рачуноводствени третман курсних разлика</p> <p>3.4. Нематеријална улагања</p> <p>3.5. Основна средства</p> <p>3.6. Залихе</p> <p>3.7. Краткорочна потраживања</p> <p>3.8. Краткорочне обавезе</p> <p>3.9. Лица одговорна за састављање финансијских извештаја</p> <p>4. Преглед укупних прихода по подбилансима</p> <p>5. Аналитичка структура укупних прихода исказаних у подбилансима</p> <p>5.1. Пословни приходи</p> <p>5.2. Финансијски приходи</p> <p>5.3. Остали приходи</p> <p>5.4. Добици пословања које се обуставља</p> <p>6. Преглед укупних расхода по подбилансима</p> <p>7. Аналитичка структура расхода исказаних у подбилансима</p> <p>7.1. Пословни расходи</p>	<p>1. Опште информације о друштву</p> <p>2. Основа за састављање финансијских извештаја</p> <p>3. Усвојене и примењене рачуноводствене политике и процене</p> <p>4. Приходи од продаје</p> <p>5. Приходи од активирања учинака и робе</p> <p>6. Повећање и смањење вредности залиха учинака</p> <p>7. Остали пословни приходи</p> <p>8. Набавна вредност продате робе</p> <p>9. Трошкови материјала</p> <p>10. Трошкови зарада, накнада зарада и остали лични расходи</p> <p>11. Трошкови амортизације и резервисања</p> <p>12. Остали пословни расходи</p> <p>13. Финансијски приходи</p> <p>14. Финансијски расходи</p> <p>15. Остали приходи</p> <p>16. Остали расходи</p> <p>17. Нето добитак пословања које се обуставља</p> <p>18. Неуплаћени уписани капитал</p> <p>19. Goodwill и нематеријална улагања</p> <p>20. Некретнине, постројења и опрема</p> <p>21. Инвестиционе некретнине</p> <p>22. Биолошка средства</p> <p>23. Учешћа у капиталу</p> <p>24. Остали дугорочни финансијски пласмани</p> <p>25. Залихе</p> <p>26. Стална средства</p>	<p>1. Пословни преглед</p> <p>- Писмо акционарима</p> <p>- Кључни показатељи</p> <p>- Директори и руководеће особље</p> <p>- Опште напомене</p> <p>- Кључни показатељи по групама производа</p> <p>- Главне делатности групе</p> <p>- Кључни показатељи по географским подручјима</p> <p>- Продаја</p> <p>- Пословна добит</p> <p>- Нето добит</p> <p>- Капитални трошкови</p> <p>- Аквизиције и дезинвестирање</p> <p>- Финансијски положај</p> <p>- Акције и берза за хартије од вредности</p> <p>- Животна средина</p> <p>- Биотехнологија</p> <p>- Запослени</p> <p>2. Развој производа по групама</p> <p>3. Опште информације</p> <p>4. Финансијски извештаји</p> <p>4.1. Консолидовани биланс успеха</p> <p>4.2. Консолидовани биланс стања</p> <p>4.3. Консолидовани извештај о токовима готовине</p> <p>4.4. Анекс уз финансијски извештај групације</p> <p>4.4.1. Рачуноводствене политике</p> <p>- Рачуноводствене конвенције и стандарди</p> <p>- Обухват консолидовања</p> <p>- Консолидоване компаније</p> <p>- Придружене компаније</p> <p>- Стране валуте</p> <p>- Осигурање против</p>

⁵⁷⁸ Милојевић Мирослав, Исто, Београд, стр. 16.

⁵⁷⁹ <http://revizija-dst.co.rs>. преузето 08.02. 2011. године.

⁵⁸⁰ <http://privsav.rs>. преузето 09.02. 2011. године.

⁵⁸¹ Gray J. Sidney, Jr. Needles E. Belverd, Исто, str. 567-656, где је дат годишњи извештај компаније Nestle за 1996. годину.

<p>3.11. План поделе акција</p> <p>3.12. Ванредни догађаји</p> <p>3.13. Накнадни догађаји</p> <p>4. Напомене-анализе</p> <p>4.1. Залихе</p> <p>4.2. Некретнине постројења и опрема</p> <p>4.3. АВР/ПВР</p> <p>4.4. Дугорочне обавезе</p> <p>4.5. Власнички капитал</p>	<p>7.2. Финансијски расходи</p> <p>7.3. Остали расходи</p> <p>7.4 Губитак пословања</p> <p>које се обуставља</p> <p>8. Финансијски резултат по подбилансима</p> <p>9. Нематеријална улагања</p> <p>10. Упоредни преглед основних средстава по набавној вредности</p> <p>11. Примењене стопе амортизације</p> <p>12. Структура садашње вредности основних средстава</p> <p>13. Динамика промена на основним средствима</p> <p>14. Биолошка средства</p> <p>15. Дугорочни финансијски пласмани</p> <p>16. Преглед већих дужника по основу дугорочних финансијских пласмана</p> <p>17. Усаглашеност дугорочних финансијских пласмана</p> <p>18. Упоредни преглед залиха</p> <p>19. Стална средства намењена продаји и средства пословања које се обуставља</p> <p>20. Дати аванси</p> <p>21. Краткорочна потраживања</p> <p>22. Купци</p> <p>23. Потраживања од купаца у земљи</p> <p>24. Потраживања од купаца у иностранству</p> <p>25. Старосна структура потраживања од купаца у земљи</p> <p>26. Старосна структура потраживања од купаца у иностранству</p> <p>27. Усаглашеност потраживања од купаца у земљи</p> <p>28. Усаглашеност потраживања од купаца у иностранству</p> <p>29. Остала потраживања из специфичних односа</p> <p>30. Потраживања од запослених</p> <p>31. Потраживања за више плаћен порез на добитак</p> <p>32. Остала потраживања</p> <p>33. Краткорочни кредити</p>	<p>намењена продаји и средства пословања које се обуставља</p> <p>27. Потраживања</p> <p>28. Потраживања за више плаћен порез на добитак</p> <p>29. Краткорочни финансијски пласмани</p> <p>30. Готовински еквиваленти и готовина</p> <p>31. Порез на додату вредност и активна временска разграничења</p> <p>32. Одложена пореска средства и обавезе</p> <p>33. Ванбилансна актива</p> <p>34. Основни и остали капитал</p> <p>35. Неуплаћени уписани капитал</p> <p>36. Резерве</p> <p>37. Ревалоризационе резерве</p> <p>38. Нераспоређена добит</p> <p>39. Губитак</p> <p>40. Откупљене сопствене акције (или удели)</p> <p>41. Дугорочна резервисања</p> <p>42. Дугорочни кредити</p> <p>43. Остале дугорочне обавезе</p> <p>44. Краткорочне финансијске обавезе</p> <p>45. Обавезе по основу сталних средстава намењених продаји и пословања које се обуставља</p> <p>46. Обавезе из пословања</p> <p>47. Остале краткорочне обавезе и пасивна временска разграничења</p> <p>48. Обавезе за порез на добитак</p> <p>49. Трансакције са повезаним лицима</p> <p>50. Ванбилансна пасива</p> <p>51. Потенцијалне обавезе и потенцијална средства</p> <p>52. Догађаји након дана биланса стања</p> <p>53. Девизни курсеви</p>	<p>губитака</p> <p>4.4.2. Методе процене и дефиниције</p> <p>-Продаја потрошачима</p> <p>-Трошкови истраживања и развоја</p> <p>-Нето трошкови финансирања</p> <p>-Порези</p> <p>-Ликвидна средства</p> <p>-Залихе</p> <p>-Обрачунате обавезе и разграничени приходи</p> <p>-Средства узета у најам</p> <p>-Стална материјална средства</p> <p>-Финансијска средства</p> <p>-Нематеријална средства</p> <p>-Текуће обавезе</p> <p>-Резервисања</p> <p>-Дивиденде</p> <p>4.4.3. Промена рачуноводствених политика и модификација обухвата консолидације</p> <p>-Промена рачуноводствених политика</p> <p>-Модификација обухвата консолидације</p> <p>-Потпуно консолидовање компаније</p> <p>-Придружене компаније</p> <p>5. Напомене уз финансијске извештаје групације</p> <p>5.1. Информације по сегментима</p> <p>5.2. Нето финансијски трошкови</p> <p>5.3. Нето непословни трошкови</p> <p>5.4. Добит пре пореза</p> <p>5.5. Порези</p> <p>5.6. Удео у резултатима придружених компанија</p> <p>5.7. Нето добит по акцији</p> <p>5.8. Обртна средства</p> <p>5.9. Купци и остали дужници</p> <p>5.10. Залихе</p> <p>5.11. Стална материјална средства</p> <p>5.12. Финансијска средства</p> <p>5.13. Нематеријална средства</p> <p>5.14. Добављачи и</p>
--	--	--	--

	<p>у земљи</p> <p>34. Краткорочни финансијски пласмани</p> <p>35. Готовински еквиваленти и готовина</p> <p>36. Порез на додату вредност и активна временска разграничења</p> <p>37. Капитал и промене на капиталу</p> <p>38. Основни и остали капитал</p> <p>39. Обавезе</p> <p>40. Дугорочна резервисања</p> <p>41. Дугорочне обавезе</p> <p>41.1. Дугорочни кредити у земљи и иностранству</p> <p>41.1.1. Дугорочни кредити у земљи</p> <p>41.1.2. Дугорочни кредити у иностранству</p> <p>42. Обавезе за финансијски лизинг</p> <p>43. Усаглашеност обавеза за лизинг</p> <p>44. Краткорочне обавезе</p> <p>45. Краткорочне финансијске обавезе</p> <p>46. Обавезе из пословања</p> <p>46.1. Примљени аванси</p> <p>46.2. Добављачи у земљи</p> <p>46.3. Добављачи у иностранству</p> <p>46.4. Старосна структура обавеза према добављачима у земљи</p> <p>46.5. Старосна структура обавеза према добављачима у иностранству</p> <p>46.6. Усаглашеност са добављачима у земљи</p> <p>46.7. Усаглашеност са добављачима у иностранству</p> <p>47. Остале краткорочне обавезе</p> <p>48. Обавезе по основу ПДВ и осталих јавних прихода и пасивна временска разграничења</p> <p>49. Обрачун ПДВ</p> <p>50. Обавезе по основу пореза на добитак</p> <p>51. Одложене пореске обавезе</p> <p>52. Судски спорови</p> <p>53. Залог и хипотеке</p>		<p>остали кредитори</p> <p>5.15. Краткорочни финансијски кредитори</p> <p>5.16. Средњерочни и дугорочни финансијски кредитори</p> <p>5.17. Резервисања</p> <p>5.18. Пензије и помоћи након пензионисања</p> <p>5.19. Одложени порези</p> <p>5.20. Акцијски капитал</p> <p>5.21. Акцијске премије и резерве</p> <p>5.22. Сопствене акције</p> <p>5.23. Кретање консолидованог капитала</p> <p>5.24. Смањење/повећање обртног капитала</p> <p>5.25. Аквизиције</p> <p>5.26. Продаја и уступање</p> <p>5.27. Дивиденде</p> <p>5.28. Инструменти којима се штити од промена курсева валута</p> <p>5.29. Робни инструменти којима се штити од флукуирања валута</p> <p>5.30. Каматни инструменти</p> <p>5.31. Гаранције</p> <p>5.32. Издаци за стална материјална средства</p> <p>5.33. Обавезе за неопозиви пословни закуп</p> <p>5.34. Потенцијалне обавезе</p> <p>5.35. Догађаји након дана биланса стања</p> <p>5.36. Трансакције са повезаним странама</p> <p>5.37. Списак компанија групације</p> <p>Основни девизни курсеви</p>
--	---	--	---

Прилог 25: Биланс стања и биланс успеха у претходних шест година

Bilans stanja	AOP	2011	2010	2009	AD SLOGA VALJEVO		
					2008	2007	2006
UKUPNA AKTIVA	024	1,463,677	1,361,021	1,109,220	913,058	720,366	449,456
Stalna imovina	001	1,364,719	1,180,134	1,032,253	850,849	677,069	427,129
Neuplaceni upisani kapital	002	0	0	0	0	0	0
Goodwill	003	0	0	0	0	0	0
Nematerijalna ulaganja	004	6,597	7,068	7,539	8,482	9,424	0
Nekretnine postrojenja oprema i bioloska sredstva	005	1,358,038	1,172,806	1,024,454	842,107	667,385	426,869
Nekretnine postrojenja i oprema	006	464,149	418,387	368,550	322,733	425,328	426,869
Investicione nekretnine	007	893,889	754,419	655,904	519,374	242,057	0
Bioloska sredstva	008	0	0	0	0	0	0
Dugorocni finansijski plasmani	009	84	260	260	260	260	260
Ucesca u kapitalu	010	84	260	260	260	260	260
Ostali dugorocni finansijski plasmani	011	0	0	0	0	0	0
Obrtna imovina	012	97,197	179,126	75,792	61,034	43,297	22,327
Zalihe	013	10,015	11,213	4,340	3,703	7,946	4,477
Stalna sredstva namenjena prodaji i sredstva poslovanja koje se obustavlja	014	0	0	0	0	0	0
Kratkorocna potrazivanja, plasmani i gotovina	015	87,182	167,913	71,452	57,331	34,176	17,292
Potrazivanja	016	71,922	119,544	29,044	33,045	25,210	12,250
Potrazivanja za vise placen porez na dobitak	017	0	0	0	0	0	0
Kratkorocni finansijski plasmani	018	0	0	0	0	0	0
Gotovinski ekvivalenti i gotovina	019	145	78	281	243	6,084	1,423
Porez na dodatu vrednost i aktivna vremenska razgranicenja	020	15,115	48,291	42,127	24,043	2,882	3,619
Odložena poreska sredstva	021	1,761	1,761	1,175	1,175	1,175	558
Poslovna imovina	022	1,463,677	1,361,021	1,109,220	913,058	720,366	449,456
Gubitak iznad visine kapitala	023	0	0	0	0	0	0
Vanbilansna aktiva	025	758	758	758	758	758	1,292
UKUPNA PASIVA		1,463,677	1,361,021	1,109,220	913,058	720,366	449,456
Kapital	101	425,831	424,848	423,258	421,105	416,905	402,961

Osnovni kapital	102	414,853	414,853	414,853	414,853	414,853	402,028
Neuplaceni upisani kapital	103	0	0	0	0	0	0
Rezerve	104	0	0	0	0	0	0
Revalorizacione rezerve	105	0	0	0	0	0	0
Nerealizovani dobiti po osnovu hartija od vrednosti	106	0	0	0	0	0	0
Nerealizovani gubici po osnovu hartija od vrednosti	107	176	0	0	0	0	0
Neraspoređen dobitak	108	11,154	9,995	8,405	6,252	2,052	933
Gubitak	109	0	0	0	0	0	0
Otkupljene sopstvene akcije	110	0	0	0	0	0	0
Dugorocna rezervisanja i obaveze	111	1,037,846	936,173	685,962	491,953	303,461	46,495
Dugorocna rezervisanja	112	0	0	0	0	0	0
Dugorocne obaveze	113	195,783	145,521	168,692	166,333	124,955	18,143
Dugorocni krediti	114	195,783	145,156	167,548	163,888	121,025	0
Ostale dugorocne obaveze	115	0	365	1,144	2,445	3,930	18,143
Kratkorocne obaveze	116	842,063	790,652	517,270	325,620	178,506	28,352
Kratkorocne finansijske obaveze	117	580,951	604,163	354,477	244,224	137,026	1,006
Obaveze po osnovu sredstava namenjenih prodaji i sredstava poslovanja koje se obustavlja	118	0	0	0	0	0	0
Obaveze iz poslovanja	119	134,768	99,115	117,833	50,988	29,839	21,046
Ostale kratkorocne obaveze	120	81,410	63,364	32,149	24,235	9,521	4,697
Obaveze po osnovu poreza na dodatu vrednost i ostalih javnih prihoda i PVR	121	44,559	23,635	12,436	5,798	2,120	1,603
Obaveze po osnovu poreza na dobitak	122	375	375	375	375	0	0
Odložene poreske obaveze	123	0	0	0	0	0	0
Vanbilansna pasiva	125	758	758	758	758	758	1,292
Bilans uspeha	AOP						
POSLOVNI PRIHODI	201	96,261	101,395	114,715	133,839	136,674	89,728
Prihodi od prodaje	202	72,543	76,111	80,597	102,332	127,185	85,500
Prihodi do aktiviranja ucinaka	203	0	0	868	1,719	1,430	0
Povećanje vrednosti zaliha ucinaka	204	0	0	0	0	0	164
Smanjenje vrednosti zaliha ucinaka	205	0	0	0	0	164	0

Ostali poslovni prihodi	206	23,718	25,284	33,250	29,788	8,223	4,064
POSLOVNI RASHODI	207	104,704	104,264	118,839	143,454	134,675	90,068
Nabavna vrednost prodane robe	208	0	0	6	15	592	0
Troskovi materijala	209	34,568	31,627	44,838	52,248	51,178	33,445
Troskovi zarada i ostali licni rashodi	210	42,665	49,056	52,888	69,170	61,473	40,621
Troskovi amortizacije i rezervisanja	211	6,597	5,534	4,383	4,424	3,734	4,372
Ostali poslovni rashodi	212	20,874	18,047	16,724	17,597	17,698	11,630
POSLOVNI REZULTAT		-8,443	-2,869	-4,124	-9,615	1,999	-340
Finansijski prihodi	215	41	2,211	114	190	26	1,185
Finansijski rashodi	216	128,549	14,176	2,529	9,798	1,000	686
Ostali prihodi	217	140,387	17,432	10,710	28,115	585	740
Ostali rashodi	218	2,156	1,594	2,018	4,317	1,108	524
REZULTAT IZ REDOVNOG POSLOVANJA PRE OPOREZIVANJA		1,280	1,004	2,153	4,575	502	375
Neto dobitak poslovanja koji se obustavlja	221	0	0	0	0	0	0
Neto gubitak poslovanja koji se obustavlja	222	0	0	0	0	0	0
REZULTAT PRE OPOREZIVANJA		1,280	1,004	2,153	4,575	502	375
POREZ NA DOBITAK			-586	0	375	-617	-558
Poreski rashod perioda	225	0	0	0	375	0	0
Odloženi poreski rashod perioda	226	0	0	0	0	0	0
Odloženi poreski prihodi perioda	227	0	586	0	0	617	558
Isplaćena licna primanja poslodavcu	228	0	0	0	0	0	0
NETO REZULTAT		1,280	1,590	2,153	4,200	1,119	933

ЛИТЕРАТУРА

1. Alexander David, Nobes Christopher, *Finansijsko računovodstvo: Međunarodni uvod*, četvrto izdanje, Mate d.o.o. Zagreb, 2010.
2. American Accounting Association, *A Statement of Basic Auditing Concepts*, American Accounting Association, Florida, 1971.
3. Amstuc R. Mark, *Međunarodna etika*, prevod sa engleskog, Službeni glasnik Beograd, 2008.
4. Berger R. Steven, *A Practical Guide to the New PCAOB Reporting Requirements*, The CPA Journal, The New York State Society of Certified Public Accountants, NY, February 2010.
5. Bersten L.A., *Financial Statment Analysis: Theory, Apllication, and Interpretation*, Irwin 1993.
6. Boczko Tony, *Corporate Accouting Information Systems*, Prentice Hall, 2007.
7. Buhalis, D., *Marketing the competitive destination of the future*, Tourism Management, 21, 2000.
8. Cantino Valter, *Korporativno upravljanje, merenje performansi i normativna usaglašenost sistema interne kontrole*, prevod Data Status Beograd 2007.
9. Carmichael R. Douglas, Willingham J. John, *Pojmovi i metodi revizije-Vodič u suvremenu revizijsku teoriju i praksu*, peto izdanje, prevod Mate d.o.o. Zagreb 2000.
10. Cashin James, Feldman Saul, Lerner Joel, Englard Baruch, *Financijsko računovodstvo I*, prevod, Faber & Zgombić Plus, 1996.
11. Cheng Yu-Shu, Liu Yi-Pei, Chien Chu-Yang, *The association between auditor quality and human capital*, Managerial Auditing Journal, Vol 24 No. 6, 2009.
12. Coderre David, *Interna revizija-Automatizacijom do efikasnosti*, prevod Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd 2011.
13. Craig Foltin, *A Long and Winding Road 25 Years of GASB*, The CPA Journal, The New York State Society of Certified Public Accountants, NY, February 2010.
14. Dawis Cgris, Schiller Mike, Wheler Kevin, *Revizija informacionih tehnologija: korišćenje kontrola radi zaštite informacione imovine*, McGraw-Hill, New York, prevod Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd 2008.
15. DeFranco L. Agnes, Kimmel D. Paul, Kieso E. Donald, Weygantd J. Jerry, *Hospitality Financial Accounting*, Second Edition, John Wiiley & Sons, Inc., New Jersey, 2009.
16. David.N.Richuite, *Auditing and Assurance Services*, South-Western College Publising, SAD, 1998.
17. Fadzil Hanim Faudziah, Haron Hasnah, Jantan Muhamad, *Internal Auditing Practices and Internal Control System*, Managerial Auditing Journal, Vol 20 No. 8, 2005.
18. *Fourth Council Directive*, Oficial Journal 1978L0660, 16. 07. 2009.
19. Goelender C. R., McIntosh R. W., *Tourism: Principles, practices, philosophies*, New York, John Wiley & Sons, Inc. 1990.
20. Gramling A. Audrey, Hermanson R. Dana, Hermanson M. Heather, Ye S. Zhongxia, *Adressing Problems with the Segregation of Duites in Smaller Companies*, the CPA Journal July 2010.
21. Gray J. Sidney, Jr.Needles E. Belverd, *Finansijsko računovodstvo*, Savez računovođa i revizora Republike Srpske, Banja Luka 2002.
22. Gray, I., Manson, S., *The Audit Process-Principles, Practice and Cases*, Sout Vestern, 2011.
23. Greuning van Hennie, *Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja*, prevod MATE d.o.o. Zagreb, 2006.

24. Guilding Chris, *Accounting Essentials for Hospitality Managers*, second edition, Butterworth-Heinemann is an imprint of Elsevier, 2009.
25. Hayes Rick, Schilder Arnold, Dassen Roger, Wallage Philip, *Principi revizije- Međunarodna perspektiva*, prevod Savez računovođa i revizora Republike Srpske, Banja Luka 2002.
26. Hayes Rick, Schilder Arnold, Dassen Roger, Wallage Philip, *Principles of Auditing An International Perspective*, McGraw Hill Publishing Company England 1999.
27. Henie van Greuning, *Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja, praktični vodič*, prevod MATE d.o.o. Beograd, Beograd 2006.
28. <http://privsav.rs>.
29. <http://revizija-dst.co.rs>
30. *IFAC-ов Етички кодекс за професионалне рачуновође*, превод Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд 2007.
31. *IFRS and US GAAP similarities and differences: september 2009*, http://www.pwc.com/en_US/us/issues/ifrsreporting/assets/ifrs_usgaapsep09.pdf
32. Jobber David, Fahy John, *Osnovi marketinga*, prevod u redakciji Hasan Hanić, Data status Beograd 2006.
33. Koder Dejvid, *Interna revzija: Automatizacija do efikasnosti*, prevod Savez računovođa i revizora Srbije 2011.
34. Kothari Jagdish, Barone Elisabetta, *Finansijsko računovodstvo: Međunarodni pristup*, DATA STATUS, Beograd, 2011..
35. Kotler Philip, Keller Lane Kevin, *Marketing menadžment*, dvanaesto izdanje, prevod Data status Beograd, Beograd 2006.
36. Lurie Ehuad, Shuv Shlomi, *Returning the Relevancy of the P&L*, The CPA Journal, The New York State Society of Certified Public Accountants, NY, December 2010.
37. Martin Richard, *Regulating the accountancy profession-the UK experience*, Симпозијум “40 година рачуноводства и пословних финансија-домет и перспективе”, зборник радова, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор 27-30. мај 2009.
38. *New on the Horizon Financial Statement Presentation, IFRS August 2010*. KMPG, www.kmpg.com/ifrs
39. Pajrok Andor, *Financial reporting the lodging industry from the segment reportingaspect*, <http://www.oeconomica.uab.ro/upload/lucrari/1020081/13.pdf>
40. Paszek Zbigniew, Saunders J. Edmund, *Interna kontrola i revizija i suzbijanje korupcije*, Institut za ekonomiku i finansije, http://www.ief.co.yu/files/clanci_revizor/Interna_kontrola_i_revizija_i_suzbijanje_korupcije.pdf.
41. Peršić Milena Janković Sandra, *Performance benchamarking tool in the croation hotel industry*, <http://www.eurochrie2010.nl/publications/73.pdf>.
42. Pickett Spencer K.H., *The internal Auditor at Work*, превод Савез Рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2008.
43. *Provision of Accountancy, Audit and Related Services in Europe – A Survey on Market Access Rules-FEE Survey, 20. Decembre 2005*.
44. Rahr Katie, Karim E. Khondkar, Rutledge W. Robert, *Transitioning to IFRS What Should CPAs and Accounting Firms Be Doing? Standards*, The CPA Journal, The New York State Society of Certified Public Accountants, NY, March 2010.
45. Reid, R.D. and Bojanic, D.C., *Hospitality Marketing Management*, New York: John Wiley and Sons, 2006.
46. Soltani Bahram, *Revizija:međunarodni pristup*, prevod Mate d.o.o. Zagreb, 2010. godina.
47. Soroosh J., Lagmead J., *Planning Ahead for IFRS 1*, The CPA Journal Oktober 2009.
48. Stoner A. F. Džeјms, Friman R. Edvard, Glibert R. Daniel, *Menadžment*, prevod sa engleskog jezika, Želind Beograd, Beograd 2002.

49. Šefers Mark, Pakaluk Majkl, *Razumevanje računovodstvene etike*, prevod, Službeni Glasnik Beograd 2009.
50. Taylor, M. H, DeZoort, F. T, Munn, E. i Thomas, M. W., *A prosred framework emphasizing auditor reliability over auditor independence*, Accounting Horizons 17, 2003.
51. The Uniform System of Accounts for the Lodging Industry, preuzeto 30. 11. 2010. godine, <http://www.entrepreneur.com/tradejournals/pub/3038.html>
52. Thomas E. McKee, Increase Your Fraud Auditing Effectiveness by Being Unprediatable!, *Managerial Auditing Journal*, Vol 21 No. 2, 2006.
53. UNWTO Tourism Highlights, 2010 edition, www.UNWTO.org/facts.
54. Vaughan Emmett, Vaughan Therese, *Osnove osiguranja upravljanje rizicima*, prevod Mate Zagreb, 2000..
55. Vengeas Tanya, *Finance for non-financial managers*, Financial Basics, December/January 2010. p. 28, preuzeto 10.02.2011. sa <http://www.hftp.org/Content/Bottomline/Bottomline-2010-FinanceTut.pdf>
56. Waldrup E. Bobby, Michelman E. Jeffrey, *Improving Internal Control Over Financial Reporting COSO's Guidance Not Just for Public Companies Anymore*, the CPA Journal April 2008.
57. Whittington, O.R. and Pany, K., *Principles of Auditing & Other Assurance Services*, McGraw-Hill, Irvin, Boston, 2008.
58. William F. Messier, *Auditing*, Mc. Graw-Hill, New York, 1997.
59. www.ifac.org
60. www.theiia.org
61. Андрић Мирко, *Карактеристике извештаја независног ревизора у Србији*, Симпозијум “40 година рачуноводства и пословних финансија-домет и перспективе”, зборник радова, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор 27-30. мај 2009.
62. Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, *Ревизија-теорија и пракса*, пето измењено и допуњено издање, Суботица, Универзитет у Новом Саду, Економски факултет Суботица, 2009.
63. Андрић Мирко, Крсмановић Бранко, Јакшић Дејан, *Ревизија-теорија и пракса*, четврто измењено и допуњено издање, Суботица, Пролетер Бечеј, 2004.
64. Андрић Мирко, *Регулаторни оквир и пракса интерне ревизије у Србији*, Симпозијум 41 “Могућности и ограничења развоја рачуноводствене професије у Србији”, зборник радова, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор 27-29. мај 2010.
65. Антунац Иван, *Туризам и економска теорија*, Институт за истраживање туризма, Загреб 1985.
66. Бакић Огњен, *Маркетинг у туризму*, четврто издање, Економски факултет Београд, Београд 2003.
67. Васиљевић Момчило, *Информације о пословању компаније у функцији квалитетног плана екстерне ревизије*, Пословна политика број 7-8/2009, Београд, 2009.
68. Васиљевић Момчило, Јанковић Марина, *Документовање разумевања система интерне контроле у објектима за пружање услуга смештаја*, Институт за економику и финансије Београд, 2008.
69. Васиљевић Момчило, Јанковић Марина, *Процена контролног ризика у функцији смањења ризика ревизије*, Институт за економику и финансије, Ревизор број 43/08, Београд, 2008.
70. Васиљевић Момчило, *Јединствена туристичка услуга и порески третман те услуге*, Д.С.Т. Београд, Ревизија број 27/2007.

71. Васиљевић Момчило, Михаиловић Ненад, *Information Systems and Internal Audit*, Infoteh-Jahorina, Vol. 10, March 2011.
72. Васиљевић Момчило, *Рачуноводствени и порески третман грешке из претходног периода*, ДСТ Ревизија, Ревизија број 10/2010, Београд, 2010.
73. Васиљевић Момчило, *Рачуноводствено обухватање квазијединствене туристичке услуге и порески третман те услуге*, Д.С.Т. Београд, Ревизија број 5/2008.
74. Васиљевић Момчило, *Специфичан рачуноводствени и порески третман пул-аранжмана у међумесном превозу путника*, Д.С.Т. Београд, Ревизија број 18/2010.
75. Виторовић Богољуб, *Интерне контроле и интерна ревизија*, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд 2004.
76. Виторовић Богољуб, *Модалитети и поступци ангажовања ревизора на прегледу рачуноводствених извештаја*, Ревизија Д.С.Т. Београд, број 13/2002.
77. Вучковић Савка *Унапређење пословног одлучивања ефективним планирањем пореза на добит*, Симпозијум 41 “Могућности и ограничења развоја рачуноводствене професије у Србији”, зборник радова, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор 27-29. мај 2010.
78. Ђурашевић Силвана, *Облици пословног повезивања (партнерства) са другим учесницима у стварању туристичког производа*, Пројекат Едукација запослених у туризму-„Пословање туристичких агенција“ Министарство трговине, туризма и услуга и Факултет за туристички и хотелијерски менаџмент Сингидунум, Београд 2007.
79. Жагер Катарина, Сачер Мамић Ивана, Север Сања, Жагер Лајош, *Анализа финансијских извештаја*, друго проширено издање МАСМЕДИА д.о.о. Загреб, 2008.
80. *Закон о привредним друштвима*, „Службени гласник РС“ број 36/2011 и 99/2011.
81. *Закон о рачуноводству и ревизији*, Службени гласник Републике Србије број 46/2006, 111/2006 и 111/2009.
82. *Закон о туризму*, Службени гласник РС број 36/2009.
83. *Закон о туризму*, Службени гласник РС број 45/2005.
84. Илић Гаврило, *Послови франшизинга*, Финансијско рачуноводство II, у редакцији Јована Рнковића, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд 1998.
85. Јакшић Дејан, *Улога и положај ревизијског комитета у корпоративном управљању*, Симпозијум 40 “40година рачуноводства и пословних финансија – домети и перспективе”, зборник радова, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор 27-30. мај 2009.
86. Јакшић Миомир, Бацковић Марко, Церовић Божидар, Медојевић Бранко, *Економски речник*, друго измењено и допуњено издање, Центар за издавачку делатност економског факултета у Београду, Београд, 2006.
87. Јовановић-Шкарић Ката, *Консолидовање биланса*, Финансијско рачуноводство II, у редакцији Јована Рнковића, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд 1998.
88. Кликовац Ана, *Финацнџијско извештавање у Еуропској унији*, Мате д.о.о. Загреб, 2008.
89. Косар Љиљана, *Хотелијерство*, Висока туристичка школа струковних студија Београд, Београд 2009.
90. Кркач К., *Темељна питања корпорацијске друштвене одговорности*, уредник Кристијана Кркач „ Увод у пословну етику и корпорацијска друштвена одговорност“, Загребачка школа економије и менаџмента и МАТЕ Загреб, 2007.
91. Леко М. Даница, *Интерна ревизија у банкама*, Економски институт 2008.
92. Лукић Радојко, *Ревизија у банкама*, прво издање ЦИД Економски факултет Београд, 2010.

93. Љубисављевић Снежана, *Екстерни адресати ревизорских извештаја*, Ревизор, 16/2001.
94. Љубисављевић Снежана, *Извештај ревизора у складу са Општеприхваћеним стандардима ревизије*, Зборник радова са XXXII Симпозијума Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2001.
95. Љубисављевић Снежана, *Концепт ревизорских доказа*, Ревизор, 22/2003.
96. Љубисављевић Снежана, *Однос екстерног ревизора према интерним корисницима у предузећу клијенту*, Ревизор, 33/2006.
97. Љубисављевић Снежана, *Оправданост постојања функције ревизије*, Ревизор, 15/2001.
98. Љубисављевић Снежана, *Правна и професионална одговорност независног ревизора*, реферат поднет на 4. Симпозијуму ревизора "Улога ревизије и рачуноводства у процесима привредне реформе", Златибор, зборник радова, "ДСТ" д.о.о. Београд, септембар, 2001.
99. Љубисављевић Снежана, *Прикупљање и вредновање ревизорских доказа*, Ревизор број 41/2008, Институт за економику и финансије, Београд 2008.
100. Љубисављевић Снежана, *Развој међународних ревизорских фирми*, Ревизор, 19-20/2002.
101. Љубисављевић Снежана, *Стандардизација ревизорске професије и праксе*, Рачуноводство број 1-2, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд 2004.
102. Љубисављевић Снежана, *Улога екстерног ревизора у окружењу*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац 2000.
103. Љубисављевић Снежана, *Оцена система интерне контроле од стране ревизора*, Ревизор, 17/2002.
104. Малешевић Ђоко, Андрић Мирко, *Стање и перспективе ревизије у Србији*, зрадова XXXVI симпозијум, „Рачуноводство и пословне финансије у савременим условима пословање-стање и перспективе“ Златибор, 26-28. мај 2005.
105. Малинић Дејан, *Стратешки и оперативни контролинг*, зрадова XXXVI симпозијум, „Рачуноводство и пословне финансије у савременим условима пословање-стање и перспективе“ Златибор, 26-28. мај 2005.
106. Малинић Слободан, *Финансијско рачуноводство*, Факултет за трговину и банкарство „Јанићије и Даница Карић“, Универзитет „Браћа Карић“ у Београду, Београд 2006.
107. Мартић Славољуб, *Контрола и ревизија*, Универзитет у Београду, Економски факултет, Београд 1987.
108. *Међународни рачуноводствени стандарди*, »Службени гласник РС«, број 16/2008 и 119/2008.
109. *Међународни стандарди и саопштења ревизије, уверавања и етике*, превод са енглеског језика, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2006. година.
110. Мијић Кристина, Јакшић Дејан, *Примена компјутерских алата и техника према фазама процеса ревизије*, Институт за економију и финансије, Ревизор број 49/2010, Београд, 2010.
111. Милојевић Душан, *Ревизија основних средстава и нематеријалних улагања*, ДСТ Ревизија, Ревизија број 24/2002, Београд 2002.
112. Милојевић Душан, *Ревизија финансијских извештаја*, Универзитет „Браћа Карић“ Факултет за трговину и банкарство и Београдска банкарска академија, Београд 2006.
113. Милојевић Душан, *Улога рачуноводства и ревизије у откривању злоупотреба, проневера и корупције*, ДСТ Ревизија, Ревизија број 21/2002, Београд 2002.
114. Милојевић М. Мирослав, *Интерне контроле—значај и конституција*, Ревизор 31/2005, Институт за економику и финансије Београд.

115. Милојевић М. Мирослав, *Интерне контроле—значај и конституција*, Ревизор 31/2005, Институт за економику и финансије Београд, 2005.
116. Милојевић Мирослав, *Какво је стање ревизорских фирми у Србији?*, Београд, Ревизор 42/2008, Институт за економику и финансије Београд, Београд, 2008.
117. Милојевић Мирослав, *О квалитету напомена уз финансијске извештаје*, Ревизор број 48/2009, Београд, Институт за економику и финансије, Београд, 2009.
118. Михаиловић Ненад, Васиљевић Момчило, *Ревизија финансијских извештаја као предуслов квалитетне финансијске анализе хотелског предузећа*, Туристичко пословање број 4/2009.
119. Младић Д., Кркач К., *Увод у опћу етику*, уредник Кристијана Кркач „ Увод у пословну етику и корпорацијска друштвена одговорност“, Загребачка школа економије и менаџмента и МАТЕ Загреб, 2007.
120. Неговановић Милан у раду *Услови за бављење пословима рачуноводства, ревизије и сродним пословима у Европској Унији*, Привредни саветник број 17/18 из 2006.
121. Першић Милена, Јанковић Сања, *Менаџерско рачуноводство хотела*, Факултет за туристички и хотелски менаџмент у Опатији и Хрватска заједница рачуновођа и финансијских дјелатника Загреб, Загреб 2006.
122. Познанић Владимир, *Међународни аспекти рачуноводства и могућност хармонизације регулативе и праксе*, Рачуноводство број 5-6/2011, Савез Рачуновођа и ревизора Србије, Београд 2011.
123. Полић Станислав, *Квалитет финансијског извештавања у дигиталном окружењу*, Зборник радова 42. Симпозијум „Квалитет финансијског извештавања-изазови, перспективе и ограничења“ 26-28. мај 2011. године, Златибор, 2011.
124. Полић Станислав, *Финансијско извештавање и ревизорски извештаји на интернету*, Савез рачуновођа и ревизора Србије Београд, Рачуноводство број 5-6/2009, Београд, 2009.
125. *Правилник о контном оквиру и садржини рачуна у контном оквиру за привредна друштва, задруге, друга правна лица и предузетнике*, „Службени гласник РС“, број 114/2006, 119/2008, 9/2009 и 4/2010.
126. *Правилник о садржини и форми образаца финансијских извештаја за привредна друштва, задруге, друга правна лица и предузетнике*, Службени гласник Републике Србије број 114/2006, 5/2007, 119/2008, 2/2010.
127. Рабасовић Биљана, Васиљевић Момчило, *Специфичности туристичких услуга-импликације на финансијско извештавање*, Пословна политика Београд, 2009.
128. Радовановић Радиша, Јовановић-Шкарић Ката, *Финансијско рачуноводство*, седмо издање, Економски факултет Београд, Београд 2006.
129. Радосављевић Живота, *Менаџмент рачуноводства и ревизије*, Ревизија број 20/2002, Београд, Д.С.Т. Београд, Београд 2002.
130. Ракита Бранко, *Међународни маркетинг; Од локалне до глобалне перспективе*, Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, Београд 2009.
131. Ранковић Јован, *Теорија биланса I*, девето издање Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, Београд 2006. година.
132. *Секторска анализа привреде Србије*, Пројекат ПКС и АДМ Консалтинг Вршац, 2010. година, интерни материјал ПКС.
133. Симурдић Биљана, Енглеско-српски економско-финансијски речник, друго измењено и допуњено издање, ЦУП Нови Сад, Нови Сад 2004.
134. Спасић Дејан, Трајчевски Марија, *Дизајнирање интерних контрола над финансијским извештавањем*, Рачуноводство број 5-6/2010, Београд 2010.
135. Средојевић Драгослава, Васиљевић Момчило, *Франшизинг у делатности туристичких агенција и његово рачуноводствено обухватање*, Д.С.Т. Београд, Ревизија број 17/2008.

136. Станишић Миле, *Sarbanes-Oxli Закон*, Ревизор број 42/2008, Институт за економику и финансије, Београд 2008.
137. Станишић Миле, *Профил чланова одбора за ревизију према светској пракси*, ДСТ Ревизија, Ревизија број 24/2006, Београд 2006.
138. Станишић Миле, *Улога интерне ревизије у управљању ризицима банке*, Рачуноводство број 5-6/2009, Београд 2009.
139. Станковић Светислав, *Изазови државне ревизије у Републици Србији*, Ревизор број 49/2010, Институт за економику и финансије, Београд, 2010.
140. Становчић Татјана, *Примјена USALI система у хотелским предузећима*, Туризам 11/2007, Нови Сад 2007.
141. Стевановић Никола, Малинић Дејан, *Феноменологија биланса: информациона моћ, ризици и последице*, Економика предузећа, Београд, март-април 2009.
142. Стефановић Радослав, *Глобални рачуноводствени стандарди: примарна основа светске хармонизације финансијског извештавања*, Београд, Ревизија број 13/2005.
143. Стефановић Радослав, *Етика-најбитнији рачуноводствени принцип*, Рачуноводство број 4, 1998.
144. Стефановић Радослав, *Концептуални оквир савременог финансијског извештавања*, Рачуноводство број 1/98, Савез Рачуновођа и ревизора Србије, Београд 1998.
145. Стефановић Радослав, *Међународни стандарди финансијског извештавања: суштина и иницијална примена*, Банкарство број 1-2, Београд 2004.
146. Стефановић Радослав, Обрадовић Владимир, *Пословно извештавање сегмент корпоративног управљања*, Монографија, Корпоративно управљање у условима транзиције, Економски факултет Крагујевац, Крагујевац 2004.
147. Стефановић Радослав, *Општеприхваћени рачуноводствени принципи (GAAP) САД: развијање, условљеност, садржина*, Економски хоризонти број 1-2, Економски факултет Крагујевац, 2001.
148. Стефановић Радослав, *Општеприхваћени рачуноводствени принципи (GAAP) САД: основа међународног финансијског извештавања*, Финансије број 1-6, Београд 2004.
149. Стефановић Радослав, *Пословно извештавање – савремена информациона парадигма (I део)*, Директор, Београд, бр. 7-8/2004.
150. Стефановић Радослав, *Пословно извештавање – савремена информациона парадигма (II део)*, Директор, Београд, бр. 9-10/2004.
151. Стефановић Радослав, *Пословно извештавање: сегмент корпоративног управљања*, Монографија »Корпоративно управљање у условима транзиције«, Економски факултет Крагујевац, 2004.
152. Стефановић Радослав, *Поштена вредност: суштина, употреба и импликације*, Финансије, Београд, број 7-8/2002.
153. Стефановић Радослав, *Рачуноводствена регулатива*, Финансијско рачуноводство II у редакцији проф. др Јована Ранковића, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд 1998.
154. Стефановић Радослав, *Транспарентност периодичног извештавања у функцији заштите инвеститора: директива ЕУ*, Научни скуп „Инострани капитал као фактор развоја земаља у транзицији“, Зборник радова, Економски факултет Крагујевац, 30. мај 2008.
155. Стефановић Радослав, *Финансијско извештавање као основа за доношење одлука-квалитативни аспект*, Књиговодство број 12/93, Београд 1993.
156. Стефановић Радослав, *Читање биланса стања*, превод, Универзитет у Крагујевцу Економски факултет, Крагујевац 2007.

157. Стефановић Радослав; Богичевић Јасмина, *Разумевање међународних разлика у финансијском извештавању* Монографија „Корпоративно управљање у транзицији“, Економски факултет Крагујевац, 2006.
158. Стојановић Рада, *Етички кодекс професионалне етике као condition sine qua non рачуноводствене регулативе*, Симпозијум 41 “Могућности и ограничења развоја рачуноводствене професије у Србији”, зборник радова, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор 27-29. мај 2010.
159. Стојановић Рада, *Професионални рачуновођа имератив квалитета финансијског извештавања*, Симпозијум 42 “Квалитет финансијског извештавања-изазови, перспективе и ограничења”, зборник радова, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор 26-28. мај 2011.
160. Стојиљковић Србобран, Гузина Војислав, *Приручник за примену међународних стандарда финансијског извештавања у процењивању и признавању билансних позиција и састављању финансијских извештаја*, друго измењено и допуњено издање, „ДСТ“ д.о.о. Београд 2008.
161. Унковић Слободан, Зечевић Бојан, *Економика туризма*, шесто издање, Економски факултет Београд, Београд 2007.
162. *Услуге посредовања у продаји туристичких аранжмана и порески третман те услуге*, Д.С.Т. Београд, Ревизија број 25/2007.
163. Фигар Надица, *Савремени модели транснационализације предузећа*, Рачуноводство број 9-10, Савез рачуновођа и ревизора Србије Београд 2010.
164. *Финансијско извештавање*, превод АССА приручника, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд 2007.
165. Цветановић Миливоје, *Сарадња између екстерне и интерне ревизије на ревизији рачуноводствених извештаја*, Београд, Ревизија број 7/2002.
166. Цветановић Миливоје, *Улога ревизије рачуноводствених извештаја у процени имовине, обавеза и капитала*, ДСТ Ревизија, Ревизија број 2/99, Београд 1999.
167. Чачић Крунослав, *Пословање предузећа у туризму*, Економски факултет Београд, Београд 1998.
168. Шапоња Дмитровић Љиљана, Милутиновић Сунчица, *Етичност као дугорочни интерес власника капитала, менаџмента и рачуноводствене професије и као предмет професионалне регулативе*, Рачуноводство број 5-6/2009, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд 2009.
169. Шапоња Дмитровић Љиљана, Сретеновић Радослав, *Државна ревизија у Србији-стања и очекивања*, Симпозијум 40 “40 година рачуноводства и пословних финансија – донети и перспективе”, зборник радова, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор 27-30. мај 2009.
170. Шевић Жељко, *Рачуноводствена професија на прекретници, уз посебан осврт на Србију*, Симпозијум “40 година рачуноводства и пословних финансија-донети и перспективе”, зборник радова, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор 27-30. мај 2009.година.